TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

HATODIK KÖTET

FORDÍTOTTA
ÉS A JEGYZETANYAGOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
MURAKÖZY GYULA

Európa Könyvkiadó, 1974

HATODIK KÖTET

HARMINCHATODIK KÖNYV

1. Az atyák utasították a hivatalba lépő consulokat, P. Cornelius Scipiót - Cnaeius fiát - és M'. Acilius Glabriót, hogy mielőtt előterjesztést tesznek a provinciák ügyében, áldozzanak nagyobb jószágokat valamennyi szentélyben, ahol csak az év nagyobb részében istenlakomát szoktak rendezni, s könyörögjenek azért, hogy a senatusnak az új háború ügyében hozott döntése sikeres legyen a senatus és a római nép számára.

Ezek az áldozatok mind örvendetes eredménnyel jártak. Már az első állatáldozatnál kedvező előjelek mutatkoztak, s a jóspapok kinyilvánították, hogy a háborúban a római nép határai kiterjednek, s az előjelek győzelmet és diadalmenetet ígérnek. E kinyilatkoztatás után az atyák, mivel lelkük megszabadult a vallásos aggodalmaktól, úgy rendelkeztek, hogy a következő javaslatot terjesszék a népgyűlés elé: Akarják és elrendelik-e, hogy Antiochus királynak s mindenkinek, aki hozzá csatlakozott, megüzenjék a háborút, s a javaslat megszavazása után a consulok, ha jónak látják, az ügyet teljes egészében a senatus elé terjesszék.

Az indítványt, amelyet P. Cornelius nyújtott be a senatusnak, megszavazták. Ezután a senatus úgy döntött, hogy a consulok sorsolják ki provinciául Italiát és Görögországot, s az, akinek Görögország jut, a seregen kívül, amelyet ebben a provinciában a senatus megbízásából L. Quinctius consul sorozott és irányított, kapja meg azt a sereget is, amelyet az előző évben a senatus határozata alapján M. Baebius praetor szállított át Macedoniából; s engedélyt kapott arra is, hogy ha a helyzet megkívánja, Italián kívül is igénybe vehessen szövetséges csapatokat, de ezek létszáma nem lehet nagyobb ötezernél. S úgy határoztak, hogy L. Quinctiust, az előző évi consult erre a háborúra kinevezik legatusnak.

Úgy rendelkeztek, hogy a másik consul, akinek Italia jut provinciául, folytassa a háborút a boiusok ellen, a két volt consuli sereg közül azzal, amelyikkel óhajtja. A másikat viszont küldje vissza Rómába, ahol ez a városi legiók szerepét fogja betölteni, készen arra, hogy oda vonuljon, ahová a senatus rendeli.

2. A senatus ezekben az ügyekben így határozott, még mielőtt eldőlt volna, ki melyik provinciát kapja, végül pedig utasították a consulokat, ejtsék meg a sorsolást. Aciliusnak jutott Görögország, Corneliusnak Italia. A sorsolás után a senatus a következő határozatot hozta: Mivel a római nép úgy döntött, hogy haladéktalanul háborút indít Antiochus király és mindazok ellen, akik uralma alatt vannak, a consulok rendeljenek el általános könyörgést, M'. Acilius consul

ünnepélyesen ígérjen nagyszabású játékokat Iuppiternek s ajándékokat valamennyi isten párnájára.

A consul ezt a fogadalmat P. Licinius pontifex maximus szavai után a következőképpen mondta el: “Ha az Antiochus elleni háború, amelynek megindítását a római nép elrendelte, a senatus és a római nép óhaja szerint végződik, akkor a római nép neked, Iuppiter, egyfolytában tíz napon át tartó nagyszabású játékokat rendez, s minden isten párnájára akkora értékű ajándékot helyez, amekkora összeget erre a senatus megszavaz. Bármily helyen és időben rendezze is a játékokat bármelyik tisztviselő, a játékok megrendezése s az ajándékok átadása megfelelő módon történjék.” - Ezután a két consul rendeletére kétnapos könyörgést tartottak.

Mihelyt a consulok kisorsolták provinciáikat, tüstént sorsoltak a praetorok is. M. Iunius Brutus kapta mindkétféle igazságszolgáltatás intézését, A. Cornelius Mammula Bruttiumot, M. Aemilius Lepidus Siciliát, L. Oppius Salinator Sardiniát, C. Livius Salinator a hajóhadat, L. Aemilius Paulus túlsó Hispaniát. A következőképpen osztották el közöttük a hadseregeket: A. Cornelius megkapta azokat az új katonákat, akiket az előző évben a senatus utasítására L. Quinctius consul sorozott be, azzal a meghagyással, hogy lássa el a Tarentum és Brundisium között húzódó egész tengerpart védelmét. L. Aemilius Paulust utasították, hogy túlsó Hispaniában a seregen kívül, amelyet M. Fulvius proconsultól fog átvenni, sorozzon be újonnan háromezer gyalogost és háromszáz lovast úgy, hogy ezeknek kétharmad része latin szövetséges, egyharmad része pedig római polgár legyen. Hasonló erősítést küldtek innenső Hispaniába C. Flaminiusnak, akinek vezéri megbízatását meghosszabbították.

M. Aemilius Lepidus parancsot kapott, hogy elődjétől, L. Valeriustól a provinciával együtt seregét is vegye át, L. Valeriust, ha jónak látja, tartsa ott a provinciában propraetorként, s a provinciát úgy ossza fel, hogy egyik fele Agrigentumtól Pachynumig, a másik Pachynumtól Tyndareumig terjedjen, s az ottani tengerpartot húsz hadihajóval L. Valerius őrizze. Továbbá utasították a praetort, hogy a gabonatized kétszeresét hajtsa be, a gabonát vitesse le a tengerpartra és szállíttassa át Görögországba. Ugyanígy L. Oppius is parancsot kapott, hogy Sardiniában hajtsa be a gabonatized kétszeresét, de ezt nem Görögországba, hanem Rómába kellett eljuttatnia. C. Livius praetort, aki a sorshúzásnál a hajóhadat kapta, utasították, hogy harminc újonnan épült hajóval a lehető leggyorsabban keljen át Görögországba, s vegye át a hajóhadat Atiliustól. M. Iunius praetor azt a feladatot kapta, hogy javíttassa ki és lássa el emberekkel a hajójavító műhelyekben levő régi hajókat, s szabadosokból állítsa ki a hajóhad legénységét.

3. Követeket küldtek Africába - hármat Carthagóba és hármat Numidiába - hogy megrendeljék a Görögországba szállítandó gabonát, amelynek árát a római nép ki fogja egyenlíteni. A polgárság figyelmét annyira lekötötte a háború előkészítése és gondja, hogy P. Cornelius consul közhírré tette: azok közül, akik senatorok, s a senatusban szavazati joguk van, vagy kisebb tisztséget viselnek, senki sem távozhat oly messze Rómától, hogy még aznap ne tudjon visszatérni, s hogy egy időben öt senator nem lehet távol Rómából.

C. Livius praetort a hajóhad haladéktalan felszerelésében egy ideig megakadályozta a tengerparti coloniákkal támadt vitája. Ugyanis ezek, mikor hajós szolgálatra kényszerítették őket, a néptribunusokhoz fellebbeztek, akik kérésüket a senatushoz továbbították. A senatus egyhangúan, egyetlen ellenszavazat nélkül úgy döntött, hogy ezeket a coloniákat nem mentesíti a hajós szolgálat alól. A következő coloniák keveredtek vitába szolgálatmentességük ügyében a praetorral: Ostia, Fregenae, Castrum Novum, Pyrgi, Antium, Tarracina, Minturnae és Sinuessa.

Ezután M’. Acilius consul a senatus határozata alapján kérdést intézett a fetialisok testületéhez: közvetlenül magával Antiochus királlyal közöljék-e a hadüzenetet, vagy elegendő, ha ezt ennek valamelyik katonai őrállomásán jelentik be? Továbbá: szükségesnek tartják-e, hogy az aetoliaiaknak külön is megüzenjék a háborút, s hogy mielőtt hadat üzennének, fel kell-e nekik mondani a szövetséget és barátságot?

A fetialisok azt válaszolták, hogy ők már előzőleg kinyilvánították, mikor Philippus ügyében kérdezték meg őket: teljesen mindegy, hogy a hadüzenetet személyesen a királynak vagy valamelyik őrállomásának adják-e át. S a barátságot, véleményük szerint, az aetoliaiak már akkor felmondták, amikor - noha követeink ezt több ízben követelték - nem tartották méltányosnak, hogy akár kártérítést, akár elégtételt adjanak. Az aetoliaiak pedig már előzőleg maguk kezdeményezték a háborút, amikor erőszakkal elfoglalták Demetriast, szövetségeseink fővárosát, szárazon és vízen ostromolni kezdték, Chalcist, s áthívták Európába Antiochus királyt, hogy indítson háborút a római nép ellen.

Miután minden szükséges előkészületet megtettek, M’. Acilius consul elrendelte, hogy azok a katonák, akiket L. Quinctius besorozott, valamint azok, akiket a szövetségesek és latinok az ő parancsára kiállítottak, s akik kötelesek őt provinciájába elkísérni, továbbá az első és harmadik legio katonai tribunusai teljes számban gyülekezzenek össze május idusára Brundisiumban. Ő maga hadvezéri öltözetben május harmadikán hagyta el a Várost, s ugyanezekben a napokban utaztak el a praetorok is provinciájukba.

4. Ekkoriban érkeztek meg Rómába a két király, Philippus és Ptolomaeus egyiptomi uralkodó követei. Philippus segélycsapatokat, pénzt és gabonát ígért a háborúra, Ptolomaeustól pedig még ezer font arany és húszezer font ezüst is érkezett. A rómaiak mindebből semmit sem fogadtak el. Köszönetet mondtak a két királynak, s mivel mindketten megígérték, hogy teljes haderejükkel elmennek Aetoliába, s beavatkoznak a háborúba, Ptolomaeus ajánlatát nem fogadták el, Philippus követeinek azonban azt válaszolták: hálára kötelezi a senatust és a római népet, ha nem tagadja meg segítségét M'. Acilius consultól.

Hasonlóképpen követek érkeztek a carthagóiaktól és Masinissa királytól is. A carthagóiak a hadseregnek [...][1] ezer mérő búzát és ötszázezer mérő árpát ajánlottak fel, megígérték, hogy feleennyit szállítanak Rómába is, és kérték a rómaiakat, hogy ezt ajándékként fogadják el tőlük. Kijelentették, hogy saját költségükön új hajóhadat állítanak ki, s hogy azonnal, egy összegben kiegyenlítik a sok éven keresztül több részletben fizetendő adót. Masinissa követei megígérték, hogy a király ötszázezer mérő búzát és háromszázezer mérő árpát szállít a hadseregnek Görögországba, háromszázezer mérő búzát és kétszázötvenezer mérő árpát Rómába, M'. Acilius consulnak pedig ötszáz lovast és húsz elefántot küld.

A gabona ügyében mindkét küldöttségnek azt felelték, hogy azt a római nép akkor fogja igénybe venni, ha az árát elfogadják. Kijelentették, hogy a carthagóiaktól nem kérik a hajóhadat, csupán azokat a hajókat, amelyeknek építésére a szerződés kötelezte őket. Hasonlóképpen az adóra is azt válaszolták, hogy abból semmit sem fogadnak el a határidő előtt.

5. Mialatt ez történt Rómában, Chalcisban Antiochus, hogy téli táborában ne töltse hiába az időt, részben maga igyekezett kiküldött követei útján megnyerni a városokat, részben azok küldtek hozzá saját elhatározásukból követeket. Így megjelentek előtte, népgyűlésük egyhangú határozata alapján, az epirusiak, Peloponnesusból pedig az elisiek. Az elisiek segítséget kértek az achaiok ellen, úgy vélve, hogy ezek - miután a háborút az elisiek beleegyezése nélkül szavazták meg Antiochus ellen - először az ő városukat fogják megtámadni. - Ezer gyalogost küldtek segítségükre a krétai Euphanes vezetésével.

Az epirusiak küldöttsége egyik féllel szemben sem tanúsította a legkisebb őszinteséget vagy nyíltságot sem. Szerették volna elnyerni a király jóindulatát, de egyszersmind arra is ügyeltek, nehogy bármivel is megbántsák a rómaiakat. Ugyanis azt kérték tőle, ne vonja be őket elhamarkodottan ebbe az ügybe, hiszen ők helyezkednek el egész Görögország legszélén, szemtől szemben Italiával, s így nekik kell

majd elszenvedniük a rómaiak első támadását. Viszont ha lehetősége nyílik, hogy szárazföldi és tengeri haderejével személyesen siessen Epirus védelmére, minden egyes epirusi örömmel fogadja őt a városokban és kikötőkben egyaránt. De ha erre nincs módja, arra kérik, ne tegye ki őket védtelenül és fegyvertelenül a rómaiak háborújának.

E követségükkel nyilvánvalóan azt akarták elérni, hogy abban az esetben, ha a király nem nyomul be Epirusba - s ezt tartották valószínűbbnek -, a római hadsereg előtt megőrizzék a teljes függetlenség látszatát, s közben azért eléggé elnyerjék a király jóindulatát is, mint akik készek őt befogadni, ha hozzájuk akar jönni, de még bevonulása után is számíthassanak a rómaiak elnézésére, mint akik, nem lévén képesek megvárni a távolról érkező segítséget, kénytelenek voltak engedni az őket közvetlen közelről fenyegető túlerőnek.

A király, mivel erre az annyira homályos ajánlatra nem tudott azonnal megfelelő választ adni, közölte, hogy majd követeket küld hozzájuk az őket közösen érdeklő kérdések megbeszélésére.

6. Ő maga elindult Boeotiába, ahol az általam már említett okokkal, Brachyllas meggyilkolásával és Quinctiusnak a megölt római katonák miatt Coronea ellen intézett bosszúhadjáratával indokolták a rómaiak ellen táplált gyűlöletüket, ahol azonban valójában már több emberöltő óta megingott a nép hajdan szilárd egyéni és közösségi erkölcse, és sokan voltak olyan helyzetben, amit társadalmi átalakulás nélkül nem lehetett tovább fenntartani. A király az útközben mindenhonnan hozzá özönlő boeotiai előkelőségekkel együtt érkezett meg Thebaebe. Itt a népgyűlésen, annak ellenére, hogy Delium és Chalcis római helyőrségének a megtámadásával megtette az első, nem lekicsinyelhető és félremagyarázhatatlan háborús lépéseket, megnyitó beszédében mégis ugyanazt mondta, amit első tárgyalásuk alkalmával Chalcisban, majd azután követei útján az achaiok gyűlésén is javasolt, hogy csupán a barátságukat kéri, de nem óhajtja, hogy háborút kezdjenek a rómaiakkal. S noha senkit sem tudott megtéveszteni valódi céljai felől, mindamellett olyan semmitmondó szavakba burkolt határozatot hoztak, amely a rómaiakkal szemben a királynak kedvezett.

A király, miután ezt a népet is megnyerte, visszatért Chalcisba, s innen levelet küldött az aetoliaiak vezetőinek: jöjjenek össze Demetriasba az általános haditerv megbeszélésére, s ő maga hajón érkezett meg a kitűzött napon a gyűlésre. Meghívták a tanácskozásra Athamaniából Amynandert, s jelen volt a gyűlésen a már hosszú ideje mellőzött pun Hannibal is.

A thessaliai népről tanácskoztak, amelyről minden résztvevőnek az volt a véleménye, hogy meg kell próbálkozni jóindulata megnyerésével. Elgondolásuk csak a tekintetben különbözött, hogy egyesek azonnali kapcsolatot sürgettek, mások szerint a kezdeményezést a tél helyett, amelynek fele már eltelt, tavaszra kell halasztani. Voltak, akik csupán követek küldését javasolták, mások pedig azt, hogy teljes haderejükkel vonuljanak oda, s ha a thessaliaiak vonakodnának, fenyegetéssel ijesszenek rájuk.

7. Minthogy a vita szinte teljesen e körül az egyetlen kérdés körül forgott, Hannibal, akit név szerint szólítottak fel véleménye kifejtésére, a következő beszéddel elérte, hogy a király és a többi jelenlevő figyelmét a háború egészére fordítsa:

“Ha attól kezdve - mondta -, hogy átkeltünk Görögországba, engem is bevontok a tanácskozásba, mikor Euboea, az achaiok és Boeotia sorsáról folyt a vita, ugyanazt a véleményt fejtettem volna ki, mint amit most fogok hangoztatni, amikor Thessaliáról tanácskozunk. Véleményem szerint elsősorban Philippust és a macedonokat kell rábírnunk bármilyen eszközzel is, hogy részt vegyenek a háborúban. Hiszen ami Euboeát, a boeotiaiakat és thessaliaiakat illeti, ki vonná kétségbe, hogy ezek a népek, mivel önálló haderővel nem rendelkeznek, mindig annak a félnek hízelegnek, amelyik éppen közelükben tartózkodik, s ugyanarra a félelemre hivatkozva óhajtanak bocsánatot nyerni, amely nekik ezt a tanácsot adta, s hogy amint Görögországban megpillantják a római hadsereget, nem pártolnak vissza a megszokott hatalomhoz, s nem lesz semmi bántódásuk amiatt, hogy mikor a rómaiak távol voltak, semmi kedvük sem volt hozzá, hogy megtapasztalják a magad és sereged túlerejét? Mennyivel sürgetőbb és előnyösebb tehát, hogy előbb Philippusszal, ne pedig ezekkel kössünk szövetséget!

Hiszen ő, ha egyszer mellénk állott, ezt nem tudja meg nem történtté tenni, s akkora haderőt bocsát rendelkezésünkre, amely nem csupán támogatásnak számít a Róma elleni háborúban, hiszen nemrég egyedül is képes volt feltartóztatni a rómaiakat. S ha ő hozzánk csatlakozik, miért kételkedhetnék én - ne keltsen a szavam megütközést - a háború sikerében, mikor látom, hogy azok, akiknek a segítségével a rómaiak legyőzték Philippust, most maguk is ellenük sorakoznak fel? Az aetoliaiak, akik, mint köztudomású, legyőzték Philippust, most az ő oldalán fognak harcolni a rómaiak ellen; Amynander pedig és az athamas nép, akik az aetoliaiak után a legtöbbet tették a háború sikeréért, mi mellettünk fognak állni.

Philippus akkor - mivel te tétlen maradtál - egymaga viselte a háború terhét. S most ti, a két leghatalmasabb király, fogtok

hadakozni Asia és Európa haderői élén egyetlen nép ellen, amely - hogy az én váltakozó szerencséjű vállalkozásomat ne is említsem - mindenesetre atyáink korában nem volt képes helytállni egyetlen ellenféllel, Epirus királyával szemben, akit pedig hogyan is lehetne hozzátok hasonlítani.

De milyen okok alapján remélem én, hogy Philippusszal szövetségre léphetünk? Az egyik a közös érdek, minden szövetség legerősebb köteléke, a másik a ti kijelentéstek, aetoliaiak! Hiszen a ti itt jelenlevő követetek, Thoas az egyéb érvek között, amelyekkel biztatni szokta Antiochust, hogy keljen át Görögországba, mindenekelőtt állandóan azt erősítgette, hogy Philippus tombol haragjában, s nehezen viseli el a szolgaság törvényeit, amelyeket a béke látszatával kényszerítettek rá. Thoas a felbőszült királyt szavaiban olyan megkötözött és bezárt vadállathoz hasonlította, amely fel akarja törni ketrece zárait.

Nos, ha a király ilyen lelkiállapotban van, vágjuk le mi e kötelékeket, s törjük fel mi börtönét, hogy sokáig visszafojtott dühét a közös ellenségre zúdíthassa. Ha pedig követségünk egyáltalán nem hatna rá, legalább, ha nem is tudjuk őt magunk mellé állítani, azt igyekezzünk megakadályozni, hogy ellenségeinkhez csatlakozzék.

A te fiad, Seleucus, Lysimachiában tartózkodik. Ha ő a vele levő sereggel, Thracián átvonulva, pusztítani kezdi Macedonia legközelebb eső vidékeit, könnyen rákényszerítheti Philippust, hogy elsősorban saját országa védelmével törődjék, ahelyett, hogy segítséget nyújt a rómaiaknak.

Íme, meghallgattad véleményem Philippusról, s már kezdettől fogva tudod, hogyan képzelem el az egész háború folytatását. Ha akkor meghallgatást nyertem volna, a rómaiak most nem Chalcis és Euboea elfoglalásáról s Euripos erődjének az ostromáról hallanának, hanem arról, hogy Etruria, Liguria és Gallia Alpokon inneni vidékére rácsapott a háború tűzvésze, s azt a számukra legrémületesebb hírt, hogy Hannibal Italiában van. Most is azt tanácsolom, gyűjtsd össze egész tengeri és szárazföldi haderődet, a hadihajókat kövessék az utánpótlással megrakott teherhajók, mert ahogy túl kevesen vagyunk a háború feladataihoz, éppúgy túlságosan is nagy a számunk szűkös készleteinkhez képest.

S azután, ha majd valamennyi haderődet összevontad, oszd meg hajóhadadat. Egyik felét tartsd készenlétben Corcyra mellett, hogy a rómaiak ne tudjanak szabadon és biztonságban átkelni, a másik felét küldd el Italiának Sardinia és Africa felé néző partjához, magad pedig nyomulj be egész szárazföldi seregeddel Bullis területére. Így egyrészt biztosítani fogod Görögországot, másrészt a rómaiak előtt azt a látszatot kelted, hogy át akarsz kelni Italiába, s ha a helyzet úgy

kívánja, valóban át is kelhetsz. Ezt tanácsolom neked én, aki ha nem is értek a háború minden fajtájához, jó és rossz tapasztalataimból azt mindenesetre megtanultam, hogyan kell hadakozni a rómaiak ellen. Ígérem, hogy tanácsaim végrehajtásában hűséges és fáradhatatlan segítőd leszek. Az istenek vigyék jó végre azt a tervet, amelyet te a legjobbnak ítélsz!”

8. Lényegében így hangzott Hannibal beszéde, melyet a jelenlevők inkább csak pillanatnyilag dicsértek ahelyett, hogy tanácsait valóban megfogadták volna. Mert ezekből semmi sem valósult meg, azon kívül, hogy a király elküldte Polyxenidast: hozza ide hajóhadát és csapatait Asiából.

Követeket küldtek Larisába a thessaliaiak gyűlésére, az aetoliaiaknak és Amynandernek pedig egy napot jelöltek ki, amelyen Pheraenél csatlakozniuk kell a hadsereghez, s ide érkezett meg sietve a király is csapataival. Mialatt itt Amynanderre és az aetoliaiakra várakozott, kétezer emberrel elküldte a megalopolisi Philippust, hogy szedje össze a macedonok csontjait Cynoscephalaenál, ahol Philippus csatát vesztett. Erre vagy Philippus beszélte rá, hogy ezzel nyerje el a macedonok bizalmát s ellenszenvessé tegye előttük királyukat, aki temetetlenül hagyta katonáit, vagy pedig a királyok veleszületett hiúsága folytán magának Antiochusnak jutott eszébe ez a látszólag nemeslelkű, valójában azonban haszontalan intézkedés.

Egy közös sírhalom alá hordták össze a szanaszét heverő csontokat, ezzel azonban a macedonokban a legcsekélyebb hálát sem ébresztették, viszont roppantul megharagították Philippust. Ezért hát ő, aki elhatározását a szerencsétől akarta függővé tenni, azonnal értesítette M. Baebius propraetort, hogy Antiochus betört Thessaliába, s ha jónak látja, induljon el téli táborából. Ő majd elébe vonul, hogy megbeszéljék a szükséges tennivalókat.

9. Antiochushoz, aki már Pherae mellett táborozott, ahol hozzá csatlakoztak az aetoliaiak és Amynander, követek érkeztek Larisából, és megkérdezték, milyen cselekedetükért vagy kijelentésükért zaklatják háborúval a thessaliaiakat. Egyszersmind kérték, vonja vissza haderejét, s követek útján tárgyaljon velük mindarról, amiről jónak látja. Ezzel egyidőben Hippolochus vezetésével ötszáz főnyi védősereget küldtek Pheraehez, ezek azonban nem tudtak bejutni, mivel a király csapatai már minden utat megszálltak, így visszatértek Scotusába.

A király a larisai követeknek engedékeny hangon válaszolt. Kijelentette: nem azért nyomult be Thessaliába, hogy háborút kezdjen, hanem hogy megvédje és megerősítse a thessaliaiak szabadságát.

Hasonló üzenetet küldött egy megbízottjával Pheraebe is. Pherae lakói ennek nem adtak választ, hanem ők küldték el követként a királyhoz Pausaniast, a város legtekintélyesebb polgárát. Mikor ő beszédét, amely lényegében éppúgy hangzott, mint a hasonló helyzetben levő chalcisiak szavai az Euripus-öböl mellett folytatott tárgyaláson, még néhány erélyesebb kijelentéssel is megtoldotta, a király a követséget azzal a figyelmeztetéssel bocsátotta el, hogy újra és újra fontolják meg a dolgot, nehogy olyan határozatot hozzanak, amelynek - miközben túlságosan is óvatosan és előrelátóan gondolnak a jövőre - a jelenben kárát fogják látni.

Mikor a követség ezt az üzenetet megvitte Pheraebe, a polgárok pillanatnyi habozás nélkül úgy döntöttek, hogy hűségesek maradnak a rómaiakhoz, s ezért eltűrik, bármit hoz is a hadiszerencse. Így hát felkészültek, hogy minden erővel megvédelmezik városukat. A király viszont minden oldalról egyszerre kezdte meg a falak ostromát, mert nagyon jól tudta, ami nem is volt kétséges, hogy az első megtámadott város ostromának sikerétől függ: megvetéssel vagy félelemmel tekint-e reá majd egész Thessalia népe, s így az ostromlottakkal szemben mindenütt felhasználta a rémületkeltés minden eszközét.

Ezek az ostrom első rohamát elég szilárdan visszaverték, mikor azonban a védők közül sokan elestek vagy megsebesültek, kitartásuk megingott. Vezetőik korholó szavai azonban újra megszilárdították eredeti elszántságukat, s mivel csapataik megfogyatkoztak, feladva a külső védőfalat, a város belső részébe vonultak, amelyet rövidebb körfal védelmezett. Végül, megtörve a csapások súlya alatt, mivel féltek, hogy a város erőszakos elfoglalása esetén a győztes részéről kegyelemre nem számíthatnak, megadták magukat.

A király ezután, egy percig sem késlekedve, hogy kihasználja a még friss rémületet, négyezer fegyverest küldött Scotusa alá. Itt a védők haladéktalanul megadták magukat, mert szemük előtt volt Pherae védőinek még újkeletű példája, akiket a parancsoló szükség rákényszerített arra, amit kezdetben makacsul vonakodtak megtenni, s a várossal együtt Hippolochus és a larisai helyőrség is megadta magát. A király sértetlenül szabadon engedte mindnyájukat, mert remélte, hogy ez a magatartása a jövőben nagy mértékben meg fogja könnyíteni, hogy elnyerje a larisaiak rokonszenvét.

10. Miután Pheraehez való megérkezése után tíz napon belül mindezt elintézte, egész seregével Crannonhoz vonult, s ezt, alighogy odaért, mindjárt el is foglalta. Ezután Cieriumot, Metropolist s a körülöttük található erődöket vette be, s így ezen a vidéken Atrax és Gyrton kivételével már minden az ő hatalmában volt. Ekkor úgy döntött, hogy megtámadja Larisát, abban a reményben, hogy a

védőket vagy megrémíti a többi elfoglalt város esete, vagy hat rájuk az őrségek szabadon bocsátásával tanúsított jóindulata vagy az annyi, magát megadó város példája, s nem lesznek ezután is olyan makacsok. Hogy rémületet keltsen, elrendelte, hogy az elefántok haladjanak a hadijelvények előtt, s teljes hadirendben vonult a város alá, úgyhogy a polgárok nagy részének a hangulata bizonytalanul hánykódott az itt tartózkodó ellenségtől való félelem s a távol levő szövetségessel szemben érzett kötelességérzet között.

Ugyanezekben a napokban Amynander ifjú athamas katonáival elfoglalta Pellinaeumot, Menippus pedig, aki háromezer aetoliai gyalogossal és kétszáz lovassal benyomult Perrhaebiába, ostrommal hatalmába kerítette Malloeát és Cyretiaet s végigdúlta Tripolis környékét. Miután mindezt gyorsan végrehajtották, visszatértek Larisa alá a királyhoz, aki megérkezésükkor éppen haditanácsot tartott a Larisa elleni vállalkozás ügyében. Itt megoszlottak a vélemények. Egyesek úgy vélték, erőszakhoz kell folyamodniuk, s halogatás nélkül egyszerre kell ostromművekkel és gépekkel minden ponton megtámadni a síkságon, nyílt helyen fekvő s minden irányból megközelíthető várost. Mások viszont egyrészt a város erejére hivatkoztak, amelyet egyáltalán nem lehet összehasonlítani Pheraeével, másrészt pedig arra, hogy itt a tél, az az évszak, amely nem alkalmas semmiféle hadi vállalkozásra, legkevésbé pedig városok körülzárására és ostromára. A király remény és félelem között ingadozott, de a pharsalusi követek, akik éppen ekkor érkeztek meg, hogy városuk átadását bejelentsék, újra bátorsággal töltötték el.

Közben M. Baebius a dassaretusok földjén találkozott Philippusszal, s közös elhatározással Larisa védelmére Ap. Claudiust küldték el, aki nagy napi menetekben Macedonián át a Gonni felett húzódó hegyláncig nyomult előre. Gonni városa Larisától húszezer lépésnyire, közvetlenül a Tempe nevű szoros bejáratánál fekszik. Miután Claudius itt nagyobb táborhelyet jelölt ki, mint csapatai létszáma megkívánta, s a kelleténél több tüzet gyújtatott, az ellenség előtt azt a látszatot keltette - s ez is volt a célja -, hogy Philippus királlyal együtt az egész római sereg itt tartózkodik.

Ezért Antiochus, azt hozva fel emberei előtt kifogásul, hogy küszöbön áll a tél, csupán egy napig tartózkodott Larisánál, azután visszament Demetriasba, s az aetoliaiak és athamasok is visszatértek hazájukba. Appius, noha teljesítette küldetését, mert az ostromzár megszűnt, mégis bevonult Larisába, hogy szövetségesei elszántságát a jövőre nézve megerősítse, s a lakosokat kétszeres öröm töltötte el, hogy az ellenség eltávozott földjükről, s ott látták falaik között a római helyőrséget.

11. A király, aki Demetriasból Chalcisba ment, beleszeretett egy chalcisi hajadonba, Cleoptolemus lányába, s miután az apa beleegyezését - aki idegenkedett ettől a túlságosan is nagy szerencsét jelentő kapcsolattól, s akit először követek útján, majd személyesen előadott kérelmével ostromolt - végül is elnyerte, olyan fénnyel ülte meg lakodalmát, mintha teljesen béke lenne, s elfeledkezve arról, hogy egyszerre mekkora két vállalkozásba fogott - a Róma elleni háborúba és Görögország felszabadításába -, a tél hátralevő részét, semmi egyébbel nem törődve, lakomázással, a borozást követő gyönyörökkel, majd ezektől inkább elfáradva, mint kielégülve, alvással töltötte el.

Hasonló könnyelmű életmód kerítette hatalmába kivétel nélkül a király alvezéreit is, akik a mindenfelé s elsősorban Boeotiában található téli táborok élén állottak, s ebbe merültek el a katonák is. Egyikük sem hordott fegyvert, nem látták el az éjszakai és nappali őrszolgálatot, nem foglalkoztak semmiféle tábori munkával vagy katonai feladattal.

Így a király, mikor tavasz kezdetén Phocison át megérkezett Chaeroneába, ahová parancsa szerint az egész seregnek mindenhonnan össze kellett gyülekeznie, könnyen észrevehette, hogy a katonák a telet éppoly kevéssé szigorú fegyelemben töltötték, mint fővezérük. Ezután elrendelte, hogy az acarnaniai Alexander és a macedoniai Menippus vezessék a csapatokat az aetoliai Stratusba. Ő maga áldozatot mutatott be Apollónak Delphiben, majd tovább vonult Naupactusba. S miután itt tanácskozott az aetoliai vezetőkkel, a Calydon és Lysimachia mellett elvezető úton, Stratusnál találkozott a Malisi-öbölhöz megérkezett katonáival. Itt Mnasilochus, az egyik acarnaniai elöljáró, akit nagy ajándékokkal megvesztegetett, nemcsak a maga és népe segítségéről biztosította a királyt, de megnyerte szándékának a legfőbb hatalmat ekkor kezében tartó Clytus nevű főembert is.

Ez, mikor látta, hogy Acarnania fővárosának, Leucasnak a lakóit nem egykönnyen tudja rábírni az elpártolásra, mert tartottak az Atilius vezetésével Cephallania mellett tartózkodó római hajóhadtól, cselhez folyamodott velük szemben. Ugyanis, mikor a népgyűlésen kijelentette, hogy meg kell védelmezni Acarnania belső területeit, s minden fegyverfogható embernek Medionba és Thyrreumba kell mennie, nehogy ezek a városok Antiochus és az aetoliaiak kezére jussanak, néhányan azt állították, hogy nem szükséges az egész népet kapkodva mozgósítani, elegendő lesz egy ötszáz főből álló védősereg is. Ő, miután megkapta ezt a sereget, helyőrségként háromszázat Medionban, kétszázat Thyrreumban helyezett el, azzal a hátsó gondolattal, hogy ezeket, mint túszokat, majd a király kezére fogja juttatni.

12. Ezekben a napokban követek érkeztek a királytól Medionba. Mikor, meghallgatásuk után, a népgyűlésen a királynak adandó válaszról tanácskoztak, s egyesek úgy vélekedtek, hogy ki kell tartaniuk a római szövetség mellett, míg mások úgy, hogy nem szabad visszautasítaniuk a király barátságát, úgy látszott, hogy Clytus felszólalása kínálja a közbülső megoldást, s ezért ezt fogadták el: Küldjenek követeket a királyhoz, kérjék beleegyezését, hogy a medioniak ezt a fontos ügyet az acarnaniaiak népgyűlésén tárgyalhassák meg. A követségbe szánt szándékkal Mnasilochust és az ő pártján állókat választották be, s ezek titokban értesítették a királyt, hogy csapataival nyomuljon előre, ők maguk pedig húzták az időt. Így azután, alighogy útra keltek, Antiochus már területükön, s nemsokára kapuik előtt termett. S miközben azok, akik nem voltak beavatva az árulásba, rémületükben fennhangon fegyverbe kiáltották az ifjúságot, Clytus és Mnasilochus bebocsátották a királyt a városba. Egyesek saját elhatározásukból seregeltek köré, de a félelem hatására azok is hozzá csatlakoztak, akik szemben álltak vele. S miután rémületüket jóindulatú szavakkal lecsillapította, közismertté vált jóindulatában reménykedve számos acarnaniai város hozzá pártolt.

Ezután Medionból Thyrreumba ment, ahová már előreküldte Mnasilochust követeivel együtt. Egyébként az a körülmény, hogy a Medionnál alkalmazott csele nyilvánvalóvá vált, nem növelte Thyrreum lakóinak rémületét, csupán óvatosabbá tette őket. Ugyanis köntörfalazás nélkül azt válaszolták, hogy semmiféle új szövetséget nem kötnek a római hadvezérek jóváhagyása nélkül, majd kapuikat bezárva a falakat fegyveresekkel rakták meg. S éppen a legjobbkor érkezett meg Leucasba, hogy az acarnaniaiak harci kedvét megerősítse, Quinctius küldötte, Cn. Octavius; ő, miután átvette a helyőrséget és a kis számú hajóhadat A. Postumiustól, akit Atilius legatus bízott meg Cephallania kormányzásával, reményt öntött a szövetségesekbe azzal a hírrel, hogy M'. Acilius consul legióival már átkelt a tengeren, s Thessaliában már római tábor áll.

Ez a hír, mivel ebben az évszakban már lehetséges volt a hajózás, valószínűnek látszott. Ezért a király, helyőrséget hagyva Medionban és néhány más acarnaniai városban, elvonult Thyrreumtól, s Aetolia és Phocis városain át visszatért Chalcisba.

13. M. Baebius és Philippus király, akik már korábban, a tél folyamán megbeszélést tartottak a dassareták földjén, ekkoriban küldték el Ap. Claudiust Thessaliába, hogy vessen véget Larisa ostromának. Majd, mivel az évszak alkalmatlan volt harci vállalkozásokra, visszatértek téli táborukba, s kora tavasszal, egyesítve csapataikat, levonultak Thessaliába. Antiochus ekkoriban Acarnaniában tartózkodott.

Megérkezésük után Philippus a Perrhaebiában fekvő Malloeát, Baebius pedig Phaciumot támadta meg; ezt szinte az első rohammal elfoglalta, majd hasonló gyorsasággal Phaestumot is hatalmába kerítette. Innen visszatért Atraxba, s miután bevette Cyretiaet és Eritiumot, a visszafoglalt városokba helyőrségeket rendelt, és ismét egyesült a Malloeát ostromló Philippusszal.

A római sereg megérkezésekor - vagy a túlerőtől való féltükben, vagy a megbocsátás reményében - a város lakói megadták magukat; ezután Baebius és Philippus seregeiket egyesítve elindultak, hogy visszafoglalják az athamasok hatalmába került városokat. Ezek pedig a következők voltak: Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Ezután körülfogták Pellinaeumot, amelyet ötszáz gyalogossal és ötven lovassal a megalopolisi Philippus védett, s akit az ostrom megkezdése előtt követek útján figyelmeztettek: ne kényszerítse őket, hogy a végső eszközökhöz folyamodjanak. Ő erre elég kihívóan azt válaszolta, hogy ő vagy a rómaiakra, vagy a thessaliaiakra fogja bízni a sorsát, de nem fog Philippus hatalmába kerülni.

Mikor nyilvánvaló lett, hogy erőszakhoz kell folyamodniuk, mivel ugyanakkor alkalmuk nyílt Limnaeum ostromára is, úgy döntöttek, hogy a király vonuljon Limnaeumhoz, s Baebius maradt ott, hogy folytassa Pellinaeum ostromát.

14. M’. Acilius consul, aki húszezer gyalogossal, kétezer lovassal és tizenöt elefánttal éppen ezekben a napokban kelt át a tengeren, utasította katonai tribunusait, hogy a gyalogos csapatokkal induljanak el Larisához, maga pedig a lovassággal a Limnaeumnál tartózkodó Philippushoz vonult. A consul megérkezése után a város haladéktalanul megadta magát, kiszolgáltatták a királyi helyőrséget s velük együtt az athamasokat.

A consul Limnaeumtól Pellinaeumhoz vonult. Itt először az athamasok adták meg magukat, majd a megalopolisi Philippus. Mikor ez őrhelyéről elvonult, váratlanul találkozott a szembejövő Philippus királlyal, aki gúnyosan parancsot adott, hogy őt királyként üdvözöljék, majd királyi méltóságához éppen nem illő tréfával testvérének nevezte. Philippust ezután a consul elé vitték, aki parancsot adott, hogy vegyék őrizetbe, s nem sokkal később megbilincselve Rómába küldette. A többi athamast s Antiochus király katonáit, akik a magukat e napokban megadó városok helyőrségében szolgáltak, Philippus királynak adták át, összesen mintegy négyezer embert.

A consul Larisába ment, hogy ott a háború egész haditervét megbeszéljék. Útközben elé járultak a Cieriumból és Metropolisból érkezett követek, hogy bejelentsék városuk megadását. Philippus, aki

különösen az athamas foglyokkal bánt kíméletesen, hogy segítségükkel megnyerje magának népüket, mert remélte: így elnyerheti Athamania felett az uralmat, oda vezette seregét, miután a foglyokat előreküldte a városokba. Ezek is nagy hatással voltak honfitársaikra, mikor elbeszélték a király velük szemben tanúsított kegyességét és bőkezűségét, másrészt Amynander is, aki, ha a városban marad, sok embert rábír, hogy tartson ki mellette, feleségével és gyermekeivel elhagyta az országot, és Ambraciába menekült, félve, hogy kiszolgáltatják régi ellenségeinek, Philippusnak és a rómaiaknak, akiket méltán bőszített fel mostani elpártolása. Így azután egész Athamania Philippus hatalmába és fennhatósága alá került.

A consul néhány napot Larisában töltött, főként azért, hogy kipihenhessék magukat a tengeri út, majd később a menetelések közben kimerült teherhordó állatai; aztán a rövid pihenő után szinte megifjodott seregével Crannonba vonult. Odaérkezésekor megadta magát Pharsalus, Scotusa és Pherae, Antiochus bennük tartózkodó helyőrségével együtt. Közülük ezret, akik kérdésére, hogy vele akarnak-e maradni, igennel feleltek, átadott Philippusnak, a többit lefegyverezve visszaküldte Demetriasba.

Ezután visszafoglalta Proernát a körülötte fekvő kis erődökkel együtt, majd tovább vonult a Malisi-öböl felé. Mikor közeledett a Thaumaci alatt levő szoroshoz, az ifjúság fegyvert ragadva egy szálig elhagyta a várost, lesben álltak az erdőkben és utakon, s a magasabb pontokról megrohanták a római hadmenetet. A consul először néhány embert küldött hozzájuk, hogy közelről beszédbe elegyedve velük ijesszék őket vissza ettől az esztelen vállalkozástól. Mikor látta, hogy kitartanak feltett szándékuk mellett, egy tribunus vezetésével körbe vonultatta két manipulus katonáit, elvágta a fegyveresek előtt a városba vezető utat, s elfoglalta az üresen maradt várost. S mikor a harcosok, meghallva hátuk mögött a város elfoglalásának zaját, megpróbáltak visszarohanni erdei leshelyeikről, lekaszabolták őket.

A consul Thaumacitól másnap megérkezett a Spercheus folyóhoz, s itt végigpusztította a hypataeusok földjeit.

15. Miközben ezek az események lezajlottak, a Chalcisban tartózkodó Antiochus már most belátta, hogy Görögországban nem ért el semmit, azon kívül, hogy Chalcisban kellemesen töltötte a telet, s hogy lealázó házasságot kötött. Ekkor az aetoliaiakat és Thoast kezdte vádolni üres ígéreteik miatt, Hannibalt viszont nemcsak bölcs tanácsaiért csodálta, hanem azért is, hogy mint valami látnok, szinte előre megjósolta mindazt, ami most bekövetkezett. Hogy azonban elhamarkodott vállalkozása után ráadásul ne saját tétlensége tegye tönkre, követeket küldött Aetoliába, hogy szedjék össze egész

haderejüket s gyülekezzenek össze Lamiába, s ő maga is oda vonult az Asiából később érkezettekkel kiegészített mintegy tízezer főnyi gyalogossal és ötszáz lovassal.

Itt azonban kevesebben jelentek meg, mint bármikor, néhány cliensük kíséretében csupán vezető emberek voltak jelen; ők erősködtek, hogy minden követ megmozgattak, s hazájukból a lehető legtöbb embert akarták magukkal hozni, de sem befolyásukkal, sem rábeszéléssel, sem parancsszóval nem tudtak hatni a katonai szolgálattól vonakodókra. A király, mivel mindenki cserbenhagyta, Asiában késlekedő alattvalói éppúgy, mint szövetségesei, akik nem adták meg a segítséget, amelynek reményét idehívásakor felcsillantották, visszavonult a Thermopylaei-szorosba.

Ez a hegygerinc úgy osztja ketté Görögország középső részét, mint az Appeninusok hegyvonulata Italiát. A Thermopylaei-szoros előtt, északi irányban fekszik Epirus, Perrhaebia, Magnesia, Thessalia, a phthiotisi Achaia és a Malisi-öböl; a szoros mögött, déli irányban található Aetolia nagyobbik része, továbbá Acarnania, Locris, Phocis, Boeotia a hozzá tartozó Euboea szigetével, a tengerbe hegyfok módjára benyúló Attica földje, mögötte pedig Peloponnesus. Ez a Leucastól és a nyugati tengertől Aetolián át a másik, keleti tengerig húzódó hegység tele van bozótokkal és szétszórt sziklákkal, s így nemhogy egy hadsereg, de egy magános utas sem tudna rajta egykönnyen átvezető ösvényt találni. A hegység legszélső, keleti nyúlványait Oetának nevezik, amelynek legmagasabb orma a Callidromos, s ennek a Malisi-öböl felé nyúló völgyében vezet a hatvan lépésnél nem szélesebb út. Ez az egyetlen hadiút, amelyen hadseregek is át tudnak vonulni, ha nem ütköznek ellenállásba. Ezért nevezik Pylaenek, vagy mások, mivel magában a szorosban meleg források is fakadnak, Thermopylaenak ezt a helyet, amelyet a lacedaemoniak tettek nevezetessé, mikor a perzsákkal szembeszálltak, nem is annyira küzdelmükkel, mint emlékezetes halálukkal.

16. Korántsem ilyen elszántan próbálta most Antiochus, miután a bejárat mögött felütötte táborát, a szorost erődítmények segítségével még járhatatlanabbá tenni. Minden pontot kettős sánccal és árokkal, sőt, ahol szükséges volt, a mindenfelé nagy számban heverő kövekből épített fallal erősített meg. S mivel meg volt győződve róla, hogy a római sereg itt sohasem erőszakolja ki az átkelést, a négyezer aetoliaiból - mert ennyien gyülekeztek össze - egy részüket helyőrségként a közvetlenül a szoros bejáratánál fekvő Heracleába, más részüket Hypatába küldte, mert biztosra vette, hogy a consul Heracleát meg fogja támadni, s már sok jelentés érkezett, hogy Hypata körül mindent végigpusztítottak.

A consul, miután feldúlta először Hypata, majd Heraclea környékét - anélkül, hogy az aetoliaiak segítsége bármelyiknek is hasznára lett volna -, közvetlenül a szoros bejáratánál, a meleg források mellett, a királyéval szemben ütötte fel táborát. Az aetoliaiak mindkét csapata Heracleába zárkózott be. Antiochust, aki mielőtt az ellenséget megpillantotta, úgy vélte, hogy mindent jól megerősített és eléggé elzárt őrségekkel, most elfogta az aggodalom: hátha a rómaiak a körben emelkedő hegycsúcsokon ösvényeket találnak, amelyeken át tudnak jutni. Hiszen hallotta, hogy régebben így kerítették be a lacedaemoniakat a perzsák, nemrég pedig ugyanezek a rómaiak Philippust. Ezért futárt küldött Heracleába az aetoliaiakhoz, hogy ebben a háborúban legalább annyi segítséget nyújtsanak neki, hogy megszállják és biztosítják körben a hegycsúcsokat, hogy a rómaiak sehol se tudjanak áthatolni.

Az üzenet hallatára egyenetlenkedés támadt az aetoliaiak között. Egyesek úgy vélték, hogy a király parancsának engedelmeskedve el kell indulniuk, mások viszont úgy, hogy meg kell várniuk Heracleában, melyik félnek kedvez a hadiszerencse, hogyha a király vereséget szenved a consultól, érintetlen csapataikkal a közelben fekvő városaik segítségére siethessenek, ha pedig a király győz, üldözőbe vehessék a szétszórtan menekülő ellenséget. A két párt nemcsak kitartott elhatározásánál, de végre is hajtotta elgondolását. Kétezren ottmaradtak Heracleában, kétezren, három csapatra oszolva, megszállották a Callidromos, Rhoduntia és Tichius nevű hegycsúcsokat.

17. A consul, látva, hogy a magasabb pontokat megszállották az aetoliaiak, két-kétezer válogatott gyalogossal elküldte consulviselt legatusait, M. Porcius Catót és L. Valerius Flaccust az aetoliai erődítmények ellen, Flaccust a Rhoduntiához és a Tichiushoz, Catót a Callidromoshoz. Ő maga, mielőtt csapatait elindította volna az ellenség ellen, gyűlésbe hívta katonáit, s a következő rövid beszédet intézte hozzájuk:

“Látom, katonák, hogy a legtöbben közületek, viseljenek bármilyen rangot is, már katonáskodtak ebben a provinciában T. Quinctius vezetésével és jósjeleivel. A macedon háborúban sokkal nehezebb volt áthatolni az Aous folyó mellett fekvő szoroson, mint ezen. Mert itt szinte kapu található, s a két tenger között, ahol minden egyéb út el van zárva, itt hagyott meg a természet egyetlen átjárót. Ott sokkal megfelelőbb terepen sokkal szilárdabban felépített erődítmények álltak, ott számra nézve nagyobb volt és sokkal kiválóbb katonákkal rendelkezett az ellenséges sereg. Ugyanis ott a macedonok, thrákok, illyrek, a legharciasabb törzsek álltak, itt viszont syrek és asiai görögök, a leghitványabb fajta és rabszolgaságra született emberek

találhatók. Ott a király igen kiváló harcos volt, aki kora ifjúságától fogva sok tapasztalatot szerzett a thrákokkal, illyrekkel s valamennyi körülötte lakó néppel vívott háborúkban, ez azonban, hogy életének egyéb eseményeit egyáltalán ne is említsem, ez az ember, aki azért kelt át Asiából Európába, hogy háborút indítson a rómaiak ellen, téli táborozása egész ideje alatt semmit sem cselekedett, azon kívül, hogy beleszeretve egy magánember, egy honfitársai között is alig ismert család lányába, azt feleségül vette, s úgy vonult az ütközetbe, mint ifjú házas, aki jól teleette magát a menyegzői lakomán.

Serege főereje, reménye az aetoliaiak voltak, ez a legkérkedőbb és leghálátlanabb nép; ezt ti már korábban is tapasztaltátok, s most megtapasztalja Antiochus is. Mert nem jelentek meg nagy számban, a táborban sem lehetett őket együtt tartani, s maguk is lázonganak egymás között. S noha kivívták, hogy rájuk bízzák Hypata és Heraclea védelmét, egyiket sem védték meg, hanem részben a hegycsúcsokra menekültek, részben bezárkóztak Heracleába. S a király maga is - beismerve nemcsak azt, hogy nyílt terepen sehol se merne csatát vállalni, de azt is, hogy a síkságon még tábort se merne állítani - feladta az egész, előtte fekvő területet, amelyről dicsekedve említette, hogy elveszi tőlünk és Philippustól, a sziklák közé rejtőzött, s a táborát sem - mint hagyomány szerint egykor a lacedaemoniak - a szoros bejárata előtt, hanem mélyen a belsejében állította fel. S nem mutatta-e ki ezzel is a rettegését, mintha valamelyik város fala mögé zárkózott volna be, hogy ott várja be az ostromot? De Antiochusnak éppoly kevés oltalmat fognak nyújtani a szorosok, mint az aetoliaiaknak az általuk elfoglalt magaslatok. Mindenhol megfelelően előkészítettük és biztosítottuk, hogy csata közben ne ütközzetek semmi más akadályba az ellenségen kívül.

S annak a gondolatnak is előttetek kell lebegnie, hogy ti nem csupán Görögország szabadságáért harcoltok - noha ez is elég magasztos jogcím, hogy a Philippus uralma alól korábban már felszabadított népet most megszabadítsuk az aetoliaiaktól és Antiochustól -, s nem csupán az lesz a jutalmatok, ami most a király táborában található, hanem zsákmányotok lesz mindaz a felszerelés is, amit ezek Ephesusból nap mint nap várnak, s hogy ezután Asiát, Syriát, s valamennyi napkeletre fekvő országot megnyitjátok a római hatalom előtt. S mi akadálya lesz ezután annak, hogy a Gadestól a Vörös-tengerig terjedő birodalmunknak a földkerekséget övező Óceán legyen a határa, s hogy az egész emberi nem mindjárt az istenek után a római névnek hódoljon? Úgy harcoljatok, hogy bátorságotok méltónak bizonyuljon ily roppant jutalmakhoz, hogy holnap az istenek segítségével az ütközetet a magunk javára döntsük el!”

18. Ezután elküldte katonáit a gyűlésről, hogy mielőtt kipihennék

magukat, hozzák rendbe felszerelésüket és fegyvereiket. Kora hajnalban kitűzette a csatára szólító jelet, majd a szűk hely természetéhez alkalmazkodva keskeny arcvonalban állította fel seregét. A király, mikor megpillantotta az ellenséges hadijelvényeket, maga is elővezette csapatait. Könnyűfegyverzetű katonái egy részét a völgy előtt, az első sorban, serege magvát, a *sarisophorus*-oknak nevezett macedonokat, mint védőbástyát, az erődítmények körül helyezte el. Ezeknek jobbszárnyán közvetlenül a hegy lábához vezényelte dárdával, íjjal és parittyával felszerelt csapatait, hogy onnan, a magasból támadják az ellenség védtelenül maradt szárnyát. A macedonoktól jobbra, egészen az erődítések szélénél, ahol az utat a tengerig nyúló iszapos mocsár és a források miatt járhatatlan terep zárja el, állította fel a szokásos fedezettel az elefántokat, mögéjük lovasságát, majd közepes távolságban második csatasorként egyéb csapatait.

A sánc elé állított macedonok kezdetben könnyen visszaverték a minden irányból betörni próbálkozó rómaiakat, mert jelentős támogatást kaptak azoktól, akik a magasabb helyről egyszerre zúdították le parittyáik jégesőszerű lövedékeit, nyilaikat és dárdáikat. Később, mikor az ellenség növekvő s immár feltartóztathatatlan erővel támadt, kiszorultak helyükről, és soraikat lassan hátravonva az erődítmények mögé vonultak vissza, ahol a sáncon előreszegezett lándzsáikkal szinte egy másik sáncot alkottak. A sánc ugyanis olyan alacsony volt, hogy biztosította ugyan a védőknek a magasabb helyet, de ezek hosszú lándzsáikkal el tudták érni a lent álló ellenséget. A sáncot vakmerően rohamozó rómaiak közül sokat átszúrtak, s így ezek vagy eredmény nélkül visszavonulnak, vagy még többen esnek el közülük, ha M. Porcius - miután a Callidromos csúcsról elűzte vagy nagy részben megölte az aetoliaiakat, akiket ott gondtalan állapotban, nagyrészt alvás közben lepett meg - nem jelenik meg a tábor felett emelkedő dombon.

19. Flaccus vállalkozását Tichiusnál és Rhoduntiánál nem kísérte ilyen szerencse, mert hasztalanul próbált ezekbe az erődökbe behatolni. A macedonok s a király táborában tartózkodó többi katona először azt hitték, amíg a távolból a tolongáson és a menetelő seregen kívül semmi mást nem lehetett kivenni, hogy az aetoliaiak jönnek segítségükre, miután messziről észrevették csatájukat; de mikor a hadijelvényeket és fegyvereket közelről felismerve rájöttek tévedésükre, egyszerre akkora rémület vett erőt mindnyájukon, hogy fegyvereiket eldobva futásnak eredtek. Üldözőiket részben a védőművek akadályozták, részben a szűk völgy, amelyben az üldözést folytatniuk kellett, a menekülőket pedig az a körülmény, hogy az elefántok alkották az utóvédet, ezeket pedig a gyalogosok csak üggyel-

bajjal, a lovasok pedig semmiképpen sem tudták megelőzni, mert lovaik megbokrosodtak, s nagyobb zűrzavart keltettek saját soraik között, mint a csatában; a tábor kirablása is meglehetősen sokáig tartott.

Mégis e napon Scarpheáig követték az ellenséget. Közülük már útközben nemcsak sok embert és lovat öltek meg vagy fogtak el, de végeztek az elefántokkal is, amelyeket nem tudtak elfogni; majd visszatértek táborukba, amely ellen aznap, éppen míg a csata folyt, a Heracleában helyőrségként tartózkodó aetoliaiak támadást kíséreltek meg anélkül, hogy ugyancsak vakmerő vállalkozásuk bármiféle eredménnyel járt volna.

A consul a következő éjszaka, harmadik őrségváltáskor előreküldte a lovasokat, hogy üldözzék az ellenséget, a legiók hadijelvényeit pedig kora hajnalban indította útnak. A király jókora előnyt szerzett, mert menekülés közben nem állt meg előbb, csak Elatiánál. Itt szedte csak össze azokat, akik túlélték a csatát és a menekülést, s azután úgy-ahogy felfegyverzett, maroknyi csapatával Chalcisba vonult vissza. A római lovasság nem érte el ugyan Elatiáig a királyt, hadmenetének nagy részét azonban - azokat, akik kimerülve vagy eltévedve megálltak, mert az ismeretlen utakon menekülés közben nem volt vezetőjük - szétszórta és levágta. Senki sem menekült meg az egész seregből a királyt kísérő ötszáz emberen kívül, ami egészen csekély szám, még akkor is, ha Polybius nyomán tízezerre tesszük a királlyal Görögországba érkezett katonák számát. S mit mondjunk akkor, ha hinni akarnánk Valerius Antiasnak, aki azt mondja, hogy hatvanezer ember volt a király seregében, ebből negyvenezer elesett, s több mint ötezren kerültek fogságba kétszázharminc hadijelvénnyel együtt? A rómaiak magában a csatában százötven embert vesztettek, azok közül pedig, akik az aetoliaiak támadása ellen védekeztek, nem estek el többen ötvennél.

20. Miközben a consul átvezette seregét Phocison és Boeotián, az elpártolásban vétkes városok lakói a könyörgők jelvényeivel a kapuk előtt álltak, félve, hogy ellenségként kirabolják őket. A római hadmenet azonban e napokban, mintha békés területen lenne, úgy vonult, hogy sehol senkivel szemben sem követett el jogtalanságot, míg csak Coronea területére nem érkezett. Itt Antiochus királynak a Minerva Itonida szentélyében elhelyezett szobra felszította a katonák haragját, s engedélyt kaptak, hogy feldúlják a templom környékét. Később azonban felmerült bennük a gondolat, hogy mivel a szobrot a boeotiaiak közös határozata alapján állították fel, méltatlanság lenne ezért haragjukat egyedül Coronea földjén kitölteni. Ezért a sereget azonnal visszarendelték, véget vetettek a pusztításnak, s a boeotiaiakat csak szóban feddették meg, hogy hálátlansággal fizettek a rómaiak oly

kiemelkedő és annyira új jótéteményeiért.

Éppen a csata időpontjában a királynak tíz hajója állomásozott Isodorus vezetésével Throniumnál, a Malisi-öbölben. S mikor a súlyosan megsebesült acarnaniai Alexander ide menekült a vesztett csata hírével, a hajók az első rémület hatására az euboeai Cenaeumba vitorláztak, ahol Alexander meghalt és eltemették. Három, Asiából ugyanebbe a kikötőbe befutott hajó a sereget ért szerencsétlenség hírére visszatért Ephesusba. Isodorus Cenaeumból áthajózott Demetriasba, arra az eshetőségre, ha a király menekülés közben esetleg erre vette az útját.

Ugyanezekben a napokban, A. Atilius, a római hajóhad parancsnoka számos, a királyhoz tartó szállítmányt tartóztatott fel, amelyek már elhaladtak az Andrus szigetnél fekvő tengerszoros mellett; egyes hajókat elsüllyesztett, másokat elfogott, azok pedig, amelyek a hajóraj végén haladtak, visszafordultak Asia felé. Atilius így egy egész raj zsákmányolt hajóval érkezett vissza Piraeusba, ahonnan elindult, s nagy mennyiségű gabonát osztott szét az athéniak s a többi, ezen a vidéken lakó szövetséges között.

21. Antiochus a consul megérkezése után elindult Chalcisból, először Tenus felé tartott, majd innen átkelt Ephesusba. A Chalcishoz odaérkező consul előtt kitárták a kapukat, mert közeledésekor Aristoteles, a királyi csapatok parancsnoka elhagyta a várost. Euboea többi városa is küzdelem nélkül megadta magát. S néhány nap múlva, mikor a béke mindenütt helyreállt, anélkül, hogy bármelyik várost sérelem érte volna, a sereget, amely önmérsékletéért még sokkal nagyobb dicséretet érdemelt, mint magáért a győzelemért, visszavezették Thermopylaehoz.

Innen a consul elküldte Rómába M. Catót, hogy az ő révén a senatus és a nép hiteles beszámolót kapjon az eseményekről. Cato Creusából, a thespiaebelieknek a Corinthosi-öböl belsejében fekvő kikötőhelyéről az achaiai Patraeba ment, Patraeból Aetolia és Acarnania partjai mentén Corcyrába, majd innen az italiai Hydruntumba hajózott, s innen, a szárazföldön rendkívüli iramban haladva, öt nap alatt megérkezett Rómába. Virradat előtt ért a Városba, s a kaputól M. Iunius praetorhoz sietett, aki kora reggel meghívta a senatus elé. Itt Cornelius Scipio, akit a consul néhány nappal korábban indított útnak, s aki megérkezésekor értesült róla, hogy Cato megelőzte a senatusban, akkor lépett be, amikor ez éppen beszámolt a történtekről.

A két legatust ezután a senatus utasítására a népgyűlés elé vezették, ahol megismételték az aetoliai eseményekről a senatus előtt elmondott beszámolójukat. A senatus elrendelte, hogy háromnapos könyörgést tartsanak, s hogy a praetor negyven nagyobb állatot áldozzon azoknak

az isteneknek, akiknek jónak látja.

Ugyanezekben a napokban tartotta meg ünnepélyes bevonulását a Városba M. Fulvius Nobilior, aki két éve utazott el Hispaniába, mint praetor. A menetben százharmincezer ezüst denárt, s a kivert pénzen felül tizenkétezer font ezüstöt és százhuszonhét font aranyat vittek előtte.

22. Acilius consul Thermopylaeből üzenetet küldött Heracleába az aetoliaiaknak: Legalább most térjenek észre, hogy megtapasztalták, mennyire nem bízhatnak a királyban; adják át Heracleát, s gondoljanak arra, hogy a senatus bocsánatát kérjék őrültségükért, vagy ha úgy tetszik, eltévelyedésükért. Ebben a háborúban más városok is elpártoltak a nekik annyi segítséget nyújtó rómaiaktól, de miután elmenekült a király, akiben annyira bíztak, hogy még kötelességükről is elfeledkeztek, nem tetézték vétküket megátalkodottsággal, s így visszafogadták őket a szövetségesek közé. S az aetoliaiak is, noha nem csatlakoztak a királyhoz, hanem ők hívták be, s nem csupán részt vettek, de vezető szerepet játszottak a háborúban, elkerülhetik a megtorlást, ha készek a megbánásra.

Mikor üzenetére semmiféle békülékeny válasz nem érkezett, nyilvánvaló lett, hogy a fegyverekre kell bízni a döntést, s noha a királyt legyőzték, az aetoliaiak ellen újra kell kezdeni a háborút. A consul táborát Thermopylaetól Heracleához helyezte át, s hogy megismerje a város helyzetét, még aznap lóra ült, s minden oldalról körüllovagolta a falakat.

Maga Heraclea az Oeta-hegy lábánál, a síkságon fekszik, de fellegvára magasan fölötte, egy kiemelkedő, körös-körül meredek dombon helyezkedik el. A consul, miután mindent szemügyre vett, amire kíváncsi volt, úgy határozott, hogy egyszerre négy ponton támadja meg a várost. Az Asopus folyónál, ahol a gymnasium is van, az ostromművek és az ostrom gondját L. Valeriusra bízta; T. Sempronius Longust rendelte a falakon kívül fekvő, szinte még a városnál is sűrűbben lakott terület ostromához; a Malisi-öböl mellett fekvő, nehezen megközelíthető oldalra M. Baebiust, a másik, Melas nevű kis folyóhoz a Diana-szentéllyel szemben Ap. Claudiust állította.

Ezek, hevesen versengve egymással, néhány nap alatt elkészítették az ostromtornyokat, faltörőkosokat, s minden egyéb, a városok ostromához szükséges eszközt. S részben Heraclea teljesen mocsaras, magas fákkal sűrűn benőtt környéke kínált bőséges anyagot a legkülönbözőbb ostromgépek elkészítéséhez, részben pedig, mivel az aetoliaiak bemenekültek a falak mögé, a város előtt álló házakban találhattak a legkülönbözőbb célokra nemcsak gerendát és deszkákat, hanem különböző nagyságú téglákat, termésköveket és

szikladarabokat is.

23. A várost a rómaiak inkább ostromművekkel s nem fegyverekkel ostromolták, az aetoliaiak viszont fegyvereik segítségével védekeztek. Ugyanis mikor a faltörőkos döngölte a falat, nem - mint általában szokás - leeresztett hurok segítségével próbálták elhárítani az ütéseket, hanem nagy számban fegyvert ragadva kitörtek, sőt néhányan még fáklyákat is vittek, hogy az ostromművekre hajítsák. A falban a kitörést megkönnyítő, boltíves kijáratok is voltak, sőt a lerontott falak helyreállítása közben még többet is építettek, hogy minél több ponton ronthassanak ki az ellenségre.

Az első napokban, míg erejük teljében voltak, ezt lelkesen és nagy számban cselekedték, azután napról napra fogyott létszámuk és erejük. Mert annyi szorongató nehézség között semmi se merítette ki őket annyira, mint az őrállás. Hiszen a rómaiaknak annyi katonájuk volt, hogy válthatták egymást az őrállásban, míg az aetoliaiaknál kis létszámuk miatt, éjjel-nappal szüntelenül ugyanazokat terhelte ez a feladat. Huszonnégy napon át, pillanatnyi szünet nélkül tartott a négy oldalról ostromló ellenséggel szemben a küzdelem, s ez éjjel-nappal megszakítás nélkül igénybe vette őket.

A consul, mikor idő múltával úgy gondolta, hogy az aetoliaiak kimerültek - s ezt a szökevények is megerősítették -, a következő tervhez folyamodott. Az éjszaka közepén visszavonulót fúvatott, egyszerre minden katonáját visszahívta az ostromtól, s a nap harmadik órájáig a táborban pihenőt engedélyezett nekik. Ezután újra kezdődött s ismét késő éjszakáig tartott az ostrom, majd abbamaradt a nap harmadik órájáig. Az aetoliaiak abban a hitben, hogy a rómaiak az ostromot a fáradtság miatt szakítják félbe, ami őket is hatalmába kerítette, mikor az ostromlók visszavonulót fújtak, mintha őket is visszarendelték volna, mindnyájan otthagyták őrhelyüket, s a nap harmadik órája előtt egyetlen fegyveres sem mutatkozott a falakon.

24. A consul, miután éjfélkor félbeszakította az ostromot, a negyedik őrségváltás idején három oldalról ismét teljes erővel megkezdte a támadást, a negyedik oldalon levő Ti. Semproniusnak pedig meghagyta, hogy katonáit készenlétben tartva várjon a jeladásra, mert feltételezte, hogy az ellenség az éjszakai zűrzavarban oda fog összefutni, ahonnan a harcizajt hallja. Az aetoliaiak közül azok, akik elaludtak, nagy nehezen szedték össze a fáradtságtól és őrállástól elgyötört testüket, azok pedig, akik ébren őrködtek, a sötétben a csatazaj irányában rohantak.

Az ostromlók részben a leomlott falak romjain át igyekeztek behatolni, részben létrák segítségével kísérelték meg a feljutást, s az

aetoliaiak mindenhonnan iderohantak, hogy velük szemben állva segítsék egymást. Az egyik oldalon, a városon kívül fekvő épületeknél nem folyt se védekezés, se támadás, de az ostromlók feszült figyelemmel várták a jeladást, s itt egyetlen védő sem tartózkodott.

Már hajnalodott, mikor a consul megadta a jelet, s a rómaiak a legkisebb ellenállás nélkül hatoltak át részben a leomlott, részben - létrák segítségével - a még álló falakon. Mikor felharsant a város elfoglalását jelző kiáltozás, az aetoliaiak, otthagyva őrhelyüket, mindenhonnan a fellegvárba menekültek. A consul engedélyt adott győztes katonáinak a város kirablására, nem haragból vagy gyűlöletből, hanem inkább azért, hogy a harcosok, akiket már annyi, az ellenségtől visszafoglalt városban tartottak féken, legalább egy alkalommal élvezhessék győzelmük gyümölcseit.

A consul, mikor katonáit dél felé visszahívta, seregét két részre osztotta. Az egyiket a hegy körül elindította a sziklához, amely éppoly magas volt, mint a fellegvár, amelytől egy völgy választotta el, de a hegység két csúcsa olyan közel volt egymáshoz, hogy a sziklacsúcsról dárdát lehetett dobni a fellegvárra, a sereg másik felével pedig várakozott, hogy a városból majd felnyomuljon a várba, ha jelt adnak, akiknek hátulról kellett megkerülniük a szirtet. A fellegvárban tartózkodó aetoliaiak nem tudták elviselni a sziklát megszálló csapatok elsőnek felhangzó harci kiáltását, majd a rómaiaknak a városból kiinduló rohamát, nemcsak mert lélekben már teljesen megtörtek, hanem mert a legkevésbé sem készültek fel egy hosszabb ostromzár elviselésére, hiszen asszonyok, gyerekek s egyéb harcra képtelenek tömege zsúfolódott össze a fellegvárban, amely ezt a nagy sokaságot befogadni is alig bírta, nemhogy képes lett volna őket meg is védelmezni. Így azután fegyvereiket eldobva az első rohamra megadták magukat.

A foglyok között többek között ott volt Damocritus, az aetoliaiak egyik elöljárója is, aki a háború kezdetén T. Quinctiusnak, aki az után tudakozódott, hogy miféle határozattal hívták be az aetoliaiak Antiochust, azt felelte, hogy majd Italiában adja meg a választ, ha az aetoliaiak ott ütötték fel táborukat. S ekkor tanúsított arcátlansága miatt a rómaiak még jobban örültek, hogy kezükbe került.

25. Ugyanabban az időben, mikor a római sereg Heracleát ostromolta, Philippus, megállapodásuk alapján, Lamiát vette ostrom alá. Ugyanis Thermopylaenál találkozott a Boeotiából visszatérő consullal, hogy szerencsét kívánjon neki és a római népnek a győzelem alkalmából, s hogy kimentse magát, amiért betegsége miatt nem tudott részt venni a hadjáratban. S onnan különböző irányban indultak tovább, hogy egyszerre kezdjék meg a két város ostromát. A

kettő mintegy hétezer lépésnyire van egymástól, s mivel Lamia nemcsak dombon helyezkedik el, hanem főképpen Oeta felé is néz, a város igen közelinek látszik, s minden részlete jól kivehető.

Miközben a rómaiak és macedonok, mintha versenyre hívták volna egymást, minden erejüket éjjel-nappal fáradhatatlanul az ostromművek építésére és a harcra fordították, a macedonokra sokkal nehezebb feladat hárult, mert míg a rómaiak töltéssel, ostromtetőkkel, csupa föld színén álló eszközzel folytatták az ostromot, addig a macedonok földalatti aknákat alkalmaztak, s a sziklás terepen gyakran akadtak olyan kövekre, amelyeken a csákány is alig fogott.

Mivel a megkezdett munka nehezen haladt, a király a lakosság vezetőivel folytatott tárgyalásokon megpróbálta őket rábeszélni városuk feladására, mert nem kételkedett, hogy ha Heraclea előbb esik el, ezek szívesebben adják meg magukat a rómaiaknak, mint neki, s a consul elnyeri rokonszenvüket, mert megszabadította őket az ostromzártól. E véleményében nem is csalódott. Heraclea bevétele után azonnal követ érkezett, hogy hagyjon fel az ostrommal, mert méltányosabb, hogy a római katonák, akik csatában küzdöttek meg az aetoliaiakkal, nyerjék el a győzelem jutalmát. Így a király elvonult Lamia alól, amelyet a szomszéd várost ért szerencsétlenség mentett meg a hasonló megpróbáltatástól.

26. Az aetoliaiak néhány nappal Heraclea elfoglalása előtt gyűlést tartottak Hypatában, s Antiochushoz követséget küldtek, amelyben részt vett Thoas is, aki már régebben is járt nála követként. Megbízatásuk szerint először azt kellett kérniük a királytól, hogy szárazföldi és hajós seregét összeszedve megint keljen át Görögországba, másodszor pedig azt, hogy ha őt valami akadályozná, küldjön pénzt és segédcsapatokat. Mert nemcsak méltósága és adott szava, de saját birodalma biztonsága is arra kötelezi őt, hogy ne hagyja cserben szövetségeseit, s ne engedje meg a rómaiaknak, hogy az aetoliai nép kiirtása után teljesen akadálytalanul kelhessenek át egész seregükkel Asiába.

Színigazat mondtak, így annál nagyobb hatást tettek a királyra. Ezért pillanatnyilag ellátta a követeket a háború folytatásához szükséges pénzzel, s megígérte, hogy át fogja küldeni szárazföldi és hajós seregét. A követek közül egyedül Thoast tartotta ott, aki szívesen halasztotta el utazását, hogy ott maradva sürgethesse az ígéretek teljesítését.

27. Egyébként Heraclea elfoglalása véglegesen megtörte az aetoliaiak kitartását, s néhány nappal azután, hogy a háború megújítása és a király visszahívása végett követeket indítottak Asiába,

feladva háborús terveiket, békét kérő megbízottakat küldtek a consulhoz. Mikor ezek beszélni kezdtek, a consul félbeszakította szavaikat, kijelentve, hogy most figyelmét egyéb dolgok kötik le. Felszólította őket, térjenek vissza Hypatába, tíznapos fegyverszünetet engedélyezett, s velük küldte L. Valerius Flaccust, hogy neki mondják el, amit vele akartak közölni, s ami egyéb óhajuk van.

Mikor a követek visszaérkeztek Hypatába, az aetoliai vezetők összegyűltek Flaccusnál, s arról tanácskoztak, miképpen beszéljenek majd a consul előtt. Mikor azt tervezték, hogy bevezetésként a szerződésekben biztosított ősi jogaikra s a római népnek tett szolgálataikra hivatkoznak, Flaccus figyelmeztette őket: ne emlegessenek olyasmit, amit saját maguk sértettek meg és tettek semmivé. Sokkal többet elérhetnek azzal, ha elismerik bűnüket, s beszédükben végig az esdeklők hangján szólnak, mert nem saját helyzetük, hanem a római nép nagylelkűsége alapján remélhetik megmenekülésüket. Megígérte, hogy ha alázatosan adják elő kérésüket, akkor ő is elkíséri őket a consul, és Rómába a senatus elé, ahová szintén el kell küldeniük követeiket.

Mindnyájan elismerték, hogy számukra ez a menekülés egyetlen útja, ha a római nép jóindulatára bízzák magukat. Mert így elérik, hogy a rómaiakat becsületérzésük visszatartja az erőszakosságtól a könyörgővel szemben, ők pedig változatlanul a maguk urai maradnak, ha sorsuk kedvezően alakul.

28. Miután a consul elé járultak, Phaeneas, a küldöttség vezetője hosszú beszédét, amelyben számos fordulattal igyekezett enyhíteni a győztes haragját, azzal fejezte be, hogy az aetoliaiak magukat és minden birtokukat a római nép oltalmára bízzák. A consul ezt hallva kijelentette: “Nos, valóban legyen gondotok rá, aetoliaiak, hogy ezzel a feltétellel adjátok meg magatokat!” Phaeneas ekkor megmutatta a határozatot, amely ezt világosan rögzítette írásban is. - “Minthogy - mondta a consul - ilyen módon adjátok meg magatokat, követelem, hogy haladéktalanul szolgáltassátok ki nekem honfitársatokat, Dicaearchust, és az epirusi Menastást, aki csapataival megtámadta és elpártolásra kényszerítette Naupactust, továbbá Amynandert és azokat az athamas vezetőket, akiknek a tanácsára tőlünk elpártoltatok.”

Phaeneas, a római szavait szinte félbeszakítva, kijelentette: “Nem rabszolgaságba, hanem a te oltalmadba adtuk át magunkat, s biztos vagyok benne, tájékozatlanságodból fakad, hogy tőlünk olyasmit követelsz, ami nem egyeztethető össze a görög szokásokkal.”

“Herculesre - felelte a consul -, engem most a legkevésbé sem érdekel, hogy az aetoliaiak szerint mi felel meg eléggé a görög szokásoknak, mikor én hatalmamat római szokás szerint érvényesítem

azokkal szemben, akik előbb saját határozatuk alapján jelentették be megadásukat, s akiket korábban fegyverrel legyőztünk! Így hát, ha kívánságomat azonnal nem teljesítitek, parancsot adok, hogy bilincseljenek meg benneteket!” S előhozatta a láncokat, s a lictorokkal körülfogatta a követeket.

Ekkor megtört Phaeneas és a többi követ makacssága. Végre megértették helyzetüket, s Phaeneas kijelentette, ő és a jelenlevő aetoliaiak tisztában vannak vele, hogy végre kell hajtaniuk a parancsot, de ennek elrendeléséhez az aetoliaiak népgyűlése szükséges, ezért tíznapos fegyverszünetet kér. Flaccus közbenjárására az aetoliaiak megkapták a fegyverszünetet, s visszatértek Hypatába.

Mikor itt a kiválasztottak, az úgynevezett *apocletes*-ek gyűlésén Phaeneas ismertette a követeléseket, s hogy majdnem milyen sorsra jutottak, a vezetők természetesen keseregtek helyzetük miatt, mindamellett úgy döntöttek, hogy az aetoliaiakat valamennyi városból gyűlésbe kell hívni.

29. Mikor azonban ugyanezt az egész összegyűlt tömeg is meghallotta, a parancs kegyetlensége és méltánytalansága miatt annyira elkeseredtek, hogy ha még béke lett volna is, ilyen felzaklatott állapotban fel lehetett volna őket biztatni a háborúra. Haragjukat egyrészt növelte, hogy milyen nehezen teljesíthető feltételeket szabtak nekik - mert hogyan is szolgáltathatnák ki királyukat, Amynandert? -, másrészt véletlenül reménysugár is mutatkozott, ugyanis Nicander, aki éppen ekkor érkezett vissza Antiochus királytól, azzal a hiú reménnyel töltötte el a tömeget, hogy szárazon és vízen folynak a roppant összecsapás előkészületei. Ő, miután eleget tett követi megbízatásának, útban visszafelé Aetoliába, a hajóraszállása utáni tizenkettedik napon érkezett meg a Malisi-öbölben fekvő Phalarába. Miután a pénzt innen elvitte Lamiába, estefelé könnyűfegyveresek kíséretében a macedon és a római tábor között fekvő terület jól ismert ösvényein elindult Hypata felé. De egy macedon őrállomásba ütközött, s a még vacsorája mellett ülő király elé vezették. Philippus, mikor a dologról értesült, megérkezésekor nem ellenségként, hanem vendégként fogadta. Meghívta, hogy üljön le, és egyék vele, majd mikor a többieket elküldve négyszemközt maradtak, biztosította, hogy ami a saját személyét illeti, egyáltalán nem kell félnie. Hibáztatta az aetoliaiakat vétkes terveikért, amelyek mindig saját fejükre ütnek vissza, hogy először a rómaiakat, azután Antiochust hívták be Görögországba. De ő elfeledkezik a múltról, amelyet könnyebb kárhoztatni, mint meg nem történtté tenni, s nehéz helyzetükben nem vetemedik semmi rosszra velük szemben. De az aetoliaiak is mondjanak le végre iránta táplált gyűlöletükről, s maga Nicander különösen ne felejtse el ezt a napot, amelyen megkímélte életét.

Kíséretet adott mellé, míg biztonságos helyre jut, s Nicander éppen akkor érkezett meg Hypatába, amikor ott a rómaiakkal kötendő békéről tanácskoztak.

30. M'. Acilius a Heracleánál szerzett zsákmányt részben eladatta, részben átengedte a katonáknak. S mikor meghallotta, hogy Hypatában a tanácskozáson nem a béke mellett döntöttek, s az aetoliaiak Naupactusban gyűltek össze, hogy innen szálljanak szembe a háború egész viharával, előreküldte négyezer fegyveressel Ap. Claudiust, hogy foglalja el a hegység nehezen járható részén található magaslatokat, maga pedig felment az Oetára, s áldozatot mutatott be Herculesnek azon a helyen, amelyet Pyrának neveznek, mert a monda szerint itt hamvadt el ennek az istennek halandó teste. Majd felkerekedett egész seregével, s az út hátralevő részét komolyabb akadály nélkül tette meg. Mikor megérkezett Coraxhoz - ez a legmagasabb hegy Callipolis és Naupactus között -, nemcsak sok teherhordó jószága zuhant le terhével együtt a mélységbe, de emberei is elgyötört állapotban voltak. S könnyen beláthatta, milyen tehetetlen ellenséggel áll szemben, amely még az ilyen nehezen járható szorosban sem állított fel egyetlen őrséget sem, hogy megakadályozza az átjárást.

Ezután sokat szenvedett seregével leereszkedett Naupactushoz, egy erődítményt emelt a fellegvárral szemben, s csapatait a falak helyzete szerint szétosztva körülvette a város többi részét. Ez az ostromzár épp annyi munkával és fáradsággal járt, mint Heracleánál.

31. Ebben az időben kezdték ostromolni az achaiok is a Peloponnesoson fekvő Messenét, mert ez nem akart az achaiai szövetséghez csatlakozni. Ugyanis két város, Messene és Elis nem vett részt az achaiai szövetségben, mert az aetoliaiakkal rokonszenveztek. Mindamellett az elisiek Antiochus Görögországból való eltávozása után mérsékeltebb hangú választ adtak az achaiok követeléseire, mondván, hogy a királyi helyőrség elvonulása után majd fontolóra veszik, mit is kell tenniük. Viszont a messeneiek, válasz nélkül elküldve a követeket, megindították a háborút. De mikor az ellenséges sereg elfoglalta és széltében felperzselte területüket, s táborát ott látták városuk közelében, helyzetük miatt aggódva követeket küldtek Chalcisba T. Quinctiushoz, szabadságuk visszaadójához, azzal az üzenettel, hogy a messeneiek a rómaiaknak hajlandók megnyitni kapuikat és átadni városukat, az achaioknak azonban nem.

Quinctius a követek meghallgatása után azonnal útra kelt, s üzenetet küldött Megalopolisból Diophanesnek, az achaiok elöljárójának, hogy seregét tüstént vonja vissza Messene alól, s jelenjék meg előtte. Diophanes engedelmeskedett a felszólításnak, abbahagyta az ostromot,

s csekély poggyásszal megelőzve seregét, Anandaniában, a Megalopolis és Messene között fekvő kis városban találkozott Quinctiusszal. Miután itt kifejtette, miért kezdte meg az ostromot, Quinctius mérsékelt hangon kifogásolta, hogy az ő jóváhagyása nélkül fogott ilyen jelentős vállalkozásba, s utasította, vezesse el seregét, s ne zavarja meg a mindannyiuk javára létrehozott békét. A messeneieknek megparancsolta, hogy fogadják vissza a száműzötteket, s csatlakozzanak az achaiai szövetséghez. Ha valami okuk van rá, hogy ettől vonakodjanak, vagy biztosítékot kérjenek a jövőre, felkereshetik őt Corinthusban.

Diophanesnak meghagyta, hogy haladéktalanul hívja össze az achaiok gyűlését. Itt panaszt emelt Zacynthus jogtalan módon történt elfoglalása miatt, s követelte, hogy a szigetet adják vissza a rómaiaknak. - Zacynthus Philippus, macedon király birtokában volt, ő engedte át Amynandernek ellenszolgáltatásként azért, hogy serege Athamanián át Aetolia felső részébe vonulhasson, s ezzel a hadjárattal törte meg az aetoliaiak ellenállását, s kényszerítette őket, hogy békéért folyamodjanak. Amynander a megalopolisi Philippust tette meg a sziget elöljárójává, majd a háború folyamán, amelyben Antiochusszal szövetkezett a rómaiak ellen, Philippust visszarendelte hadi szolgálatra, s helyére az agrigentumi Hieroclest küldte.

32. Ez viszont, miután Antiochus Thermopylaenál megfutott, s miután Philippus Amynandert kiűzte Athamaniából, saját elhatározásából követeket küldött Diophaneshoz, az achaiok elöljárójához, s egy kialkudott pénzösszeg ellenében átadta a szigetet az achaioknak. A rómaiak azonban úgy vélték, hogy a sziget a háború jogos jutalmaként őket illeti, hiszen M’. Acilius consul és a római legiók Thermopylaenál nem Diophanes és az achaiok érdekeiért harcoltak.

Diophanes velük szemben hol magát és népét igyekezett mentegetni, hol azt bizonygatta, hogy eljárásuk jogszerű volt. De az achaiok közül jó egynéhányan nemcsak azt igazolták, hogy már kezdetben is helytelenítették a dolgot, hanem most is kifogásolták elöljárójuk makacsságát. Az ő javaslatukra úgy döntöttek, hogy az ügyet T. Quinctius elé terjesztik. Quinctius amilyen kemény szokott lenni az ellenszegülőkkel szemben, éppolyan szelíden viselkedett, ha engedékenységet tapasztalt. Így hangjából és tekintetéből minden indulatot száműzve kijelentette: “Ha előnyösnek tartanám, hogy a sziget az achaiok birtokában van, úgy én javasolnám a senatusnak és a római népnek, engedjék meg, hogy megtarthassátok. Mert amiként látom, hogy a teknősbéka is, ha behúzódik páncéljába, védve van minden ütéssel szemben, de viszont ha bármelyik részét kinyújtja, csupasz testrésze kiszolgáltatottá és védtelenné válik, véleményem

szerint ugyanilyen helyzetben vagytok ti, achaiok, akiket mindenfelől tenger vesz körül. Mindazt, ami Peloponnesos határain belül van, könnyen magatokhoz csatolhatjátok, s amit magatokhoz kapcsoltatok, megőrizhetitek. De ha kapzsiságotokban többre vágyva átlépitek ezeket a határokat, mindazt, ami ezen kívül van, védtelenné válik, s ki van szolgáltatva bármiféle csapásnak.”

Szavaival az egész gyűlés egyetértett, s mivel Diophanes sem mert ellenkezni, Zacynthust átadták a rómaiaknak.

33. Philippus király, miután a Naupactusba induló consultól arra a kérdésére, hogy visszafoglalhatja-e a római szövetségtől elpártolt városokat, igenlő választ kapott, csapataival ebben az időben Demetriashoz vonult, mert tisztában volt vele, hogy ott most mekkora zűrzavar uralkodik. Ugyanis a polgárok, elvesztve minden reményüket, mivel belátták, hogy Antiochus cserbenhagyta őket, az aetoliaiaktól pedig semmi támogatást nem remélhetnek, éjjel-nappal ellenségük, Philippus, vagy még a nála is ellenségesebb érzelmű - mert még jogosabban haragvó - rómaiak támadását várták. A városban Antiochus harcosainak fegyelmezetlen tömege tartózkodott - ezeknek egy részét annak idején helyőrségként hagyták itt, fegyvertelen többségük pedig a vesztett ütközet után menekült ide -, és sem elég erejük, sem elég bátorságuk nem volt arra, hogy egy ostromot kiálljanak. Ezért Philippus előreküldött követeinek, akik megcsillantották a reményt, hogy elnyerhetik a bocsánatot, azt válaszolták, hogy kapuik nyitva állnak Philippus előtt.

Bevonulásakor a vezérek közül néhányan elhagyták a várost, Eurylochus pedig saját kezével vetett véget életének. Antiochus katonáit, mivel ebben állapodtak meg, sértetlenségüket biztosító macedonok kíséretében Macedonián és Thracián keresztül Lysimachiába vitték. Demetriasban is állomásozott néhány hajójuk Isidorus parancsnoksága alatt; ezek is elvonulhattak az ő vezetésével. Philippus ezután visszafoglalta Dolopiát, Aperantiát és Perrhaebia néhány városát.

34. Mialatt Philippust ez kötötte le, T. Quinctius, aki visszakapta az achaiai szövetségtől Zacynthust, átkelt Naupactushoz, amely a már két hónapja tartó ostrom után közel volt az összeomláshoz, s ahol, ha erőszakkal elfoglalják, minden aetoliait nyilvánvaló pusztulás fenyegetett.

De Quinctius, noha joggal neheztelt az aetoliaiakra, mert nem felejtette el, hogy egyedül ők ócsárolták dicsőségét, mikor felszabadította Görögországot, s hogy egyáltalán nem vették figyelembe véleményét, amikor intő szóval megjósolta nekik mindazt,

ami éppen most teljesedett be, hogy elriassza őket esztelen terveik megvalósításától - mégis, abban a meggyőződésben, hogy főképpen az ő érdeke, ha az általa felszabadított Görögországban egyetlen nép kiirtásába sem nyugszik bele, föl és le kezdett járkálni a falak előtt, hogy az aetoliaiak könnyen észrevehessék.

Az előőrsök tüstént fel is ismerték, s végigfutott a hír valamennyi hadsoron: itt van Quinctius! Így azután a falakról mindenhonnan odasereglettek, s ki-ki maga elé nyújtva kezét együttesen kiáltozva kérték, név szerint szólítva Quinctiust, hogy segítsen rajtuk, és mentse meg őket. Ő, noha megindította kiáltozásuk, keze elhárító mozdulatával jelezte, hogy nincs módjában segíteni.

Mégis, mikor odament a consulhoz, így szólt hozzá: “Talán nem látod világosan, M’. Acilius, hogyan áll a dolog, vagy ha eléggé tisztában vagy is vele, úgy véled, ez nem befolyásolja az egész helyzetet?” - Ezzel felcsigázta a consul kíváncsiságát, aki megkérdezte: “Miért nem mondod meg, mire gondolsz?”

“Nem veszed észre - válaszolta Quinctius -, hogy Antiochus legyőzése után elvesztegetjük az időt két város ostromával, miközben fővezérséged éve lassan lejár, viszont Philippus, aki nem is látott ellenséges csatasort vagy hadijelvényt, nem csupán sok várost, de sok népet is - Athamaniát, Perrhaebiát, Aperantiát, Dolopiát - birodalmához csatolt, s hogy míg a te győzelmeid jutalmául neked és katonáidnak csupán két város jutott, Philippus Görögország oly sok népére kiterjesztette uralmát? Hiszen számunkra nem annyira fontos az, hogy az aetoliaiak befolyását és erejét mérsékeljük, mint amennyire az, hogy ne engedjük Philippus hatalmát módfelett megnövekedni.”

35. A consul mindezzel egyetértett, de bántotta a szégyenérzés, hogy dolgavégezetlenül abbahagyja az ostromot. Végül is az egész vállalkozást rábízta Quinctiusra. Ez visszament a falhoz, ahonnan az aetoliaiak nemrég hozzá lekiabáltak. S mikor ezek még nagyobb hévvel kérték, hogy könyörüljön meg az aetoliai népen, felszólította őket, hogy néhányan jöjjenek ki. Tüstént kiment hozzá maga Phaeneas más vezetőemberekkel együtt.

Quinctius, mikor ezek lába elé borultak, így szólt hozzájuk: “Sorsotok arra késztet, hogy fékezzem indulatomat és kifejezéseimet. Megtörtént, amiről eleve megmondtam, hogy meg fog történni, s még az a vigaszotok sem maradt, hogy azt higgyétek, mindez jogtalanul esett meg veletek. Én azonban, akit a sors arra szemelt ki, hogy Görögországnak mintegy gondozója legyek, nem akarok lemondani még az arra méltatlanok megsegítéséről sem. Küldjetek követeket a consulhoz, ezek kérjenek annyi ideig tartó fegyverszünetet, amíg

követeket küldhettek Rómába, akik megkérik a senatust, hogy döntsenek rólatok, én pedig a consul előtt lépek fel érdeketekben, mint védőtök és szószólótok!”

Úgy tettek, mint Quinctius tanácsolta, s a consul sem utasította el a követséget. Fegyverszünetet engedélyezett egy meghatározott napig, ameddig a követek meg tudják hozni Rómából a választ, véget vetett az ostromnak, és seregét elküldte Phocisba.

Ezután T. Quinctiusszal áthajózott Aegiumba, az achaiok gyűlésére. Itt az elisiekről és a lacedaemoni száműzöttek visszafogadásáról tárgyaltak, de egyik ügyben sem született döntés, mert az achaiok úgy szerették volna feltüntetni a dolgot, hogy a száműzöttek esetében a hála őket illeti, az elisiek pedig azt óhajtották, hogy inkább saját elhatározásukból, s nem a rómaiak kívánságára vegyék fel őket az achaiai szövetségbe.

A consul előtt megjelentek az epirusiak követei. Eléggé nyilvánvaló volt, hogy szövetségi hűségükben meglehetősen ingatagnak bizonyultak; igaz, hogy nem adtak Antiochusnak katonát, de azzal gyanúsították őket, hogy pénzzel támogatták, s ők maguk sem tagadták, hogy követeket küldtek a királyhoz. Kérésükre, hogy hadd maradhassanak meg a korábbi szövetségben, a consul azt válaszolta, hogy még nem döntötte el, ellenségnek vagy barátnak tekintse-e őket, ebben a dologban majd a senatus fog határozni, ügyükkel döntés nélkül Rómába utasítja őket, s ezért kilencven napnyi fegyverszünetet engedélyez.

A Rómába küldött epirusi követek a senatus elé járultak. Mivel itt inkább azt sorolták fel, milyen ellenséges vállalkozásokban nem vettek részt, ahelyett, hogy tisztázni próbálták volna magukat az ellenük felhozott vádak alól, olyan választ kaptak, amelyből megérthették, hogy megkapták a bocsánatot, noha nem tudták tisztázni magukat.

Ugyanakkor vezették be a senatus elé Philippus követeit is, akik szerencsét kívántak a győzelem alkalmából. A senatus kérésükre megengedte, hogy áldozatot mutassanak be a Capitoliumon, s aranyból készült ajándékot helyezzenek el a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter szentélyében, ahol ők egy száz font súlyú aranykoszorút helyeztek el. A király követei nemcsak nyájas választ kaptak, de átadták nekik Philippus fiát, Demetriust is, aki túsz volt Rómában, hogy vigyék haza atyjának. Így ért véget a háború, amelyet M’. Acilius consul viselt Görögországban Antiochus király ellen.

36. A másik consul, P. Cornelius Scipio, aki a sorsolásnál Galliát kapta provinciául, mielőtt elindult volna a boiusok ellen indítandó háborúba, azt követelte a senatustól, hogy szavazza meg neki azoknak

a játékoknak a költségeit, amelyeknek a megtartására, mint praetor, Hispaniában a csata döntő pillanatában tett fogadalmat. Ez példa nélkül álló és teljesíthetetlen követelésnek látszott. Ezért úgy döntöttek, hogy a játékok költségeit, amelyeknek megtartására a senatus jóváhagyása nélkül, egyedül saját elhatározásából tett fogadalmat, ha erre a célra megtartott egy bizonyos összeget, a hadizsákmányból, ha nem, a saját pénzéből kell fedeznie. A játékokat, amelyeket P. Cornelius rendezett, tíz napon keresztül rendezték meg.

Körülbelül ebben az időben szentelték fel a Nagy Idai Anya templomát. Ezt az istennőt a később Africanus melléknévvel felruházott P. Cornelius Scipio és P. Licinius consulsága idején az előbb említett P. Cornelius vitte be, miután ez Asiából megérkezett, a tengerpartról a Városba. A templom építését a senatus határozata alapján M. Livius és C. Claudius censorok adták ki bérbe M. Cornelius és P. Sempronius consulok idejében, s az építés megkezdése után tizenhárom évvel szentelte fel M. Iunius Brutus. A felszentelés alkalmával tartott játékokat, Antias Valerius tudósítása szerint, ekkor először rendezték meg a színházban, s ezeket Megalesiának nevezték el.

Ugyanekkor szentelte fel C. Licinius Lucullus duumvir a Circus Maximusban Iuventas templomát. Ennek felépítésére tizenhat évvel ezelőtt tett fogadalmat M. Livius consul, azon a napon, amelyen megsemmisítette Hasdrubalt és seregét, s építését ugyancsak ő adta bérbe, mint censor M. Cornelius és P. Sempronius consulsága idején. E templom felszentelésekor is voltak játékok, s az egész szertartást azért is elmélyültebb vallásos érzéssel rendezték meg, mert küszöbön állt az új háború Antiochus ellen.

37. Az év kezdetén, amelyben mindez történt - miután M’. Acilius már elutazott a háborúba, P. Cornelius consul pedig még Rómában tartózkodott - úgy mondják, két szelíd ökör a Carinae környékén felment a lépcsőkön egy ház tetejére. A haruspexek elrendelték, hogy az állatokat égessék meg elevenen, s hamvaikat szórják a Tiberisbe. Híradás érkezett, hogy Tarracinában és Amiternumban több ízben kőeső esett; Minturnaeban villámcsapás érte Iuppiter szentélyét s a forumon levő boltokat; Volturnumnál, a folyó torkolatában két hajó, amelybe belecsapott a villám, elégett. A decemvirek a senatus utasítására a csodajelekkel kapcsolatban betekintettek a Sibylla-könyvekbe, s kinyilatkoztatták, hogy böjtöt kell elrendelni Ceres tiszteletére, s ezt minden öt évben újra meg kell ismételni, s tartsanak kilencnapos áldozati ünnepet s egynapos könyörgést, amelyen a könyörgők viseljenek koszorút, továbbá P. Cornelius consul áldozzon a decemvirek által megnevezett isteneknek az általuk kijelölt állatokkal.

Miután az isteneket részben a fogadalmak megfelelő teljesítésével, részben a csodajelek kiengesztelésével kibékítették, a consul elutazott provinciájába, ott megparancsolta Cn. Domitius proconsulnak, hogy hadseregét elbocsátva térjen vissza Rómába, maga pedig legióival benyomult a boiusok területére.

38. A ligurok körülbelül ebben az időben rohanták meg éjszaka váratlanul, kiátkozás kényszerével besorozott seregükkel Q. Minucius proconsul táborát. Minucius harcrakész embereit napkeltéig visszatartotta a sánc mögött, csak arra ügyelve, hogy az ellenség sehol se léphesse át a védővonalat, majd kora hajnalban egyszerre két kapun tört ki seregével. De a ligurokat, várakozása ellenére, az első rohammal nem futamították meg, s ezek több mint két óráig bizonytalanná tették az ütközet eredményét. Utoljára, mikor egyik csapat a másik után rontott elő, s a harcban pihent katonák váltották fel a kimerülteket, végre megfutottak a ligurok, akiket sok egyéb ok mellett a virrasztás is kimerített. Több, mint négyezer ellenséges katonát öltünk meg, a rómaiak és szövetségeseik közül nem egészen háromszázan estek el.

Mintegy két hónappal később P. Cornelius vívott szabályos csatát hasonló eredménnyel a boiusok ellen. Antias Valerius azt írja, hogy huszonnyolcezer ellenséges harcost öltek meg, háromezernégyszázat ejtettek foglyul, százhuszonnégy hadijelvényt, ezerkétszázharminc lovat s kétszáznegyvenhét szekeret zsákmányoltak; a győztesek közül ezernégyszáznyolcvannégyen estek el. S noha ebben az esetben nem nagyon hihetünk az író számadatainak - mert e téren a túlzásban nem akad párja - mindamellett a győzelem nagysága abból is látszik, hogy a tábort is elfoglalták, hogy a boiusok közvetlenül az ütközet után megadták magukat, s hogy a senatus a győzelem alkalmából hálaadó ünnepet rendelt el, s nagyobb áldozati állatokat vágtak le.

39. Ugyanebben az időben vonult be a Városba ünnepi menetben a túlsó Hispaniából visszaérkezett M. Fulvius Nobilior, s tízezer font ezüstöt, százharmincezer ezüst denárt, s százhuszonhét font aranyat hozott magával.

P. Cornelius consul túszokat szedett a boius népből, büntetésül elvette földjüknek több mint a felét, hogy ide a római nép, ha óhajtja, coloniákat telepíthessen. Ezután a diadalmenet biztos reményében elutazott Rómába, elbocsátotta seregét, megparancsolva, hogy a diadalmenet napjára jelenjenek meg Rómában. Ő maga a megérkezése utáni napon Bellona szentélyében összehívta a senatust, s miután beszámolt tevékenységéről, azt követelte, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba.

P. Sempronius Blaesus néptribunus úgy vélekedett, hogy a diadalmenet dicsőségét ne tagadják meg Scipiótól, de halasszák későbbre: a ligurok és a gallusok elleni háborúk mindig kapcsolatban voltak, ezek a népek, mint szomszédok, kölcsönösen segítették egymást. Ha Scipio a boiusokon aratott győzelem után vagy személyesen vonul át győztes seregével a ligurok területére, vagy pedig csapatai egy részét küldi el Minuciushoz, akit ott már harmadik éve köt le a bizonytalan eredménnyel folyó háború, győzelmesen lehetett volna befejezni a ligurok elleni háborút. Most azonban, hogy diadalmenetén nagyobb tömeg vegyen részt, visszahozta katonáit, akik még kiváló szolgálatot tehettek volna az államnak, sőt tehetnének most is, ha a senatus a diadalmenet elhalasztásával jóvátenné azt, amit a diadalmenet siettetésével elmulasztottak. Utasítsák tehát a consult, hogy legióival térjen vissza provinciájába, és segítsen a ligurok leverésében. Hiszen amíg ezeket nem kényszerítik a római nép hatalma és fennhatósága alá, a boiusok sem fognak nyugton maradni, ezért mindkét népre ki kell terjeszteni vagy a békét, vagy a háborút.

A ligurok legyőzése után, néhány hónap múlva P. Cornelius majd megtarthatja diadalmenetét, mint proconsul, annyi más ember példáját követve, akik nem hivatali idejükben tartották meg diadalmenetüket.

40. A consul erre azt válaszolta, hogy a sorsolásnál nem ő kapta Liguriát provinciául, nem ő viselt háborút a ligurok ellen, s nem is ő felettük óhajt diadalmenetet tartani. Meg van győződve róla, hogy Q. Minucius hamarosan legyőzi őket, s majd joggal kér és kap engedélyt a diadalmenet megtartására. Ő a gallus boiusok felett akar diadalmenetet tartani, akiket csatában legyőzött, táborukból elűzött, s akiknek egész törzse két nappal a csata után megadta magát, s akiktől túszokat hozott magával a jövendő béke zálogául. Ami pedig még sokkal jelentősebb tény, ő annyi gallust ölt meg a csatában, amennyi ezerrel római hadvezér ő előtte még csak meg sem ütközött. Az ötvenezer emberből több mint a felét levágták, sok ezret foglyul ejtettek, s a boiusoknál csak az aggok és gyerekek vannak életben. S ezután még van, aki csodálkozik azon, hogy a győztes sereg, miután a provinciában egyetlen ellenséget sem hagyott meg, miért jön Rómába, hogy megünnepelje consulja diadalmenetét?

Ha a senatus ezeknek a katonáknak a szolgálatait más provinciában is igénybe akarja venni, mit gondolnak, melyik esetben fogják készségesebben vállalni a másik veszélyt, az új megbízatást? Akkor-e, ha huzavona nélkül elnyerik a korábbi veszély és fáradozás jutalmát, vagy akkor, ha a valóság helyett csak a reményt vihetik magukkal, ők, akiket már előzőleg is kijátszottak? Mert ami őt magát illeti, neki egész életére elegendő annak a napnak a dicsősége, amelyen a senatus

őt küldte ki, mint elismerten a legderekabb férfit, hogy fogadja az Idai Anyát. S ez a felirat is, még ha nem is járul hozzá a consulság és diadalmenet, elég megbecsülést és tekintélyt fog biztosítani P. Scipio Nasica képmásának.

A senatus nemcsak hogy egyhangúlag megszavazta a diadalmenetet, de tekintélyével a néptribunust is rábírta, hogy vonja vissza tiltakozását, s így P. Cornelius mint consul tartotta meg diadalmenetét a boiusok felett. Ezen a diadalmeneten gallus szekerekre rakva ott vitette a fegyvereket, hadijelvényeket, a legkülönfélébb fegyverzsákmányt, a galliai ércedényeket, s az elfogott vezérekkel együtt felvonultatta a zsákmányolt lovak tömegét is. Ezernégyszázhetvenegy arany nyakdíszt, továbbá kétszáznegyvenhét font aranyat, kétezerháromszáznegyven font részben feldolgozatlan, részben a maguk művészi módján gallus edényekké feldolgozott ezüstöt, s kétszázharmincnégyezer ezüst denárt hozott magával. A kocsiját követő katonák között fejenként százhuszonöt ast osztott szét, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták.

Másnap gyűlést hívott össze, s miután itt beszámolt tevékenységéről s a jogtalanságról, hogy az egyik tribunus új háborúba akarta belekeverni, hogy ne élvezhesse saját győzelme gyümölcseit, elbocsátotta kiszolgált katonáit.

41. Mialatt Italiában így alakult a helyzet, Antiochus Ephesusban annyira nem törődött a római háborúval, mintha a rómaiak nem is szándékoznának átkelni Asiába, s ezt a nemtörődöm hangulatot - meggondolatlanságból vagy hízelgési szándékkal - főképpen barátai táplálták benne. Egyedül Hannibal jelentette ki, akinek ekkoriban talán a legnagyobb tekintélye volt a király előtt: ő inkább azon csodálkozik, hogy a rómaiak nincsenek máris Asiában, s nem kételkedik benne, hogy át fognak kelni. Rövidebb a hajóút Görögország és Asia között, mint Italia és Görögország között, és sokkal fontosabb ok számukra az átkelésre Antiochus, mint az aetoliaiak; hiszen a római fegyverek nem kevésbé erősek a tengeren, mint a szárazföldön. Hajóhaduk már régen Malea mellett tartózkodik, s hír szerint nemrégiben újabb hajóhad és új főparancsnok érkezett a háború folytatására Italiából. Ezért Antiochus ne áltassa magát tovább a béke hiú reményével. Hamarosan össze kell csapnia a rómaiakkal szárazon és vízen Asiában, mégpedig magának Asiának a birtoklásáért, s vagy meg kell fosztania a világuralomra törő rómaiakat hatalmuktól, vagy magának kell lemondania birodalmáról.

Úgy látszott, hogy egyedül ő látta előre, s mint hűséges embere, ő jövendölte meg az igazságot. Így a király útra kész, felszerelt hajóival elindult Chersonesus felé, hogy őrséggel erősítse meg az ottani

vidékeket arra az esetre, ha a rómaiak ott szállnának partra, s megparancsolta Polyxenidasnak, hogy készítse fel és indítsa el a többi hajót, s felderítő hajókat küldött mindenfelé a szigetek közé, hogy mindenről értesüljön.

42. C. Livius, a római hajóhad parancsnoka, ötven, fedélzettel ellátott hajójával elindult Rómából Neapolis felé, ahova parancsa alapján össze kellett gyülekeznie a szerződés szerint küldendő, fedélzet nélküli szövetséges hajóknak. Innen, Sicilia felé tartva, elhajózott a Messanai-öböl mellett, s miután csatlakozott hozzá a punoktól segítségül küldött hat hajó, átvette Regium és Locri lakóitól s a hasonló jogi helyzetben levő szövetségesektől a hajókat, melyeknek szállítására kötelezve voltak, Lacinumnál megszemlélte hajóhadát, s kifutott a nyílt tengerre.

Megérkezve Corcyrába - ez volt az első görög város, ahol kikötött - tudakozódott, milyen a hadihelyzet - mert Görögországban még nem állott mindenütt helyre a béke -, s hogy hol van a római hajóhad. Mikor értesült, hogy a consul és a király a Thermopylaei-szorosnál, a hajóhad pedig Pyraeusban tartózkodik, úgy vélve, hogy mindezért sietnie kell, tüstént folytatta útját Peloponnesus felé. Haladéktalanul végigpusztította Samost és Zacynthust, mivel ezek inkább az aetoliaiak oldalára álltak, majd Malea felé tartott, s szerencsés hajózás után néhány nap alatt megérkezett Pyraeusba, a régi hajóhadhoz.

Scyllaeumnál szembejött vele három hajóval Eumenes király, aki sokáig várakozott Aeginában, nem tudván eldönteni, hazatérjen-e királysága megoltalmazására - hallotta ugyanis, hogy Antiochus Ephesusban felszerelte tengeri és szárazföldi haderejét -, vagy pedig sose váljon el a rómaiaktól, akiknek sorsától az övé is függ.

A. Atilius huszonöt, fedélzettel ellátott hajót adott át utódjának, aztán Pyraeusból visszatért Rómába, Livius pedig nyolcvanegy, fedélzettel ellátott s ezenkívül nagy számú, részben hegyes orrú, részben orr nélküli felderítő hajóval átkelt Delusba.

43. Acilius consul körülbelül ekkoriban vette ostrom alá Naupactust. Liviust Delusnál néhány napig késleltették a szembefúvó szelek, mert ez a legviharosabb része a Cyclasoknak, amelyeket részben kisebb, részben nagyobb tengerszorosok választanak el egymástól.

Polyxenidas, mikor a kiküldött megfigyelőhajók értesítették, hogy a római hajóhad Delusnál tartózkodik, futárokat küldött a királyhoz. Ez abbahagyva a Hellespontusnál folyó előkészületeket, amilyen gyorsan csak lehetett, csőrrel ellátott hajóival visszatért Ephesusba, s tüstént haditanácsot tartott, hogy vállalják-e a tengeri ütközet kockázatát. Polyxenidas azon a véleményen volt, hogy nem szabad késlekedniük, s

mindenképpen vállalniuk kell az ütközetet, mielőtt még Eumenes hajóhada s a rhodusi hajók egyesülnének a rómaikkal. Mert így számban majdnem egyenlőek lesznek, minden egyéb téren, a hajók gyorsasága s a segédcsapatok sokfélesége tekintetében pedig még fölénybe is kerülhetnek. Hiszen a már eleve szakszerűtlenül épített római hajók nemcsak nehezen mozognak, de mivel ellenséges földre jöttek, még utánpótlással is meg vannak terhelve. Viszont saját hajóik, melyek körben mindenhol békés területről indultak el, csupán katonát és fegyvert szállítanak. Az is nagy előny számukra, hogy ismerik a tengert, a partokat és a széljárást, amelyek mind zavarni fogják a tájékozatlan ellenséget.

E javaslatával mindenkit meggyőzött, mint olyan ember, aki meg is akarja valósítani, amit javasolt.

Két napot töltöttek a felszereléssel, majd száz, kivétel nélkül kisebb méretű hajóval, amelyek közül hetvennek volt fedélzete, a többinek pedig nem, elindultak Phocaea irányában. Innen aztán a király, mivel nem szándékozott részt venni a tengeri ütközetben, a római hajóhad közeledésének hírére visszatért a Sipylus mellett fekvő Magnesiába, hogy összeszedje szárazföldi csapatait. A hajóhad Erythrae kikötője, Cissus felé vette útját, ahol a legjobb helyzetben várhatta az ellenséget.

A rómaiak, mihelyt elültek a több nap óta uralkodó északi szelek, Delustól elindultak Phanae, Chiosnak az Aegei-tengerre néző öble felé, itt elhajóztak a város mellett, s miután élelmet vettek fel, átkeltek Phocaeába.

Eumenes, aki elutazott Elaeába a hajóhadához, néhány nap múlva huszonnégy, fedélzettel ellátott s valamivel több fedélzet nélküli hajóval visszatért a hajós ütközetre készülődő, felszerelésüket összeszedő rómaiakhoz. Miután innen a százöt, fedélzettel ellátott s a valamivel több, fedélzet nélküli hajó elindult, kezdetben a keresztbe fújó északi szél miatt a part felé sodródtak, s arra kényszerültek, hogy keskeny sorban, szinte egymás után haladjanak, majd mikor a szél ereje kissé alábbhagyott, megpróbáltak átkelni a Cissusszal szemben fekvő Corycus kikötőjébe.

44. Polyxenidas az ellenség közeledésének hírére, örvendve, hogy itt az alkalom az ütközetre, jobbszárnyával a nyílt tenger felé fordult, megparancsolta, hogy a hajók parancsnokai a balszárnyat nyújtsák meg a szárazföldig, s egyenes vonalat alkotva nyomult előre az ütközetre. A római parancsnok, ezt látva, bevonatta a vitorlákat, lehúzatta az előárbocokat, s elrendeztetve a kötélzetet, bevárta az utána jövő hajókat. Már majdnem harminc hajó siklott egy vonalban, s hogy a balszárnyat kiegyenesítse, fölvonatta a középvitorlákat, a nyílt

tenger felé fordult, megparancsolva, hogy az utána haladó hajók, az ellenség jobbszárnyával szembeszállva, forduljanak a part felé.

Eumenes haladt leghátul. Mikor látta a vitorlák bevonásakor támadt zavart, ő is a leggyorsabb haladásra buzdította hajóit. A két ellenséges raj már jól láthatta egymást. A római hajóhad élén két pun hajó haladt, velük szemben jött a király három hajója. Mivel számuk egyenlőtlen volt, a két királyi hajó közrefogta az egyik rómait, először mindkét oldalon lesodorták evezőit, majd a fegyveresek is átugráltak, s vízbe taszítva vagy lemészárolva a védőket, elfoglalták a hajót. A másik hajó, amely egyenlő ellenféllel küzdött, látva, hogy ezt elfogták, hogy egyszerre ne három oldalról vegyék körül, visszamenekült a hajóhadhoz.

Livius a bosszúságtól feltüzelve vezérhajóján az ellenség ellen nyomult. Mikor a két hajó, amely a punt legyőzte, hasonló reményben szintén az ellenségre indult, megparancsolta, hogy az evezősök evezőjüket mindkét oldalon a vízbe engedve biztosítsák a hajó egyensúlyát, majd dobjanak a közeledő ellenséges hajókra vaskampókat, s mikor a küzdelem szinte gyalogos csatává változik, lebegjen szemük előtt a római hősiesség, s ne vegyék emberszámba a király rabszolgáit. S most egyetlen hajó sokkal könnyebben győzött le és fogott el kettőt, mint előbb két hajó egyet. Ezután a hajóhadak is mindenütt összecsaptak, s mindenhol folyt az összekeveredett hajók viadala. Eumenes, aki utolsónak érkezett a már dúló ütközetbe, mikor látta, hogy Livius zavart keltett az ellenség balszárnyán, a jobb szárnyon indított támadást, ahol egyenlő esélyekkel folyt a harc.

45. Nem sokkal ezután először az ellenséges balszárny menekülni kezdett. Ugyanis mikor Polyxenidas belátta, hogy az ellenség vitézségben kétségtelenül felülmúlja csapatait, vitorláit kifeszítve fejvesztett menekülésbe kezdett, s csakhamar követték példáját azok is, akik a part mellett Eumenesszel bocsátkoztak ütközetbe. A rómaiak és Eumenes, amíg evezőseik erővel győzték, és reményük lehetett, hogy zaklathatják az utóvédet, elég kitartóan üldözték őket. De mikor belátták, hogy saját élelemmel megterhelt hajóik hasztalanul próbálják megelőzni az ellenség könnyű hajóit, miután tizenhárom hajót katonákkal és evezősökkel együtt elfogtak, tízet pedig elsüllyesztettek, felhagytak az üldözéssel. A római hajóhad vesztesége az egyetlen pun hajó volt, amelyet az ütközet kezdetén két ellenséges hajó közrefogott. Polyxenidas menekülés közben nem állapodott meg előbb, csak Ephesus kikötőjében.

A rómaiak a napot azon a helyen töltötték, ahonnan a király hajóhada kifutott; másnap felkerekedtek az ellenség üldözésére. Körülbelül félúton találkoztak a Pausistratus vezetésével közeledő

huszonöt, fedélzettel ellátott rhodusi hajóval. Ezekkel egyesülve követték az ellenséget Ephesusig, majd a kikötő bejárata előtt hadirendbe sorakoztak. A rómaiak, miután rákényszerítették a vesztes felet veresége teljes beismerésére, hazaküldték a rhodusiakat és Eumenest.

Ezután Chius felé igyekezve először Erythrae földjének első kikötője, Phoenicus előtt hajóztak el, éjjel horgonyt vetettek, s másnap megérkeztek a szigethez s magához a városhoz. Ott néhány napot töltöttek el, főképpen, hogy az evezősök kipihenhessék magukat, majd átkeltek Phocaeába. Innen a hajóhadból a város védelmére négy ötevezősorost hátrahagyva, Canaeba vitorláztak, s mivel már közeledett a tél, a hajókat partra vonták, s árokkal és sánccal vették körül.

Az év végén Rómában megtartották a választógyűlést, ahol - miközben mindenki Africanusra figyelt - L. Cornelius Scipiót és C. Laeliust választották meg consulnak, hogy ők fejezzék be az Antiochus ellen indított háborút. Másnap a következőket választották meg praetornak: M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Aemilius, P. Iunius és C. Atinius Labeo.

Pons Drusi
Tridentum
Emona
TRANSPADANA
VENETIA
Augusta Praetoria
Bergomum
Aquileia
Tergeste
Verona
Vercellae
Cremona
Patavium
Augusta Taurinorum
Mantua
ISTRIA
DALMATIA
Dertona
Pola
Regium
LIGURIA
AEMILIA
Ravenna
Faventia
Luna
ETRURIA
Ariminum
UMBRIA
Pisae
Ancona
Volaterrae
PICENUM
Arretium
Populonia
Truentum
Fulginium
Montinum
Portus Traiani
Aternum
CORSICA
SAMNIUM
Histonium
Uria
Roma
Tusculum
Ostia
CAMPANIA
Sipontum
Syracusanus Portus
Antium
APULIA
Barium
Minturnae
Capua
VIA APPIA
Neapolis
Potentia
Herculaneum
SARDINIA
LUCANIA
Heraclea
Forum Traiani
Mare
Buxentum
Intercamnium
Consentia
Tuscum
Tempsa
Nora
BRUTTIUS
Medma
Messana
Drepanum
Panormus
Rhegium
Calacte
SICILIA
AETNA
Lilybaeum
Catana
Phintias
Syracusae
Camarina
Helorus

ITALIA

HARMINCHETEDIK KÖNYV

1. Miután L. Cornelius Scipio és C. Laelius consulok hivatalba léptek, a senatusban a vallásos ügyek elintézése után minden egyebet félretéve azonnal az aetoliaiak dolgáról kezdtek tárgyalni. Ezt követeik is sürgették, részint mivel rövid időre szóló fegyverszünetet kaptak, részint mert a Görögországból Rómába akkoriban visszaérkezett T. Quinctius is támogatta őket. Az aetoliaiak jobban reménykedtek a senatus jóindulatában, mint saját ügyük igazában, ezért könyörgő hangnemben beszéltek, s régebbi szolgálataik emlegetésével igyekeztek ellensúlyozni újabb keletű gaztetteiket. Egyébként nemcsak jelenlétükkor záporoztak rájuk mindenfelől a senatorok nem is annyira választ, mint inkább bűnük beismerését sürgető kérdései, hanem azután is, hogy elküldték őket a Curiából, heves szóváltás támadt miattuk az atyák közt. Ügyükben a gyűlölet nyomatékosabbnak bizonyult a szánalomnál, mert az atyák haragjukban nemcsak az ellenséget látták bennük, hanem egy fékezhetetlen és összeférhetetlen néptörzs képviselőit is.

Több napig tartó vita után végül úgy döntöttek, hogy nem adják meg nekik, de nem is tagadják meg tőlük a békét. Két feltételt terjesztettek eléjük; vagy beleegyeznek, hogy a senatus teljesen saját belátása szerint döntsön róluk, vagy pedig fizetnek kétezer talentumot, s vállalják, hogy ugyanazok lesznek a barátaik és ellenségeik. Kérésükre, hogy határozzák meg, milyen dolgokra vonatkozóan kell elfogadniuk a senatus önkényes döntését, semmi határozott választ nem kaptak. Így békekötés nélkül küldték el őket, azzal az utasítással, hogy még aznap hagyják el a Várost, tizenöt napon belül pedig Italiát.

Ezután a consulok provinciáiról kezdtek tárgyalni. Mindketten Görögországot szerették volna megkapni. Laelius, akinek nagy befolyása volt a senatusban, mikor a senatus felszólította őket, hogy vagy sorsolással, vagy közös megegyezéssel döntsék el a provinciák sorsát, kijelentette: illendőbb volna, ha a döntést a sorsolás helyett az atyák ítéletére bíznák. Scipio erre azt válaszolta, mérlegelni fogja, mit tegyen. Ezután egyedül csak fivérével beszélt, s ennek tanácsára, hogy nyugodtan engedje át a senatusnak a döntést, közölte tiszttársával, hogy javaslata szerint fog cselekedni. S mivel a senatus az indítvány hatására - mert az ügy újszerű volt, vagy mert a hasonló példák az idők folyamán feledésbe merültek - felajzott hangulatban készült a várható összecsapásra. P. Scipio Africanus kijelentette: ha az atyák testvérének, L. Scipiónak juttatják provinciaként Görögországot, ő is elkíséri, mint legatusa. Ez a nagy tetszéssel fogadott nyilatkozat eldöntötte a vitát. Hiszen kíváncsiak voltak rá, vajon komolyabb segítséget jelent-e Antiochus királynak a legyőzött Hannibal, mint a

consulnak a győztes Africanus és a római legiók; ezért majdnem egyhangúan úgy döntöttek, hogy Scipio kapja meg Görögországot, Laelius pedig Italiát.

2. Ezután a praetorok sorsolták ki provinciáikat. L. Aurunculeius kapta a városiak, Cn. Fulvius az idegenek jogügyeinek intézését, L. Aemilius Regillus a hajóhadat, P. Iunius Brutus Etruriát, M. Tuccius Apuliát és a bruttiusokat, C. Atinius Siciliát. Majd annak a consulnak, aki Görögországot kapta provinciául, a M'. Aciliustól átveendő két legióból álló sereghez háromezer római gyalogost és száz lovast, ötezer latin szövetséges gyalogost és kétszáz lovast adtak, azzal a megjegyzéssel, hogy provinciájába való megérkezése után, ha az állam érdekében úgy látja helyesnek, seregével keljen át Asiába. A másik consulnak teljes egészében új sereget szavaztak meg: két római legiót, s a latin szövetségesekből tizenötezer gyalogost és hatszáz lovast. Q. Minuciust - mivel azt jelentette, hogy a provincia teljesen meghódolt, s az egész ligur nép megadta magát - utasították, hogy Liguriából vezesse a boiusok földjére és adja át hadseregét P. Cornelius proconsulnak, aki kiszorította a boiusokat arról a földterületről, amelyet a rájuk mért vereség után elvett tőlük. M. Tuccius praetornak adták oda az előző évben besorozott két városi legiót, továbbá tizenötezer latin szövetséges gyalogost és hatszáz lovast, hogy szállja meg Apuliát és a bruttiusok földjét. A. Corneliust, a seregével a bruttiusok földjén állomásozó, előző évi praetort utasították, hogy ha a consul jónak látja, legióit szállítsa át Aetoliába, és adja át - ha ez ott óhajt maradni - M'. Aciliusnak; ha viszont Acilius inkább vissza akar térni Rómába, A. Cornelius maradjon ennél a seregnél Aetoliában. Úgy döntöttek, hogy C. Atinius Labeo vegye át Sicilia provinciát és hadseregét M. Aemiliustól, s ha jónak látja, kiegészítésül sorozzon be ott, a provinciában kétezer gyalogost és száz lovast. P. Iunius Brutust megbízták, hogy a tuscusok földjén sorozzon új sereget: egy római legiót, s a szövetségesek és latinok közül tízezer gyalogost és négyszáz lovast. L. Aemilius, akire a tengeri hadviselés ügyét bízták, parancsot kapott, hogy vegyen át M. Iunius előző évi praetortól húsz hadihajót a szövetséges hajóslegénységgel együtt, sorozzon be ezer főnyi szövetséges hajóslegénységet és kétezer gyalogost, ezekkel a hajókkal és csapatokkal keljen át Asiába, s vegye át a hajóhadat C. Liviustól. Mindkét Hispaniában és Sardiniában még egy évre meghosszabbították eddigi seregüknél a vezérek megbízatását. Elrendelték, hogy Siciliában és Sardiniában ebben az évben a gabonatized kétszeresét hajtsák be, s az egész gabonát szállítsák Aetoliába a hadsereghez: a sardiniai gabona egy részét küldjék Rómába, a másik részét Aetoliába, ugyanoda, ahova a siciliait.

3. Mielőtt a consulok elindultak provinciájukba, a pontifexek

közreműködésével gondoskodtak a csodajelek kiengeszteléséről. Rómában Iuno Lucina templomát mennykőcsapás érte, úgyhogy oromzata és az ajtószárnyak megrongálódtak; Puteoliban a városfalba és kapuba több helyen beleütött a villám, s két embert is megölt; Nursiában biztos híradás szerint a derült égből zápores ő szakadt, s itt is meghalt két szabad születésű ember; Tusculum lakói azt jelentették, hogy náluk megrendült a föld, a reatéiek pedig, hogy földjükön egy öszvér lecsikózott. Mindezekért megtartották az engesztelő áldozatot, s a Latin Ünnepeket megismételték, mert a laurentumiak nem kapták meg a húsból az őket megillető részt. S az emiatt támadt vallásos aggodalomból könyörgést is tartottak azokhoz az istenekhez, akiket a decemvirek a szent könyvek alapján kijelöltek. Ezen a szertartáson tíz nemes ifjú és hajadon vett részt, kivétel nélkül olyanok, akiknek apja meg anyja életben volt, s a decemvirek éjszaka szopós állatokat áldoztak. P. Cornelius Scipio Africanus elutazása előtt a Capitoliumra felvezető úttal szemben egy boltívet emeltetett, amelyen hét aranyozott szobor s két paripa állt, előtte pedig két márványmedence volt elhelyezve.

E napokban hozott Rómába két cohors, amelyeket M’. Acilius küldött, negyvenhárom előkelő aetoliait, köztük Damocritust és fivérét. A foglyokat a Lautumiaeba zárták, majd a cohorsok L. Cornelius consul parancsára visszatértek a sereghez.

Követek érkeztek Ptolomaeus és Cleopatra egyiptomi uralkodóktól szerencsekívánatokkal abból az alkalomból, hogy M’. Acilius consul kiűzte Görögországból Antiochus királyt, egyszersmind buzdították a rómaiakat: keljenek át seregükkel Asiába, hiszen nemcsak Asiában, hanem Syriában is teljes a rémület, s az egyiptomi uralkodók felkészülve várják a senatus bármiféle rendelkezését. A senatus köszönetet mondott az uralkodóknak, s elrendelte, hogy ajándékozzák meg a követeket egyenként négyezer réz asszal.

4. L. Cornelius consul, miután Rómában eleget tett hivatalos kötelességeinek, a népgyűlésen közhírré tette, hogy azok a katonák, akiket ő sorozott be kiegészítésül, s azok, akik A. Cornelius propraetorral a bruttiusok földjén tartózkodnak, mindnyájan gyülekezzenek össze quintilis idusán Brundisiumban. Ugyancsak megnevezte azt a három legatust: Sex. Digitust, L. Apustiust és C. Fabricius Luscinust, akiknek a tengerpart valamennyi pontjáról Brundisiumban kell összevonniuk hajóikat. S miután mindent előkészített, hadvezéri ruhát öltve elutazott a Városból.

A távozó consulhoz mintegy ötezer római és szövetséges önkéntes csatlakozott, akik P. Africanus vezetése alatt töltötték el katonaidejüket, s most újra szolgálatot vállaltak. E napokban, mikor a

consul elindult a háborúba, az Apollo tiszteletére rendezett játékok közben, quintilis tizenegyedikén a derült égboltról napközben eltűnt a fény, mivel a hold eltakarta a nap korongját. Ugyanekkor utazott el L. Aemilius Regillus, akire a tengeri hadviselést bízták. A senatus meghagyta L. Aurunculeiusnak, hogy építtessen harminc ötevezősoros és húsz háromevezősoros hajót, mert hír szerint Antiochus a tengeri ütközet után a korábbinál sokkal nagyobb hajóhadat szerelt fel.

Az aetoliaiak, miután követeik Rómából azzal tértek vissza, hogy semmi remény a békére, noha a Peloponnesus felé néző egész tengerpartjukat végigpusztították az achaiok, csak a veszélyre gondoltak, saját kárukra nem, s megszállták a Sorax nevű hegyet, hogy elzárják a rómaiak útját, mert biztosra vették, hogy ezek kora tavasszal folytatni fogják Naupactus ostromát.

Acilius, mivel tudta, hogy az aetoliaiak erre számítanak, jobbnak látta, ha valami váratlan vállalkozásba fog, s ostrom alá veszi Lamiát, mert egyrészt ezt a várost Philippus kis híján elfoglalta, másrészt remélte, hogy mivel semmi ilyesmire nincsenek felkészülve, meglepetésszerűen tud rajtuk ütni. Elatiából felkerekedve az ellenség területén először a Spercheus folyó mellett ütötte fel táborát, majd éjszaka tovább indult innen, s körülvette a falakat.

5. A váratlan vállalkozás, ahogy az lenni szokott, nagy rémületet és zűrzavart keltett. Mégis a hirtelen veszélybe került lakók az első napon a vártnál sokkal állhatatosabban védelmezték a mindenfelől ostromlétrákkal körülvett várost, s miközben a férfiak harcoltak, az asszonyok a legkülönfélébb lövedékeket és szikladarabokat hordták fel a falakra. Acilius visszavonulót fúvatott, katonáit déltájban visszavezette a táborba, itt ettek, pihentek, felüdültek, s mielőtt feloszlatta a haditanácsot, meghagyta nekik, hogy hajnal előtt teljes fegyverzetben, felkészülve jelenjenek meg; amíg nem foglalják el a várost, nem vezeti őket vissza táborukba.

Több ponton indított támadást ugyanabban az időben, mint az előző napon, s mivel a védőknek már elfogyott az erejük, lövedékük, mindenekfelett pedig harcikedvük, néhány óra leforgása alatt elfoglalta a várost. Itt a zsákmányt részben eladatta, részben szétosztotta, majd haditanácson tárgyalta meg a további tennivalókat.

Senki se javasolta, hogy vonuljanak Naupactushoz, mivel az aetoliaiak elfoglalták a Corax mellett fekvő hegyszorost. Hogy azonban a nyarat mégse töltsék el tétlenül, s hogy az aetoliaiak se élvezhessék a rómaiak késlekedése következtében a békét, amelyet a senatus megtagadott tőlük, Acilius úgy döntött, hogy támadást indít Amphissa ellen, és seregét Heracleától az Oetán keresztül a város alá vezette. A falak előtt tábort ütött, majd az ostromot nem, mint

Lamiánál, a város bekerítésével, hanem ostromművek segítségével kezdte meg. Egyszerre több ponton vetett be faltörő kost, s a védők akkor sem tudtak semmiféle védőeszközt alkalmazni vagy kitalálni az efféle ostromgépek ellen, mikor falaik már ingadozni kezdtek.

Minden reményüket fegyvereikbe és bátorságukba vetették, és sűrű kitöréseikkel nemcsak az ellenség őrállomásain, de az ostromművek és ostromgépek körül tartózkodók között is zavart keltettek.

6. Mindamellett a fal már több helyen leomlott, mikor híradás érkezett, hogy Acilius utódja Apolloniánál seregével együtt partra szállt, s Epiruson és Thessalián keresztül nyomul előre. A consul tizenháromezer gyalogossal és ötszáz lovassal közeledett, s már megérkezett a Malisi-öbölhöz. S mivel a Hypatába előreküldött, a város átadását követelő megbízottai felszólításukra csupán azt a választ kapták, hogy a lakók az aetoliaiakkal együttesen hozott határozat nélkül semmit sem cselekszenek, hogy ne tartsa fel őt Hypata ostroma, miközben még el sem foglalták Amphissát, fivérét, Africanust előre küldve, Amphissa ellen vonult. Odaérkezése után a város valamennyi lakója, fegyveres és fegyvertelen, otthagyva a falaitól már nagyrészt megfosztott várost, felvonult a fellegvárba, amelyet bevehetetlennek tartottak.

A consul innen mintegy hatezer lépésnyire ütötte fel táborát. Itt keresték fel először P. Scipiót - akiről előbb említettem, hogy a sereg előtt érkezett meg -, majd a consult az athéniak követei, akik szót emeltek az aetoliaiak érdekében. Africanustól meglehetős barátságos hangú választ kaptak, ő ugyanis szeretett volna alkalmat találni az aetoliai háború tisztességes befejezésére, mivel már Asia és Antiochus király kötötte le a figyelmét. Felszólította az athéniakat: ne csak a rómaiakat sürgessék, hogy a háború helyett inkább a békét válasszák, de az aetoliaiakat is.

Az athéniak biztatására csakhamar nagyszámú aetoliai küldöttség érkezett Hypatából. Először Africanust keresték fel, aki szavaival ténylegesen megerősítette bennük a béke reményét, emlékeztette őket rá, hogy először Hispaniában, majd később Africában sok törzs és nép ajánlotta magát az ő védelmébe, s ezek kivétel nélkül sokkal jobban emlékeznek szívélyességére és jóindulatára, mint a harctéren tanúsított vitézségére. Úgy látszott, minden elrendeződik. De mikor a consul elé járultak, tőle ugyanazt a választ kapták, mint amivel a senatus elutasította őket. Az aetoliaiak, akiket szinte meglepetésként ért ez a csapás, mivel belátták, hogy sem az athéniak követsége, sem Africanus engedékeny válasza nem segített rajtuk semmit, annyit mondtak, hogy szeretnének a történtekről beszámolni honfitársaiknak.

7. Visszatértek Hypatába, de nem voltak képesek a döntésre. Ugyanis nem tudták, honnan kerítenek elő ezer talentumot, s féltek attól, hogy ha teljesen a rómaiak hatalmába adják magukat, kegyetlen módon fognak elbánni velük. Ezért úgy döntöttek: térjenek vissza ugyanazok a követek a consulhoz és Africanushoz, s kérjék meg őket, hogy ha valóban meg akarják adni, s nem csupán ígérik a békét - megcsalva a bajba jutottak reménységét -, vagy engedjenek a kártérítés összegéből, vagy pedig ne követeljék a feltétlen megadással kapcsolatban a polgárok kiszolgáltatását is. A consult semmiféle változtatásra nem tudták rávenni, s így ez a követség is dolgavégezetlenül távozott.

Ezután érkeztek meg az athéniak követei. Vezetőjük, Echedemus azzal a tanácsával öntött reményt a sok visszautasításba már belefáradt s a népük végzetét hiábavaló siránkozással gyászoló aetoliaiakba: kérjenek hat hónapra fegyverszünetet, hogy elküldhessék követeiket Rómába. Ez a halasztás nem fogja növelni jelenlegi szenvedéseiket, hiszen azok már nem fokozhatók, s a közbeeső időkben sok minden történhet, ami esetleg megkönnyíti mostani nehéz helyzetüket. Echedemus javaslatára ugyanazokat küldték el. Ezek először P. Scipióval tanácskoztak, majd az ő közbenjárásával kieszközölték a consulnál a kért időre szóló fegyverszünetet. Amphissa körül is megszűnt az ostromzár, s M’. Acilius, seregét a consulnak átadva, elutazott a provinciából, a consul pedig Amphissától visszatért Thessaliába, hogy Macedonián és Thracián át Asiába vonuljon.

Ekkor Africanus így szólt fivéréhez: “Én is helyeslem az általad választott útvonalat, L. Scipio, így azonban teljesen ki vagy szolgáltatva Philippus kénye-kedvének. Mert ha ő hűséges marad államunkhoz, biztosítani fogja számunkra az átkelést, ellátást, élelmet és támogatást, s mindazt, amire egy hadseregnek hosszabb menetelés közben szüksége van. De ha cserbenhagy, nem lesz meg Thracián átkelve a szükséges biztonságod. Ezért azt tanácsolom, először puhatold ki a király hangulatát. S ezt legbiztonságosabban úgy tudhatod meg, hogy akit hozzá küldünk, váratlanul, tevékenysége közben lepje meg őt.”

A feladatra az akkoriban legvállalkozó kedvűbb ifjút, Ti. Sempronius Gracchust szemelték ki, ő váltott lovakon hihetetlen gyorsan érkezett meg Amphissából, ahonnan útnak indították, a harmadik napon Philippushoz. A király lakománál ült, már jócskán beborozott, s éppen vidám hangulata oszlatott el minden gyanút, hogy bármiféle változást is tervez. Nagy szívélyességgel azonnal fogadta a vendéget, aki másnap meggyőződhetett róla, hogy a seregnek hatalmas készleteket készítenek elő, hidakat vernek a folyók fölé, s kijavítják a nehezen járható útszakaszokat. Ugyanolyan gyorsan, ahogy ideérkezett,

visszatért a hírrel, s Thaumaciában találkozott a consullal. Örvendve, hogy reményei még a vártnál is teljesebben és biztosabban váltak valóra, innen indult el a sereg, Macedoniába, ahol minden előkészítve várta. Az érkezőket a király fejedelmi pompával fogadta, majd tovább kísérte útjukon. Igen megnyerően és szívélyesen viselkedett, s ezek a vonások rokonszenvessé tették Africanus szemében, aki, mint minden egyéb tekintetben is kiváló ember, a nyájasságtól sem idegenkedett akkor, ha az nem párosult fényűzéssel. Nemcsak Macedonián, hanem Thracián is úgy vonulva keresztül, hogy az őket kísérő Philippus számukra mindent előkészített, így érkeztek meg a Hellespontushoz.

8. Antiochus, aki a Corycusnál lezajlott tengeri csata után egész télen akadálytalanul folytathatta szárazon és vízen háborús előkészületeit, főképp hajóhadának helyreállítására fordította figyelmét, nehogy teljesen elveszítse ellenőrzését a tenger felett. Eszébe jutott, hogy őt a rómaiak a rhodusi hajóhad távollétében győzték le; s ha majd a rhodusiak is részt vesznek az ütközetben - mert nyilván nem hajlandók még egyszer az elkésés hibájába esni -, igen sok hajóra lesz szüksége, ha ütőképességben és nagyságban utol akarja érni az ellenséges hajóhadat.

Ezért elküldte Hannibalt Syriába, hogy hozza el a phoeniciai hajókat, Polyxenidast pedig utasította, hogy ha már oly kevés szerencse kísérte az ütközetben, most legalább annál nagyobb buzgalommal igyekezzék a meglevő hajók kijavításával és újak építésével. Ő maga Phrygiában töltötte a telet, s mindenhonnan ide vonta össze a segédcsapatokat. Még Gallograeciába is elküldött, ahol a lakók ekkoriban még harciasabbak voltak, régi törzsük még nem fajult el, s megőrizték gallus lelküket. Fiát, Seleucust egy hadsereggel Aeolisban hagyta, hogy tartsa meg uralma alatt a tengerparti városokat, amelyeket Pergamum felől Eumenes, Phocaea és Erythrae felől a rómaiak biztatnak elpártolásra. A római hajóhad, mint már említettem, Canae mellett töltötte el a telet. A tél közepe táján ide jött Eumenes király kétezer gyalogossal és ötszáz lovassal. Azt állította, hogy a Thyatira környékén fekvő ellenséges területen nagy zsákmányra tehetnének szert, s ezzel rávette Liviust, hogy küldjön el vele ötezer katonát. A portyázásból néhány nap múlva tekintélyes zsákmánnyal tértek vissza.

9. Közben Phocaeában felkelés tört ki, mert néhányan megpróbálták Antiochus számára megnyerni a tömeg rokonszenvét. Súlyos terhet rótt rájuk a hajók téli ott-tartózkodása, súlyosat a szolgáltatás, hogy ötszáz togát és tunicát követeltek tőlük, s terhet jelentett végül a gabonahiány is, amiért a hajóhad és a római helyőrség el is hagyta a várost. Ekkor még jobban felbátorodott az a párt, amely a gyűléseken

a népet Antiochus számára akarta megnyerni. A senatus és az előkelőek úgy vélték, ki kell tartaniuk a római szövetség mellett, de az elpártolásra buzdítók nagyobb hatással voltak a tömegre.

A rhodusiak, mivel a múlt évben elkéstek, most annál korábban, már a tavaszi napéjegyenlőség idején elküldték harminchat hajóból álló hajóhadukat, ismét Pausistratus vezetésével.

Már Livius is elindult Canaeból harminc hajóval s az Eumenes királytól érkezett két négyevezősorossal a Hellespontus felé, hogy megtegye az előkészületeket a sereg átszállítására, mert úgy vélte, hogy ez szárazföldi úton fog odaérkezni. Hajórajával először az úgynevezett Achaiai-öbölbe futott be. Innen áthajózott Iliumba, áldozatot mutatott be Minervának, jóindulatúan meghallgatta a közeli Elaeusból, Dardanusból és a Rhoeteumból érkezett követségeket, amelyek városukat a rómaiak oltalmába ajánlották. Majd a Hellespontus bejáratához vitorlázott, s tíz hajót Abydusszal szemben őrségként hátrahagyva hajóhada többi részével átkelt Európába, hogy megkezdje Sestus ostromát.

Katonái már a falak előtt álltak, mikor először megszállott gallus papok jöttek eléjük ünnepi öltözetben. Kijelentették, hogy az istenanya parancsára az istennő szolgáiként járulnak a rómaiak elé, kíméletet kérni falaik és városuk számára. Egyiküknek sem lett bántódása. Majd utánuk az elöljárókkal együtt teljes számban kivonult a senatus, hogy átadja a várost. A hajóraj innen átkelt Abydusba. Itt, mikor a tárgyalásokon hasztalanul próbálták a lakók jóindulatát megnyerni, és semmiféle barátságos választ nem kaptak, megkezdték az ostrom előkészítését.

10. Míg a Hellespontusnál ilyen vállalkozások zajlottak, Polyxenidas, a király hadvezére, aki rhodusi száműzött volt, arra a hírre, hogy honfitársainak hajóraja elindult az otthoni földről, s parancsnokuk, Pausistratus a népgyűlésen tartott beszédében róla gőgös és megvető hangon nyilatkozott, attól a rendkívüli vágytól tüzelve, hogy felülmúlja ellenfelét, éjjel-nappal csak azon töprengett, milyen tettekkel tudna rácáfolni oly fennhéjázó szavaira. Egy embert küldött hozzá, akit amaz is ismert, azzal az üzenettel, hogy ő, ha alkalma lesz rá, nagy szolgálatot tesz Pausistratusnak és hazájának, és Pausistratus visszasegítheti őt hazájába. Pausistratus csodálkozva kérdezte, hogy lehet ezt végrehajtani, majd a küldött kérésére szavát adta, hogy titokban tartja a dolgot, s egy szót sem fog róla szólni.

Erre a közbenjáró közölte: Polyxenidas kezére fogja játszani a király egész hajóhadát vagy annak nagyobb részét, s ekkora szolgálatért semmi egyéb jutalmat nem óhajt, azon az egyen kívül, hogy visszatérhessen hazájába. Olyan jelentős dologról volt szó, hogy

Pausistratus nem volt képes sem elhinni, sem hallatlanná tenni az üzenetet. Áthajózott a Samoson fekvő Panhormushoz, s itt megállt, hogy alaposabban végére járhasson az eléje terjesztett ajánlatnak. Futárok jártak köztük ide-oda. De Pausistratus gyanúja csak akkor oszlott el végleg, mikor követe előtt Polyxenidas saját kezű írásában kötelezte magát, hogy ígéretét teljesíteni fogja, s az iratot saját pecsétjével lezárva küldte el. Ezzel a záloggal - vélte Pausistratus - az áruló valóban az ő kezébe adta magát, mert olyan ember, aki egy király alattvalója, nem engedheti meg magának, hogy saját kezűleg írt bizonyítékot szolgáltasson önmaga ellen.

Ezután megállapodtak a színleg felajánlott árulás végrehajtásában. Polyxenidas megígérte, hogy mindenféle előkészületet elhanyagol, a hajóhadat nem látja el kellő számú evezőssel és hajóslegénységgel, jó egynéhány hajót javítás ürügyével kihúzat a partra, a többit pedig szétküldi a szomszédos kikötőkbe. Csak néhány hajót hagy ott Ephesus előtt a nyílt tengeren, s ha a helyzet erre kényszeríti, csak ezeket küldi ütközetbe.

Pausistratus, mikor meghallotta, hogy Polyxenidas milyen hanyagul intézi hajóhada ügyeit, maga is azonnal így kezdett viselkedni. Hajóhada egyik részét utánpótlásért Halicarnassusba, a másik részét Samos városához küldte, maga pedig Panhormusban maradt, hogy készen legyen, ha az áruló jelt ad a támadásra. Polyxenidas a megtévesztés hatását még színlelt cselekedetekkel is növelte. Partra vonatta egyes hajóit, s mintha a többivel is ez volna a szándéka, helyreállíttatta a javító műhelyeket. Az evezősöket a téli táborokból nem Ephesusba vezényelte, hanem titokban Magnesiában gyűjtötte össze.

11. Történetesen ekkoriban érkezett magánügyben Samosba Antiochus egyik katonája, akit kémnek vélve elfogtak, s Panhormusba vitték a hajóhad parancsnoka elé. Mikor ez megkérdezte, mi a helyzet Ephesusban, a katona - nem tudni, félelemből-e, vagy mert megingott honfitársaihoz való hűsége - mindent őszintén elmondott: hogy a hajóhad felszerelve és útra készen ott áll a kikötőben, hogy az egész evezőslegénységet a Magnesiában levő Sipylusba küldték, hogy csak néhány hajót vontak ki a partra, a javítóműhelyeket pedig befedték, s hogy soha nem folyt még nagyobb lendülettel a hajóhad felszerelése. De Pausistratus, akit a megtévesztés és a hiú remény teljesen hatalmába kerített, nem adott hitelt szavainak.

Polyxenidas, miután mindent kellőképpen előkészített, éjszaka odarendelte Magnesiából az evezőslegénységet, gyorsan vízre bocsáttatta a partra vont hajókat, de nappal már nem folytatta ugyanígy a készülődést, mert nem óhajtotta, hogy a hajóhad indulását

megfigyeljék. Így napnyugta után futott ki hetven fedélzetes hajóval, s kedvező széllel még hajnal előtt elérte Pygela öblét. Itt a fenti okból csendben töltötte el a napot, majd éjszaka áthajózott a közeli Samos partjaihoz. Itt egy bizonyos Nicander nevű kalózvezért megbízott azzal, hogy öt, fedélzetes hajóval vitorlázzon el Palinurushoz, onnan pedig vezesse csapatait a földeken át a legrövidebb úton Panhormushoz, az ellenség háta mögé, majd maga is elindult Panhormus felé, hajóhadát két részre osztva, hogy mindkét oldalról meg tudja szállni az öböl bejáratát.

Pausistratust a váratlan fordulat egy ideig zavarba hozta, de azután, mint régi katona, hamar visszanyerte lélekjelenlétét, s mert úgy vélte, hogy az ellenséget könnyebb lesz feltartóztatnia a szárazföldön, mint a tengeren, csapatait két részre osztva a tengerbe félkörívben benyúló két hegyfokhoz vezette, abban a reményben, hogy így könnyen visszaűzheti a lövedékeknek két oldalról kitett ellenséget.

Amikor viszont a szárazföld felől megjelenő Nicander ezt a szándékát meghiúsította, tervét gyorsan megváltoztatva elrendelte, hogy mindenki szálljon hajóra. Ekkor azonban hatalmas zűrzavar támadt a katonák és a hajósok között, s menekülésszerűen özönlöttek a hajókhoz, látva, hogy a szárazföld és a tenger felől egyaránt körülfogták őket.

Pausistratus úgy vélte, hogy menekülésük egyetlen lehetősége, ha képesek lesznek kitörni az öböl bejáratán át, s kijutnak a nyílt tengerre, ezért mihelyt látta, hogy csapatai mind a hajókon vannak, parancsot adott, hogy kövessék, s gyors evezőcsapásokkal haladó gályáján elsőként indult el az öböl torkolata felé. Már átjutott a szoroson, mikor Polyxenidas három ötevezősorossal bekerítette. Gályáját összeroppantották a nekirohanó hajóorrok, s lövedékek árasztották el a védekező katonákat, akik között hősies harc után Pausistratus is halálát lelte. A többi hajót részben az öbölben, részben az öböl előtt elfogták, némelyik pedig akkor jutott Nicander kezére, mikor el akarták hagyni a szárazföldet. Csupán öt rhodusi és két cosi hajó menekült meg, amelyek a lobogó tűzzel keltett rémületet kihasználva törtek utat maguknak az összetömörült hajók között. Ugyanis ezek az orrukban elhelyezett két rúdra felfüggesztett vasedényben nagy lánggal égő tüzet vittek maguk előtt.

Az erythraei háromevezősoros hajók, miután Samostól nem messze találkoztak a menekülő rhodusi hajókkal, amelyeknek a támogatására ideérkeztek, visszatértek a Hellespontushoz, a rómaiakhoz. - Ugyanekkor foglalta vissza Seleucus árulás révén Phocaeát, amelynek egyik kapuját az őrség kinyitotta előtte, majd azután félelemből hozzá pártolt Cymae is az ott található többi várossal együtt.

12. Miközben ez történt Aeolisban, Abydus, amelynek falait királyi helyőrség védte, néhány napig ellenállt az ostromnak. De miután a védők ereje teljesen elfogyott, az elöljárók magának Philotasnak, a helyőrség parancsnokának az engedélyével tárgyalni kezdtek Liviusszal a város átadásának feltételeiről. De a dolgot késleltette, hogy nem tudtak megegyezni: a királyi csapatok fegyveresen vagy fegyvertelenül vonulhatnak-e el. Míg erről folyt a vita, megérkezett a rhodusi hajóhad vereségének híre, s a tárgyalás félbeszakadt. Ugyanis Livius, mivel aggódott, hogy Polyxenidas a nagy sikeren felbátorodva megtámadhatja a Canaenál tartózkodó hajóhadát, abbahagyta Abydus ostromát és a Hellespontus ellenőrzését, s vízre bocsátotta Canaenál partra vont hajóit. Közben Eumenes is megérkezett Elaeába.

Livius egész hajóhadával, amelyhez két mitylenaei háromevezősoros is csatlakozott, elindult Phocaea felé. Arra a hírre, hogy ezt erős királyi helyőrség védelmezi, s hogy nem messze onnan van Seleucus tábora, végigdúlta a tengerparti vidéket, nagyrészt emberekből álló zsákmányát a hajókra szállíttatta, s csak addig várva, míg Eumenes hajóhadával odaérkezik, elindult Samos felé.

A rhodusiakon vereségük hírére egyszerre vett erőt a rendkívüli rémület és gyász. Mert azonkívül, hogy elpusztultak hajóik és embereik, elvesztették ifjúságuk színe-virágát, haderejük javát, hiszen a nemesség sok tagját késztette hadbavonulásra, sok egyéb ok között Pausistratus polgártársai körében élvezett méltán rendkívüli tekintélye is. Majd gyászukat haraggá változtatta az a körülmény, hogy cselfogás, főképpen pedig, hogy saját polgártársuk cselfogásának áldozatai lettek. Tüstént elküldtek tíz hajót, majd néhány nap múlva ismét tízet, valamennyit Eudamus parancsnoksága alatt, akiről úgy gondolták, hogy - noha egyéb harci erények tekintetében nagyon elmarad Pausistratustól - éppen azért lesz óvatosabb hadvezér, mert sokkal kevesebb benne a vállalkozókedv.

A rómaiak és Eumenes király hajóhadukkal először Erythrae partjainál kötöttek ki. Itt egy éjszakát töltöttek el, majd másnap elérték a Corycus-hegyfokot. Mivel innen át akartak kelni a szomszédos Samosra, nem várták meg a napfelkeltét, amelyből a kormányosok következtethettek volna a várható időjárásra, s így kiszolgáltatták magukat a bizonytalan időnek. Már útjuk felét megtették, mikor az északkeleti szél északira fordult, s a hajókat dobálni kezdték a felkavart tenger hullámai.

13. Polyxenidas, aki Ephesustól abban a feltevésben indult el, hogy a rhodusi hajóhaddal egyesülni szándékozó ellenség Samos felé tart, először Myonnesusnál állapodott meg; ezután a Macris nevű sziget felé folytatta útját, hogy ha a római hajóhad itt elhalad, adandó

alkalommal támadást intézhessen a csoportból elmaradt hajók vagy az utóvéd ellen. Látva, hogy a hajóhadat szétszórta a vihar, először úgy vélte, ez jó alkalom a rajtaütésre, de mivel a csakhamar megerősödő szél egyre magasabbra korbácsolta a hullámokat, belátta, hogy nem tud közelebb férkőzni hozzájuk. Ezért Aethalia szigetére kelt át, hogy másnap innen rontson rá a nyílt tengerről Samos felé igyekező hajókra.

A római hajóhad kisebb része a sötétség beálltakor befutott Samos egyik elhagyatott öblébe, a többi hajó csak azután ért el ide, hogy egész éjjel a nyílt tengeren dobálta a vihar. Itt, miután a földművesektől megtudták, hogy az ellenséges hajóhad Aethaliánál tartózkodik, haditanácsot tartottak: vállalják-e azonnal az ütközetet, vagy pedig várják meg a rhodusi hajóhadat? Mivel a halasztás mellett döntöttek, ismét áthajóztak Corycusba, ahonnan ideérkeztek. S miután a hiába várakozó Polyxenidas is visszatért Ephesusba, a római hajók az ellenségtől elhagyott tengeren átkeltek Samosba, s ugyanide futott be néhány nap múlva a rhodusi hajóraj is. Ezután, annak bizonyítására, hogy csak ezekre várakoztak, tüstént elindultak Ephesus felé, hogy vagy megvívják a döntő ütközetet, vagy pedig, ha az ellenség kitérne az összecsapás elől, rákényszerítsék - ami igen fontos volt a városok megnyerése szempontjából - gyávasága beismerését.

A római hajók hadirendben felsorakozva várakoztak szemközt az öböl bejáratával. Miután senki se szállt szembe velük, a hajóhad két részre oszlott. Az egyik lehorgonyzott az öböl előtt a tengeren, a másikról pedig partra szálltak a katonák. Ezek ellen, mikor a körben messze végigdúlt földekről szerzett hatalmas zsákmányukkal megrakodva már közel jártak a városfalakhoz, kitörést intézett a macedon Andronicus, az ephesusi helyőrség parancsnoka. Elvette tőlük a zsákmány nagy részét, s visszakergette őket a tengerhez, hajóikhoz. Másnap a rómaiak, félúton csapdát állítva, a város ellen vonultak, hogy a falak mögül kicsalják a macedon parancsnokot. Mivel azonban éppen a cselvetéstől való félelem mindenkit visszariasztott a kitöréstől, visszatértek hajóikhoz, s a hajóhad, miután az ellenség szárazon és vízen egyaránt kitért az összecsapás elől, visszatért Samosba, ahonnét ideérkezett.

Innen a praetor elküldte az italiai szövetségesek és rhodusiak két-két háromevezősoros hajóját a rhodusi Epicrates vezetésével, hogy ellenőrizzék a Cephallaniai-öblöt, amelyet kalózkodásával bizonytalanná tett cephallaniabeliekből álló bandájával a lacedaemoni Hybristas, úgyhogy a tengeren teljesen lehetetlenné vált az Italiába irányuló közlekedés.

14. Epicrates Piraeusban találkozott a hajóhad új parancsnokával, L.

Aemilius Regillusszal, aki a rhodusiak vereségének hírére, mivel neki magának csupán két ötevezősoros hajója volt, visszavitte magával Asiába Epicratest négy hajójával együtt, s csatlakoztak hozzá az athéniak fedélzet nélküli hajói is. Az Aegei-tengeren át Chiosba hajózott. Ide érkezett meg Samosból késő éjszaka két négyevezősorossal a rhodusi Timasicrates is, aki mikor Aemilius elé bocsátották, kijelentette, hogy védelmi feladattal küldték ide, mivel a tengerpart veszélyessé vált a teherhajók számára, mert gyakran rajtuk ütnek a király Hellespontusból vagy Abydusból kifutó hajói.

Aemilius, miközben Chiosból átkelt Samosba, találkozott a Livius által küldött két rhodusi négyevezősorossal, s a két ötevezősorossal közeledő Eumenes királlyal. Miután megérkeztek Samosba, átvette Liviustól a hajóhadat, az előírt szertartás szerint elvégezte a szokásos áldozatot, s összehívta a haditanácsot. Itt, C. Livius - mert először az ő véleményét kérdezték meg - kijelentette: Senki sem adhat olyan megbízható tanácsot, mint az, aki azt tanácsolja a másiknak, amit annak a helyében ő maga is cselekednék. Neki az a véleménye, hogy az egész hajóhadat irányítsák Ephesusba, a teherhajókat rakják meg jól homokkal és süllyesszék el az öböl bejáratánál. Az öböl elzárása már csak azért sem nehéz feladat, mert bejárata olyan, mint valami folyó, hosszú, keskeny és sekély. Így az ellenséget elvágják a tengertől, s elérik, hogy nem veheti hasznát hajóhadának.

15. Ezt a javaslatot senki sem helyeselte. Eumenes király feltette a kérdést, hogy mi lesz azután? Ha az elsüllyesztett hajókkal elzárják a tengerre vezető kijáratot, vajon szabadon elvonulhatnak-e saját hajóhadukkal, hogy megsegítsék szövetségeseiket és megrémítsék az ellenséget, vagy pedig egész hajóhadukkal akkor is éppúgy körül kell zárniuk az öblöt? Mert ki kételkednék abban, hogy távozásuk után az ellenség kiemeli az elsüllyesztett hajókat, és kisebb fáradsággal fogja felszabadítani az öböl bejáratát, mint amennyibe az elzárása került? Ha pedig továbbra is itt kell maradniuk, akkor mire lesz jó, hogy az öblöt elzárják? Míg másrészről az ellenség vígan élvezi majd a teljes biztonságot nyújtó öblöt, a rendkívül gazdag várost, ahol Asiából mindent megkap, s nyugodtan tölti el a nyarat. Viszont a rómaiak a nyílt tengeren, védtelenül, a hullámoknak és viharoknak kiszolgáltatva, szüntelen őrködésük közben mindenben hiányt szenvednek, s ahelyett, hogy ők tartanák az ellenséget ostromzár alatt, saját maguk lesznek mozdulatlanságra és tétlenségre kárhoztatva. - Eudamus, a rhodusi hajóhad parancsnoka inkább csak azt fejtette ki, hogy helyteleníti az indítványt, maga viszont nem terjesztett elő új javaslatot a megoldásra.

A rhodusi Epicrates úgy vélekedett, hogy pillanatnyilag ne törődjenek Ephesussal, küldjék el a hajóhad egy részét Lyciába, s

nyerjék meg szövetségesnek Patarát, a vidék fővárosát. Ez rendkívül hasznos lesz két szempontból is. Egyrészt a rhodusiak, ha békés viszonyban lesznek a szigetükkel szemben fekvő szárazfölddel, minden erejüket csak egy, az Antiochus elleni háborúra fordíthatják, másrészt pedig megakadályozhatják, hogy a Ciliciában felszerelt hajóhad csatlakozhasson Polyxenidashoz. Ezt az indítványt igen nagy helyesléssel fogadták, mindamellett úgy határoztak, hogy Regillus az egész hajóhaddal vitorlázzon a Ephesusi-öbölhöz, hogy rémületet keltsen az ellenségben.

16. C. Liviust két római ötevezősorossal, négy rhodusi négyevezősorossal s két nyitott zmyrnai hajóval Lyciába küldték, azzal az utasítással, hogy előbb álljon meg Rhodusban, s adjon tájékoztatást az egész haditervről. A városok, amelyek mellett elhaladt - Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous - készségesen teljesítették rendelkezéseit. Megérkezése után közölte a rhodusiakkal küldetése célját, és kikérte tanácsaikat. Miután elnyerte egyhangú jóváhagyásukat, meglevő hajóhadát három négyevezősorossal kiegészítve továbbhaladt Patara irányában. Kezdetben a kedvező szél egyenesen a város felé vitte őket, s remélni kezdték, hogy a meglepetés okozta rémületben elérhetnek valamit. Mikor azonban megfordult a szél, különböző irányban hömpölyögtek a hullámok, evezőik segítségével elérték ugyan a partot, de a város közelében nem találtak biztonságos kikötőhelyet. Másrészt a hajóhad nem maradhatott a kikötő bejárata előtt a nyílt vízen sem, mert a tenger viharos volt, s már közeledett az éjszaka. Ezért elhajóztak a város falai mellett a nem egészen kétezer lépésnyire fekvő Phoenicus-öbölbe, amely megvédte a hajókat a tenger dühétől. Azonban a felette emelkedő meredek sziklákat a város lakói a helyőrségben levő királyi csapatok segítségével haladéktalanul elfoglalták.

Livius, noha a hely kedvezőtlen fekvésű és nehezen megközelíthető volt, ellenük küldte az issai segédcsapatokat és a zmyrnai könnyűfegyverzetűeket. Ezek, míg lövedékekkel s néhány, ember ember ellen intézett kisebb rajtaütéssel csak próbálgatták, de nem folytatták komolyan a harcot, megállták helyüket, de később, mikor egyre többen rohantak elő a városból, úgyhogy végül már az egész lakosság kiözönlött, Livius aggódni kezdett, hogy segédcsapatait bekeríthetik, s hajói a szárazföld felől veszélybe kerülhetnek. Ezért nemcsak katonáit, hanem - a rendelkezésre álló fegyverekkel felszerelve - a szövetséges hajóslegénységet s az evezősök csapatát is az ütközetbe vezényelte. De még így is bizonytalan eredménnyel folyt a harc, s a szabálytalan viadalban nemcsak nagy számú harcos, de L. Apustius is elesett.

Végül azonban mégis szétverték, megfutamították és visszakergették

városukba a lyciaiakat, a rómaiak pedig a nem véráldozat nélkül kivívott győzelem után visszatértek hajóikra. Innen az egyik oldalon Cariával, a másikon Lyciával szomszédos Telmessusi-öbölbe hajóztak, s lemondva a további, Patarával kapcsolatos vállalkozás tervéről, a rhodusiakat visszaküldték hazájukba, Livius pedig Asia partjai mellett haladva átkelt Görögországba, azzal a szándékkal, hogy találkozik az akkoriban Thessalia táján tartózkodó Scipiókkal, majd áthajózik Italiába.

17. Arra a hírre, hogy Lyciában abbahagyták a hadjáratot, s Livius átkelt Italiába, Aemilius, bár a vihar Ephesustól őt is visszafordulásra kényszerítette, s dolgavégezetlenül tért vissza Samosba, mivel szégyenletesnek tartotta a Patara elleni vállalkozás balsikerét, elhatározta, hogy egész hajóhadával odavitorlázik, s teljes haderejével ostrom alá veszi a várost. Elhaladva Miletus s a többi, szövetségesek kezén levő partvidék mellett Iasusnál szállt partra, a Bargyliaei-öbölben. A várost a király helyőrsége tartotta megszállva; környékét a rómaiak ellenség módjára végigpusztították. Ezután Aemilius embereket küldött, hogy kezdjenek tárgyalni a város előkelőségeivel és elöljáróival, s próbálják kipuhatolni hangulatukat. Mikor ezek azt válaszolták, hogy nincs semmi lehetőségük a szabad döntésre, megkezdte a város ostromát.

A rómaiak közt több iasusi száműzött is tartózkodott. Közülük sokan kérlelni kezdték a rhodusiakat, ne tűrjék el a velük szomszédos és rokonságban levő, ártatlan város pusztulását. Az ő száműzésük egyetlen oka a Róma iránt tanúsított hűségük volt, s a királyi helyőrség ugyanolyan erőszakos módon tartja hatalmában a városban levőket, mint ahogyan őket is száműzték. Iasus valamennyi polgárát egyetlen vágy tölti el: megszabadulni a király rabszolgaságától. A rhodusiak, akiket meghatott a kérés, egyrészt az őket összekötő rokonságot hangoztatva, másrészt felpanaszolva a királyi helyőrség miatt a pusztulás szélére sodort város helyzetét, Eumenes király támogatását is megnyerve elérték, hogy hagyják abba az ostromot.

Tovább indultak, s végighajózva Asia partjai mellett, ahol csupa szövetséges nép lakott, megérkeztek a Rhodusszal szemben fekvő Lorymai-öbölbe. Itt először a szállásukon félrevonulva, egymás közt beszélgető katonai tribunusok kezdték hangoztatni azt, ami azután magának Aemiliusnak a fülébe is eljutott, hogy a hajóhadat azért vitték el Ephesusból, az ő igazi háborújuk színhelyéről, hogy a mögöttük otthagyott ellenség büntetlenül követhessen el mindent az oly nagyszámú, közeli szövetséges város ellen. Ez a szóbeszéd megdöbbentette Aemiliust. Odahívatta a rhodusiakat, s megkérdezte tőlük, hogy a Patarai-öbölben elfér-e az egész hajóraj. Mikor tagadó választ adtak, ezt jó ürügynek találta arra, hogy felhagyjon a

vállalkozással, s hajóhadával visszatért Samosba.

18. Ekkoriban határozta el Antiochus fia, Seleucus, aki seregével az egész tél folyamán Aeolisban tartózkodott, s közben segítséget nyújtott a szövetségeseknek és végigdúlta azokat, akiket nem tudott szövetségesnek megnyerni, hogy benyomul Eumenes király területére, mialatt az országától távol a rómaiakkal és rhodusiakkal együtt Lycia tengerparti városait ostromolja.

Seregével először Elaea alá nyomult, majd lemondva a város megostromlásáról, ellenséges szokás szerint végigpusztította a környékét, s a királyság legfőbb városának és erődítményének, Pergamumnak megostromlására indult. Attalus, aki őrségét kezdetben a város előtt sorakoztatta fel, lovasságának és könnyűfegyverzetű csapatainak kitöréseivel inkább csak zaklatta, de nem tudta feltartani az ellenséget. Később, mikor a kisebb összecsapásokban kiderült, hogy serege semmilyen tekintetben sem ér fel az ellenségével, visszahúzódott a falak mögé, s megkezdődött a város ostroma.

Körülbelül ugyanebben az időben indult el Antiochus is Apameaból, s különböző népekből álló, hatalmas seregével először Sardesnél, majd Seleucus táborától nem messze, a Caicus folyó forrásánál épített állandó tábort. Seregének legfélelmetesebb része a négyezer gallus zsoldos volt. Ezeket küldte el, melléjük adva néhány katonáját, hogy minden irányban dúlják végig Pergamum területét. Mikor e hír megérkezett Samosba, először Eumenes - akit hazaszólított a hazájában dúló háború - utazott el hajóhadával Elaeába, ahonnan az ott talált lovasság és könnyűfegyverzetű gyalogság védelme alatt, mielőtt az ellenség észrevehette vagy intézkedhetett volna, Pergamumhoz sietett. Itt a kitörések alkalmával ismét kisebb csatározásokra került sor, mert Eumenes szemmel láthatóan kerülte a döntő összecsapást.

Néhány nap múlva Samosból Elaeába érkezett a rhodusi és római hajóhad is, hogy a királynak támogatást nyújtson. Antiochus a hírre, hogy ezek a csapatok Elaeában partra szálltak, s hogy egyetlen öbölben ennyi hajóhad egyesült, s mert ugyanakkor arról is értesült, hogy a consul seregével már Macedoniában van, s előkészületeket tesz a Hellespontuson való átkelésre, úgy vélve, itt az ideje a béketárgyalások megkezdésének, mielőtt egyszerre kerül szorongatott helyzetbe szárazon és vízen, az Elaeával szemben fekvő egyik magaslaton ütötte fel táborát. Itt valamennyi gyalogos csapatát s hatezer főnyi lovasságát hátrahagyva levonult a közvetlenül Elaea falai alatt elterülő síkságra, s hírnököt küldött Aemiliushoz, hogy szeretné megkezdeni a béketárgyalásokat.

19. Aemilius a Pergamumból odahívott Eumenes és a rhodusiak részvételével haditanácsot tartott. A rhodusiak nem utasították el a békekötés gondolatát, Eumenes viszont kijelentette, hogy nem tisztességes dolog ebben az időpontban tárgyalni a békéről, másrészt úgyse tudják dűlőre vinni a dolgot. - “Hogyan fogadhatnánk el - kérdezte - tisztességgel a békefeltételeket, mikor be vagyunk zárva falaink mögé, s ostromzárral szorongatnak? S vajon ki tartja érvényesnek azt a békét, amit a consul nélkül, a senatus felhatalmazása és a népgyűlés utasítása nélkül kötöttünk? Mert, kérdezem én, hogy te magad, ha megkötötted a békét, azonnal vissza akarsz-e térni Italiába, vissza akarod-e vinni a hajóhadat és a hadsereget, vagy pedig meg akarod várni, hogy ebben a dologban mit hagy jóvá a consul, mit dönt a senatus, s mit rendel el a nép? Így nincs más lehetőséged, mint hogy itt maradj Asiában, az ellenségeskedés megszűntével ismét téli táborban helyezd el csapataidat, amelyeknek élelmezése kimeríti a szövetségeseket, azután pedig, ha úgy tetszik azoknak, akik fel vannak ruházva a döntés jogával, kezdjük újra elölről azt a háborút, amelyet, ha mostani lendületünket nem törjük meg halogatással, módunk lenne az istenek segítségével még a tél beállta előtt befejezni.”

Ez a vélemény győzött, s Antiochusnak azt válaszolták, hogy a consul megérkezése előtt nincs lehetőség a béketárgyalásra. Antiochus, miután békekötési kísérlete meghiúsult, először Elaea, majd Pergamum környékét pusztította végig, s ott hagyva fiát, Seleucust, ellenség módjára vonult Adramytteum ellen, majd benyomult a Homeros költeményei révén híressé vált Thebe termékeny síkságára, s a királyi sereg katonái egyetlen más vidéken sem tettek szert gazdagabb zsákmányra. Majd megérkezett Adramytteumhoz Aemilius és Eumenes is, kerülőutat téve hajóikkal, hogy megvédjék a várost.

20. Körülbelül ezekben a napokban érkezett Achaiából Elaeába ezer gyalogos és száz lovas Diophanes vezetésével. Ezeket, miután partra szálltak, Attalus eléjük küldött emberei éjszaka bevezették a városba. Valamennyien régi, tapasztalt harcosok voltak, maga a vezérük pedig tanítványa volt Philopoemennek, az akkori idők legkiválóbb görög hadvezérének. Két napot szántak rá, hogy az emberek és lovaik kipihenjék magukat, s hogy megfigyeljék az ellenség elhelyezkedését: hol és mikor szokott előretörni és visszahúzódni.

A király csapatai a domb tövéig nyomultak előre, amelyen a város emelkedett. Így mögöttük akadálytalanul folyhatott a zsákmányolás, hiszen a városból senki sem támadt rájuk, sőt az őrségekről még messziről sem dobtak egyetlen dárdát sem. Miután a nép egyszer a félelemtől szorongatva behúzódott a falak mögé, a király csapatai megvetéssel kezdték nézni őket, ami később hanyagsággá változott.

Igen sokan nem nyergelték és kantározták fel lovaikat; néhány fegyverest hagytak csak hátra az őrhelyeken, míg a többiek szétszóródva kószáltak szanaszét az egész környéken; néhányan ifjak módjára játszadoztak és tréfálkoztak, egyesek az árnyékban falatoztak, sőt némelyek még álomra is dőltek.

Diophanes, miután a magasan fekvő városból mindezt megfigyelte, parancsot adott embereinek, hogy fegyverkezzenek fel, felkészülve várakozzanak a kapunál, maga pedig Attalushoz ment, s bejelentette szándékát, hogy rajtaütést kísérel meg az ellenséges őrállomások ellen. Attalus ebbe csak vonakodva egyezett bele, látva, hogy a száz lovassal hatszáz, az ezer gyalogossal pedig négyezer fog szembeszállni. Diophanes kivonult a kapun, s a megfelelő időpontra várva megállapodott, nem messze az ellenség őrállomásaitól. Nemcsak Pergamumban tartották vállalkozását inkább esztelenségnek, mint merészségnek, de az ellenség - miután egy pillanatra felfigyelt rájuk, s látta, hogy semmit sem kezdeményeznek - maga sem változtatott semmit szokott hanyagságán, sőt kis számuk miatt még ki is gúnyolta őket.

Diophanes egy ideig, mintha valami látványosságra vonultak volna ki, visszatartotta embereit, de mikor látta, hogy az ellenséges katonák otthagyják a hadrendet, parancsot adott gyalogosainak, hogy a lehető leggyorsabban vegyék őket üldözőbe, maga pedig lovasai élén lovascsapatával, a lovasok és gyalogosok mindenütt egyszerre felharsanó harci kiáltása közepette, váratlanul megrohamozta az ellenség állásait.

Itt nemcsak az embereket, de a lovakat is elfogta a rémület, s ezek kötőféküket elszakítva zűrzavart és felfordulást keltettek saját seregükben. Csak néhány ló nem bokrosodott meg, de ezeket sem volt könnyű megnyergelni, felkantározni s rájuk felülni, mert az achai lovasok sokkal nagyobb rémületet keltettek, mint számuktól várni lehetett volna. Ekkor támadt rá a felsorakozott és harcra kész gyalogság a rendetlenül szétszóródott, sőt szinte félálmában heverő emberekre, s a környéken mindenütt megkezdődött a mészárlás és menekülés. Diophanes, amíg biztonságban tehette, folytatta a szétszórtan menekülő ellenség üldözését, s az achai népnek nagy dicsőséget szerezve - hiszen Pergamum falain nézőseregként nemcsak a férfiak álltak ott, de az asszonyok is - tért vissza a védelmére bízott városba.

21. Másnap a király csapatai - sokkal fegyelmezettebben és rendezettebben - a várostól ötszáz lépéssel távolabb ütötték fel táborukat, az achaiok pedig majdnem ugyanabban az időpontban és ugyanazon a helyen nyomultak előre. Sok órán át várakoztak éberen

figyelve, mintha a következő percben kezdődnék az ütközet, s mikor napnyugta felé eljött az idő, hogy visszatérjenek táborukba, a király csapatai összeszedték hadijelvényeiket, s inkább menetelésre, mint harcra alkalmas alakzatban megkezdték az elvonulást. Diophanes nem mozdult a helyéről, amíg látótávolságban voltak. Azután a tegnapihoz hasonló lendülettel megrohanta az utóvédet, s megint ugyanolyan rettegést és zűrzavart keltett; ezért a hátulról kaszabolt ellenségből egyetlen ember sem állt meg, hogy szembeszálljon velük, s mialatt visszaűzték őket táborukba, azok félelmükben az alakzatokat is alig tudták megtartani. S az achaioknak itt tanúsított bátorsága arra kényszerítette Seleucust, hogy elvonuljon Pergamum területéről.

Antiochus arra a hírre, hogy a rómaiak megjelentek Adramytteum védelmére, a várostól ugyan távoltartotta magát, a környéket azonban végigpusztította, majd elfoglalta Peraeát, a mitylenaeiek coloniáját. Az első rohammal bevette Cottont, Corylenust, Aphrodisiast és Prinnét, azután Thyatirán átvonulva visszatért Sardesba. Seleucus ottmaradt a tengerparton, egyes városokban rémületet keltett, míg másokat védelmébe vett.

A római hajóhad Eumenesszel és a rhodusiakkal együtt Mitylenaebe vitorlázott, majd visszatért Elaeába, ahonnan elindult. Innen útban Phocaea felé kikötöttek a Phocaea városával szemben fekvő Bacchium nevű szigeten, s ezt - mivel az ékességekben csodálatosan gazdag szigeten eddig nem nyúltak a templomokhoz és szobrokhoz - ellenség módjára végigrabolták, majd folytatták útjukat a város felé. Ezt, felosztva egymás közt a feladatokat, ostromolni kezdték, de belátták, hogy ostromművek nélkül, csupán fegyverekkel és létrákkal nem tudják elfoglalni, s mikor az Antiochustól küldött háromezer főnyi segélycsapat bejutott a városba, tüstént felhagytak az ostrommal, s a hajóhad visszatért a szigetre, megelégedve a város körül fekvő ellenséges területek végigpusztításával.

22. Itt úgy határoztak, hogy Eumenes király térjen haza, ők pedig megteszik a szükséges előkészületeket, hogy a consul és serege átkelhessen a Hellespontuson; a római és rhodusi hajóhad térjen vissza Samosba, s ott őrködjön, hogy Polyxenidas ne mozdulhasson el Ephesusból. Így a király visszatért Elaeába, a rómaiak pedig Samosba. Itt meghalt M. Aemilius, a praetor fivére.

Miután ünnepélyesen eltemették, a rhodusiak tizenhárom saját hajójukkal s egy cosi és egy cnidusi ötevezősorossal elindultak Rhodus felé, hogy feltartóztassák a hír szerint Syria felől közeledő hajórajt. Két nappal azelőtt, hogy Eudamus hajórajával Samosból megérkezett, Pamphilidas vezetésével elindították a tizenhárom rhodusi hajót - kiegészítve a Caria mellett őrszolgálatot teljesítő négy hajóval - az

említett syriai hajóraj ellen, s felszabadították az ostromzár alól Daedalát s néhány más, Peraea körül található erődöt, amelyet a király csapatai ostromoltak.

Úgy döntöttek, hogy Eudamus azonnal induljon el, s hajóraját még megerősítették négy fedélzet nélküli hajóval. Elindult, s a lehető leggyorsabban haladva a Megiste nevű öbölnél utolérte korábban útra kelt hajóit. S miután egyesített hajórajával befutott Phaselisba, legjobbnak vélte, ha itt várja meg az ellenséget.

23. Phaselis Lycia és Pamphylia határán fekszik, messze benyúlik a tengerbe, a szárazföldnek ezt a pontját pillantja meg először a Ciliciából Rhodus felé utazó, s innen már nagy távolságból észre lehet venni a hajókat. Főképpen azért is szemelték ki ezt a helyet, hogy útját állhassák a királyi hajóhadnak. Viszont nem számoltak azzal, hogy milyen egészségtelen a hely és az időpont - mert éppen nyár közepén jártak -, s ehhez még hozzájárult, hogy a szokatlan kigőzölgés járványt okozott a legénység, főképpen az evezősök között. Megrémülve a betegségtől, elindultak, s a Pamphyliai-öböl körülhajózása után az Eurymedon folyónál vetettek horgonyt, s itt értesültek Aspendus lakóitól, hogy az ellenség Sida mellett tartózkodik.

A királyi hajóhad útja sokkal tovább tartott, mivel akadályozták őket az ebben az évszakban fúvó, számukra kedvezőtlen, állandó szelek, amelyek között az északnyugati szél az uralkodó. A rhodusiak harminckét négyevezősorossal és négy háromevezősorossal rendelkeztek. A királyi hajóhad harminchét nagyobb méretű hajóból állott, közöttük volt három hétevezősoros, négy hatevezősoros s ezenkívül még tíz háromevezősoros. Az egyik őrhelyről ők is észrevették az ellenség közeledését.

Másnap mindkét hajóraj kifutott az öbölből, azzal a szándékkal, hogy aznap megütköznek. A rhodusiakat abban a pillanatban, hogy megkerülték a Sidánál tengerbe nyúló hegyfokot, felfedezték, s ők is észrevették az ellenséget. A királyi hajóhadnak a nyílt tenger felé nyúló balszárnyát Hannibal, jobbszárnyát az egyik udvari ember, Apollonius vezette, s hajóikat már egyenes arcvonalba sorakoztatták. A rhodusiak hosszú sorban közeledtek, elöl haladt Eudamus vezérhajója, a sort Chariclitus zárta be, a hajóhad középső részének pedig Pamphilidas volt a parancsnoka.

Eudamus látva, hogy az ellenség már hadirendbe fejlődött, és kész az összecsapásra, maga is a nyílt tenger felé kormányozta hajóját, s megparancsolta az utána haladó hajóknak, hogy megőrizve egymás közötti távolságukat, zárkózzanak fel egy vonalba. Ez az utasítás először zavart keltett, mert ő nem futott ki annyira a nyílt tengerre, hogy valamennyi hajó a part irányában egy vonalba sorakozhatott

volna, viszont túl gyorsan a többi elé vágva, öt hajójával megtámadta Hannibalt, a többiek pedig nem követték, mivel a parancs szerint egy vonalban kellett maradniuk. A sor végén haladók számára a part mentén már semmi hely sem maradt, s mialatt ezek egymást akadályozták, a jobbszárnyon már megkezdődött a harc Hannibal ellen.

24. De a rhodusiak nagyszerű hajóik és hajós tapasztalataik révén egy pillanat alatt teljesen úrrá lettek a rémületen, hajóik gyorsan a nyílt tenger felé fordulva a part mellett egymás után helyet adtak a mögöttük haladóknak, s ha valamelyik szembekerült egy ellenséges hajóval, azonnal bezúzta annak előrészét, lesodorta evezőit, vagy pedig, ha szabad helyet találva áthaladt a sorok között, a tatjának rohant neki. A legnagyobb rémületet az keltette, hogy az egyik hétevezősoros királyi gályát egy sokkal kisebb rhodusi hajó egyetlen döféssel elsüllyesztette; ekkor az ellenséges jobbszárnyon már kétségtelenül erőt vett a menekülés vágya. A nyílt tengeren a Hannibal hajóinak számbeli túlsúlya miatt keményen szorongatott Eudamust - noha ez minden egyéb tekintetben fölényben volt - már-már a bekerítés veszélye fenyegette, de a vezérhajóról adott jelzésre, amellyel a szétszóródott hajórajt szokták egy helyre összegyűjteni, segítségére sietett valamennyi, a jobbszárny ellen már győzelmet aratott hajó. Ekkor Hannibal s körülötte levő hajói menekülni kezdtek, s a rhodusiak nem tudták üldözni őket, mert evezőseik nagy részét megviselte a betegség, s így hamarabb kimerültek.

Mikor megállapodtak a nyílt tengeren, hogy egyenek valamit és visszanyerjék erejüket, Eudamus, látva, hogyan vontatja el az alig húsz épen maradt hajóval visszavonuló ellenség megbénított és tönkretett hajóit fedélzet nélküli bárkák segítségével, a vezérhajó tornyából csendet parancsolt, és így kiáltott: “Álljatok fel, s gyönyörködjetek ebben a dicső látványban!” - Mindnyájan talpra szöktek, s mikor látták az ellenség rémült menekülését, szinte egy hangon mind azt kiáltották, hogy üldözőbe kell venni őket.

Magának Eudamusnak hajóját számos ütés rongálta meg, ezért Pamphilidasnak és Chariclitusnak adott parancsot az üldözés folytatására, amíg biztonságban tehetik. Ezek egy ideig követték az ellenséget, de mikor Hannibal a szárazföldhöz közeledett, félve, hogy a szél az ellenséges parthoz sodorja őket, visszatértek Eudamushoz, s üggyel-bajjal Phaselisba vontatták azt az elfogott hétevezősorost, amelynek oldalát az első összecsapásban zúzták be. Ezután visszatértek Rhodusba, de nem valami nagyon örültek a győzelemnek, inkább egymást okolták, hogy noha lehetőségük lett volna rá, nem süllyesztették el vagy ejtették fogságba az ellenség egész hajóhadát.

Hannibal, akit ez az egyetlen vesztes csata is megrendített, nem vállalkozott rá, hogy végighajózik Lycia mellett, noha a lehető leghamarabb szeretett volna egyesülni a király régi hajóhadával. Hogy erre ne legyen módja, a rhodusiak elküldték Chariclitust húsz, csőrrel ellátott hajóval Patarához, a Megiste-öbölbe. Eudamust utasították, hogy a rábízott hajóhad hét legnagyobb hajójával térjen vissza Samosra a rómaiakhoz, hogy latba vetve minden bölcsességét és tekintélyét, rábírja őket Patara megtámadására.

25. A rómaiakat nagy örömmel töltötte el először a győzelmet tudtul adó futár, majd utána a rhodusiak megérkezése, s nyilvánvaló volt, hogy a rhodusiak, ha őket ettől a gondtól megszabadítják, szabad kezet nyerve biztosítani fogják ennek a tengerrésznek a nyugalmát. De mivel Antiochus elindult Sardesból, s attól is félniük kellett, hogy a tengerparti városokat támadás éri, nem adhatták fel Ionia és Aeolis védelmét. Így Pamphilidast küldték el négy, fedélzetes hajóval a Patara mellett tartózkodó hajóhadhoz.

Antiochus nemcsak a közeli városok haderejét vonta össze, hanem Prusiashoz, Bithynia királyához is követeket, s velük egy levelet küldött, amelyben rágalmazó hangon szólt a rómaiak Asiába történt átkeléséről: azért jöttek, hogy minden királyságot megsemmisítsenek, hogy az egész földkerekségen ne maradjon egyetlen más birodalom sem a rómain kívül. Philippus és Nabis térdre kényszerültek, most harmadikként őreá törnek, s ez a tűzvész abban a sorrendben éri el mindnyájukat, ahogy ki-ki a legutóbb legyőzött szomszédja. Ő utána majd Bithyniára csap rá, hiszen Eumenes már önként vállalta a szolgaságot.

Prusiast megzavarta az üzenet, de minden ilyesféle gyanúját eloszlatta Scipio consulnak, s még inkább a consul fivérének, Africanusnak a levele, aki egyrészt utalt a római nép hagyományos gyakorlatára, hogy minden lehetséges megtiszteltetéssel igyekszik növelni a vele szövetséges királyok tekintélyét, másrészt a saját életéből vett példákkal felkeltette Prusiasban a vágyat, hogy a maga részéről is igyekezzék rászolgálni erre a barátságra. Hispaniában - írta - azok a hispan fejedelmek, akik az ő oltalmára bízták magukat, távozásakor már királyok voltak. Masinissát nem csupán atyja királyságába ültette vissza, hanem az őt korábban elűző Syphax trónjára is. S az most nemcsak Africa királyai közül emelkedik ki rendkívüli gazdagságával, hanem hatalomban és fenségben versenyezhet az egész földkerekség bármelyik uralkodójával. Philippust és Nabist a háborúban ellenségként legyőzték, s T. Quinctius mégis meghagyta őket királyságukban. Sőt Philippusnak múlt évben az adót is elengedték, visszakapta túszként elvitt fiát is, és a római hadvezérek beleegyezésével ismét birtokába vehetett néhány,

Macedonián kívül fekvő várost is. Hasonlóképpen Nabis is megőrizte volna méltóságát, ha nem végez vele elsősorban saját eszeveszettsége, azonkívül az aetoliaiak cselvetése.

A királynak ezt az elhatározását főképpen C. Liviusnak, a hajóhad volt parancsnokának az odaérkezése erősítette meg, aki legatusként jött hozzá Rómából, s felvilágosította, hogy mennyivel biztosabb reménye van Rómának a győzelemre, mint Antiochusnak, s hogy mennyivel tekintélyesebbnek és maradandóbbnak ígérkezik a rómaiakkal kötött barátság.

26. Antiochus, miután a Prusiasszal való szövetség reménye meghiúsult, Sardesból Ephesusba ment, hogy megszemlélje a már jó néhány hónapja felszerelt és útra kész hajóhadát, inkább azért, mert belátta, hogy szárazföldi csapatai nem tudnak helyt állni a római sereggel, s vezéreivel, a két Scipióval szemben, nem pedig mintha a tengeren egyszer is siker koronázta volna próbálkozásait, vagy pedig a jelenben valami nagy és megalapozott remény töltötte volna el.

Pillanatnyilag mindenesetre növelte bizakodását az a hír, hogy a rhodusi hajóhad nagy része Patara mellett tartózkodik, Eumenes király pedig minden hajójával a Hellespontushoz, a consul elé ment. Némileg az is fokozta önbizalmát, hogy Samosnál sikerült a rhodusi hajóhadat ravaszul tőrbe csalva megsemmisíteni. Ezekben bízva elküldte Polyxenidast a hajóhaddal, hogy minden módon próbáljon szerencsét egy ütközetben, maga pedig Notiumhoz vezette csapatait. Ez a Colophonhoz tartozó, a tengerre néző város mintegy kétezer lépésnyire van a régi Colophontól. Ő magát a várost óhajtotta hatalmába keríteni, mivel ez olyan közel volt Ephesushoz, hogy egyetlen szárazon vagy vízen végrehajtott hadmozdulat sem kerülte el a colophoniak figyelmét, akik tüstént értesítették a rómaiakat. S nem kételkedett, hogy ezek az ostrom hírére hajóhadukkal Samosból azonnal a szövetséges város segítségére sietnek, s ezzel lehetőséget nyújtanak Polyxenidasnak terve végrehajtására.

Ezért ostromművek segítségével megkezdte a város ostromát. Kétoldalt egyforma hosszú sáncot vont a tengerig, mindkétfelől ostromfedelekkel és töltéssel közelítette meg a falakat, s védőtetők alatt odavitette a faltörő kosokat is. A colophoniak, a fenyegetéstől megrémülve, szószólókat küldtek Samosba L. Aemiliushoz, hogy ezek könyörögve kérjék a praetor és a római nép oltalmát. Aemilius már amúgy is nehezen viselte el Samosban a régóta tartó tétlenséget, mert nem kevesebbet gyanított, mint azt, hogy Polyxenidas, akinek már kétszer hiába kínálta fel a csatát, most alkalmat fog adni az ütközetre, másrészt pedig azt is megalázónak tartotta, hogy még Eumenes hajóhada segít a consul legióinak Asiába való átszállításában, ő ide

van kötve, ki tudja, mennyi ideig, hogy segítségére legyen az ostromlott Colophonnak.

S a rhodusi Eudamus, aki akkor is, mikor el akart menni a Hellespontushoz, rábeszélte az ittmaradásra, a többiekkel együtt állhatatosan kérte s próbálta meggyőzni: mennyivel szebb feladat a szövetségeseket felmenteni az ostromzár alól, vagy még egyszer legyőzni az egyszer már megvert hajóhadat, s teljesen kiragadni az ellenség kezéből a tenger feletti uralmat, mint cserbenhagyni a szövetségeseket, átengedni az asiai szárazföldet és a tengert Antiochusnak, elmenni a rábízott hadszíntérről a Hellespontushoz, ahol teljesen elegendő Eumenes hajóhada.

27. Mivel minden készletük elfogyott, elindultak Samosból, hogy utánpótlásért Chiosba hajózzanak. Ez volt a rómaiak éléskamrája, ide tartott minden Italiából küldött teherszállító hajó. Már elértek a városból a sziget Chiosszal és Erythraeval szemben fekvő túlsó, északi oldalára, s készültek az átkelésre, mikor a praetor levélben értesítést kapott, hogy Italiából nagy mennyiségű gabona érkezett Chiosra, viszont a bort szállító hajók útját késlelteti a viharos időjárás. Közben arról is tudomást szerzett, hogy a teosiak készségesen ellátták a király hajóhadát élelmiszerrel, és ötezer korsó bort is ígértek nekik. Erre hajóhadával azonnal Teos felé folytatta útját, azzal a szándékkal, hogy vagy szépszerével rábírja őket az ellenségnek előkészített élelem átadására, vagy pedig ellenségként fog bánni velük.

Már a part felé irányították a hajók orrát, mikor Myonnesus tájékán tizenöt hajót vettek észre. A praetor, először azt vélve, hogy a király hajóhadához tartoznak, üldözésükre indult, később derült ki, hogy ezek kalózok bárkái és naszádjai. Miután végigrabolták a chiosi tengerpartot, most voltak visszatérőben a legvegyesebb zsákmánnyal, s meglátva a nyílt tengeren közeledő hajórajt, menekülni kezdtek. S azonkívül, hogy könnyebb s e célra készült hajóik amúgy is gyorsabbnak bizonyultak, még a parthoz is ők voltak közelebb, így mielőtt a római hajók odaértek volna, menedéket leltek Myonnesusban. A praetor, aki nem ismerte a helyet, követte őket, abban a reményben, hogy az öbölből ki tudja csalni hajóikat.

Myonnesus hegyfok Teos és Samos között. Maga a hegy kúp alakú, egészen széles alapon nyugszik, és hegyes csúcsban végződik. A szárazföld felől keskeny ösvényen lehet megközelíteni, a tenger felől szirtek határolják, amelyeket annyira kivájtak a hullámok, hogy egyes helyeken a lecsüngő sziklák mélyebben benyúlnak a tengerbe, mint az ott tartózkodó hajók. Mivel a rómaiak nem mertek e helyhez közelíteni, nehogy elérjék őket a sziklákat megszálló rablók lövedékei, ez a nap veszendőbe ment. Végül éjszakára felhagytak a mit sem ígérő

vállalkozással, s másnap megérkeztek Teoshoz. A praetor a város mögött fekvő, ott Geraesticusnak nevezett öbölben helyezte el hajóit, s elküldte katonáit, hogy dúlják fel a város környékét.

28. A teosiak, mivel közvetlenül szemük előtt folyt a pusztítás, az esdeklők szalagjait és jelvényeit viselő követeket küldtek a római vezérhez. Mikor ezek bizonygatták, hogy városukat egyetlen, a rómaiak ellen irányuló tettel vagy szóval sem lehet vádolni, a praetor szemükre hányta, hogy a király hajóhadát bőségesen ellátták élelemmel, s hogy mennyi bort ígértek Polyxenidasnak. Kijelentette: ha ugyanezt megadják a római hajóhadnak is, visszarendeli a zsákmányoló csapatokat, ha nem, mint ellenséggel bánik velük. Miután a követek közölték ezt a lesújtó választ, az elöljárók gyűlésbe hívták a népet, hogy eldöntsék, mitévők legyenek.

Éppen ezen a napon futott ki a királyi hajóhaddal Colophonból Polyxenidas, s mikor meghallotta, hogy a rómaiak elhagyták Samost, üldözőbe vették Myonnesusnál a tengeri rablókat, végigpusztították Teos környékét, s hogy hajóik most a Geraestusi-öbölben tartózkodnak, ő maga Myonnesusszal szemközt, a hajósok között Macrisnak nevezett sziget rejtett öblében vetett horgonyt. Innen, közvetlen közelből figyelte, mit művel az ellenség, s kezdetben nagyon reménykedett, hogy amiként Samosnál sikerült, elfoglalva a kikötő szűk bejáratát, vereséget mérnie a rhodusi hajóhadra, most ugyanígy le tudja győzni a rómaiakat is. A hely természete nem is különbözött amazétól: a két előrenyúló hegyfok között annyira összeszűkült az öböl, hogy két egymás mellett haladó hajó csak nagy nehezen tudott kijutni.

Ezért Polyxenidas úgy tervezte, hogy éjszaka megszállja a bejáratot, a két hegyfokhoz tíz-tíz hajót rendel, ezek mindkét oldalról megtámadják a kijövő hajókat, a többi hajóról, mint Panhormusnál is tette, partra szállítja a harcosokat, s szárazon és vízen egyszerre támad rá az ellenségre. S ez a terve nem is hiúsult volna meg, ha a rómaiak, miután a teosiak beleegyeztek követeléseik teljesítésébe, az élelem berakodása végett nem látják jobbnak, hogy hajóikkal átkeljenek a város előtt fekvő öbölbe. Állítólag a rhodusi Eudamus hívta fel figyelmüket a másik öböl veszélyes voltára, mikor a szűk helyen két hajó összeakadt, úgyhogy evezőik is összetörtek. S a praetort többek között az a körülmény is hajóhada áthelyezésére késztette, hogy a szárazföld veszélyesnek ígérkezett, mert nem messze állott Antiochus tábora.

29. Miután a hajóhad körbe hajózva elérte a várost, a katonák és a hajósok - anélkül, hogy bárki is gyanított volna valamit - partra szálltak, hogy az élelmet, s főképpen pedig a bort szétosszák a hajók

között. Ekkor déltájban egy földművest vezettek a praetor elé, aki közölte, hogy már második napja horgonyoz egy hajóhad Macris szigeténél, s nem sokkal ezelőtt néhány hajót mozogni látott, mintha indulásra készülnének. A praetort megdöbbentette ez a váratlan fordulat, kürtöseivel jelt adatott, hogy a vidéken szétszéledt emberek gyülekezzenek össze, s tribunusokat küldött a városba, hogy a katonákat és hajósokat parancsolják a hajókra. Akkora zűrzavar támadt, mint valami váratlan tűzvész, vagy egy város elfoglalása alkalmával. S miközben egyesek a városba rohantak, hogy visszahívják bajtársaikat, mások a városból futva igyekeztek vissza a hajókhoz, s érthetetlen kiáltozás közepette, amibe még a trombiták is beleharsogtak, miközben ellentétes parancsok hangzottak el, végül mégis összegyűltek a hajóknál.

A tolongásban ki-ki alig tudta felismerni és elérni saját hajóját, s a tengeren és a parton már-már veszélyessé vált volna a zűrzavar, ha Aemilius és Eudamus nem osztják meg egymás közt a feladatokat úgy, hogy Aemilius a vezérhajóval elsőnek futott ki az öbölből a nyílt tengerre, ahol egymás után fogadta s a hadirendben a saját helyükre küldte az őt követő hajókat, míg Eudamus a rhodusi hajókkal ott maradt a part mellett, hogy az emberek tolongás nélkül felszállhassanak, s mindegyik hajó akkor fusson ki, ha már véget ért a beszállás. Ily módon az először kifutó hajók a praetor szeme előtt álltak hadirendbe, míg a rhodusiak alkották az utóvédet, s olyan harcra készen futottak ki a nyílt tengerre, mintha máris látnák a király hajóhadát.

Myonnesus és a Corycus hegyfok között jártak, mikor feltűnt az ellenség. A hosszú sorban közeledő királyi hajóhad, amelyben a hajók párosával egymás mellett haladtak, velük szemben szintén hadirendbe fejlődött, s annyira megnyújtotta balszárnyát, hogy azzal átfoghassa és bekeríthesse a római jobbszárnyat. Mikor a leghátul haladó Eudamus észrevette, hogy a rómaiak nem tudják kellőképpen megnyújtani arcvonalukat, s jobbszárnyukat már-már bekerítették, hajóival előre evezett - az egész hajóhadban vitathatatlanul a rhodusi hajók voltak a leggyorsabbak - kiegészítette a jobbszárnyat, és saját hajójával megtámadta a vezérhajót, amelyen Polyxenidas tartózkodott.

30. A két hajóhad között már mindenhol megkezdődött az ütközet. A rómaiak részéről nyolcvan hajó vett részt a harcban, közöttük huszonkét rhodusi, az ellenséges hajóhad nyolcvankilenc hajót számlált, ezek között három hatevezősoros és két hétevezősoros volt a legnagyobb. A rómaiak hajóik erős felépítése, küzdőereje és katonáik bátorsága tekintetében, a rhodusiak pedig hajóik gyorsaságával, kormányosaik ügyességével és evezőseik gyakorlottságával jóval felülmúlták az ellenséget. A legnagyobb rémületet azonban azok a

hajók keltették az ellenség között, amelyek tüzet vittek maguk előtt, s ahogy Panhormusnál ez az egyetlen eszköz tette lehetővé a körülzárt rhodusiak megmenekülését, most is elsősorban ez biztosította a győzelmet.

Ugyanis mikor a királyi hajók, félve a szemközt közeledő tűztől, első részükkel kitértek, hogy elkerüljék az összeütközést, orrukkal nem tudták bezúzni az ellenséges hajó bordázatát, oldalukat pedig saját maguk szolgáltatták ki az ellenség ütésének. Ha pedig valamelyik összeütközött, azt elborította a ráomló tűzáradat, s így a katonák jobban rettegtek a lángoktól, mint a harctól. Mindamellett a sikert, mint mindig, főképpen a katonák harc közben tanúsított bátorsága biztosította. Ugyanis a rómaiak, miután áttörték az ellenséges arcvonal közepét, visszakanyarodva hátba támadták a rhodusiakkal harcoló királyi hajókat, s igen rövid idő alatt elsüllyesztették Antiochusnak nemcsak középen harcoló, de a balszárnyon bekerített hajóit is. A még sértetlen jobbszárnyat nem is annyira bajtársai veresége, hanem inkább saját veszedelmes helyzete töltötte el rémülettel. Mikor látták, hogy a többieket bekerítették, Polyxenidas vezérhajója pedig, cserbenhagyva a többieket, kibontja vitorláit, ők is tüstént kifeszítették kis vitorláikat, és - mivel a szél is segítette útjukat Ephesus felé - menekülni kezdtek.

Hajóhaduk ebben az ütközetben negyvenkét hajót vesztett; ebből tizenhárom az ellenség kezébe került, a többit pedig felgyújtották vagy elsüllyesztették. A rómaiaknak két hajója ment tönkre, jó egynéhány pedig megrongálódott. Érdemes megemlíteni, hogyan fogtak el egy rhodusi hajót. Mikor ez orrával nekirontott egy sidoni hajónak, horgonya az összeütközés következtében lerepült a hajóról, s egyik karmával, mint valami vaskapocs, beleakadt a másik hajó orrába. Erre a rhodusiak rémülten kezdtek hátrafelé evezni, hogy elszakadjanak az ellenségtől, közben pedig a magukkal húzott horgonykötél beakadt a lapátokba, az egyik oldalon lesodorta az evezőket, s a megbénult hajót elfogta a másik, amely az összeütközés következtében hozzá kapcsolódott. - Lényegében így zajlott le a Myonnesus mellett vívott ütközet.

31. A vereség miatt megrémült Antiochus, elvesztve a tenger feletti uralmat, nem remélte, hogy meg tudja védeni távol fekvő birtokait, ezért kiürítette Lysimachiát, hogy a helyőrség ne kerüljön a rómaiak hatalmába. Hogy ez milyen helytelen döntés volt, azt a későbbi események bizonyították. Mert nemcsak Lysimachiát védhette volna meg könnyen a rómaiak első támadásától, hanem az ostromgyűrűben egész télen át kitartva, az időhúzással az ostromlókat a legínségesebb helyzetbe hozhatta volna, s módja lett volna, kihasználva a helyzetet, hogy megpróbálkozzék az óhajtott békekötéssel. S az elvesztett tengeri

ütközet után nemcsak Lysimachiát engedte át az ellenségnek, hanem Colophon ostromát is abbahagyta, s visszavonult Sardesba. Innen megbízottakat küldött Cappadociába Ariaratheshez, hogy mozgósítsák a segédcsapatokat, s minden lehetséges módon össze akarta gyűjteni csapatait, mert csupán egyetlen gondolat foglalkoztatta: a döntő ütközet megvívása.

Regillus Aemilius a tengeren kivívott győzelem után elvitorlázott Ephesushoz, a kikötő előtt hadirendbe sorakoztatta hajóit, s miután rákényszerítette az ellenséget annak végérvényes beismerésére, hogy megfosztották a tengeri uralomtól, tovább hajózott Chioshoz, ahol a hajócsata előtt, Samosból elindulva kikötött. Itt kijavíttatta az ütközetben megrongálódott hajókat, közben pedig L. Aemilius Scaurust harminc hajóval elküldte a Hellespontushoz, a hadsereg átszállítására. A rhodusiakat megajándékozta a zsákmány egy részével s a hajókról szerzett győzelmi emlékekkel, és felszólította őket, hogy térjenek haza. A rhodusiak azonban mindenkit megelőzve igyekeztek segédkezni a consul csapatainak átszállításánál, s csak e szolgálat teljesítése után tértek végre vissza Rhodusba.

A római hajóhad Chiosból Phocaeába hajózott át. Ez a nagy területen elnyúló város mélyen bent, egy tengeröböl mögött fekszik, kétezerötszáz lépésnyi kerületű fal övezi, amely végül mindkét oldalon keskeny ék alakban fut össze; ezt az ezerkétszáz lépésnyi széles helyet maguk a lakók Lampternak nevezik. Innen ezer lépés hosszú földnyelv nyúlik be a tengerbe, s mintegy választóvonalként osztja ketté majdnem középen az öblöt, s ez, ahogy csatlakozik a keskeny bejárathoz, két ellentétes irányba néző, rendkívül biztonságos kikötőt alkot. A délre fekvőt annak alapján, hogy oly nagy számú hajót fogad be, Naustathmosnak nevezik, a másik majdnem közvetlenül Lampter mellett fekszik.

32. A rómaiak elfoglalták ezeket a rendkívül biztonságos öblöket, s ezután a praetor jónak látta, hogy mielőtt létrákkal és ostromművekkel megkezdi a falak ostromát, követeket küld, hogy derítsék fel az elöljárók és a polgárok hangulatát. Mikor a városiak hajthatatlannak mutatkoztak, egyszerre két ponton kezdte meg az ostromot. Az egyik hely nem volt sűrűn beépítve, itt meglehetősen nagy területet foglaltak el az istenek szentélyei. Először itt kezdték az odavitt faltörőkosokkal döngetni a falakat és tornyokat, majd mikor a lakók odasereglettek, hogy védekezzenek, a másik helyhez is odahúzatták a faltörőkost, s ettől kezdve két helyen rombolták a falakat. Mikor ezek ledőltek, a római katonák közvetlenül a romhalmazon át igyekeztek betörni, mások pedig létrákkal is megkísérelték a falakra való feljutást, a városiak olyan elszántan védekeztek, amiből világosan kitűnt, hogy sokkal biztosabb védelmet

nyújtanak nekik fegyvereik és elszántságuk, mint a falak.

A praetort katonái veszélyeztetett helyzete arra kényszerítette, hogy visszavonulót fúvasson, nehogy vakmerőségükben kiszolgáltassa őket az őrjöngő védők kétségbeesésének és dühének. Az ellenség még a harc megszűnte után sem gondolt pihenésre, hanem mindenhonnan összesereglett, hogy befalazza és eltorlaszolja az omlás következtében támadt réseket. Lázas foglalatosságuk közben ért oda hozzájuk Q. Antonius, akit a praetor küldött, hogy tegyen nekik szemrehányást makacsságukért, s győzze meg őket, hogy a rómaiak sokkal jobban törődnek vele, mint ők maguk, hogy a küzdelem ne végződjék városuk pusztulásával, s ha hajlandók kijózanodni, ajánlja fel a lehetőséget, hogy ugyanolyan feltételekkel adhatják át városukat, mint amelyekkel annak idején C. Liviusnak megadták magukat.

A védők, miután mindezt meghallgatták, öt napnyi megfontolási időt kértek, közben érdeklődtek, hogy remélhetnek-e segítséget Antiochustól. S mikor a hozzá küldött követek azzal tértek vissza, hogy a királytól semmi támogatást nem remélhetnek, csak akkor nyitották ki kapuikat, kikötve, hogy ne bánjanak velük ellenségként. Miután a hadijelvények benyomultak a városba, s a praetor kihirdette, hogy meg akarja kímélni azokat, akik megadták magukat, mindenhol zúgolódni kezdtek: Gyalázatos dolog, hogy szégyenszemre büntetlenül hagyják a phocaeabelieket, és akik sose voltak hűséges szövetségeseink, hanem mindig elkeseredett ellenségeink, szégyenszemre elkerüljék büntetésüket. E szavak után, mintha csak a praetor adott volna parancsot rá, a katonák mindenfelé szétszéledtek, hogy kirabolják a várost.

Aemilius először tiltakozott, megpróbálta visszatartani őket, mondván, hogy az elfoglalt, s nem az átadott várost szokás kirabolni, s még ezeknek az ügyében is a fővezérek, nem pedig a katonák döntenek. S mikor bosszúvágyuk és kapzsiságuk erősebbnek bizonyult a fővezér parancsánál, a praetor a városba szétküldött kikiáltók útján magához hívatott a forumra minden szabad polgárt, hogy ne legyen bántódásuk, s amennyire tőle tellett, szavát minden tekintetben megtartotta: visszaadta nekik a várost, földjeiket és saját törvényeiket, majd mivel a tél már közeledett, a Phocaeai-öblöt választotta hajóhada téli tartózkodási helyéül.

33. Az Aenia és Maronia területén átvonuló consul ez idő tájban értesült róla, hogy a király hajóhada Myonnesus mellett vereséget szenvedett, s hogy Lysimachiából kivonták a helyőrséget. Az utóbbi hírnek jobban örült, mint a tengeren kivívott győzelemnek, különösen mikor odaérkeztek, s mintha csak a sereg bevonulására készült volna, a legkülönbözőbb készletekkel megrakott város fogadta őket, holott

már felkészültek rá, hogy a város ostroma közben a végső ínséget és megpróbáltatást kell elviselniük. Itt táboroztak néhány napig, hogy megvárják a poggyász és a betegek megérkezését, mert a betegségtől vagy a hosszú úttól kimerülteket hátrahagyták, szétosztva őket Thracia valamennyi megerősített városában. Miután ezek mind csatlakoztak a sereghez, folytatták útjukat, s a Chersonesuson átvonulva megérkeztek a Hellespontushoz.

Itt, mivel Eumenes mindent gondosan előkészített az átkeléshez, úgy keltek át, mintha barátságos partvidéken lennének, senkitől sem akadályoztatva, s egyes hajók itt, mások ott kötöttek ki, minden kavarodás nélkül. Ez a körülmény megnövelte a rómaiak önbizalmát, mivel látták, nem akadályozzák meg átkelésüket Asiába, holott azt várták, hogy ezt kemény küzdelemben kell kiharcolniuk.

Ezután jó ideig a Hellespontus mellett levő táborukban időztek, mert éppen ekkor jött el a szent pajzsok körülhordozásának a napja, s vallásos okokból aggályos lett volna a menetelést elkezdeni. E napokban vallásos kötelezettsége - mivel Salius-pap volt - P. Scipiót is elszólította a hadseregtől, s ez is egyik oka volt a várakozásnak: meg kellett várniuk visszatérését.

34. Éppen e napokban érkezett meg Antiochus követe, a byzantiumi Heraclides, azzal a megbízatással, hogy a békéről tárgyaljon. Vállalkozása sikerébe vetett reményét nagy mértékben növelte a római sereg halogató és késlekedő magatartása, hiszen ő azt várta, hogy mihelyt Asia földjére lépnek, teljes lendülettel a király tábora ellen vonulnak. Azonban úgy döntött - s a királytól is ezt az utasítást kapta -, hogy először nem a consult, hanem P. Scipiót keresi fel. Benne volt legtöbb reménye, nemcsak mert lelki nagysága és mindent felülmúló dicsősége miatt ő volt a legengedékenyebb, s mert a népek jól tudták, miként viselkedett győzelme után Hispaniában és utána Africában, de azért is, mert fogságba esett fia a király kezében volt. Hogy hol, mikor s milyen alkalommal esett fogságba, abban - éppúgy, mint a legtöbb egyéb dologban - a történetírók elbeszélése kevéssé egyezik. Egyesek szerint a háború kezdetén, mikor Chalcisból Oreusba tartott, bekerítették a király hajói, mások úgy tudják, hogy az Asiába való átkelés után, mikor egy fregellaei lovascsapattal kiküldték a királyi tábor felderítésére, a rátámadó ellenséges lovasság elől visszavonult, a kavarodásban leesett a lováról, majd két ellenséges lovas elfogta és a király elé vitte. Abban viszont eléggé megegyeznek, hogy ha a király békés viszonyban lett volna Rómával, s ha személyes, kölcsönös vendégbarátság fűzi őt a Scipiókhoz, még akkor sem élvezett volna az ifjú szívélyesebb és jóindulatúbb bánásmódot a mostaninál.

A fenti okból várta meg a követ P. Scipio visszaérkezését, s csak az ő

megjövetele után járult a consul elé, hogy a rábízottakat előadja.

35. A nagy számban összegyűlt haditanácson hallgatták meg a követ szavait. Ő azzal kezdte, hogy eddig is sok követség járt ide s oda a béke ügyében, eredménytelenül, s ő éppen azért reméli, hogy sikerül kieszközölnie a békét, mert az előző követségek semmit sem tudtak elérni. Ugyanis azokon a tárgyalásokon Zmyrna, Lampsacus, Alexandria, Troas és az Európában fekvő Lysimachia volt a vita tárgya. De ami ezeket illeti, a király Lysimachiából már ki is vonult, nehogy azt mondják, hogy még birtokában van valami Európában, s kész átadni Asiában levő városait is, sőt azokat is, amelyeket esetleg a rómaiak, mivel az ő pártján voltak, fel akarnak szabadítani a király uralma alól; s a király hajlandó a római népnek a háborús költségek felét is megfizetni. Ezeket a feltételeket terjesztette elő. Beszéde további részében figyelmeztette őket, hogy emlékezzenek az emberi sorsra, gyakoroljanak önuralmat, s ne fenyegessék a mások szövetségeseit. Korlátozzák Európára birodalmuk határát, amely így is végtelenül hatalmas; egyébként is, könnyebb volt ezt kisebb hódításokkal megalapítani, mint most az egészet megtartani. Mindamellett, ha Asiából is le akarnak szakítani egy részt, a király a béke és egyetértés kedvéért beletörődik, hogy az ő önmérsékletét legyőzze a rómaiak hódítási vágya, csak a határok ne maradjanak bizonytalanok.

De mindaz, ami a követ véleménye szerint komolyan megkönnyíthette a békekötést, a rómaiak szemében csekélységnek látszott. Úgy vélték, hogy a király teljes egészében köteles megtéríteni annak a háborúnak a költségeit, amelynek kitöréséért ő a felelős; továbbá nemcsak Ioniából és Aeolisból kell kivonni a királyi helyőrséget, hanem ahogy annak idején egész Görögország visszanyerte szabadságát, most ugyanúgy Asia városainak is teljes számban szabaddá kell válniuk, s ez nem valósulhat meg másként, csak úgy, ha a király lemond Asiának a Taurus-hegységig terjedő területéről.

36. A követ, mikor látta, hogy a gyűlésen nem tud méltányos feltételeket elérni, megpróbálta - amire utasítása is volt - négyszemközt nyerni meg Scipio jóindulatát. Mindenekelőtt közölte vele, hogy a király váltságdíj nélkül visszaadja a fiát, majd - nem ismerve Scipio jellemét és a római erkölcsöt -, nagy mennyiségű aranyat és - a királyi cím kivételével - részt ígért neki a teljes királyi hatalomból, ha segít kieszközölni a békét. Ajánlatára Scipio így válaszolt:

“Ázďn, hogy nem ismered sem a római népet, sem engem, akihez ideküldtek, nem nagyon csodálkozom, mert látom, hogy annak

helyzetével sem vagy tisztában, akitől ideérkeztél. Lysimachiát meg kellett volna tartania, hogy mi ne tehessük a lábunkat a Chersonesusra, vagy pedig a Hellespontusnál kellett volna ellenállnia, hogy ne kelhessünk át Asiába, ha olyan helyzetben szándékozott volna békét kérni az ellenségtől, hogy azt közben aggodalom gyötörje a háború kimenetele miatt. De most, hogy eltűrtétek átkelésünket Asiába, s nemcsak a zablát, hanem az igát is magatokra vettétek, vajon miféle vita lehet közöttünk az egyenlőség alapján, mikor már csak arról lehet szó, hogy el kell fogadnotok uralmunkat?

A király nagylelkűségéből én már megkaptam a legnagyobb ajándékot, fiamat, ami pedig a többi ajándékot illeti, arra kérem az isteneket, sose jussak olyan helyzetbe, hogy rájuk szoruljak; lelkemnek bizonyára nem fognak hiányozni. A király meg fogja tapasztalni, milyen hálás vagyok rendkívüli jótéteményéért, ha magánemberként számít jótéteménye fejében egy másik magánember hálájára. De mint államférfi, nem fogadhatok el tőle, és nem is adhatok neki semmit. Amit pedig a jelen pillanatban adhatok, az egy jótanács: Menj, közöld vele üzenetemet, hogy vessen véget a háborúnak, s egyetlen békefeltételünket se utasítsa vissza!”

Az üzenet egyáltalán nem hatott a királyra, aki úgy vélte, hogy már semmit sem kockáztat a háborúban, hiszen teljesen úgy diktálták neki a békefeltételeket, mintha legyőzték volna. Ettől kezdve nem gondolt a békére, s minden figyelmet a háborús előkészületekre fordított.

37. A consul, miután célja elérésére minden szükséges előkészületet megtett, elindult táborából; először Dardanushoz, majd Rhoeteumhoz vonult, s mindkét város lakói kiözönlöttek eléje. Ezután Iliumhoz ment, a falak tövében elterülő síkságon ütötte fel táborát, felment a városba és a fellegvárba, s áldozatot mutatott be Minervának, a város védőjének. S nemcsak Ilium lakói fejezték ki minden módon, szóban és tettben ragaszkodásukat a tőlük származó rómaiak iránt, de a rómaiak is hasonló örömmel időztek származásuk helyén.

Ezután elindult, s hat napig tartó meneteléssel elérkezett a Caicus folyó forrásához. Eumenes király, aki hajóhadával a Hellespontustól először Elaeába akart téli táborozásra visszatérni, mikor a szembefúvó szelek miatt jó egynéhány napig nem tudta megkerülni a Lecton hegyfokot, itt a közelben szállt partra, s hogy ne legyen távol a hadjárat megkezdésénél, a legközelebbi úton egy kis csapat élén megérkezett a római táborba. A táborból visszaküldték Pergamumba, hogy gondoskodjék élelemről, majd hogy átadta az élelmet a consul megbízottainak, újból visszatért a táborba. Az volt a szándékuk, hogy - miután a katonák jó egynéhány napra el voltak látva élelemmel - még a tél beköszöntése előtt az ellenség ellen indulnak.

A király tábora Thyatira mellett állt. Mikor itt Antiochus hírül vette, hogy P. Scipio megbetegedett és Elaeában maradt, követeket küldött, hogy vigyék vissza hozzá fiát. Nemcsak az atyai szívnek esett jól az ajándék, hanem testére is gyógyítóan hatott az öröm. S mikor végre betelt fia ölelésével, így szólt: “Tolmácsoljátok köszönetemet a királynak; most másképpen nem tudom kifejezni hálámat, csak azzal a tanáccsal, hogy ne bocsátkozzék előbb ütközetbe, csak ha hallotta, hogy én visszatértem a táborba!”

S Antiochus, noha időnként, mivel hatvankétezer gyalogosa és több, mint tizenkétezer lovasa volt, úgy gondolta, sikerrel vállalhatja az ütközetet, mégis annyira tisztelte ennek a rendkívüli embernek a tekintélyét, akiben a bizonytalan végű háború folyamán úgy bízott, mint sorsa egyetlen támaszában, hogy visszahúzódott, átkelt a Phrygius folyón, s táborát Magnesia mellett, Sipylusnál ütötte fel. Hogy a rómaiak, ha ő időt akarna nyerni, ne támadhassák meg védőműveit, tábora körül hét könyöknyi mély és tizenkét könyök szélességű árkot vonatott, ezt kívülről kettős sánccal vette körül, a belső peremén pedig falat húzatott, amit sűrűn megrakott tornyokkal, hogy így könnyen megakadályozhassa az ellenséget az árkon való átkelésben.

38. A consul, abban a hiszemben, hogy király Thyatira közelében tartózkodik, állandó meneteléssel öt nap alatt elért a hyrcaniai síkságra. A hírre, hogy a király már elvonult, nyomába eredt, s a Phrygius folyó innenső partján, az ellenségtől négyezer lépésnyire ütötte föl táborát. Itt mintegy ezer lovas - legnagyobbrészt gallograecusok, néhány dahával s egyéb népekből való, hozzájuk keveredett lovas íjásszal - nagy zajjal átkelt a folyón, s megtámadta az őrállásokat. Először rémületet keltettek a nem rendezett sorokban álló katonák között, de később, ahogy tovább folyt a harc, s a rómaiak száma megnőtt, mivel a közeli táborból könnyen kaptak kiegészítést, a királyi csapatok kimerültek, s nem bírván ellenállni a számban megnövekedett ellenfélnek, megpróbáltak a part mentén visszavonulni, de mielőtt még átkelhettek volna a vízen, sokat megöltek közülük az őket szívósan követő rómaiak.

Ezután két napon át nyugalom volt, egyik fél sem kelt át a folyón; a harmadikon a rómaiak egyszerre teljes számban átkeltek, s az ellenségtől mintegy háromezerötszáz lépésnyire ütötték fel táborukat. Miközben a tábor kijelölésével meg erősítésével voltak elfoglalva, a királyi seregből fenyegető kiáltozással rájuk támadt háromezer válogatott lovas és gyalogos. Ám a náluk lényegesen kisebb létszámú római őrség, anélkül, hogy az erődítési munkától egyetlen harcost is odahívtak volna, saját erejéből, mint egyenlő ellenfél először megállította, majd az egyre hevesebbé váló harcban megfutamította az

ellenséget, közülük száz embert megölt, mintegy százat pedig elfogott.

A következő négy napon át mindkét sereg hadrendben felsorakozott a saját sánca előtt, az ötödik napon a rómaiak a síkság közepéig nyomultak. Antiochus azonban nem vezényelte közelebb hadijelvényeit, így utóvédje a sánctól nem egészen ezer lépésnyire állott.

39. A consul látva, hogy az ellenség halogatja az ütközetet, másnap összehívta a haditanácsot: mitévő legyen, ha Antiochus nem ad lehetőséget az összecsapásra? Már itt van a tél, a harcosokat vagy sátrakba kell költöztetni, vagy ha úgy dönt, hogy téli táborba vonulnak, a háborút a jövő nyáron kell folytatni.

A rómaiak még soha egyetlen ellenségükre sem néztek ilyen megvetéssel. Minden oldalról azt kiáltozták, hogy haladéktalanul induljon el katonáival, s használja ki lelkesedésüket, hiszen ezek, mintha nem oly sok ezer harcossal kellene megküzdeniük, hanem ugyanennyi birkát lemészárolniuk, készek a sáncon és árkon keresztül betörni az ellenség táborába, ha az nem hajlandó ütközetre kivonulni. Cn. Domitiust kiküldték, derítse fel, hol lehet megközelíteni az ellenséges sáncot, s miután ő visszatérve mindenről pontos felvilágosítást adott, úgy határoztak, hogy másnap közelebb vonulnak táborukkal. A harmadik napon a hadijelvények a térség közepére nyomultak, s a sereg csatarendbe sorakozott.

Antiochus úgy vélvén, hogy nem folytathatja tovább az időhúzást, nehogy a csata halogatásával csökkentse övéi önbizalmát s növelje az ellenség reményeit, maga is kivonult csapataival, s oly messzire nyomult előre táborától, hogy ebből kitetszett: elszánta magát az ütközetre.

A római csatasor az emberek és a fegyverek tekintetében egyaránt majdnem teljesen egységes képet nyújtott. Két római és két szövetséges legio alkotta, mindegyik ötezernégyszáz embert számlált. A csatasor közepén álltak a rómaiak, a szárnyakat a latinok alkották. Az első sorban álltak a dárdások, mögöttük a princepsek, leghátul pedig a triariusok. Tőlük jobbra, mintegy önálló egységként helyezte el a consul egyenes vonalban Eumenes segédcsapatait, a közéjük beosztott achai pajzsosokkal együtt mintegy háromezer embert, még kintebb állította fel a nem egészen háromezer főnyi lovasságot - közülük nyolcszáz Eumenes katonája volt, a többi mind római -, s a csatasor legszélére rendelte a trallesek és krétaiak csapatait, összesen ötszáz főt. Úgy vélte, a balszárny nem szorul ilyen segédcsapatok támogatására, mert ott védelmet nyújtott a folyó meredek partjaival, de azért odarendelt négy lovasosztagot. Ez volt a római haderő, s ehhez még hozzájárult kétezer összevegyült thrák és macedon, akik

önként csatlakoztak hozzájuk; ezeket a tábor védelmére hagyták hátra. A tizenhat elefánt helyét a triariusok mögött, a tartaléknál jelölték ki. Ugyanis nem is szólva arról, hogy ezek nyilvánvalóan nem tudták volna feltartóztatni a király szám szerint ötvennégy elefántját, az africai elefántok még akkor sem tudtak volna helytállni az indiaiakkal szemben, ha ugyanannyian vannak, egyrészt mert ezek nagyságban jóval felülmúlták őket, másrészt mert sokkal harciasabbak.

40. A király csatarendje a sokféle nép, a fegyverek és segédcsapatok különbözősége miatt sokkal tarkább képet mutatott. Tizenhatezer ember - az úgynevezett phalangiták - macedon módon volt felfegyverkezve. Ezek alkották a csatasor közepét, arcvonaluk tíz szakaszra volt felosztva, a szakaszokat a közöttük elhelyezett két-két elefánt választotta el egymástól, s a csapatok az élvonaltól számítva mélységben harminckét sorra tagozódtak. Ők voltak a királyi sereg főereje, s megjelenésükkel, különösen pedig a fegyveresek közül kimagasló elefántokkal félelmetes látványt nyújtottak. Ezek az állatok amúgy is hatalmas növésűek voltak, s megjelenésük félelmes hatását még csak növelte homlokvédőjük, fejdíszük s a hátukon elhelyezett torony, s a toronyban a hajtó mellett ott álló négy fegyveres.

Antiochus a phalangitáktól jobbra ezerötszáz gallograecust állított, s hozzájuk rendelt háromezer catapharactusnak nevezett páncélos lovast. Ezeket egy mintegy ezer főnyi, agemának nevezett lovascsapattal egészítette ki. Ezek médek voltak, válogatott férfiak, ugyanarról a vidékről való számos népség összevegyült lovassága. A király szorosan melléjük, tartalékként, tizenhat elefántot állított. Ugyanitt állt, kissé előrenyúló szárnyat alkotva, a királyi testőrség tagjait, fegyverük után aranypajzsosoknak nevezték -, ezután ezerkétszáz daha lovas íjász helyezkedett el, majd háromezer könnyűfegyverzetű katona - majdnem egyenlő arányban krétaiak és trallesiek -, melléjük volt rendelve kétezerötszáz mysiai íjász. A seregszárny szélét négyezer, vegyesen felállított cyrtaei parittyás és elymaeus íjász alkotta.

A balszárnyon a phalangiták mellett sorakozott fel ezerötszáz gallograecus gyalogos, s kétezer, hozzájuk hasonló módon felfegyverzett cappadociai, akiket Ariarathes küldött a királynak. Ezek mellett kétezerhétszáz főnyi, a legkülönbözőbb segédcsapatokból összevegyült tömeg állt, valamint háromezer cataphractes és egyéb lovas - a királyi lovasság az előbbiekéhez majdnem hasonló fegyverzetben, csupán a lovasok és lovaik páncélja volt vékonyabb -, ezek többnyire syriaiak voltak phrygekkel és lydekkel keveredve. Itt álltak a lovasság előtt a négyfogatú sarlós szekerek, a dromedárnak nevezett tevék, amelyeken arab íjászok ültek hét könyöknyi hosszú karddal felszerelve, hogy az ellenséget ilyen magasból is el tudják

érni. Ezután, éppúgy mint a jobbszárnyon, az egyéb tömeg állt: először a tarentumiak, majd kétezerötszáz főnyi gallograecus lovasság, tovább neocretes harcosok, s ezerötszáz, hasonlóan felfegyverzett cariai és ciliciai, ugyanennyi tralles s négyezer kerekpajzsos harcos: pisidák, pamphyliaiak és lyciaiak, végül pedig annyi cyrtaei és elymaeus segédcsapat, mint a jobbszárnyon, s nem sokkal arrébb tizenhat elefánt.

41. A király maga a jobbszárnyon tartózkodott, a balszárny vezetését fiára, Seleucusra és testvére fiára, Antipaterre bízta, a csatasor közepét pedig három parancsnoknak, Minniónak, Zeuxisnak és az elefántok elöljárójának, Philippusnak engedte át.

A nap előrehaladtával felhőkbe verődött hajnali pára ködössé tette a levegőt, s ennek nyirkossága, mint valami esőt hozó déli szél, mindent belepett. Ez nem zavarta különösebben a rómaiakat, viszont annál kellemetlenebbé tette a királyi csapatok helyzetét. Ugyanis a rómaiakat, mivel arcvonaluk rövid volt, a félhomály nem akadályozta abban, hogy minden irányban jól tájékozódjanak, s a nedvesség, minthogy majdnem kivétel nélkül mindnyájan nehéz fegyverzetet viseltek, nem tette tompává kardjaikat és dárdáikat. A király csapatai azonban, mivel arcvonaluk annyira elnyúlt, nem tarthatták szemmel középről a szárnyakat, s a két szárnyon levők sem láthatták egymást, a nedvesség pedig elernyesztette íjaik, parittyáik és gerelyeik szíjait. Sőt a négyfogatú kaszás szekerek is, amelyekről Antiochus azt remélte, hogy zűrzavart keltenek az ellenség soraiban, saját embereit ejtették rémületbe.

Ezek a szekerek pedig általában a következő módon voltak felfegyverkezve: a rúd mellett az igából szarv módjára tíz könyöknyi dárdák meredtek előre, hogy minden szembejövőt felnyársaljanak. S az iga két szélén is két-két kasza meredt kétfelé, az egyik az igával egy magasságban, a másik mélyebben, a föld felé fordítva, hogy az egyik azt kaszabolja le, aki oldalról kerül az útjába, a másik pedig elérje azt, aki elesett, és a szekér alá került. Hasonlóképpen a tengelyekre is kétfelől két-két sarlóél volt erősítve.

Ezeket az ily módon felfegyverzett szekereket, mint említettem, a király a csatasor elé állította, mivel ha középen vagy hátul jelöli ki helyüket, saját hadsoraikon kellett volna átgázolniuk. Mikor Eumenes ezt látta, tisztában lévén a harcmódjukkal, s azzal, hogy milyen kétes segítséget nyújtanak, ha valaki ahelyett, hogy szabályos ütközetbe bocsátkoznék, inkább a lovakat vadítja meg, parancsot adott, hogy a krétai íjászok, parittyások és dárdások néhány lovasosztaggal együtt induljanak ellenük, nem zárt sorokban, hanem minél jobban eloszolva, s minden oldalról egyszerre zúdítsák rájuk lövedékeiket. A lovakat ez

a valóságos vihar, részben a minden oldalról rájuk hajított dárdák okozta sebek, részben a sokféle kiáltozás következtében annyira megvadította, hogy mintha kantárjuk se lenne, összevissza kezdtek száguldozni. Rohamuk elől a könnyűfegyverzetűek, a fürge parittyások s a gyorsan mozgó krétaiak egy pillanat alatt kitértek, viszont az üldözésükre indult lovasság a lovak s a hasonlóképpen megvadult tevék között csak növelte a zűrzavart és rémületet, amihez még hozzájárult a másik oldalon álló tömeg sok hangú kiáltozása is. Így azután a négyfogatúakat kiszorították a két arcvonal között elterülő síkságra, s miután e hiábavaló látványosságnak véget vetettek, végre adott jelre mindkét oldalról elindultak, hogy megkezdjék az igazi ütközetet.

42. Mindemellett ez a jelentéktelen dolog vált később a tényleges vereség okozójává. Ugyanis a tartalékban várakozó segédcsapatokat, amelyek legközelebb álltak, szintén megrémítette a négyfogatúak riadt száguldozása, így maguk is menekülni kezdtek, egészen a páncélos lovasságig védtelenül hagyva az arcvonalat. S így ezek, mikor a római lovasság a tartalék szétszéledése után rájuk támadt, még az első rohamot sem tudták feltartóztatni; egy részüket szétszórták, a többit pedig, akit nehéz páncélja és fegyvere akadályozott, megölték. Ekkor az egész balszárny megingott, a lovasság és az úgynevezett phalangiták között elhelyezkedett segédcsapatok szétszórása után a csatasor közepén is erőt vett a rémület.

Mikor itt összezavarodtak a sorok, s a macedonoknál sarisának nevezett rendkívül hosszú lándzsákat sem tudták használni közéjük rohanó bajtársaik miatt, előnyomultak a római legiók, s gerelyhajításokkal támadtak a felbomlott tömegre. A római harcos még a térközökbe odaállított elefántoktól sem rémült meg, hiszen már az africai háborúban megtanulta, hogyan kell kitérni a szörnyeteg állat rohama elől, hogyan kell oldalról gerellyel rátámadni, vagy - ha közelebb lehet hozzá férkőzni - karddal átvágni az inait.

A rómaiak már majdnem az egész, velük szemben álló középső arcvonalat leterítették, s megkerülve őket, hátulról már a tartalék csapatokat kaszabolták, mikor látták, hogy a másik oldalon övéik menekülnek, s meghallották a bajba jutottak szinte már a tábor mellől felhangzó segélykiáltásait. Ugyanis Antiochus, látva, hogy oda a rómaiak, a folyóban bizakodva, semmi komolyabb erőt nem állítottak a négy lovasosztagon kívül, s ezek is védtelenül hagyják a partot, hogy övéikhez csatlakozzanak, támadásra indult ellenük segédcsapataival s a páncélos lovassággal. S nemcsak szemben támadt, hanem a folyón átkelt seregszárnnyal oldalról is szorongatta őket, úgyhogy először a megfutamított lovasság, majd az ehhez legközelebb álló gyalogság is menekülni kezdett előle tábora felé.

43. A tábor parancsnoka M. Aemilius katonai tribunus volt, fia annak a M. Lepidusnak, aki néhány évvel később pontifex maximus lett. Ez látva övéi menekülését, a teljes őrséggel eléjük rohant, először felszólította őket, hogy álljanak meg, majd hogy térjenek vissza a csatába, s szemükre hányta félelmüket és szégyenletes megfutásukat. Ezután megfenyegette őket: vakon rohannak saját pusztulásukba, ha nem engedelmeskednek parancsának, végül jelt adott katonáinak, hogy koncolják fel a legelöl futókat, a mögöttük menekülőket pedig fegyverrel és rajtuk ejtett sebekkel űzzék vissza az ellenségre. Ez a nagyobb félelem legyőzte a kisebbet. A katonák a két oldalról fenyegető veszély hatására először megálltak, majd nemcsak ők tértek vissza az ütközetbe, de a kétezer bátor férfiból álló őrség élén Aemilius is erélyesen szembeszállt az őket üldöző királlyal. Sőt a jobbszárnyról, ahol az ellenséget az első rohammal megfutamították, látva övéi menekülését és a tábor körüli kavarodást, a legjobbkor idejött Attalus, Eumenes fivére is.

Antiochus, mikor észrevette, hogy azok, akiknek imént csak a hátát látta, megújítják a harcot, sőt egyrészt a táborból, másrészt a csatasorból új csapat rohan oda, lovát menekülésre fogta. Így a mindkét szárnyon győztes rómaiak megindultak a középen - ahol a sereg legbátrabb férfiakból álló főereje s a nehézfegyverzetűek megakadályozták a menekülést - a legmagasabbra tornyozott testhalmokon át a tábor kirablására. A mezőn mindenfelé szétszóródott ellenséget mindenki mást megelőzve Eumenes katonái, majd utánuk a többi lovas vették üldözőbe, s a leghátul futókat, akiket utol tudtak érni, levágták. Különben a menekülők számára a legnagyobb veszélyt saját maguknak a négyfogatúakkal, elefántokkal és tevékkel összevegyült áradata jelentette; miközben a sorok rendjét teljesen szétzilálva, egymást taposva, szinte vakon rohantak, a közéjük rohanó állatok széttiporták őket.

A rómaiak a táborban is hatalmas mészárlást rendeztek, talán még iszonyúbbat, mint az ütközetben. Ugyanis a legelöl menekülők főképpen a tábor felé vették útjukat, s az őrség, ebben a nagy tömegben bizakodva, még kitartóbban védelmezte a sáncot. A rómaiak, akiket feltartóztattak a kapuknál és a sáncnál, amelyről azt hitték, hogy az első rohammal elfoglalják, mikor végre betörtek, dühükben még kegyetlenebb öldöklést rendeztek.

44. Azt mondják, ezen a napon mintegy ötvenezer gyalogost és háromezer lovast vágtak le, ezerötszáz embert fogtak el, továbbá tizenöt elefántot is a hajtójukkal együtt. A rómaiak közül is sokan sebesültek meg, de nem esett el csupán háromszáz gyalogos és huszonnégy lovas, s huszonöt katona Eumenes seregéből.

A győztesek az ellenség táborának kifosztása után hatalmas zsákmányukkal még aznap visszatértek táborukba. Másnap összeszedték a megöltektől a fegyverzsákmányt, s összegyűjtötték a foglyokat. Követek érkeztek Thyatirából, s a Sipylus melletti Magnesiából, hogy bejelentsék városuk megadását. Antiochus, aki néhány emberével menekült el, mivel útközben többen csatlakoztak hozzá, szerény sereg élén éjféltájban érkezett meg Sardesba. Innen, arra a hírre, hogy fia, Seleucus és néhány barátja előrement Apameába, felesége és lánya társaságában a negyedik őrségváltáskor maga is elindult Apamea felé. A város védelmét Xenóra bízta, s Timont tette meg Lycia elöljárójává, de ezekre senki se volt tekintettel, s a városiak, egyetértésben a várban tartózkodó katonasággal, követeket küldtek a consulhoz.

45. Ez idő tájban követek érkeztek Trallesból és a Maeander mellett fekvő Magnesiából, hogy átadják városukat. Polyxenidas a csata hírére elhagyta Ephesust, s miután hajóhadával a lyciai Patarához vitorlázott, a Megisténél állomásozó rhodusi őrhajóktól való félelmében partra szállt, s kevesedmagával a szárazföldön folytatta útját Syria felé. Asia népei a consul oltalmára és a római nép hatalmára bízták magukat. A consul már Sardesban tartózkodott, s ide érkezett meg Elaeából P. Scipio is, mihelyt el bírta viselni az utazás nehézségeit.

Ez idő tájban érkezett meg Antiochus küldötte, aki P. Scipio közbenjárására a consultól engedélyt kért és kapott arra, hogy a király elküldhesse képviselőit. Néhány nap múlva meg is érkezett Zeuxis, Lydia volt elöljárója a király fivérének fiával, Antipaterral. Először Eumenesszel találkoztak, akiről úgy vélték, hogy korábbi ellentéteik miatt ő a béke egyik legfőbb ellenzője. Majd mikor sokkal engedékenyebbnek találták, mint maguk vagy királyuk remélték, felkeresték Scipiót, aztán az ő közvetítésével a consult. Kérésükre teljes számban összehívták a haditanácsot, hogy ott előadják a rájuk bízottakat. Itt Zeuxis ezeket mondta:

“Nem is annyira azért jöttünk, hogy mi tegyünk javaslatokat, hanem inkább, hogy megkérdezzük tőletek, rómaiak, milyen jóvátétellel engesztelhetnénk ki benneteket a király ballépéséért, s miképpen nyerhetnénk el a győztestől a békét és a megbocsátást. Ti mindig a legnagyobb jóindulattal gyakoroltatok elnézést a legyőzött királyokkal és népekkel szemben, s most mennyivel nagylelkűbben és engedékenyebben kell viselkednetek ez után a győzelem után, amely benneteket a földkerekség feletti uralommal ajándékozott meg? Most már mindenütt fel kell hagynotok a halandók elleni küzdelemmel, s akárcsak az isteneknek, az a feladatotok, hogy gyámolítsátok és óvjátok az emberi nemet.”

A rómaiak már a követek megérkezése előtt eldöntötték, hogy mit fognak válaszolni, s ennek tolmácsolásával Africanust bízták meg. Ő, hagyomány szerint, a következőket mondta:

“Nekünk, rómaiaknak a halhatatlan istenek hatalmától függő javakból azok vannak birtokunkban, amelyekkel az istenek megajándékoztak. De lelkületünk - gondolkodásmódunk kifejezője - minden sorsfordulatban ugyanaz volt és maradt; nem vált gőgössé a kedvező, s nem csüggedt el a kedvezőtlen helyzetben. Állításom igazolására, hogy másokról ne is beszéljünk, Hannibalt idézném elétek tanúnak, ha benneteket magatokat nem idézhetnélek. Azokat a feltételeket, amelyeket a ti békejavaslatotokra akkor elétek terjesztettünk - mint egyenlők a velük egyenlők elé - a Hellespontuson való átkelésünk után, mikor még nem is láttuk a király táborát és csatasorát, s egyenlő volt a harc esélye és nem lehetett tudni, ki lesz a győztes -, most változatlanul felajánljuk, mint győztesek a legyőzöttnek: Távozzatok Európából; vonuljatok ki Asiának a Taurus-hegységig terjedő egész területéről. A háború költségeire fizessetek tizenötezer euboeai talentumot, ötszázat azonnal, kétezerötszázat azután, hogy a senatus és a római nép jóváhagyta a békekötést, majd évi ezer talentumot tizenkét éven át. Eumenesnek is fizetnetek kell ötszáz talentumot, s küldjétek meg neki az atyjának járó gabona fennmaradt részét. Hogy biztosak lehessünk megszabott feltételeink teljesítésében, annak zálogaként ti húsz, általunk kiválasztott túszt adtok. Azonban soha nem lehetünk eléggé nyugodtak, hogy a római nép számára lehetséges a béke ott, ahol Hannibal tartózkodik. Tehát mindenekelőtt az ő kiszolgáltatását követeljük. Adjátok ki az aetoliai Thoast is, az aetoliai háború okozóját, aki köztetek és köztük kölcsönös bizalmat keltve szólította mindkét felet fegyverbe ellenünk. Szolgáltassátok ki vele együtt az acarnaniai Mnasilochust, s a chalcisi Philót és Eubulidást. A király e békekötésnél rosszabb helyzetben van, mert későbben szánta rá magát, mint megtehette volna. S ha most is vonakodnék, vegye tudomásul, hogy nehezebb egy királyt a hatalom legmagasabb ormáról közepes helyzetbe kényszeríteni, mint a középszerűségből a mélységbe letaszítani.”

A király olyan meghatalmazással küldte el követeit, hogy bármilyen békefeltételt fogadjanak el. Ezért úgy döntöttek, hogy elküldik a követeket Rómába. A consul seregét megosztva küldte téli szállásra a Maeander mellett fekvő Magnesiába, továbbá Trallesba és Ephesusba. Néhány nap múlva Ephesusban átadták a consulnak a király részéről a túszokat, s megérkezett a Rómába induló követség. A király követeivel egyidőben Eumenes is elutazott Rómába, s követték őket Asia valamennyi népének követségei.

46. Míg Asiában így alakult a helyzet, ezzel majdnem egyidőben két

proconsul érkezett vissza provinciájából diadalmenetet remélve: Q. Minucius Liguriából és M'. Acilius Aetoliából. Miután meghallgatták tevékenységükről tartott beszámolójukat, Minuciustól megtagadták, Aciliusnak nagy egyetértéssel megszavazták a diadalmenetet, s ő Antiochus királyon és az aetoliaiakon aratott győzelméért diadalmenetben vonult be a Városba. A diadalmenetben kétszázharminc hadijelvényt vittek előtte, ezenkívül háromezer font ezüstrudat, százharmincezer atticai négydrachmást, kétszáznegyvenkilencezer cistophorust, s igen sok, domborművekkel ellátott, nagy súlyú ezüst edényt. Elhozta a király ezüstholmiját és nagyszerű díszruháját, továbbá a szövetséges városoktól ajándékba kapott negyvenöt arany koszorút, s mindenféle hadizsákmányt. Harminchat előkelő foglyot vezettek előtte; részben az aetoliaiak, részben a király hadvezéreit. - Damocritus aetoliai hadvezér néhány nappal korábban éjjel megszökött börtönéből, s mielőtt az üldözésére indult őrök a Tiberis partján utolérték volna, kardjába dőlt. - Csak a hadvezér kocsiját kísérő katonák hiányoztak, egyébként a diadalmenet lenyűgöző hatású volt a fényes külsőségek és a haditettek híre révén.

A diadalmenet örömét csökkentette a Hispaniából érkezett leverő hír: szerencsétlen csatát vívtunk a bastetanusok földjén, a lusitanusokkal, Lyco városa mellett; itt a L. Aemilius proconsul vezetése alatt álló római seregből hatezren elestek, s a többieket, akik rémülten menekültek vissza sáncaik mögé s csak üggyel-bajjal védték meg táborukat, menekülésszerűen, nagy napi menetekben vezették vissza a bátorságos területekre. Ez a híradás érkezett Hispaniából.

A galliai Placentiából és Cremonából követek érkeztek, ezeket L. Aurunculeius praetor vezette be a senatus elé. Panaszuk meghallgatása után - hogy kevés a colonusuk, mert számukat részben a háborús események és betegségek megritkították, részben pedig megelégelve a gallusok szomszédságát, elköltöztek a coloniából - a senatus úgy döntött, hogy C. Laelius consul, ha szükségesnek tartja, írjon össze hatezer családot, hogy széttelepítsék őket a coloniákba, L. Aurunculeius praetor pedig jelöljön ki triumvireket a colonusok letelepítésére. A következőket jelölték ki: M. Atilius Serranus, L. Valerius Flaccus (Publius fia) és L. Valerius Tappo (Lucius fia).

47. Nem sokkal ezután, mivel már közeledett a consulválasztó gyűlés ideje, C. Laelius consul visszatért Galliából Rómába. Ő nem csupán a Cremonába és Placentiába küldendő colonusokat írta össze a távollétében hozott határozat alapján, de egy javaslatot is előterjesztett, amelyet az atyák jóváhagytak, hogy alapítsanak két új coloniát a régebben a boiusok birtokában levő területen.

Ekkoriban érkezett meg L. Aemilius praetor levele, amelyben hírt

adott a Myonnesus mellett vívott tengeri csatáról, s hogy L. Scipio consul seregét átszállította Asiába. A tengeri győzelem örömére egynapos hálaadó ünnepet rendeltek el, amit még egy nappal kiegészítettek, annak örömére, hogy a római sereg ekkor ütött először tábort Asiában, s azért, hogy ez a vállalkozás szerencsés és örvendetes módon végződjék. A consult utasították, hogy mindkét ünnepen húsz-húsz nagyobb jószágot mutasson be áldozatul.

Ezután zajlott le nagy küzdelem közepette a consulválasztás. A pályázók között volt M. Aemilius Lepidus, noha a közvélemény teljesen ellene fordult, mivel, hogy pályázhasson, otthagyta provinciáját, Siciliát anélkül, hogy erre a senatustól engedélyt kért volna. Vele együtt pályázott M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso és M. Valerius Messalla. Egyedül Fulviust választották meg consulnak, mivel a többiek nem kapták meg a centuriáktól a szükséges számú szavazatot. Ő másnap - mivel Lepidust elutasították, Messalla pedig visszalépett - Cn. Manliust nyilvánította tiszttársának. Ezután a következőket választották meg praetornak: a két Q. Fabius, Labeo és Pictor - Pictort ebben az évben szentelték fel Quirinus flamenjéve -, M. Sempronius Tuditanus, S. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsaeus és L. Baebius Dives.

48. Valerius Antias szerint M. Fulvius Nobilior és Cn. Manlius Vulso consulsága idején Rómában széltében elterjedt s hitelre talált az a hír, hogy a király L. Scipio consult és vele P. Africanust az ifjabb Scipio visszaadásának az ürügyével megbeszélésre hívta és foglyul ejtette, a vezérek elfogása után seregét tüstént a római táborhoz vezette, azt elfoglalta, s az egész római sereget megsemmisítette. Ezért azután az aetoliaiak ismét vérszemet kaptak, megtagadták a parancsok teljesítését, s elöljáróik Macedoniába, Dardaniába és Thraciába utaztak, hogy zsoldos segédcsapatokat toborozzanak. S hogy e híreket A. Terentius Varro és M. Claudius Lepidus hozták Rómába, akiket A. Cornelius propraetor küldött Aetoliából.

Antias elbeszélését azután azzal egészíti ki, hogy mikor az aetoliaiaktól a senatusban többek között azt is megkérdezték, honnan hallották, hogy a római hadvezéreket Asiában fogságba ejtették, s a hadsereget Antiochus király megsemmisítette, ezek azt felelték, hogy értesülésüket a consulnál tartózkodó követeiktől szerezték. Mivel e hír egyetlen más forrásáról sem tudok, véleményem szerint ezt a dolgot nem tekinthetjük bizonyosnak, de nem is hagyhatjuk teljesen figyelmen kívül.

49. Az aetoliaiak követei, miután bebocsátották őket a senatusba - noha ügyük és sorsuk azt követelte volna, hogy hibájukat és eltévelyedésüket beismerve alázatosan megbocsátásért folyamodjanak

-, a római népnek tett szolgálataikat kezdték felsorolni, szinte szemrehányóan említették a Philippus elleni háborúban tanúsított vitézségüket, s annyira sértette mindenki fülét fennhéjázó előadásuk, a régi és feledésbe ment ügyek felhánytorgatásával annyira túlzásba vitték a dolgot, hogy az atyák lelkében sokkal több emléke idéződött fel e nép gaztetteinek, mint szolgálatainak, s így, noha elnézésre lett volna szükségük, csupán a haragot és gyűlöletet szították fel.

Egyik senator megkérdezte, beleegyeznek-e, hogy sorsukról a római nép döntsön, egy másik pedig, hogy a jövőben ugyanazok lesznek-e barátaik és ellenségeik, mint a római népnek? Mikor erre semmit sem válaszoltak, parancsot kaptak, hogy hagyják el a szentélyt. Ezután a senatusban majdnem mindenki azt kiáltozta, hogy az aetoliaiak még teljesen Antiochus pártján vannak, ő lelkük egyetlen reménye, tehát háborút kell indítani ellenük, mert kétségtelenül ellenségeink, s meg kell törni elbizakodottságukat. Még az a körülmény is növelte a felháborodást, hogy az aetoliaiak ugyanakkor, mikor a rómaiaktól békét kértek, háborút indítottak Dolopia és Athamania ellen.

Az Antiochust és az aetoliaiakat legyőző M'. Acilius javaslatára a senatus a következő határozatot hozta: Az aetoliaiakat utasítani kell, hogy még aznap hagyják el a Várost, s tizenöt napon belül távozzanak el Italiából. A. Terentius Varrót adták melléjük, hogy biztosítsa utazásukat, s közölték velük, hogy ha a jövőben Aetoliából olyan követség jön Rómába, amely nem kapott erre engedélyt a provinciát kormányzó római hadvezértől, s nem kíséri római legatus, annak minden tagjával ellenségként fognak bánni. - Ilyen módon bocsátották el az aetoliaiakat.

50. Ezután a consulok tettek előterjesztést a provinciák ügyében. Utasították őket, hogy sorsolással döntsenek Aetoliáról és Asiáról, s úgy határoztak, hogy akinek sorshúzással Asia jut, az vegye át a L. Scipio parancsnoksága alatt levő sereget, s kiegészítésül megszavaztak számára négyezer római gyalogost, kétszáz lovast, a szövetségesek és latinok közül nyolcezer gyalogost és négyszáz lovast, hogy ezekkel a csapatokkal folytassa a háborút Antiochus ellen. A másik consulnak megszavazták az Aetoliában tartózkodó sereget, s felhatalmazták, hogy kiegészítésül ugyanannyi polgárt és szövetségest sorozhat be, mint tiszttársa. Ugyanez a consul parancsot kapott, hogy szerelje fel és vigye magával az előző évben elkészült hajókat, s hogy ne csupán az aetoliaiak ellen folytassa a háborút, hanem keljen át Cephallania szigetére is. Felszólították, hogy - ha az állam érdekének veszélyeztetése nélkül megteheti - jöjjön vissza Rómába a választógyűlésre, mert az évenként hivatalba lépő főtisztviselők mellett a censorokat is meg akarják választani. Ha valamilyen okból nem tudna jönni, értesítse a senatust, hogy a választógyűlés

időpontjára nem tud megérkezni.

A sorshúzás eredményeképpen M. Fulviusnak jutott Aetolia, Cn. Manliusnak Asia. Ezután a praetorok sorsoltak. Sp. Postumius Albinus kapta a városiak és idegenek jogügyeinek intézését, M. Sempronius Tuditanus Siciliát, Q. Fabius Pictor, Quirinus flamenje Sardiniát, Q. Fabius Labeo a hajóhadat, L. Plautius Hypsaeus Hispania túlsó, L. Baebius Dives pedig Hispania innenső felét. Úgy döntöttek, hogy Sicilia kapjon egy legiót az abban a provinciában tartózkodó hajókkal együtt, s az új praetor hajtsa be a siciliaiaktól a gabonatized kétszeresét, ennek egyik felét küldje el Asiába, a másikat Aetoliába. Ugyanennyi gabonát hajtson be a sardusoktól is, s ezt ugyanazoknak a seregeknek küldje el, mint a siciliait. L. Baebiusnak Hispaniába kiegészítésül ezer római gyalogost és ötven lovast, hatezer latin gyalogost és kétszáz lovast küldtek. Plautius Hypsaeus innenső Hispaniában ezer római és kétezer latin szövetséges gyalogost s kétszáz lovast kapott, azzal, hogy e kiegészítésen felül Hispania mindkét része még egy-egy legiót kapjon. Az előző évi főtisztviselők közül egy évre meghosszabbították eddigi seregénél C. Laelius megbízatását, hasonlóképpen meghosszabbították P. Iunius propraetor megbízatását is Etruriában, a provinciában állomásozó seregnél, s ugyanúgy M. Tuccius propraetor megbízatását a bruttiusok földjén és Apuliában.

51. Mielőtt a praetorok elindultak provinciájukba, nézeteltérés támadt P. Licinius, pontifex maximus és Q. Fabius Pictor, Quirinus flamenje között, akárcsak apáink idejében L. Metellus és Postumius Albinus között. Akkor ugyanis Albinust, mikor ez, mint consul el akart utazni tiszttársával, C. Lutatiusszal Siciliába a hajóhadhoz, ebben a vallási szertartásokra hivatkozva megakadályozta Metellus, a pontifex maximus. Most pedig Fabiust, mikor mint praetor Sardiniába akart utazni, C. Licinius tartotta vissza. A senatus és a nép előtt nagy hévvel folyt köztük a küzdelem. Mindkét részről kölcsönösen parancsokat osztogattak egymásnak, pénzbiztosíték letételére s pénzbüntetésre ítélték egymást, a tribunusokhoz fordultak, majd a népgyűléshez fellebbeztek. Végül is a vallás szempontja diadalmaskodott. A flament utasították, hogy engedelmeskedjék a főpapnak, s pénzbüntetését a népgyűlés rendelkezésére elengedték. A praetor provinciája elvesztése miatt érzett dühében le akart mondani tisztségéről, de szándékától az atyák tekintélye eltérítette; úgy döntöttek, hogy ő intézze az idegenek közti jogi ügyeket. - A sorozást - mivel kevés katonát kellett összeírni - néhány nap alatt befejezték, s a consulok és a praetorok elutaztak provinciájukba.

Ezután ismeretlen forrásból származó alaptalan mendemonda terjedt el a nép közt az asiai eseményekről, majd néhány nap múlva

megbízható hírek érkeztek, s megjött Rómába a fővezér jelentése is. Ez nem is annyira az új riadalom miatt okozott örömet - mert Aetoliában elszenvedett veresége után nem féltek többé a királytól -, hanem korábbi hírneve alapján, hiszen mikor a háborút megindították, részben saját hadserege miatt, részben mert Hannibal irányította a hadműveleteket, őt még félelmetes ellenfélnek tartották. Mindamellett nem változtatták meg elhatározásukat, hogy a consult elküldik Asiába, s csapatai létszámát sem csökkentették, mivel féltek, hogy háborút kell folytatniuk a gallusok ellen.

52. Nem sokkal később megérkezett Rómába Antiochus követeivel együtt M. Aurelius Cotta, L. Scipio legatusa, valamint Eumenes király és a rhodusiak. Cotta először a senatusban, majd az atyák utasítására a népgyűlés előtt beszámolt az Asiában történtekről. Ezután háromnapos hálaadó ünnepet rendeztek, s elrendelték, hogy negyven nagyobb jószágot kell feláldozni. Majd mindenki előtt Eumenest hallgatták meg a senatusban.

Ő, miután néhány szóban megköszönte az atyáknak, hogy őt és fivérét kiszabadították az ostromzárból, s megvédték országát Antiochus erőszakosságával szemben, szerencsét kívánt abból az alkalomból, hogy szárazon és vízen sikeresen befejezték vállalkozásukat, Antiochus királyt megverték, megfutamították, bekergették táborába, kiszorították egész Európából s a Taurus-hegységig Asiából; a továbbiakban kijelentette: jobban szeretné, ha az ő érdemeit hadvezéreik és legatusaik, nem pedig saját szavaiból ismernék meg.

Szavait mindnyájan helyesléssel fogadták, s felszólították, hogy ez alkalommal hagyjon fel a szerénységgel, és saját maga mondja meg, véleménye szerint milyen illő jutalmat adhat neki a senatus és a római nép, s a senatus, amennyiben lehetséges, még szolgálatai mértékét felülmúló arányban is készséges és bőkezű lesz.

A király erre azt válaszolta, hogy ha mások bíznák rá az érdemeiért járó jutalom kiválasztását, ő, ha módja lenne a római senatus megkérdezésére, boldogan kérné ki ennek a roppant tekintélyű testületnek a tanácsát, így kerülve el azt a látszatot, hogy valami mértéktelen és szerénytelen kívánsággal hozakodik elő. De ha ők maguk óhajtanak neki valamit adni, annál inkább illő, hogy saját maguk szabják meg a vele és fivérével szemben megnyilvánuló bőkezűségük mértékét.

De ez a kijelentése sem tartotta vissza az összeírt atyákat, hogy még jobban sürgessék: nyilatkozzék ő maga. S miután jó ideig folyt a vita a nagylelkűség és a szerénység között, amelyben a felek nemcsak egyenlő, de komoly bonyodalmat is okozó engedékenységgel

kölcsönösen egymásnak engedték át a döntést, Eumenes eltávozott a szentélyből. A senatus változatlanul kitartott véleménye mellett, s kijelentette, képtelenségnek hat, hogy a király nem volt tudatában, milyen reményekkel és céllal érkezik ide, hiszen ő maga tudja legjobban, mi hasznos királysága számára; sokkal jobban ismeri az asiai helyzetet, mint a senatus. Vissza kell tehát hívni, s rá kell bírni, nyilvánítsa ki, mi a kívánsága és elgondolása.

53. A király, miután a praetor visszahívta a szentélybe, s felszólították, nyilatkozzék, a következőket mondta:

“Szívesebben kitartottam volna a hallgatás mellett, összeírt atyák, ha nem tudnám, hogy nemsokára a rhodusi követséget szólítjátok be, s hogy meghallgatásuk után én is arra kényszerülnék, hogy nyilatkozzam. S hogy ezt a beszédet annál nehezebb feladat lesz elmondanom, mert ők olyan követelésekkel fognak előállni, hogy látszat szerint semmi olyasmit nem kérnek, ami ellenem irányulna, de olyat sem, ami saját érdeküket szolgálná. Ugyanis a görög városok ügyét fogják előhozni, s ki fogják jelenteni, hogy ezeknek meg kell adni a szabadságot. De ki kételkednék abban, hogy - ha céljukat elérik - nemcsak a szabadságukat elnyert városokat fogják elidegeníteni birodalmamtól, hanem azokat is, amelyek valamikor a mi adófizetőink voltak, ők azonban ezeket az oly nagy jótéteménnyel lekötelezett városokat úgy fogják tekinteni, mint akik névleg szövetségeseik ugyan, valójában azonban alá vannak vetve birodalmuknak, és tőle függenek. És miközben - ha ezt az istenek is eltűrik - ilyen nagy hatalom után áhítoznak, azt színlelik, hogy ez a dolog egyáltalán nem érinti őket, s csupán azt fogják mondani, hogy ez méltó hozzátok, ez méltó korábbi cselekedeteitekhez.

Nektek azonban, hogy ne csapjon be az ilyenféle beszéd, előrelátónak kell lennetek, nemcsak azért, hogy szövetségeseitek közül egyeseket ne nyomjatok el igazságtalanul, másokat pedig ne emeljetek fel túlságosan, hanem azért is, hogy akik ellenetek emeltek fegyvert, ne kerüljenek jobb helyzetbe, mint szövetségeseitek és barátaitok.

Ami engem illet, én más körülmények között inkább olyan embernek szeretnék látszani, aki bárkivel szemben szívesen enged jogos igényei határain belül, ahelyett, hogy túlságos makacssággal ragaszkodnék hozzájuk. De az irántatok érzett barátság és jóindulat igazolásáért s a tőletek kapott megbecsülésért folyó küzdelemben nagyon nehéz szívvel fogadnám a vereséget. Ez a legértékesebb örökség, amelyet atyám rám hagyott, aki Asia és Görögország valamennyi lakója közül a legelsőnek vállalta a veletek való barátságot, s azt változatlanul és állhatatos hűséggel ápolta élete utolsó napjáig. S nem csupán emlegette irántatok érzett hű és kitartó barátságát, hanem részt is vett

valamennyi, szárazföldön vagy tengeren folytatott görögországi hadjáratotokban, s annyiféle utánpótlással támogatott, hogy semmi tekintetben nem állítható mellé egyetlen más szövetségesetek sem. Végül pedig, miközben a boiusokat a veletek való szövetségkötésre buzdította, ott esett össze a népgyűlésen, s nem sokkal később kilehelte lelkét. Én az ő nyomdokát követve, a ti megbecsülésetekben tanúsított jóindulatát és buzgalmát semmiképpen nem tudtam túlszárnyalni - hiszen ebben felülmúlhatatlan volt -, viszont, hogy közvetlenül a tettek mezején, a szolgálatban, pénzáldozatban, erőfeszítésben képes legyek megelőzni, arra a sors, az időpont, Antiochus s az Asiában folyó háború bő lehetőséget nyújtott.

Az Asiában és Európa egy része felett uralkodó Antiochus felkínálta nekem lánya kezét, megígérte, hogy azonnal visszaadja a tőlem elpártolt városokat, s komolyan megcsillantotta a reményt, hogy a jövőben megnövelhetem birodalmamat, ha a háborúban az ő oldalán és ti ellenetek harcolok. Nem akarok kérkedni azzal, hogy semmi rosszat nem követtem el veletek szemben, csak azt sorolom fel, ami méltó a házunkat tihozzátok fűző ősrégi barátsághoz. Hadvezéreiteket szárazföldön és tengeren csapatokkal támogattam, olyan mértékben, hogy ebben egyetlen szövetségesetek sem tudott velem versenyezni; szárazon és vízen biztosítottam az utánpótlást, részt vettem valamennyi tengeri ütközetben, melyek oly sok helyen zajlottak le, és sohasem féltem az erőfeszítéstől és veszélytől. Elszenvedtem a háború legsúlyosabb megpróbáltatását, az ostromzárat, bezártak Pergamumba, egy hajszálon függött a saját magam és birodalmam sorsa. S alighogy kiszabadultam az ostromzárból, noha egyik oldalról Antiochus, a másikról Seleucus tábora fogta közre országom fővárosát, saját ügyeimmel mit se törődve egész hajóhadammal a Hellespontusnál tartózkodó consulotokhoz, L. Scipióhoz siettem, hogy segítségére legyek serege átszállításában. Seregeteknek Asiába történt átkelése után egyetlen percre sem távoztam a consul mellől, s nem volt az a római katona, aki olyan hűségesen kitartott volna táborotokban, mint én és fivéreim. Egyetlen vállalkozás, egyetlen lovascsata sem zajlott le az én részvételem nélkül, s a csatasorban oda álltam, és azt a helyet védelmeztem, ahova a consul akarata állított.

Ezzel nem azt akarom kérdezni, összeírt atyák, hogy kinek a szolgálatát lehetne ebben a háborúban az enyémhez hasonlítani? Nem lenne bátorságom magamat egyetlen olyan néphez vagy királyhoz sem hasonlítani, akit ti nagy megbecsülésben tartotok. Masinissa ellenségetek volt, mielőtt szövetségesetek lett, s nem mint virágzó birodalom ura vezette segédcsapatait táborotokba, hanem országától megfosztva, számkivetettként, minden csapatát elveszítve, néhány lovassal menekült hozzátok. S mégis, mivel Africában Syphax és

Carthago ellen vívott háborútokban olyan hűségesen és kitartóan állt mellettetek, nemcsak ősi királysága földjét adtátok vissza neki, de ehhez Syphax birodalmának legvirágzóbb részét is hozzácsatolva, őt Africa egyik leghatalmasabb uralkodójává tettétek.

Akkor pedig milyen jutalmat és megbecsülést érdemlünk tőletek mi, akik sosem voltunk ellenségeitek, hanem mindig barátaitok? Atyám, jómagam, fivérem nem csupán Asiában, hanem hazánktól távolabb is, a Peloponessuson, Boeotiában és Aetoliában, a Philippus, Antiochus és az aetoliaiak ellen vívott háborúkban szárazon és vízen a ti érdeketekben forgattuk fegyverünket.

»Nos tehát, mit kívánsz?« - kérdezheti valaki. Összeírt atyák - mivel ti azt akarjátok, hogy nyilatkozzam, s engednem kell kívánságotoknak -, ha ti Antiochust azzal a szándékkal kényszerítettétek a Taurus ormain túl, hogy ti magatok vegyétek birtokotokba ezt a területet, nincs olyan lakos, olyan szomszéd, akit én szívesebben látnék itt, mint benneteket, mert hitem szerint birodalmam fennmaradásának nincs ennél biztosabb és szilárdabb biztosítéka. Ha azonban az a szándékotok, hogy innen eltávoztok és kivonjátok hadseregeteket, ki merem jelenteni, hogy szövetségeseitek közül senki se méltóbb arra, hogy birtokába vegye a háborúban általatok elfoglalt területet, mint én.

»De hiszen dicső dolog felszabadítani a szolgaságban élő városokat!« - Én is így vélem, feltéve, hogy ezek semmiféle ellenséges cselekedetre nem vetemedtek veletek szemben. Ha azonban Antiochus pártján állottak, mennyivel jobban illik bölcsességetekhez és igazságszeretetekhez, hogy nem ellenségeitekről, de azt jól megérdemlő szövetségeseitekről gondoskodjatok!”

54. Az atyák a király beszédét nagy tetszéssel fogadták, s nyilvánvaló volt, hogy minden kívánságát bőkezűen és készségesen teljesítik. Közben rövid időt szenteltek a smyrnai követség meghallgatásának, mivel a rhodusi követség egyik tagja még nem érkezett meg. A smyrnaiakat igen meleg hangon megdicsérték, mert inkább hajlandók voltak mindent, még a legvégsőt is eltűrni, semhogy a királynak megadják magukat; majd utánuk a rhodusiakat vezették be.

A követség vezetője beszéde elején elmondta, hogyan kezdődött barátságuk a római néppel, milyen érdemeket szereztek a rhodusiak először a Philippus, majd az Antiochus ellen vívott háborúban, azután így folytatta: “A mi egész mondanivalónkban, összeírt atyák, nincs egyetlen, számunkra nehezebb és kellemetlenebb tény sem annál, hogy Eumenesszel kell vitába szállnunk, akivel valamennyi király között a legszívélyesebb vendégbaráti viszonyban vannak közülünk

nemcsak egyesek, de - s ez még jobban érint minket - egész államunk is. Egyébként, összeírt atyák, nem érzelmeink, hanem a leghatalmasabb tényező, a dolgok természete választ el minket, az, hogy mi, mint szabad polgárok, szívünkön viseljük mások szabadságának az ügyét is, a királyok pedig arra törekednek, hogy mindenkit szolgájukká, hatalmuk kiszolgálójává tegyenek.

De bárhogy áll is a dolog, a mi kezünket inkább a király iránt érzett megbecsülésünk köti meg, nem pedig az a lehetőség, hogy magának a kérdésnek a megtárgyalása számunkra nehézségeket fog okozni, benneteket pedig sok töprengéssel járó döntésre kényszerít. Mert ha a király, szövetségesetek és barátotok iránt, aki éppen ebben a háborúban, amellyel kapcsolatban itt a jutalmakról vitatkozunk, annyi érdemet szerzett, semmi más módon nem tudjátok kifejezni hálátokat, csak úgy, hogy szabad városokat szolgává téve az ő hatalmába adtok, a vita eredménye kétséges lesz, mert vagy kénytelenek lesztek a királyt - barátotokat - jutalom nélkül elbocsátani, vagy pedig el kell térnetek hagyományos gyakorlatotoktól, s a Philippus elleni háborúban szerzett dicsőséget oly sok város szolgasorba kényszerítésével semmivé teszitek. De ebben a kényszerű helyzetben, hogy vagy a barátotoknak járó elismerésnek, vagy a saját dicsőségeteknek kell csökkennie, nagyszerű megoldást kínál a ti szerencsétek. Hiszen a ti hatalmatokba került Lycaonia, mindkét Phrygia, az egész Pisidia, Chersonesus s minden, Európával szomszédos terület. Ha ezek közül egyet - bármelyiket - visszaadtok a királynak, Eumenes birodalma megsokszorozódik, ha viszont mindegyiket megkapja, a leghatalmasabb királyokkal válik egyenlővé.

Tehát módotokban van, hogy szövetségeseteket a hadizsákmányból tegyétek gazdaggá, anélkül, hogy eltérnétek hagyományos gyakorlatotoktól, s hogy elfelednétek, milyen célkitűzést hangoztattatok először a Philippus, majd most, az Antiochus ellen vívott háborúban, hogyan jártatok el Philippus legyőzése után, s hogy végül most mit óhajtanak és várnak tőletek, nemcsak azért, mert egyszer már így cselekedtetek, de mert az illik hozzátok, hogy így cselekedjetek. Hiszen a népek közül egyiknek ilyen, másiknak olyan tiszteletreméltó és elfogadható oka van, hogy fegyvert ragadjon. Egyik a földet, a másik a falvakat, ez a városokat, az valamelyik kikötőt vagy tengerparti vidéket akarja hatalmába keríteni. Ti ilyesmire még akkor se vágytatok, mikor nem volt birtokotokban, most pedig, hogy a földkerekség urai vagytok, nincs is lehetőségtek rá vágyakozni.

Ez, a méltóságért és dicsőségért vívott háborútok az egész emberiség szeme előtt zajlott, amely már régóta majdnem úgy néz nevetekre és uralmatokra, mint a halhatatlan istenekére. Nehéz volt ezt kivívni és megszerezni, de úgy vélem, még nehezebb lesz megtartani. Ti

magatokra vállaltátok, hogy a király rabszolgaságától megvéditek a legrégibb, s dicső tettei s a műveltség és tudomány minden területén való vonzó jártassága révén világhírűvé vált nép szabadságát. S úgy illett hozzátok, hogy ezt a pártfogást a védelmetekbe és oltalmatokba fogadott egész nép számára minden időkre biztosítsátok. Viszont az ősi földön található városok nem tekinthetők nagyobb mértékben görögnek, mint provinciáik, melyeknek lakói egykor tőlük keltek át Asiába, hiszen a lakóhely megváltoztatása nem változtatta meg származásukat és jellemüket is. Sőt bátran nemes versenyre hívták ki a legkülönbözőbb szépművészetek és erények terén a mi atyáinkat, minden város a maga alapítóját.

Közületek a legtöbben jártak Görögországban, jártak Asia városaiban. Azonkívül, hogy távolabb esünk tőletek, semmi egyéb téren nem vagyunk hátrányban. Halljuk, hogy Massilia lakói - akik, ha az ember veleszületett természetét lakóhelyének, hogy úgy mondjam, a szelleme le tudná győzni, az őket körülvevő féktelen törzsek hatására már régen elvadultak volna - akkora tiszteletben, akkora megérdemelt megbecsülésben részesülnek, mintha Görögország kellős közepén laknának. Mert ők nemcsak nyelvük hangzását, ruházatukat, külső megjelenésüket őrizték meg épen és változatlanul a környezet hatásától, de mindenekfelett erkölcseiket, törvényeiket és gondolkodásmódjukat.

Birodalmatok határa jelenleg a Taurus-hegység, ami ezen belül fekszik, azt nem szabad távolinak tekintenetek. Ahová fegyvereitek elértek, oda az általatok alkotott jog is eljut. A barbároknak, akik mindig uralkodóik parancsát tekintették törvénynek, mivel ezt így találják jónak, hadd legyenek királyaik. A görögök saját sorsuk, de a ti gondolkodásmódotok szerint élnek. Saját erejükkel annak idején kiterjesztették uralmukat is, s most azt szeretnék, hogy ez az uralom mindig addig terjedne, ameddig ma, s számukra elegendő, ha a ti fegyvereitek szabadságukat biztosítják, mert erre az ő fegyvereik nem képesek.

Viszont igaz, hogy egyes városok Antiochusszal rokonszenveztek, mások még korábban Philippusszal, a tarentumiak pedig Pyrrhusszal; de - hogy más népeket ne is említsek - még Carthago is szabadon él, saját törvényei alatt. Gondoljátok meg, összeírt atyák, mennyire kötelez bennetek a példa, amit saját magatok adtatok, s határozzátok el, hogy megtagadjátok Eumenes nagyravágyásától azt, amit saját magatoktól még akkor is megtagadtatok, mikor bosszúvágyatok teljesen jogos volt.

Rátok bízzuk annak megítélését, hogy mi, rhodusiak ebben és az ezen a partvidéken vívott valamennyi háborúban milyen bátran és hűségesen támogattunk benneteket. Most, békében, olyan tanácsot

adunk, hogy, ha megfogadjátok, mindenkinek el kell ismernie: a mód, ahogyan győzelmeteket kihasználtátok, még nagyszerűbb volt, mint maga a győzelem."

Olyan beszéd volt ez, amely szemmel láthatóan alkalmazkodott Róma uralkodó helyzetéhez.

55. A rhodusiak után Antiochus követeit szólították. Ők - a megbocsátásért esdeklők általános szokása szerint - elismerték, hogy királyuk hibázott, és könyörögtek az összeírt atyákhoz, hogy tanácskozás közben elsősorban saját nagylelkűségük, ne pedig a kelleténél is jobban megbűnhődött király vétke befolyásolja őket. Végül kérték, hogy az atyák erősítsék meg a L. Scipio által engedélyezett békét, az általa megszabott feltételekkel. A senatus úgy döntött, hogy a békét ebben a formában érvényesnek tekinti, s határozatát néhány nap múlva a népgyűlés is megerősítette. A békét a Capitoliumon kötötték meg Antipaterrel, a követség vezetőjével, Antiochus király fivérének fiával.

Ezután meghallgatták a többi Asiából érkezett követséget is. Ezek valamennyien azt a választ kapták, hogy a senatus az ősök gyakorlatát követve, tíz meghatalmazottat küld Asiába, hogy az ügyekben döntsenek és rendezzék az ellentéteket. De a fő szempontjuk az lesz, hogy Eumenes kapja meg a Taurus-hegységig terjedő, s eddig Antiochushoz tartozó területet, kivéve Lyciát és Cariát, a Maeander folyóig, mert ezeket a rhodusiaknak kell megkapniuk. Asia többi városa, amely korábban Attalusnak volt adófizetője, most ugyanezt az adót Eumenesnek köteles fizetni, azok pedig, amelyek Antiochusnak fizettek adót, most legyenek szabadok és adómentesek. A tíz megbízott közé a következőket választották meg: Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Minucius Thermus, Ap. Claudius Nero, Cn. Cornelius Merula, M. Iunius Brutus, L. Aurunculeius, L. Aemilius Paulus, P. Cornelius Lentulus, P. Aelius Tubero.

56. Ezek teljes felhatalmazást kaptak a helyszínen eldöntendő kérdésekben, az egész rendezést illetően a senatus határozott: egész Lycaoniát, mindkét Phrygiát, Mysiát, amelyet Prusias király vette el tőle, kapja vissza a király, továbbá Milyast, Lyciát, Ioniát - kivéve azokat a városokat, amelyek az Antiochusszal vívott csata napján már szabadok voltak -, s név szerint a Sipylus melletti Magnesiát, a Hydrelának nevezett Cariát, Hydrelának Phrygiával szomszédos területét, a Maeander mellett található erődöket és falvakat, s a városokat is, ha a háború előtt nem voltak szabadok, továbbá név szerint Telmessust s a telmessusi tábort, kivéve a területet, amely Ptolemaeus Telmessus birtokában volt - valamennyi itt felsorolt helyet az utasítás szerint Eumenes királynak kellett átadniuk.

A rhodusiak megkapták Lyciát, a fent említett Telmessus, a telmessusi tábor és a Ptolemaeus Telmessus birtokában levő terület kivételével, ezeket nem engedték át Eumenesnek, illetve a rhodusiaknak. Ugyancsak megkapták Cariának azt a részét, amely Rhodus szigetéhez közelebb, a Maeander folyón túl fekszik, s vele a Pisidiával szomszédos városokat, falvakat, erődöket, földeket, azoknak a városoknak a kivételével, amelyek már az Antiochusszal Asiában megvívott ütközet előtti napon is szabadok voltak.

A rhodusiak, miután mindezért köszönetet mondtak, szóvá tették a Ciliciában található város, Soli ügyét. E város lakói - mondták -, akárcsak ők, szintén Argosból származnak, s a rokonság alapján köztük testvéri viszony alakult ki. Azért különleges kegyként azt kérik, kapják meg a lehetőséget, hogy ezt a várost megszabadíthassák a király szolgaságától. Erre a senatusba hívatták Antiochus követeit, tárgyalni kezdtek velük, de minden eredmény nélkül, mivel Antipater a békeszerződésre hivatkozott, amely nem engedi meg, hogy a rhodusiak - akik valójában nem Solira, hanem Ciliciára áhítoznak - átlépjék a Taurus gerincét.

Ezután visszahívták a rhodusiakat, közölték velük, hogy milyen erőteljesen tiltakozott a király követe, de hozzátették: ha a rhodusiak úgy vélik, hogy ez a dolog nagyon érzékenyen érinti államuk tekintélyét, a senatus mindent elkövet, hogy Antiochus követeit más belátásra bírja. Ekkor a rhodusiak valóban még az előbbinél is szívből jövőbb köszönetet mondtak, s kijelentették, hogy inkább meghátrálnak Antipater konokságával szemben, semhogy okot szolgáltassanak a béke megzavarására. Így Soli helyzetében semmi változás nem történt.

57. E napokban, mikor ezek az események lezajlottak, Massiliából követek érkeztek, azzal a hírrel, hogy L. Baebius praetort provinciájában, Hispaniában a ligurok menetelés közben körülfogták, kísérőit legnagyobbrészt lemészárolták, ő maga sebesülten, néhány emberrel, lictorok nélkül Massiliába menekült, ahol harmadnapra meghalt.

A senatus a hír hallatára úgy döntött, hogy P. Iunius Brutus, Etruriában tartózkodó propraetor adja át provinciáját és seregét valamelyik, tetszése szerint kiválasztott legatusának, maga pedig utazzék el túlsó Hispaniába, s vegye át ezt a provinciát. Ezt a senatusi határozatot egy levél kíséretében Sp. Postumius praetor küldte el Etruriába, s P. Iunius propraetor elutazott Hispaniába. Ebben a provinciában L. Aemilius Paulus - aki később nagy hírnevet szerzett Perseus király legyőzésével -, noha az előző évben hadi vállalkozásait nem kísérte szerencse, most kevéssel utódja megérkezése előtt sebtében sereget gyűjtött, s csatába bocsátkozva a lusitanusokkal,

legyőzte őket. Az ellenséget szétverték és megfutamították, tizennyolcezer fegyverest öltek meg, kétezerháromszázat ejtettek foglyul, s táborukat is elfoglalták. E győzelem hírére Hispaniában nyugodtabbá vált a helyzet.

A senatus határozata alapján ebben az évben alapították meg december harmincadikán L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus és L. Valerius Tappo triumvirek a Bononia nevű latin coloniát. Háromezer embert küldtek ide, a lovagok egyenként hetven, a többi colonusok ötven iugerumot kaptak. Ezt a területet a gallus boiusoktól foglaltuk el, a gallusok annak idején a tuscusokat űzték el innen.

Ebben az évben a censorválasztáson sok nagynevű ember pályázott. Ez a körülmény - mintha nem tette volna önmagában is elég élessé a küzdelmet - még más, sokkal súlyosabb viszályt is okozott. A következők pályáztak: T. Quinctius Flaminius, P. Cornelius Scipio (Cnaeus fia), L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus és M’. Acilius Glabrio, aki Thermopylaenál legyőzte Antiochust és az aetoliaiakat. A nép rokonszenve - minthogy bőkezűen osztogatta az ajándékot, s ezzel igen sok embert lekötelezett - Acilius felé hajolt. Mivel sok nemest bosszantott, hogy ennyire többre becsülnek náluk egy “új ember”-t, P. Sempronius Gracchus és C. Sempronius Rutilus néptribunusok törvénybe idézték őt, azzal vádolva, hogy a király pénzének s az Antiochus táborában szerzett zsákmánynak jelentékeny részét nem vitette ott diadalmenetében, s nem is szolgáltatta be az államkincstárnak.

A legatusok és a katonai tribunusok tanúvallomásai ellentétesen hangzottak. A tanúk közül a legnagyobb figyelmet M. Cato keltette, de fehér togájának hatása gyengítette következetesen szigorú életpályájával szerzett tekintélyét. Tanúvallomásában azt állította, hogy azokat az arany és ezüst edényeket, amelyeket az elfoglalt táborban és a királytól szerzett egyéb zsákmány között látott, nem látta a diadalmenetben. Végül Glabrio kijelentette - főként azért, hogy Catót népszerűtlenné tegye -, hogy visszalép a pályázattól, mert miközben a többi nemes is méltatlankodott, de hallgatott, Cato, aki a pályázók közt maga is “új ember”, ilyen megbecstelenítő esküvel támadt ellene.

58. A vádlók százezer as pénzbüntetés kiszabását kérték. Az ügyben két tárgyalást tartottak. A harmadik alkalommal, mivel a vádlott a pályázattól visszalépett, a nép nem óhajtott a pénzbüntetés ügyében szavazni, s a tribunusok visszavonták a vádat. T. Quinctius Flaminiust és M. Claudius Marcellust választották meg censornak.

E napokban jelent meg a Városon kívül, Apollo szentélyében a senatus előtt L. Aemilius Regillus, aki hajóhadával legyőzte Antiochus

király fővezérét. Miután beszámolt tevékenységéről, hogy mekkora ellenséges hajóhaddal küzdött meg, s ebből mennyi hajót süllyesztett vagy fogott el, az atyák nagy egyetértéssel megszavazták számára a tengeri győzelemért járó diadalmenetet. Diadalmenetét február elsején tartotta meg. Itt negyvenkilenc arany koszorút vittek előtte, de a pénzösszeg nagysága nem volt méltó egy diadalmenethez, amelyet egy király felett tartottak: ez harmincnégyezer atticai tetrachmát s százharminckétezer-háromszáz cistophorust tett ki. Ezután a senatus határozata alapján hálaadó ünnepet rendeztek, mivel L. Aemilius Hispaniában szerencsés ütközetet vívott.

Majd nemsokára megérkezett a Városba L. Scipio, aki - hogy melléknév tekintetében ne maradjon el fivérétől - azt óhajtotta, hogy tiszteljék meg az Asiaticus névvel. A senatus és a népgyűlés előtt egyaránt beszámolt tevékenységéről. Néhányan azon a véleményen voltak, hogy ennek a háborúnak a híre sokkal nagyobb, mint amilyen nehéz valójában volt, hiszen egyetlen említést érdemlő ütközettel már véget is ért, s hogy ennek a győzelemnek a dicsőségét már Thermopylaenál learatták. Különben, igazat szólva Thermopylaenál sem a király, hanem az aetoliaiak ellen folyt a háború, hiszen seregének mekkora részével vett részt Antiochus a harcban? Asiában viszont egész Asia hadereje felsorakozott, mert ott a király valamennyi népe segédcsapatait még a legtávolabbi vidékekről is összevonta.

59. Joggal rendelték el tehát, hogy a lehető legfényesebb hálaadó ünnepet rendezzék a halhatatlan isteneknek, mivel ezt a rendkívüli győzelmet még könnyűvé is tették, s a senatus megszavazta a fővezérnek a diadalmenetet, aki ezt a szökőhónap március kalendaeja előtti napon tartotta meg. A diadalmenet a szemnek fényesebb látványosságul szolgált, mint testvéréé, Africanusé, de ha felidézzük a haditetteket s mérlegeljük a veszélyt és a küzdelmet, éppen úgy nem lehet összevetni ezt a diadalmenetet a másikkal, ahogy Antiochust mint hadvezért Hanniballal.

A diadalmenetben kétszázhuszonnégy hadijelvényt, százharmincnégy város képmását, ezerkétszázharmincegy elefántagyart, kétszázharmincnégy arany koszorút, százharminchétezer-négyszázhúsz font ezüstöt, kétszázhuszonnégyezer atticai tetrachmát, háromszázharmincegyezer-hetven cistophorust, száznegyvenezer Philippus-aranyat és ezernégyszázhuszonnégy font súlyú - egytől egyig domborművel díszített - ezüst, s ezerhuszonnégy font súlyú arany edényt vittek előtte. Kocsija előtt harminckét királyi vezért, elöljárót, s egyéb magas rangú foglyot vezettek. A katonáknak fejenként huszonöt denárt adott, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. A katonáknak a diadalmenet után kétszeres zsoldot és gabonaadagot osztott, s járandóságaikat már az

Asiában vívott csata után kétszeresére emelte. Diadalmenetét körülbelül egy évvel azután tartotta, hogy a consuli tisztséget letette.

60. Ez idő tájban érkezett meg Cn. Manlius consul Asiába, Q. Fabius Labeo pedig a hajóhadhoz. Egyébként a consulnak bő alkalom kínálkozott arra, hogy a gallusok ellen hadakozzék; a tengeren viszont Antiochus legyőzése után nyugalom uralkodott. S mikor Q. Fabius azon töprengett, milyen új vállalkozásba kezdhetne, nehogy az legyen a látszat, mintha semmit sem tenne hatáskörében, azt tartotta a legjobbnak, ha átkel Kréta szigetére. Cydonia lakói háborút indítottak a gortynaiak és a gnososiak ellen, s hír szerint igen sok római vagy valamelyik italiai törzshöz tartozó hadifogoly szolgált rabszolgaként szerte az egész szigeten.

Fabius kifutott hajóhadával, s miután kikötött Kréta partjainál, futárokat küldött körben a városokba, fölszólítva őket, tegyék le a fegyvert, gyűjtsék össze a saját városukban és területükön, küldjék el hozzá a foglyokat, s indítsanak hozzá követségeket, hogy megtárgyalja velük a krétaiakat és rómaiakat egyaránt érintő kérdéseket. A krétaiakra mindez nem tett különösebb hatást, senki se küldte vissza a foglyokat a gortynaiakon kívül. Valerius Antias azt írja, hogy az egész szigetről, félve a háborús fenyegetéstől, mintegy négyezer foglyot küldtek vissza, s ez elég ok volt Fabiusnak, noha semmi egyebet nem csinált, hogy a senatustól engedélyt kérjen a tengeri győzelemért járó diadalmenet megtartására. Ezután Fabius Krétáról visszatért Ephesusba. Innen három hajót küldött Thracia partjaihoz azzal a paranccsal, hogy szállítsák el Antiochus helyőrségét Aenusból és Maroniából, hogy ezek a városok is elnyerjék szabadságukat.

GÖRÖGORSZÁG

HARMINCNYOLCADIK KÖNYV

1. Míg Asiában folyt a háború, Aetoliában is nyugtalanság támadt, amely az athamas nép közt keletkezett. Athamaniát ekkor, Amynander elűzése után Philippus vezérei tartották megszállva a királyi sereggel, amelynek gőgös és mértéktelen önkényeskedése vágyat ébresztett Amynander után. Amynanderben, aki ekkor számkivetettként Aetoliában élt, honfitársainak Athamania helyzetéről beszámoló levelei fölkeltették a reményt, hogy visszaszerezheti uralmát. Hazaküldött emberei Argitheában, Athamania fővárosában bejelentették az elöljáróknak, hogy Amynander, ha kellőképpen megismerte honfitársai felfogását, az Aetoliától kapott sereggel visszatér Athamaniába, s meggyőződése, hogy könnyen megegyezésre jut a nép tanácsát alkotó kiválasztott férfiakkal, s elöljárójukkal, Nicanderrel. Mikor látta, hogy mindenre felkészültek, közölte velük, melyik napon fog hadseregével benyomulni Athamaniába.

Ott először csak négyen voltak, akik összeesküdtek a macedon helyőrség ellen. Ezek egyenként hat-hat segítőtársat vettek maguk mellé a vállalkozás végrehajtására, majd mivel nem bízhattak eléggé a sikerben kis számuk miatt, mert ez sokkal jobban elősegítette tervük titokban tartását, mint végrehajtását, megkétszerezték korábbi létszámukat. Így ötvenketten voltak, s négy csoportra oszlottak. Az első Heracleába, a második Tetraphyliába ment, ahol a király kincstárát szokták őrizni, a harmadik Theudoriába, a negyedik Argitheába. Mindnyájan megbeszélték, hogy kezdetben, mintha személyes ügyek elintézésére jöttek volna, nyugodtan járnak-kelnek a forumon, egy kijelölt napon azonban az egész lakosságot összehívják, hogy űzzék el a fellegvárból a macedon helyőrséget. Mikor ez a nap elérkezett, s Amynander ezer aetoliaival ott állott a határon, a megállapodás szerint mind a négy helyen egyszerre űzték el a macedon helyőrséget, a többi városba pedig mindenhova követeket küldtek, hogy rázzák le magukról Philippus féktelen uralmát, s állítsák helyre ősi és törvényes királyságukat. A macedonokat mindenhonnan elűzték. Theium városa, ahol Xeno, a helyőrség parancsnoka, elfogta a levelet, s a helyőrség megszállta a fellegvárat, néhány napig ellenállt az ostromlóknak, végül ezt a várost is átadták Amynandernek, s így az egész Athamania az ő hatalmába került, a macedon határ közelében levő kis erődítmény, Athenaeum kivételével.

2. Philippus Athamania elpártolásának hírére hatezer fegyveressel elindult, s rendkívüli gyorsasággal megérkezett Gomphiba. Itt serege nagyobbik részét hátrahagyva - ez nem bírta volna ki az ilyen nagy meneteléseket -, kétezer emberrel az egyetlen, csapatai kezén maradt

helyre, Athenaeumhoz vonult. Mivel a környéken tett próbálkozások után könnyű volt belátnia, hogy máshol mindenhol ellenséges a hangulat, ismét Gomphihoz ment, majd valamennyi csapatával visszatért Athamaniába. Itt megparancsolta Xenónak, akit ezer gyalogossal előreküldött, hogy foglalja el az Argithea felett igen kedvező helyen fekvő Aethopiát, majd miután meggyőződött róla, hogy katonái megszállták ezt a helyet, ő maga Iuppiter Acreaeus szentélye mellett ütötte fel táborát. Itt egy napig feltartotta a rettenetes időjárás, s másnap folytatta útját Argithea felé. Elindulásuk után tüstént feltűntek előttük az athamasok, akik sietve szétoszlottak az út mentén emelkedő dombokon. Ezek megjelenésekor az elöl haladó hadijelvények megálltak, s az egész hadmeneten úrrá lett a rémület és zűrzavar. Ki-ki arra gondolt, mi történik vele, ha a menet leereszkedik a sziklák alatt húzódó völgyekbe? Ez a nyugtalanság arra késztette a királyt - aki szeretett volna, ha csapatai követik, gyorsan kijutni a szorosból -, hogy hátrahívja az elöl haladókat, s visszatérjen azon az úton, amelyen jött.

Az athamasok először nyugodtan viselkedtek, s messziről követték őket, majd mikor az aetoliaiak is csatlakoztak hozzájuk, ezeket hátrahagyták, hogy hátulról szorongassák a menetet, maguk pedig szétoszlottak körben a lejtőkön. Egyesek, jól ismerve az ösvényeket, a rövidebb úton előre siettek, elzárták az átjárást, s olyan kavarodást okoztak a macedonok között, hogy azok rendezett menetelés helyett fejvesztetten menekültek, sok fegyvert és embert hátrahagyva átkeltek a folyón, ahol már nem üldözték őket. Innen a macedonok biztonságban visszatértek Gomphiba, majd Gomphiból Macedoniába.

Az athamasok és aetoliaiak mindenhonnan Aethopiához siettek, hogy legyőzzék Xenót és ezer macedon katonáját. A macedonok, mivel nem nagyon bíztak a terepben, Aethopiától egy magasabb, s mindenhol meredekebb dombra vonultak. Innen az athamasok - több helyen feljárót találva - elűzték őket, s részben elfogták, részben megölték a szétszóródott, s az úttalan vidéken, az ismeretlen sziklák között a menekülés útját nem lelő katonákat. Félelmükben sokan a mélységbe zuhantak, s csak nagyon kevesen jutottak el Xenóval a királyhoz. Ezután fegyverszünetet kaptak, hogy az elesetteket eltemethessék.

3. Amynander országa visszaszerzése után követeket küldött Rómába a senatushoz, és Asiába a Philippus ellen vívott döntő csata után az Ephesusban időző Scipiókhoz. Békéért folyamodott, mentegette magát, amiért az aetoliaiak segítségével foglalta vissza ősi birodalmát, s Philippusra hárította a felelősséget.

Az aetoliaiak Athamaniából Amphilochiába vonultak, s a többség

egyetértésével az egész népet fennhatóságuk és uralmuk alá vonták. Miután visszaszerezték Amphilochiát, amely hajdan az aetoliaiak birtokában volt, hasonló reményt táplálva átkeltek Aperantiába, s ennek nagy része is küzdelem nélkül meghódolt. A dolopsok, akik sose voltak az aetoliaiak uralma alatt, s Philippus birodalmához tartoztak, először összegyülekezve fegyvert ragadtak, de miután meghallották, hogy az amphilochiaiak az aetoliaiakhoz csatlakoztak, s hogy Philippus elmenekült Athamaniából, helyőrségeit pedig lemészárolták, Philippustól ők is az aetoliaiakhoz pártoltak.

Az aetoliaiak már meg voltak győződve róla, hogy az őket körülvevő népek segítségével minden oldalról biztosították magukat a macedonokkal szemben, amikor híre érkezett, hogy Antiochust Asiában a rómaiak legyőzték. Nem sokkal később követeik is visszatértek Rómából azzal a hírrel, hogy nincs remény a békekötésre, s Fulvius consul seregével már átkelt a tengeren. Rémületükben rávették a rhodusi és az athéni követeket: államuk tekintélyét latba vetve eszközöljék ki, hogy az ő múltkor visszautasított kérésük most a senatusban engedékenyebb fogadtatásra találjon. Népük vezetőit Rómába küldték, hogy még egy végső kísérletet tegyenek, miután egyáltalán nem törődtek a háború elhárításával, amíg az ellenség nem volt ott szinte a szemük előtt.

M. Fulvius már átkelt seregével Apolloniába, s arról tanácskozott az epirusiak vezetőivel, hogy hol kezdje meg a háborút. Az epirusiak azt tanácsolták, támadja meg Ambraciát, mely ekkor csatlakozott az aetoliaiakhoz. Ha az aetoliaiak a város segítségére jönnének, akkor megütközhetnek a körül elterülő sík területen, ha pedig kitérnének az összecsapás elől, akkor nem okoz nehézséget az ostrom, hiszen a hegyeken bőven akad fa, sáncok és egyéb ostromművek építésére, s a hajózható Aretho folyó, amely közvetlenül a falak előtt folyik el, megkönnyíti a szükséges felszerelés odaszállítását, s már itt van a nyár is, az ilyenféle vállalkozásokra alkalmas évszak. Ily módon rábeszélték, hogy Epiruson át induljon el.

4. A consul, miután megérkezett Ambraciához, úgy találta, hogy az ostrom nehéz feladat lesz. Ambracia egy sziklás magaslat lábánál fekszik, amelyet az ott lakók Perranthesnek neveznek. A város ott, ahol a fala a földek és folyók mellett húzódik, nyugatra néz, a magaslaton levő fellegvára pedig keletre. Az Athamaniában eredő Aretho folyó a közeli városról elnevezett Ambraciai-öbölbe ömlik. A várost az egyik oldalon a folyó, a másikon a magaslatok védelmezik, azonkívül szilárd, valamivel több mint négyezer lépésnyi kerületű fal is övezi.

Fulvius a síkság felőli oldalon két, egymáshoz közel álló tábort, a

fellegvárral szemben levő dombon pedig egy kis erődítményt építtetett, s igyekezett ezeket sánc és árkok segítségével úgy összekötni, hogy a körülzárt városból se lehessen kitörni, s kívülről se találjon bejárást senki, hogy a segélycsapatokat bejuttassa.

Ambracia ostromának hírére az aetoliaiak elöljárójuk, Nicander felhívására már összegyülekeztek Stratusban. Először az volt a szándékuk, hogy innen valamennyi csapatukkal elindulnak, megakadályozandó a város ostromát. Később, mikor látták, hogy a várost már majdnem teljesen körülveszik az ostromművek, s az epirusiak tábora ott áll a folyón túl elterülő síkságon, úgy döntöttek, hogy megosztják csapataikat. Eupolemus ezer könnyűfegyverzetűvel Ambraciához vonult, s a még nem teljesen összefüggő ostromművek között behatolt a városba. Nicander először úgy tervezte, hogy a többi csapattal éjjel rajtaüt az epirusiak táborán, mivel ezek a köztük levő folyó miatt a rómaiaktól nem egykönnyen kaphatnának segítséget. Később, úgy vélve, hogy a vállalkozás veszélyes lenne, mert a rómaiak esetleg felfedezik, s nem lenne biztosítva a visszavonulása, félelmében lemondott tervéről, s visszafordult, hogy végigpusztítsa Acarnaniát.

5. A consul befejezte a város bekerítésére épült sáncok és falak megközelítésére szolgáló ostromművek elkészítését, s egyszerre öt helyen indított támadást a falak ellen. Három gépet, egymástól egyenlő távolságra, ott állíttatott fel, ahol a síkságon könnyű volt közelebb jutni: az úgynevezett Pyrrheummal szemben, egyet Aesculapius szentélye közelében, egyet pedig a fellegvárral szemközt. A falakat faltörőkosokkal döngették, a faloromzatot vaskampókkal ellátott gerendákkal bontották meg. A városiakat először maga a látvány, majd a falakra iszonyú zajjal rázúduló ütések félelemmel és rettegéssel töltötték el. De mikor látták, hogy a falak - várakozásuk ellenére - szilárdan állanak, ismét visszanyerték bátorságukat, s a faltörőkosokra hajítógépek segítségével nagy ólom- és kődarabokat s hatalmas fatörzseket zúdítottak le, a gerendákat leeresztett vashorgokkal felhúzták a fal mögé, letörték róluk a kampót, s ezenfelül éjszaka az ostromművek őrsége, nappal pedig az őrállomások ellen intézett kitöréseikkel is riadalmat okoztak.

Míg Ambraciánál ez volt a helyzet, az aetoliaiak Acarnania végigpusztítása után már visszatértek Stratusba. Ekkor elöljárójuk, Nicander, abban a reményben, hogy egy bátor vállalkozással véget vethetnek az ostromzárnak, egy bizonyos Nicodamust ötszáz aetoliaival átküldött Ambraciába. Kijelöltek egy éjszakát, s annak egy meghatározott óráját, amikor egyrészről a városiak is megtámadják a Pyrrheummal szemben levő ellenséges ostromműveket, másrészt ő maga is rémületet kelt a római táborban, mert remélte, hogy a két oldalról felhangzó hadizajban, mikor a rettegést még az éjszaka is

növeli, emlékezetes tettet fognak végrehajtani.

Nicodamus késő éjszaka, miután az őrséget részben becsapta, részben szívós lendülettel áttört rajtuk, a sáncokon átkelve bejutott a városba. Itt a védőkbe új bátorságot és a legmerészebb vállalkozásokhoz is elegendő reményt öntött, s mikor a kijelölt éjszaka eljött, megbeszélés szerint váratlan kitörést intéztek az ostromművek ellen. De vállalkozásuknak sokkal nagyobb volt a kezdeti lendülete, mint az eredménye, mivel kívülről egyáltalán nem indult meg a támadás, talán mert az aetoliai parancsnokot visszatartotta a félelem, vagy tanácsosabbnak vélte, ha a nemrég oltalmukba vett amphilochiabelieknek siet segítségére, akiket a Dolopia és Amphilochia visszafoglalására odaküldött Perseus, Philippus fia teljes haderejével szorongatott.

6. A Pyrrheummal szemben - mint már említettem - három ponton álltak római ostromművek. Ezek ellen támadtak az aetoliaiak, de nem egyforma felszereléssel és erővel. Egyesek lángoló fáklyákkal, mások szurokba mártott kóccal és gyújtónyilakkal közeledtek, úgyhogy az egész hadsorukat bevilágították a lángok. Az első támadás közben az őrök közül sokat megöltek; azután, mikor a kiáltozást és a hadizajt a táborban is meghallották, a rómaiak a consul jeladására fegyvert ragadva valamennyi kapun kirohantak, hogy segítséget vigyenek. Az egyik ponton egyszerre folyt vassal és tűzzel a harc, a másik két helyen az aetoliaiak, miután csak megkísérelték, de nem kezdték meg komolyan a harcot, eredmény nélkül visszavonultak, s így egyetlen helyre összpontosult az elkeseredett küzdelem. A két vezér, Eupolemus és Nicodamus kétfelől biztatta a küzdőket, s ébren tartották bennük a szinte biztos reményt, hogy Nicander a megbeszélés szerint megjelenik és hátba támadja az ellenséget. Ezzel egy ideig tartották is a küzdőkben a lelket, de mikor nem hallották szövetségeseik megbeszélt jeladását, s látták, hogy az ellenség száma egyre növekszik, és hogy cserbenhagyták őket, egyre csökkenő lendülettel nyomultak előre. Végül, mikor alig volt már lehetőségük a biztonságos visszavonulásra, feladták a harcot, s menekülésre kényszerülve beszorultak a városba. De az ostromművek egy részét előbb felgyújtották, és sokkal több ellenséget öltek meg, mint amennyien közülük elestek. Nem kétséges, hogy ha vállalkozásukat a megbeszélés szerint hajtják végre, legalábbis egyik oldalon el tudták volna foglalni az ostromműveket, nagy vérontást rendezve az ellenség között.

Az ambraciaiak és a városban levő aetoliaiak nemcsak erről az éjszakai vállalkozásról mondtak le, hanem, mivel övéik cserbenhagyták őket, később sem vállalták olyan készségesen a veszélyt. Már egyáltalán nem intéztek kitöréseket - mint eddig - az ellenséges őrállások ellen, hanem a falakon és a tornyokban

felsorakozva biztos helyről folytatták a küzdelmet.

7. Perseus az aetoliaiak érkezésének a hírére megszüntette az ostromzárat a megtámadott város körül, s csupán a környéket pusztítva végig, eltávozott Amphilochiától, és visszatért Macedoniába. Viszont az aetoliaiakat is hazatérésre kényszerítette a tengerparti vidék feldúlása. Ugyanis Pleuratus, Illyria királya hatvan bárkával befutott a Corinthusi-öbölbe, s a Patraeban tartózkodó, hozzá csatlakozott achai hajókkal együtt végigpusztította Aetolia partvidékét. Ezer aetoliai harcost küldtek ellene, akik, ahol a hajóhad a part kanyarulatait követve kerülőket tett, rövidebb ösvényeken elébe vágtak.

A rómaiak Ambraciánál, noha a faltörőkosokkal több helyen bedöntötték a falakat, mégsem tudtak behatolni a nagyrészt védtelenné vált városba, mert a védők a lerontott fal helyett, a lehető leggyorsabban, újat építettek, s maguk a sorban álló fegyveresek alkották a védőfalat. A consul, mivel így közvetlen támadással igen kevés eredményt ért el, egy ostromfedelekkel előzőleg eltakart helyen rejtett akna ásását kezdte meg. Az ellenség, noha a rómaiak éjjel-nappal dolgoztak, nemcsak ezt nem vette észre, de azt sem, hogy a földet kihordják. Csak a váratlanul feltűnő földtúrás láttán szereztek tudomást a munkáról, s félelmükben, hogy az ellenség falaik alatt már utat is készített a városba, elhatározták, hogy árkot ásnak a falon belül a védőtetőkkel befedett hely irányában.

Mikor már olyan mélyre ástak, amilyen mély egy akna alsó szintje szokott lenni, teljes csendben, fülüket odaszorítva hallgatóztak, merről hallják az ásás zaját. Mikor ezt felfedezték, egyenes irányban aknát kezdtek ásni arrafelé, s ez nem került sok munkájukba, mert csakhamar elértek a kiásott üreghez, ahol az ellenség a falakat bakokkal támasztotta alá. Itt az ostromművek találkoztak, mivel az árok egyenesen befutott az aknába. Itt először a munkához használt szerszámokkal, majd mikor hamarosan a fegyveresek is megérkeztek, ezekkel együtt láthatatlan viadalt kezdtek a föld alatt. Ez azonban nem folyt olyan hevesen, mert a járatokat kifeszített takarókkal vagy hamarjában odavitt ajtókkal tetszés szerinti helyen el tudták zárni. Ezért egy új, nem sok munkát igénylő eszközt is feltaláltak a folyosóban tartózkodók kiűzésére. Egy hordót készítettek, alján egy vékony cső bedugására alkalmas nyílással. Ezt a csövet, valamint a hordó szintén több helyén átlyukasztott fedelét vasból készítették el. A hordót tollpihével töltötték meg, s nyílásával az akna felé fordítva helyezték el. A fedél nyílásaiból sarisának nevezett lándzsák meredtek előre, hogy az ellenséget távoltartsák. Ezután a pihe közé parazsat tettek, s ezt a hordó végében elhelyezett csövön át fújtatóval lángra lobbantották. S az égő toll nemcsak sűrű füsttel, de olyan szörnyű

bűzzel töltötte meg az egész aknát, hogy alig lett volna képes valaki bent maradni.

8. Míg Ambraciánál ez volt a helyzet, megérkeztek a consulhoz a népük gyűlésén teljes felhatalmazást nyert aetoliai követek, Phaeneas és Damoteles. Elöljárójuk ugyanis, látva, hogy egyrészt Ambraciát ostromolják, másrészt hogy tengerpartjukat is ellenséges hajóhad fenyegeti, s ezenkívül Amphiochiában és Dolopiában még a macedonok is pusztítanak, Aetolia serege pedig nem elég erős arra, hogy egyszerre három irányban szálljon szembe a háborús veszéllyel, az összehívott népgyűlésen megkérdezte az aetoliai vezetőket, hogy mit tegyenek. Mindnyájuk véleménye megegyezett abban, hogy ha lehetséges, méltányos, ha nem, elviselhető feltételekkel meg kell kötni a békét. Ők Antiochusban bizakodva vállalták a háborút. S most, hogy Antiochust szárazon és vízen legyőzték, s majdnem a világ végére, a Taurus-hegységen túlra szorították, milyen reménnyel folytathatják a háborút? Phaeneas és Damoteles tegyék azt, amit Aetolia jelenlegi nehéz helyzetében saját lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek tartanak, mert vajon milyen döntésre, milyen választásra ad még nekik lehetőséget a sors?

A követek, akik ezzel a megbízatással keltek útra, arra kérték a consult, kímélje meg a várost, könyörüljön a népen, egykori szövetségesükön, amelyet - nem akarják azt mondani, hogy jogtalanság -, de mindenesetre szerencsétlen helyzete késztetett esztelen cselekedetekre. Az aetoliaiak az Antiochus elleni háborúban nem követtek el több büntetést érdemlő tettet, mint amennyi érdemet korábban, a Philippus elleni háborúban szereztek. Akkor se osztogatták nekik oly bőven a jutalmat, tehát most sem szükséges őket túlzott megtorlásban részesíteni.

A consul erre azt felelte, hogy az aetoliaiak elég gyakran folyamodnak békéért, de sohasem őszinte szívvel. Ha békét kérnek, kövessék Antiochus példáját, akit ők beszéltek rá a háborúra. Ő nem néhány városról mondott le, amelynek a szabadsághoz való joga kétes volt, hanem egy gazdag királyságról: Asiának egészen a Taurus-hegységig terjedő részéről is. Az aetoliaiak előbb tegyék le a fegyvert, s ő azután hajlandó lesz meghallgatni békét kérő szavaikat. Először is szolgáltassák ki valamennyi fegyverüket és lovukat, azután adjanak a római népnek ezer ezüst talentumot, s ennek felét azonnal fizessék ki, ha békét akarnak. Ezenkívül a szerződésbe azt is bele kell foglalni, hogy ugyanazok lesznek az ellenségeik és barátaik, mint a római népnek.

9. A követek minderre - mivel a feltételek súlyosak voltak, ők pedig jól ismerték népük féktelen és változékony lelkületét - egyáltalán nem

adtak választ, hanem hazatértek, hogy a végleges döntés előtt ismételten megkérdezzék elöljárójuktól és a vezetőktől, mit tegyenek. De ordítozva és szitkozódva fogadták őket: meddig halasztják még a dolgot, holott megkapták az utasítást, hogy a békével térjenek vissza, legyen bármilyen is az.

De az Ambraciába visszatérő követeket az acarnaniabeliek, akikkel hadiállapotban voltak, az út mellett lesben állva elfogták, és Thyrreumban fogságba vetették. Ez az eset késleltette a béketárgyalást, noha az athéni és rhodusi követek, akik azért jöttek, hogy az aetoliaiak érdekében közbenjárjanak, már megérkeztek a consulhoz. S megérkezett a római táborba - miután biztosították sértetlenségét - az athamasok királya, Amynander is, akit nem is annyira Aetoliának, hanem inkább Ambracia városának a sorsa aggasztott, ahol száműzetése nagyobb részét töltötte.

A consul, értesülve tőlük a követek sorsáról, ezeket idehozatta Thyrreumból. Megérkezésük után megkezdték a béketárgyalást. Amynander minden erejével azon fáradozott - ami legfőbb gondja volt -, hogy az ambraciabelieket rábírja a megadásra. Odament a falak alá, de mivel célját a vezetőkkel folytatott tárgyaláson nem tudta teljesen elérni, a consul engedélyével bement a városba, s részben jótanáccsal, részben kéréssel elérte, hogy megadják magukat a rómaiaknak. Az aetoliaiak viszont lelkes támogatójukra leltek C. Valeriusban, annak a Laevinusnak a fiában is, aki a consulnak vele egy anyától született fivére volt, s aki először kötött szövetséget ezzel a néppel. Az ambraciabeliek, miután kikötötték, hogy az aetoliai segélycsapatok sértetlenül elvonulhatnak, megnyitották kapuikat.

Ezután közölték a békefeltételeket az aetoliaiakkal: fizessenek ötszáz euboeai talentumot, ebből kétszázat azonnal, háromszázat pedig hat éven át egyenlő részletekben; a foglyokat és szökevényeket adják vissza a rómaiaknak; egyetlen olyan várost sem vonhatnak be szövetségükbe, amelyet Quinctiusnak Görögországba való átkelése után a rómaiak erőszakkal elfoglaltak, vagy amely önként lépett szövetségre velük; Cephallania szigetét nem veszik be a szövetségi szerződésbe. - Noha a feltételek jóval enyhébbek voltak, mint maguk is várták, az aetoliaiaknak, kérésükre, megengedték, hogy népgyűlésük elé terjesszék őket.

Itt rövid vita támadt a városok ügyében, amelyek egykor hozzájuk tartoztak, mert nehezen törődtek bele, hogy szinte a testük tagjait tépjék le, de végül kivétel nélkül a béke elfogadására szavaztak. Az ambraciabeliek a consulnak egy százötven font súlyú aranykoszorút adtak. Az érc- és márványszobrokat s a festményeket, amelyek Ambraciát, Pyrrhus egykori királyi székhelyét, a környék többi városánál sokkal díszesebbé tették, egytől egyig elvitték és

elszállították, de ezenkívül minden egyéb érintetlen és sértetlen maradt.

10. A consul, miután elindult Ambraciából Aetolia belseje felé, Ambraciától huszonkétezer lépésnyire Argos Amphilochicumnál ütött tábort. Itt érkeztek meg végül az aetoliaiak követei a consulhoz, aki már csodálkozni kezdett hosszas elmaradásuk miatt. Ezután, értesülve róla, hogy az aetoliaiak népgyűlésükön jóváhagyták a békekötést, felszólította őket, utazzanak el Rómába a senatushoz, s megengedte, hogy közbenjáróként a rhodusiak és athéniak is velük menjenek. Kísérőként melléjük rendelte fivérét, C. Valeriust, maga pedig átkelt Cephallaniába.

Rómában a követek úgy találták, hogy Philippus a vezető emberek fülét és szívét vádaskodásával már előre megnyerte magának, mert követek és levelek útján felpanaszolta, hogy Dolopiát, Amphilochiát és Athamaniát elrabolták tőle, helyőrségeit, sőt végül fiát, Perseust is elűzték Amphiochiából, s ezzel elérte a senatusnál, hogy ne hallgassa meg kérésüket. A rhodusi és athéni követeket azonban csendben végighallgatták. Mint mondják, az athéniak követe, Leon, Hicesias fia ékesszólásával mégis hatott rájuk, ő ugyanis jól ismert hasonlattal az aetoliaiak sokaságát a nyugodt tengerhez hasonlította, amelyet a szél felkorbácsol: ha híven kitartottak volna a római szövetség mellett, népük veleszületett hajlamánál fogva nyugton maradtak volna, de Asia felől Thoas és Dicaearchus, Európa felől pedig Menestas és Damocritus szélvészként csapott rájuk, s ekkor támadt az a vihar, amely úgy sodorta őket oda Antiochushoz, mint valami sziklaszirthez.

11. Az aetoliaiak sokáig hányódtak ide-oda, míg végül elérték, hogy a békefeltételekben megállapodjanak. Ezek pedig a következők voltak: “Az aetoliai népnek minden hátsó gondolat nélkül el kell ismernie a római nép uralmát és fennhatóságát; nem engedhetnek országukon átvonulni és semmi módon nem támogathatnak olyan sereget, amelyet szövetségeseik és barátaik ellen vezetnek; ugyanazok legyenek ellenségeik, mint a római népnek, ezek ellen kell fegyvert ragadniuk s a rómaiak oldalán folytatniuk a háborút; az átszökötteket, foglyokat és menekülteket adják vissza a rómaiaknak és szövetségeseiknek, kivéve azokat, akiket akkor fogtak el újra, amikor már hazatértek, s azt a néhány régebben elfogottat, akik akkor voltak a római nép ellenségei, midőn az aetoliaiak a római sereg oldalán álltak. A többiek közül azokat, akik száz napon belül előkerülnek, minden fondorlat nélkül át kell adni a corcyrai elöljáróknak, azokat pedig, akik nem kerülnek elő, akkor kell azonnal átadni, mihelyt valamelyikre rábukkannak. Negyven, a consul által kiválasztott, tizenkét évesnél nem fiatalabb és negyvenévesnél nem idősebb túszt kell adniuk, de a túszok között nem

lehet elöljáró, lovassági parancsnok, állami írnok, sem pedig olyan, aki már régebben túsz volt a rómaiaknál. Cephallaniáról ne essék szó a békefeltételekben.”

Ami a fizetendő pénzösszeg nagyságát s a fizetési határidőket illeti, nem változtattak a consullal történt megállapodáson. Engedélyt kaptak, hogy ha akarják, az ezüst helyett aranyat adhatnak, s ebben az esetben tíz ezüst talentum ér egy aranyat. “A régebben az aetoliaiak fennhatósága alatt levő városok, földek és emberek közül, amelyek T. Quinctius és Cn. Domitius consulsága idején vagy később fegyveres erőszakkal vagy önkéntes megadás révén a rómaiak fennhatósága alá kerültek, az aetoliaiak semmit nem követelhetnek vissza maguknak. Oeniadaet a várossal és földekkel együtt át kell adniuk az acarnaniabelieknek.” - Ezek voltak az aetoliaiakkal kötött szerződés feltételei.

12. A másik consul, Cn. Manlius nemcsak hogy ezen a nyáron, hanem szinte ezekben a napokban, mikor M. Fulvius consul Aetoliában mindezt végrehajtotta, Gallograeciában viselt háborút, s most elbeszélésemet ennek leírásával folytatom.

A consul kora tavasszal megérkezett Ephesusba, átvette L. Scipiótól a csapatokat, megszemlélte a sereget, majd a katonák előtt beszédet mondott. Megdicsérte hősiességüket, hogy az Antiochus elleni háborút egyetlen ütközettel befejezték, biztatta őket, hogy küzdjenek a gallusok ellen indítandó új háborúban, akik segédcsapatokkal segítették Antiochust, s különben is olyan fékezhetetlen természetűek, hogy hiába űzték Antiochust a Taurus-hegységen túlra, ha nem törték meg a gallusok erejét. Végül pedig saját magáról mondott néhány szerény és őszinte szót.

A katonák szívesen és sűrű tetszésnyilvánítás közepette hallgatták beszédét, meg voltak győződve róla, hogy a gallusok, akik Antiochus hadának egy részét alkották, a király legyőzése után önálló hadseregként nem jelentenek komoly erőt. A consul úgy vélte, hogy Eumenes - aki ekkor Rómában tartózkodott - nagyon rosszkor van távol, hiszen ő jól ismeri a vidéket és az embereket, s neki is érdeke, hogy megtörjék a gallusok erejét. Ezért odahívatta Pergamumból Eumenes testvérét, Attalust, felszólította, hogy csatlakozzék hozzá a megindítandó háborúban, s mikor ez megígérte a maga és serege részvételét, hazabocsátotta, hogy megtehesse az előkészületeket. S néhány napra rá, hogy a consul Ephesusból elindult, Magnesiában csatlakozott hozzá ezer gyalogossal és ötszáz lovassal Attalus, aki testvérének, Athenaeusnak meghagyta, hogy kövesse a többi csapattal, Pergamum védelmét pedig bízza olyan emberekre, akiket a király és az ország hűséges híveinek tart. A consul megdicsérte az ifjút, az

egyesült hadsereggel a Maeanderhez vonult, s ott ütött tábort, mivel a mély vízen nem tudtak átgázolni, s hajókat kellett összevonni a sereg átszállítására.

Majd, miután átkeltek a Maeanderen, megérkeztek Hiera Comeba.

13. Itt található Apollo nagy tiszteletben tartott szentélye és jóshelye, ahol - mint mondják - a papok a jóslatokat szépen megformált versekben közlik. Két napi menetelés után elérkeztek a Harpasus folyóhoz, s itt Alabandából követek érkeztek hozzájuk azzal a kéréssel, hogy tekintélyükkel vagy fegyvereikkel kényszerítsék rá egyik minap elpártolt erődjüket: térjen vissza fennhatóságuk alá. Itt csatlakozott a sereghez Athenaeus, Eumenes és Attalus testvére, s velük a krétai Leuso és a macedon Corragus, akik ezer főnyi, több népből álló gyalogos sereget és háromszáz lovast hoztak magukkal.

A consul kis csapat élén egy katonai tribunust küldött oda, aki az erődöt rohammal elfoglalta és visszaadta az alabandaiaknak. Ő maga, nem térve le az útról, Antiochiánál, a Maeander folyó túlsó partján ütötte fel táborát. E folyó forrásai Celaenae városánál erednek, amely egykor Phrygia fővárosa volt. Kivándorolt lakosai a régi Celaenaetól nem messze alapított új városukat Seleucus király Apama nevű nővéréről Apameának nevezték el. Itt ömlik a Maeander forrásaitól nem messzire eredő Marsyas folyó a Maeanderbe: a monda szerint Marsyas Apollót Celaenaeban hívta ki fuvolaversenyre.

A Maeander fent, Celaenae fellegvárában ered, átfut a városon, átfolyik Carián majd Ionián, s a Priene és Miletus között fekvő tengeröbölbe ömlik.

Antiochiában megjelent a consul táborában Seleucus, Antiochus fia, hogy a Scipióval kötött szerződés értelmében a sereget ellássa élelemmel. Itt kisebb vita támadt Attalus segédcsapataival kapcsolatban, mivel Seleucus azt állította, hogy Antiochus csupán a római sereg gabonával való ellátására kötelezte magát. Ennek azonban véget vetett a consul határozottsága, aki egy tribunusszal megüzente, hogy a római katonák ne fogadjanak el semmit, mielőtt Attalus segédcsapatai nem kapták meg a maguk részét. Ezután tovább vonultak a Gordiutichos nevű helységig, ahonnan háromnapos menetelés után Tabaehoz érkeztek. Ez a város a pisidák területén, ennek a Pamphyliai-tengerrel szomszédos részén fekszik. Mivel e tartomány ereje még nem merült ki, itt sok, a háborúban kiválóan küzdő harcos található. Lovasaik most is támadást intéztek a római hadmenet ellen, s kezdetben jókora zavart okoztak. De mikor kiderült, hogy sem számban, sem bátorságban nem egyenlő ellenfelek, s beszorították őket városukba, elnézést kértek elhamarkodottságukért, s felajánlották a város megadását. Huszonöt ezüst talentumot és

tízezer mérő búzát kellett fizetniük, s így fogadták el megadásukat.

14. A harmadik napon elértek a Casus folyóhoz, s innen továbbhaladva az első rohammal bevették Eriza városát. Majd elértek a Thaubusion nevű erődhöz, az Indus folyó közelében, amely nevét egy indusról nyerte, akit itt ledobott az elefánt. Már nem jártak messze Cibyrától, s még mindig nem küldött követséget eléjük Moagetes, a város minden tekintetben megbízhatatlan és erőszakos természetű tyrannusa.

A consul, hogy szándékait kipuhatolja, előreküldte C. Helviust négyezer gyalogossal és ötszáz lovassal. A csapat már átlépte a határt, mikor követek jöttek velük szembe, bejelentve, hogy a tyrannus kész teljesíteni követeléseiket. Kérték, hogy Helvidius békésen vonuljon be területükre, tartsa vissza katonáit a vidék feldúlásától, s átnyújtottak neki egy tizenöt font súlyú aranykoszorút. Helvidius megígérte, hogy földjüket megkíméli a pusztítástól, s felszólította a követeket, jelenjenek meg a consul előtt. A consul, mikor a követek ugyanazt ismételték meg előtte is, kijelentette: “Mi, rómaiak soha a legkisebb jelét sem tapasztaltuk a tyrannus irántunk érzett jóindulatának, s ő közismerten olyan ember, hogy nekünk sokkal inkább az ő megbüntetésére, nem pedig barátsága elfogadására kell gondolnunk!” Az e szavaktól megzavarodott követ csupán csak annyit kért, fogadja el a koszorút, s engedje meg a tyrannusnak, hogy hozzá jöjjön, s adjon neki alkalmat, hogy személyesen beszélhessen vele s tisztázhassa magát.

A consul engedélyével másnap megérkezett a tyrannus a táborba, olyan ruhában és kísérettel, amely még egy közepes vagyonú polgárhoz is alig lett volna illő. Szavai is alázatosan és megtörten hangzottak; lekicsinylően beszélt hatalmáról, s elpanaszolta, milyen szegények az uralma alá tartozó városok. Pedig Cibyrán és Sylleumon kívül az úgynevezett Limne is az ő birtokában volt. Kijelentette, de szinte úgy, mintha ebben maga is kételkednék, hogy ha magától és alattvalóitól mindent megvon, a városokból huszonöt talentumot tud összeszedni. - “Valóban nem tűrhetjük tovább - válaszolta a consul -, hogy ennyire gúnyt űzzél belőlünk! Nem volt elég, hogy távollétedben nem pirultál, mikor követeid révén félre akartál vezetni, de még szemtől szemben is ugyanolyan arcátlanul viselkedsz. Huszonöt talentum tönkretenné a zsarnokságod alatt álló országot? Nos, ha három napon belül nem fizetsz ötszáz talentumot, légy elkészülve a földek végigpusztítására és a városok megostromlására.”

A szavaitól megrémült tyrannus mindamellett továbbra is kitartott a színlelés mellett, és szegénységét hangoztatta. S végül is megszégyenítő alkudozások közben kifogások, könyörgések és színlelt

könnyek segítségével az összeget fokozatosan száz talentumra alkudta le, amelyen felül még tízezer mérő gabonát is kellett adnia, s mindezt hat nap leforgása alatt behajtották tőle.

15. A consul a sereget Cibyrától Sinda területén át vezette tovább, s miután átkeltek a Caularis folyón, tábort ütött. Másnap a hadmenet a Caralitis nevű mocsár mellett folytatta útját, s Madamprusnál állapodott meg. Mikor továbbhaladtak a legközelebbi város, Lagus felé, ennek lakói félelmükben elmenekültek, s a csapatok kirabolták a teljesen elnéptelenedett s a legkülönbözőbb készletekkel bőségesen megrakott várost. Ezután tovább nyomultak a Lysis folyó forrásáig, majd a következő napon a Cobulatus folyóig. Termessus lakói éppen ekkor ostromolták a már elfoglalt Isionda város fellegvárát. Az ostromlottak, mivel semmi más segítségben nem reménykedhettek, követeket küldtek a consulhoz, hogy mentse meg őket: feleségeikkel és gyermekeikkel be vannak zárva a fellegvárba, s naponta várják, hogy a fegyver vagy az éhség végez velük.

A consulnak kapóra jött az alkalom, hogy kitérőt tegyen Pamphylia felé. Odaérkezve az isiondaiakat felszabadította az ostromzár alól, Termessusnak ötven ezüst talentum lefizetése ellenében megadta a békét, s hasonlóképpen Aspendus lakóinak és Pamphylia többi népének is. Visszatérve Pamphyliából egy nap alatt elért a Taurus folyóhoz, másnap pedig a Comenak nevezett Xyline mellett ütötte fel táborát. Darsa volt a legközelebbi város, ezt - miután lakói félelmükben elhagyták - a legkülönbözőbb készletekkel gazdagon megrakva találta. Mikor a mocsarak mentén tovább haladt, megjelentek előtte a Lysinoe város átadását bejelentő követek. Ezután megérkeztek Sagalassus gazdag s a legkülönbözőbb terményekben bővelkedő területére. Ezt annak a vidéknek a legharciasabb népe, a pisidák lakják. S nem csupán bátorságuk növelte harcikedvüket, de földjük termékenysége, az emberek nagy száma s különleges módon megerősített városaik fekvése is.

A consul, mivel semmiféle követség nem jött elé a határra, csapatait szétküldte zsákmányolni a földekre. Ekkor végre megtört makacsságuk, s látva, hogy javaikat összeszedik és elviszik, követeket küldtek, s miután kötelezték magukat, hogy ötven talentumot, húszezer mérő búzát s ugyanennyi árpát adnak, megkapták a békét. Innen a sereg tovább nyomult a rhotrinai forrásokig, s a Come Acoris nevű falu mellett ütötte fel táborát. Ide érkezett meg másnap Apameából Seleucus. A consul innen a betegeket és a felesleges poggyászt visszaküldte Apameába, s mivel Seleucustól úti kalauzokat kapott, felkerekedve még aznap elért Metropolis területére, másnap pedig a phrygiai Dyniaehoz. Innen Synnadához vonult, miközben a lakók félelmükben a környéken fekvő valamennyi városból

elmenekültek. Mivel az itt összeszedett zsákmánnyal megterhelt hadmenet már igen lassan haladt, egy nap alatt alig ötezer lépésnyi utat tettek meg, s elérkeztek a réginek nevezett Beudoshoz. Innen elindulva Anaburánál, a következő napon az Alander forrásánál, a harmadikon pedig Abassium mellett ütöttek tábort. Itt több napra megállapodtak, mert megérkeztek a tolostobogiusok területére.

16. A gallusok, ez a hatalmas néptömeg, mivel kevés volt a földjük, vagy mert zsákmányra vágytak, Brennus vezetésével a dardanusok földjére vonultak, s meg voltak győződve róla, hogy egyetlen útjukba eső nép sem képes szembeszállni fegyvereikkel. Ekkor viszály támadt köztük, mintegy húszezer ember Lonorius és Lutarius fejedelmek vezetésével elvált Brennustól, és Thraecia felé folytatta útját. Itt, miközben az ellenálló népeket leverték, a békét kérőket adófizetőikké tették, megérkeztek Byzantiumba, s jó ideig hatalmukban tartották a Propontis partvidékét, ahol az ottani városok mind adófizetőikké lettek. Ezután kedvük támadt, hogy átkeljenek Asiába, mert, közel lévén, hallottak ennek a földnek roppant termékenységéről, s miután Lysimachiát csellel bevették, s fegyverrel az egész Chersonesust hatalmukba kerítették, levonultak a Hellespontushoz.

Látva, hogy itt Asiát csak keskeny tengerszoros választja el tőlük, még hevesebb vágy fogta el őket, hogy átkeljenek, s ebben az ügyben követeket küldtek annak a vidéknek helytartójához, Antipaterhez. Mivel azonban a tárgyalás a vártnál jobban elhúzódott, a fejedelmek között ismét kitört a viszálykodás. Lonorius az emberek nagyobb részével visszatért Byzantiumba, ahonnan ideérkeztek, Lutarius viszont a macedonoktól, akiket Antipater követség címén kémkedni küldött oda, elvette két fedélzettel ellátott hajójukat s három kisebb naszádjukat. Ezeken éjjel-nappal mindig újabb és újabb csoportok keltek át, s így néhány napon belül valamennyi csapatát átszállította. Nem sokkal később Nicomedes, bithyniai király segítségével Byzantiumból Lonorius is átkelt. Így a gallusok ismét egyesültek, és segédcsapatokat adtak a Bithynia egy részét uralma alatt tartó Ziboeta ellen hadakozó Nicomedesnek. Ziboeta, elsősorban az ő segítségük következtében, vereséget szenvedett, s egész Bithynia Nicomedes uralma alá került.

A gallusok Bithyniából felkerekedve tovább nyomultak Asiába. A húszezer emberből alig tízezer volt felfegyverkezve, de a Tauruson innen lakó valamennyi nép között mégis akkora rémületet okoztak, hogy a közel és az egészen távol lakók - akár elértek hozzájuk, akár nem - egyaránt alávetették magukat uralmuknak. Végül, mivel a népet három törzs, a tolostobogius, a trocmi és a tectosages törzs alkotta, Asiát három részre osztották, hogy az illető terület népei valamelyik törzs adófizetői legyenek. A trocmi törzs kapta a Hellespontus

partvidékét, a tolostobogiusok Aeolist és Ioniát, a tectosagesek pedig Asia középső részét. Ezek Asiát egészen a Taurusig adófizetőikké tették, maguk pedig a Halys folyó mentén telepedtek le.

Nevüknek olyan félelmetes hatása volt, s a rengeteg utóddal számuk is annyira megnövekedett, hogy a legújabb időkig még a syriai királyok sem merték megtagadni tőlük az adófizetést. Erre Asia valamennyi lakója közül először Attalus, Eumenes király atyja nem volt hajlandó. Merész viselkedését, mindenki várakozásával ellentétben, segítette a szerencse, egy csatában legyőzte a gallusokat, de bátorságukat nem ingatta meg annyira, hogy uralmukról lemondjanak, s a rómaiak Antiochus ellen viselt háborújáig hatalmuk változatlan maradt. Most pedig, Antiochus legyőzése után, komolyan reménykedtek abban, hogy a római sereg, mivel a tengertől olyan messze laknak, nem tud eljutni hozzájuk.

17. Mivel ilyen, a vidék valamennyi lakója előtt félelmetes hírű ellenséggel kellett szembeszállniuk, a consul a gyűlésbe hívott katonák előtt nagyjából a következőket mondta:

“Jól tudom, katonák, hogy a gallusok harci dicsőségben az Asiában lakó valamennyi népet megelőzik. Ez a vad nép, amely hadaival majdnem az egész földkerekséget bejárta, a legszelídebb népek között választott lakóhelyet magának. Testük hatalmas, hajuk hosszú és vörhenyes színű, pajzsuk rendkívül nagy, kardjuk szokatlanul hosszú, s ezenkívül a csata előtt énekelnek, üvöltöznek és haditáncot lejtenek, s ehhez járul a szörnyű zaj, amelyet valamilyen ősi szokás szerint egymáshoz csapdosott pajzsaikkal keltenek, s mindezt szándékosan azért teszik, hogy rémületet keltsenek. Ámde ijedjenek meg ilyesmitől a görögök, phrygek és cariaiak, akiknek mindez szokatlan, a rómaiak viszont, akik már megszokták a gallusok hadizaját, jól ismerik egyéb mit sem érő módszereiket is.

Őseink csak egyszer, az Alia folyónál történt első összecsapás alkalmával futottak meg előlük, attól az időtől fogva azonban immár kétszáz éve, mint valami megrettent nyájat, kaszabolták és kergették őket, úgyhogy szinte több diadalmenetet tartottunk a gallusok, mint együttesen a földkerekség valamennyi többi népe felett. Mi már tapasztalatból tudjuk, hogy ha szenvedélyes dühvel és vak haraggal ellenünk intézett első rohamukat kiálljuk, veríték és bágyadtság borítja el tagjaikat, fegyvereik lehanyatlanak, s elernyedt testüket s a harci düh eloszoltával elernyedt lelküket, anélkül, hogy szükség lenne fegyvereinkre, leteríti a napsütés, por és szomjúság.

S nem csupán legióinkkal tettük próbára az ő legióikat, hanem T. Manlius és M. Valerius egyéni párviadalban is bebizonyították, mennyivel többet ér a római hősiesség a gallus indulatosságnál.

S már M. Manlius is egymaga űzte vissza a Capitoliumra felhatoló gallus csapatot. Ráadásul a mi őseink még az igazi, a saját hazájuk földjén született gallusokkal kerültek össze, ezek azonban már elfajzott keveréknép, valóban azok, mint a nevük is mondja, gallograecusok, s éppúgy, mint a növények és állatok esetében a mag nem tudja olyan mértékben megőrizni eredeti tulajdonságaikat, mint amilyen mértékben ezeket a föld sajátosságai, s az őket tápláló terület éghajlata megváltoztatják. A macedonok, akik az egyiptomi Alexandriában, Seleuciában, Babylonban s a földkerekségen szétszórt egyéb coloniákban laknak, elkorcsosodva syriaiakká, parthusokká és egyiptomiakká váltak. A gallus földön fekvő Massilia mennyi mindent átvett szomszédai gondolkodásmódjából, s vajon mit őriznek még a tarentumiak ama híres, zord és félelmetes spártai fegyelemből? Mindig nemesebb az, ami a saját hazájában születik, az idegen földre átköltözött természete környezetének megfelelően megváltozik.

Tehát úgy fogjátok kaszabolni ezeket a gallus fegyver alatt görnyedő phrygeket, ahogy Antiochus seregében öldököltétek őket, mint győztesek az eleve legyőzötteket, jobban aggódom azért, hogy túl kevés jut nektek a dicsőségből, minthogy túl sok jut a háborúból. Attalus király már gyakran szétverte és megfutamította őket. Ne higgyétek, hogy csupán a fogságba esett állatok viselkednek úgy, hogy először megőrzik az erdőből magukkal hozott vadságukat, de idővel az emberi kézből kapott táplálék hatására megszelídülnek, s hogy az emberi vadságot nem lehet hasonló módon megszelídíteni. Azt hiszitek, hogy ezek ugyanazok, mint atyáik és nagyatyáik voltak? A szántóföld hiánya miatt földönfutóként hagyták el hazájukat, s Illyria rendkívül zordon partvidékén, Paeonián és Thraecián vonultak át, harcban a legvadabb népekkel, s elfoglalták ezeket a területeket. És ezeket az annyi veszedelem közepette még jobban megkeményedett és eldurvult embereket olyan föld fogadta be, amely a legkülönbözőbb termények bőségével árasztja el őket. A rendkívül termékeny föld, a csodálatosan enyhe éghajlat és szomszédaik jámbor természetének hatására teljesen megszelídült az a magukkal hozott vadság. Herculesre, Mars fiai, óvakodjatok ettől a kellemes asiai élettől, s minél hamarabb meneküljetek tőle: ezek a külföldi élvezetek annyira képesek meggyengíteni a lélek erejét, s annyira fertőző lakóinak életmódja és erkölcse.

Az viszont számunkra szerencsés körülmény, hogy noha erejük semmi a tiétekhez képest, a görögök között még változatlanul hajdani dicsőségük hírneve övezi őket, amellyel ideérkeztek, s így, ha győzünk, a szövetségesek szemében akkora hadidicsőséget szereztek, mintha a régi hősiességgel bíró gallusokat győztétek volna le.”

18. A consul, miután a gyűlést feloszlatta, követeket küldött

Eposognatushoz, az egyetlen fejedelemhez, aki hű barátja maradt Eumenesnek, s nem volt hajlandó Antiochusnak segédcsapatokat adni a rómaiak ellen, majd felszedte táborát. Az első napon az Alander folyóhoz, a másodikon a Tyscon nevű faluhoz érkezett el. Mikor itt eléje járultak az oroandaiak barátságot kérő követei, ennek fejében kétszáz talentumot követelt tőlük, s kérésükre megengedte, hogy ennek bejelentésére hazatérjenek. Innen a consul Plitendumhoz vezette seregét, majd Alyattes mellett ütött tábort. Ide tértek vissza az Eposognatushoz küldött követek a fejedelem hírnökeivel, akik azt kérték, ne támadja meg a tectosages népet; Eposognatus maga óhajt elmenni hozzájuk, hogy rábeszélje őket a consul parancsainak teljesítésére.

A fejedelem erre engedélyt kapott, s a sereg tovább vonult az Axylos nevű síkságon, amely nevét arról a sajátosságról nyerte, hogy rajta nemhogy fa, de egyetlen tüskebokor vagy más tűzrevaló sem található, ezért itt a tüzet fa helyett marhatrágyával táplálják. Mikor a rómaiak Cuballumnál, az egyik gallograeciai erőd mellett letáboroztak, nagy kiáltozással megjelent az ellenséges lovasság. Váratlan támadásukkal nemcsak zűrzavart keltettek a római őrállomásokon, de több embert meg is öltek. De alig hallották meg a zajt a táborban, az egyszerre valamennyi kapun kiözönlő római lovasság szétszórta és megfutamította a gallusokat, s a menekülők közül többet levágott.

Ettől kezdve a consul, látva, hogy már megérkeztek az ellenséghez, csak előzetes felderítés után és gondosan elrendezett menetben vonult tovább. S miután folyamatos menetekben elérkezett a Sangarius folyóhoz, mivel a vízen sehol se lehetett átgázolni, hídépítésbe kezdett. Az Adoreus hegynél eredő Sangarius átfolyik Phrygian, s Bithyniában ömlik a Tymbres folyóba. A kétszeresére növekedett víztömeg, amely ezután átfolyik Bithynián és a Propontisba ömlik, nem is annyira nagyságáról nevezetes, hanem arról, hogy hatalmas mennyiségű hallal látja el az itt lakókat.

Miután az elkészült hídon átkeltek, és tovább vonultak a folyópart mellett, Pessinusból hivatásuk jelvényeivel díszítve eléjük rohantak a Nagy Istenanya gallus papjai, s látnoki versben azt jövendölték, hogy az istennő ebben a háborúban utat mutat a rómaiaknak, megadja nekik a győzelmet s az itteni föld feletti uralmat. A consul azt válaszolta, hogy tudomásul veszi a jóslatot, s ott azon a helyen ütötte fel táborát, másnap pedig tovább haladt Gordiumig. Ez ugyan nem nagy város, de ahhoz képest, hogy a szárazföld belsejében van, elég jelentős, s gyakran és nagy számban látogatott kereskedőhely. Három tenger van tőle majdnem egyenlő távolságban: a Hellespontus, a Sinope melletti tenger, s a szemben fekvő partvidék, ahol a tengermelléki ciliciaiak laknak. Ezenkívül számos nagy néppel

határos, s az ő kölcsönös hasznon alapuló kereskedelmüknek ez a hely a központja.

A rómaiak a várost, ahonnan a lakók elmenekültek, üresen találták, viszont bőségesen meg volt rakva a legkülönbözőbb készletekkel. Miután itt hosszabb időre tábort ütöttek, megérkeztek Eposognatus emberei a hírrel, hogy ő elutazott ugyan a gallus elöljárókhoz, de semmi érdemleges eredményt nem ért el. A gallusok tömegesen vonulnak el asszonyaikkal és gyermekeikkel a síkságon fekvő falvakból és a földekről, ami megmozdítható vagy elhajtható, azt maguk előtt hajtják vagy magukkal viszik, s az Olympus hegyére vonulnak, hogy ott fegyvereik s a kedvező terep segítségével megvédjék magukat.

19. Később az Oroandából érkezett követek még biztosabb híreket hoztak: a tolostobogiusok népe megszállotta az Olympus hegyet, a tectosagesek ellenkező irányban a Magaba nevű hegyre húzódtak, a trocmi törzs az asszonyokat és gyermekeket a tectosageseknél hagyta, s elhatározta, hogy fegyveres seregével a tolostobogiusok segítségére indul. A három törzsnek ekkor Ortiago, Combulomarus és Gaulotus volt a fejedelme. Haditervük, amelynek alapján megkezdték a háborút, főként azon az elgondoláson alapult, hogy még nagyobb időre is elegendő készleteket felhalmozva a vidék legmagasabb hegyeire húzódnak, s a hosszas várakozással kifárasztják az ellenséget. Hiszen a rómaiak ilyen meredek és egyenlőtlen terepen nem merik majd megközelíteni őket, ha pedig mégis megpróbálnák, ők egészen kis csapattal megállíthatják és visszaszoríthatják seregüket, viszont ha tétlenül várakoznak a fagyos hegyek lábánál, nem lesznek képesek elviselni a hideget és nélkülözést. S noha már magának a magaslatnak az oltalmában is bízhattak, még árkokkal s egyéb erődítményekkel is körülvették a megszállt csúcsokat. A legkisebb gondot a hajítófegyverek beszerzésére fordították, abban a meggyőződésben, hogy maga a zordon vidék is éppen elég követ kínál nekik.

20. A consul, aki nem szemtől szembe vívott csatára, hanem távolról folyó ostromra készült fel, roppant mennyiségű hajítódárdát, könnyű gerelyt, nyilat, parittyából kilőhető ólomgolyót és kisebb követ hordatott össze, s ennyi hajítófegyverrel fölszerelve az Olympus hegyhez vonult, ettől mintegy ötezer lépésnyire ütötte fel táborát. Másnap, mikor négyszáz lovas és Attalus kíséretében előrenyomult, hogy a hegy terepviszonyait és a gallus tábor elhelyezését szemügyre vegye, az ellenséges táborból rájuk támadó kétszer ennyi lovas menekülésre késztette őket. A menekülők közül csak néhányat öltek meg, többet megsebesítettek.

Mikor a harmadik napon egész lovasságával indult el a hely

felderítésére, egyetlen ellenséges katona se mutatkozott a sáncon kívül, így nyugodtan körüllovagolhatta a hegyet. Megfigyelte, hogy déli irányban egy bizonyos pontig enyhén emelkedő földes dombok, míg északra meredek, majdnem függőlegesen emelkedő szirtek találhatók, s az egyébként szinte teljesen járhatatlan helyek között három feljárót fedezett fel. Egyet a hegy közepén, ahol földes volt a talaj, a két másik, nehezebben járható utat pedig északkeleti és délnyugati irányban. Miután mindezt megállapította, még aznap közvetlenül a hegy lábához telepítette táborát.

Másnap áldozatot mutatott be, s mivel már az első levágott állatoknál jó előjelek mutatkoztak, seregét három részre osztva megindította az ellenség ellen. Ő maga a csapatok nagy részével a hegy legkényelmesebb feljáratot kínáló oldalán nyomult előre, testvérét, L. Manliust utasította, hogy északról hatoljon fel, amíg a terep megengedi és biztonságban teheti, de ha veszélyes és szakadékos helyre jut, ne próbálja leküzdeni a terep okozta nehézségeket, s ne akarja lebírni a leküzdhetetlen akadályokat, hanem a hegyen rézsútos irányban induljon el feléje, s csatlakozzék az ő csapatához. C. Helviusnak megparancsolta, hogy a harmadik seregrésszel lassú menetben kerülje meg a hegy lábát, s északkeletről hatoljon fel csapatával. Attalus segédcsapatait is három egyenlő részre osztotta, az ifjút pedig maga mellé rendelte. A lovasságot és az elefántokat a magaslathoz legközelebb eső síkságon hagyta hátra, s a parancsnokoknak meghagyta: éberen figyeljék mindenfelé, mi történik, hogy gyorsan segítséget vihessenek oda, ahová szükséges.

21. A gallusok szilárdan bízva abban, hogy a magaslatra két oldalról egyáltalán nem lehet feljutni, majdnem négyezer fegyverest indítottak el, hogy fegyvereikkel zárják el a délről felvezető utat, s foglalják el az út felett emelkedő, a táboruktól nem egészen ezer lépésnyire fekvő dombot, mert úgy gondolták, hogy ezzel, mint valami erődítménnyel, megakadályozzák a feljutást. A rómaiak ezt észrevéve felkészültek az összecsapásra. A hadijelvények előtt kis távolságban a könnyűfegyverzetűek, az Attalus csapatához tartozó krétai íjászok s a tralles és thrák parittyások meneteltek. A gyalogosok hadijelvényei a hegynek fölfelé lassan haladtak, s a katonák oly módon tartották maguk elé pajzsukat, mint akik csak a lövedékek ellen akarnak védekezni, de nem készülnek szemtől szembe vívott közelharcra. A viadal, amely távoli gerelydobásokkal kezdődött, először kiegyenlített volt, mert a gallusokat maga a hely, a rómaiakat viszont a sokféle és nagyszámú lövedék segítette. Később azonban a harc már nem egyenlő esélyekkel folyt. A gallusokat nem védték meg eléggé a hosszú, de hatalmas testükhöz képest különben keskeny s hozzá még sima pajzsaik. Nem is maradt már más fegyverük, csupán a kardjuk,

amelynek, mivel az ellenség nem bocsátkozott közelharcba, egyáltalán nem vehették hasznát. Mivel nem gondoskodtak róla előre, megfelelő kődarabjaik sem voltak, hanem a nagy sietségben ki-ki azt ragadta fel, ami éppen a keze ügyébe esett, s mint gyakorlatlan dobók, ezt se hajították el a kellő ügyességgel és lendülettel. Rájuk viszont védtelen helyzetükben mindenfelől zuhogtak a nyilak, ólomgolyók és dárdák, s a dühtől és félelemtől elvakulva nem tudták, mitévők legyenek, mert olyan harcmóddal lepték meg őket, amelyhez egyáltalán nem értettek.

Mert éppúgy, mint a közelharcban, ahol kölcsönösen lehet sebet kapni és adni, a harcosok lelkét elönti a bosszúvágy, most, mikor a rejtett helyről és távolról rájuk dobott hosszú dárdák ütöttek sebet rajtuk, s nem tudták, vak dühükben kire támadjanak, sebesült vadállatok módjára egyenesen társaiknak rontottak. Mivel ruhátlanul küzdöttek, s mivel testük fehér volt és verítékben úszott - mert sohasem vetik le ruhájukat, csak harc közben -, sebeik még jobban látszottak: a nagyobb testekből a vér bővebben patakzott, rajtuk még szörnyűbben tátongtak a sebek, s a fehér testeken még jobban látszott a fekete vérfolt. De a nyitott sebekkel sem nagyon törődtek, mert ha a harc közben a bőrük felszakad, és a seb inkább nagy, de nem mély, ezt ők még dicsőségnek is tartják. Ha azonban egy látszólag kis sebet okozó nyílhegy vagy ólomgolyó hatol a húsukba és kínozza őket, s hiába próbálják, nem tudják eltávolítani, dühükben és szégyenükben, hogy ilyen kis sérülés miatt kell meghalniuk, a földre vetik magukat. Így hevertek most is szanaszéjjel. A többit pedig, aki az ellenségre rohant, minden irányból dárdák szögezték át, mikor pedig közelharcra került a sor, a könnyűfegyverzetűek kardja végzett velük. Ezek a csapatok három láb átmérőjű kerek pajzsot hordanak, jobbjukban a távoli harcra szolgáló gerely, és hispan karddal vannak felövezve. Ha közvetlen közelről kell harcolni, baljukba veszik a gerelyt, és kardot rántanak.

A gallusok közül már csak néhányan voltak életben. Ezek, látva, hogy a könnyűfegyverzetűek föléjük kerekedtek, s hogy közelednek a legiók hadijelvényei, rémülten menekülve visszatértek táborukba, ahol már mindenkit elfogott a rettegés, hiszen itt a gyerekek, asszonyok s az egyéb fegyvertelenek tömege zsúfolódott össze. S a győztes rómaiak megszállták a dombot, amelyről az ellenség elmenekült.

22. L. Manlius és C. Helvius ugyanekkor felfelé igyekeztek a lejtőn, amíg tartott az út, amikor azonban járhatatlan helyre értek, a hegy ama része felé tartottak, ahol az egyetlen út volt, s mintha csak összebeszéltek volna, kis távolságból követni kezdték a consul csapatát, mivel a kényszerűség olyasmire késztette őket, ami már a kezdetben is a legjobb megoldás lett volna. Hiszen az utóvéd gyakran éppen az ilyen egyenlőtlen terepen tehet nagy szolgálatot azzal, hogy

hátul haladva, ha a menet elejét esetleg visszaszorítják, nemcsak a hátrálókat fedezi, de érintetlen erejével maga vállalkozik a harc folytatására.

A consul, mikor látta, hogy a könnyűfegyverzetűektől elfoglalt dombra a legiók előcsapatai is felértek, katonáinak kis időt engedélyezett, hogy kifújják és kipihenjék magukat, egyszersmind rámutatott a dombon szanaszét heverő gallus testekre, s megkérdezte, hogy ha már a könnyűfegyverzetű csapatok ennyire megállták a helyüket az ütközetben, mit várhat a legióktól, az igazi haderőtől, a legbátrabb harcosok hősiességétől? El kell foglalniuk a tábort, amelyben ott remeg a könnyűfegyverzetűek elől visszamenekült ellenség. De mégis a könnyűfegyverzetűeket rendelte előre, akik a pihenés idejét sem töltötték tétlenül, hanem a dombokon összegyűjtötték a dárdákat, hogy legyen elég hajítófegyverük. Már közel jártak a táborhoz, s a gallusok, nem bízva az erődítések védelmében, a sánc előtt sorakoztak fel. A legkülönfélébb rájuk zúduló lövedékek elől - mert egy-egy dárda annál kevésbé tévesztett célt, minél nagyobb tömegben és minél sűrűbben álltak - egy pillanat alatt visszamenekültek a sánc mögé, s csak közvetlenül a kapuk mellett hagytak erős őrségeket. A táborba beszorított tömegre a rómaiak számtalan lövedéket lőttek ki, s hogy milyen eredménnyel, azt az asszonyi kiáltozással összevegyült gyereksírás tanúsította. A kapukat elálló őrségekre a legiók előcsapatai hajították ki dárdáikat; a gallusok ettől ugyan nem sebesültek meg, azonban a pajzsaikat átfúró dárdák egymáshoz szögezték és mozgásképtelenné tették őket, s így nem sokáig tudták feltartóztatni a rómaiak támadását.

23. A kapuk már nyitva álltak, s a gallusok még a győztesek behatolása előtt minden irányban szétfutottak táborukból. Vakon rohantak az utakon és úttalan helyeken, nem volt az a szakadék vagy szikla, ami fel tudta volna őket tartani, semmitől se rettegtek, csak az ellenségtől. Így legtöbben az életüket vesztették, mikor a szörnyű mélységbe hirtelenül lezuhanva összetörték magukat. A consul a tábor elfoglalása után visszatartotta katonáit a rablástól és zsákmányszerzéstől, s megparancsolta, hogy ki-ki vegye üldözőbe, akit tud, növeljék a megvert sereg rémületét. A másik csapattal odaérkező L. Manliust sem engedte be a táborba, hanem tüstént az ellenség üldözésére küldte, s kisvártatva, a foglyok felügyeletét néhány katonai tribunusra bízva, maga is utána indult, abban a meggyőződésben, hogy ha az ellenség rémületét kihasználva annyit ölnek meg és fognak el közülük, amennyit csak lehet, szinte be is fejezték a háborút.

A consul eltávozása után a harmadik csapattal odaérkező C. Helvius nem tudta visszatartani embereit a tábor kirablásától, s a zsákmány a lehető legigazságtalanabb módon azoknak jutott, akik nem is vettek

részt a harcban. A lovasok, miután nem értesültek sem a csatáról, sem seregük győzelméről, sokáig csendben várakoztak, de azután ők is, amennyire lovaikkal közel tudtak férkőzni, üldözőbe vették s levágták vagy foglyul ejtették a hegy lábánál szétszóródott gallusokat. A megöltek számát nem volt könnyű megállapítani, mert mindenfelé, minden hegyhajlatban folyt a menekülés és az öldöklés, s az ellenség közül igen sokan a járhatatlan szirtekről a völgyszakadékokba zuhantak, másokat pedig az erdőben vagy a bokrokban mészároltak le.

Claudius szerint, aki azt írja, hogy az Olympus hegyen két ütközet zajlott le, mintegy negyvenezer ellenséges katonát vágtak le, Valerius Antias szerint, aki egyébként sokkal kevésbé mértéktartó a számadatok eltúlzásában, ez a szám nem volt több tízezernél. Az viszont kétségtelen, hogy a foglyok száma elérte a negyvenezret, mert a gallusok minden rendű és korú embert magukkal hurcoltak, olyan tömegben, mintha kivándorolnának, nem pedig harcba indulnának.

A consul az ellenséges fegyvereket egy halomba hordatta és elégettette, s mindenkinek parancsot adott, hogy a zsákmányt szolgáltassák be: ebből azt, ami az államkincstárnak járt, eladatta, a többit pedig szétosztotta a katonák között, ügyelve, hogy lehetőleg egyforma részt kapjanak. Gyűlést tartva meg is dicsérte mindnyájukat, kit-kit érdeme szerint megajándékozott, elsősorban - mindenki egyetértésével - Attalust; mert ez az ifjú minden fáradságban és veszélyben rendkívül hősiesen és kitartóan, s amellett még szerényen is viselkedett.

24. De teljes egészében hátra volt még a tectosagesek elleni háború. Az ellenük vonuló consul háromnapos menetelés után megérkezett Ancyrához, a vidék egyik legismertebb városához, amelytől az ellenség még több mint tízezer lépésnyire tartózkodott. Az itt felállított római állandó táborban az egyik elfogott nő említésre méltó gonosztettet követett el. Több fogollyal együtt itt őrizték Orgiagon fejedelem rendkívül szép feleségét is; az őrség parancsnoka egy centurio volt, mint afféle katona, telve kéjvággyal és kapzsisággal. Ez először az asszony rokonszenvét akarta megnyerni, de látva, mennyire borzad attól, hogy magát önként odaadja, megerőszakolta a nőt, akit sorsa rabszolgává tett. Majd, hogy az asszonynak a jogtalan merénylet miatt érzett felháborodását enyhítse, reményt keltett benne - de nem úgy, mint szerelmeshez illett volna, ellenszolgáltatást nem kérve -, hogy hazatérhet. Bizonyos súlyú aranyat kötött ki magának, s hogy egyik bajtársa se tudjon az ügyről, megengedte az asszonynak, hogy maga válassza ki a foglyok közül azt, akit családjához követként elküldenek. S a folyó mellett kijelölt egy helyet is, ahol legfeljebb két hozzátartozójának a következő éjszaka az arannyal meg kell jelennie, hogy az asszonyt átvegyék. Véletlenül az asszony egyik rabszolgáját

ugyanott őrizték a foglyok között, s a centurio az éj beálltával ezt vezette ki követként a sáncon túlra. A következő éjszaka megjelent a kijelölt helyen az asszony két rokona és a foglyot hozó centurio. Mikor megmutatták neki az aranyat - annyit, amennyit kért, egy teljes atticai talentumot -, az asszony saját nyelvükön parancsot adott, hogy rántsanak kardot és öljék meg a méréssel elfoglalt centuriót. A megölt ember levágott fejét egy kendőbe csavarva, magával vitte férjéhez, Orgiagonhoz, aki az Olympusról otthonába menekült. S mikor az meg akarta ölelni, a centurio fejét lába elé dobta, s annak csodálkozó kérdésére, hogy kinek a feje ez, s miféle, asszonyhoz egyáltalán nem illő cselekedetről van szó, elmondta férjének, hogyan követtek el rajta becstelenséget, s hogyan állt ő bosszút erőszakosan meggyalázott tisztességéért. A hagyomány szerint élete ezután is olyan tiszta és méltóságteli volt, hogy e nemes asszonyhoz illő cselekedetének a híre az utolsó percéig elkísérte.

25. Az Ancyránál levő állandó táborba a tectosages törzstől követek érkeztek a consulhoz, azzal a kéréssel, hogy ne induljon tovább, amíg nem beszélt a fejedelmekkel; nincs olyan békefeltétel, amit ne fogadnának szívesebben, mint a háborút. Másnapra jelölték ki a megbeszélés idejét és helyét, amely a gallus tábor és Ancyra között középen feküdt. A consul itt a megbeszélt időben ötszáz lovas kíséretében megjelent, de mivel egyetlen gallust se talált, visszatért a táborba; ekkor ismét megjelentek a küldöttek, kimentették a fejedelmeket, hogy ezek vallásos aggályok miatt nem jöhettek el, s a főemberek fognak eljönni, akikkel éppolyan jól megtárgyalhatják a dolgot.

A consul azt felelte, hogy ő pedig Attalust küldi el. A megbeszélésen mindkét fél megjelent. Attalus háromszáz lovast vitt magával, s a békefeltételekről kezdtek tárgyalni. Mivel vezetőik távollétében a tárgyalást nem tudták befejezni, másnapra újabb találkozóban állapodtak meg ugyanitt a consul és a fejedelmek között. A gallusok ravaszul addig akarták húzni az időt, amíg vagyonuknak azzal a részével, amit biztonságba akartak helyezni s asszonyaikkal és gyerekeikkel átkelnek a Halys folyón, másrészt pedig cselt akartak vetni a consulnak, aki a megbeszélés alkalmával nem látott át eléggé ravaszságukon. E feladatra az egész seregből ezer kipróbált bátorságú lovast választottak ki, s cselfogásuk sikerül is, ha a szerencse nem pártol a népek joga mellé, amelyet meg akartak sérteni. A rómaiak arrafelé küldték embereiket takarmányért és tűzifáért, ahová a megbeszélést kitűzték. A tribunusok ezt így biztosabbnak tartották, mert így a consul kíséretét az ellenséggel szemben felállított védőőrségként is fel tudták használni, mindamellett külön őrségként a tábor mellett még hatszáz lovast is elhelyeztek.

A consul, akit Attalus biztosított, hogy a fejedelmek megjelennek s a tárgyalást befejezhetik, ugyanennyi lovas kíséretében indult el a táborból, mint múltkor. Mintegy ötezer lépést tettek meg, s már nem voltak messze a kijelölt helytől, mikor hirtelen megpillantotta a támadó szándékkal sebes vágtatásban közeledő gallusokat. Megállította csapatát, felszólítva embereit, hogy tartsák készen fegyverüket és bátorságukat, s szilárdan, anélkül, hogy meghátrált volna, megkezdte a küzdelmet. Majd mikor az ellenség számbeli fölénye már nyomasztóvá vált, lassan, minden zűrzavar nélkül kezdte visszavonni csapatát, de végül, mikor a halogatás több veszélyt jelentett, mint amennyi előnyt az alakzat megtartása, szétszóródva mindnyájan futásnak eredtek.

De ekkor a gallusok üldözni és öldökölni kezdték a rendetlenül menekülőket, s nagy részükkel végeznek is, ha ezeknek a takarmányszállítók őrizetére kirendelt hatszáz lovas segítségére nem siet. Ezek, mikor meghallották a távolból társaik kiáltozását, felkészítve fegyvereiket és lovaikat, friss erővel avatkoztak bele a már-már elvesztett csatába. Így egy csapásra megfordult a hadiszerencse, a legyőzöttek rémülete a győztesekbe költözött át. A gallusokat az első rohammal szétszórták, a földekről a takarmányszállítók is odarohantak, s a gallusok mindenhol ellenséggel találták szembe magukat, mivel az elfáradt ellenséget pihent lovaikon üldöző rómaiak megakadályozták, hogy könnyen és gyorsan egérutat nyerhessenek. Így csak kevesen menekültek meg, s egyetlenegyet se fogtak el; túlnyomó részük életével lakolt azért, hogy megszegték a tárgyalásokkal kapcsolatban adott ígéretüket. A bosszúvágytól égő rómaiak másnap valamennyi csapatukkal megindultak az ellenség ellen.

26. A consul két napot szánt arra, hogy személyesen szemügyre vegye a hegy környékét, nehogy figyelmét bármi is elkerülje. A harmadik napon, miután madárjóslatot kért és utána áldozatot mutatott be, csapatait négy részre osztva megindult úgy, hogy két csapat a hegy középső részén, kettő pedig oldalt, a gallusok seregszárnyaival szemben nyomult előre. Az ellenség mintegy ötvenezer főnyi főereje, a tectosagesek és trocmik a csatasor közepén helyezkedett el. A lovasságnak, mivel az egyenetlen szirtek közt a lovaknak nem vehették hasznát, le kellett szállnia a nyeregből; ezt a tízezer embert a jobbszárnyra állították. A balszárnyat - mintegy négyezer fővel - Ariarathes cappadociai katonái és Morses segédcsapatai alkották.

A consul, akárcsak az Olympus hegyénél, az első sorba a könnyűfegyverzetűeket állította, s gondoskodott róla, hogy ugyanúgy, mint akkor, a hajítófegyverek hatalmas tömege álljon rendelkezésükre.

Mikor egymáshoz közelebb nyomultak, mindkét oldalon teljesen úgy alakult a helyzet, mint a múltkori ütközetben, kivéve a harcikedvet, amely a győztesben a siker következtében megnőtt, az ellenségben viszont megfogyatkozott, mert ha nem is őket magukat győzték le, úgy érezték, a velük egy népből valókkal együtt rájuk is vereséget mértek. Így hasonló kezdet után a végeredmény is ugyanolyan lett. A könnyű dárdák felhőként borították be a gallus csatasort, s egyikük se mert a sorból előre rohanni, nehogy testét minden irányban kiszolgáltassa a lövedékeknek, hanem helyben maradtak. De minél jobban összeszorultak - mivel a rómaiak meghatározott célra lőhettek -, annál több sebet kaptak. A consul abban a meggyőződésben, hogy ha csak feltűnnek az amúgy is megzavarodott ellenség előtt a legiók hadijelvényei, mindnyájan azonnal futásnak erednek, a könnyűfegyverzetűeket s a többi segédcsapatot beállította a legiók soraiba, s megindította a csatasort.

27. A gallusok, akiket rémületben tartott a tolostobogiusok vereségének emléke, nyilakkal a testükben, az állástól és a sebektől kimerülten a rómaiak első rohamát és csatakiáltását sem tudták elviselni. Menekülni kezdtek táboruk felé, de kevesen vették be magukat a sáncok mögé; nagyobb részük jobbra és balra továbbfutott, s elmenekült, ki-ki arra, amerre a rémület hajtotta. A győztesek a táborig követték és hátulról kaszabolták őket, majd zsákmányra áhítozva ott maradtak a táborban, s egyikük sem folytatta az üldözést. A szárnyakon a gallusok tovább maradtak egy helyben, mert a támadók csak később érkeztek hozzájuk, egyébként ők sem tudtak helytállni már az első dárdadobásokkal szemben sem.

A consul, mivel a táborba benyomult embereit nem tudta visszatartani a zsákmányolástól, azokat küldte haladéktalanul az ellenség üldözésére, akik a szárnyakon álltak. S noha ezek elég messzire követték az ellenséget, mégsem vágtak le közülük nyolcezernél többet menekülésük közben - csatáról itt ugyanis nem lehetett beszélni -; míg az életben maradtak átkeltek a Halys folyón. A rómaiak nagy része az éjszakát az ellenség táborában töltötte, a többit a consul visszavezette táborukba. Másnap számba vették a foglyokat és a zsákmányt; olyan hatalmas volt, amekkorát csak felhalmozhatott egy ilyen, a rablásban határt nem ismerő nép, amely fegyveres erejével sok éven át hatalmában tartotta a Taurusig terjedő egész területet. A minden irányba szétszóródott gallusok egy helyben gyülekeztek, nagyrészt sebesülten, fegyvertelenül, mindenüket elveszítve, s békét kérő követeket küldtek a consulhoz. Ezeket Manlius Ephesusba rendelte, ő maga pedig, mivel az ősz közepén jártak, igyekezett sietve elhagyni a Taurus-hegység közelsége miatt hideg vidékeket, s győztes seregét visszavezette a tengerparton levő téli

szállására.

28. Mialatt Asiában ilyen események játszódtak le, a többi provinciában nyugalom uralkodott. Rómában a censorok - T. Quinctius Flaminius és M. Claudius Marcellus - összeállították a senatorok névjegyzékét, s a senatus első emberének harmadízben is P. Scipio Africanust tették meg. A névsorból csupán négy embert hagytak ki, de közülük egyik sem viselt még curulisi tisztséget. A censorok a lovagok számbavételénél is igen kíméletesen jártak el. Bérbeadták egy támfal építését a Capitoliumon, az Aequimaelium fölött, s a Porta Capenától a Mars szentélyéig vezető út kaviccsal való beborítását. A campaniaiak megkérdezték a senatustól, hogy a vagyonbecslésre hol kell megjelenniük, s a senatus úgy határozott, hogy vagyonbecslésüket Rómában kell megtartani. - Ebben az évben igen magas volt a vízállás; a Tiberis tizenkét ízben öntötte el a Mars-mezőt, és a Város alacsonyabban fekvő részeit.

Cn. Manlius consul már befejezte Asiában a gallusok elleni háborút, mikor a másik consul, M. Fulvius az aetoliaiak megzabolázása után átkelt Cephallaniába, s körben követeket küldött a szigeteken fekvő városokba, hogy megkérdezzék: megadják-e magukat a rómaiaknak, vagy pedig inkább megkísértik a hadiszerencsét. A félelem mindegyiket arra késztette, hogy ne vonakodjanak a megadástól. A szegényebb népek erejükhöz képest küldték el a tőlük megkövetelt túszokat, húsz-húsz túszt a nesiotae nép, valamint Cranii, Paleis és Same lakói. Cephallaniára már-már rámosolygott a nem remélt béke, mikor - nem tudni, milyen okból - váratlanul elpártoltak az egyik város, Same polgárai. Kijelentették: attól félnek, hogy mivel városuk igen kedvező helyen fekszik, a rómaiak kivándorlásra kényszerítik őket. Egyébként nem lehet kideríteni, hogy e félelem saját képzeletük szülötte volt-e, s így alaptalan aggodalomból idézték magukra a nyugalomban a szerencsétlenséget, vagy pedig a rómaiak valóban emlegettek ilyesmit, s ez az ő fülükbe is eljutott. Csak annyi biztos, hogy, noha már a túszokat is odaadták, hirtelen bezárták a kapukat, hiába küldte oda a consul a falak alá az övéiket, hogy felébresszék a szánalmat szüleik és honfitársaik szívében, még ezek kérésére sem voltak hajlandók megmásítani elhatározásukat. Ezután, mikor egyetlen békülékeny szót sem válaszoltak, megkezdődött a város ostroma. A consul teljes számban odahozatta az Ambracia ostrománál használt ostrom- és hajítógépeket, katonái sietve elkészítették a szükséges ostromműveket, s így két faltörőkossal két helyen kezdték döngetni a falakat.

29. De a sameiak sem mulasztottak el egyetlen lehetőséget sem, hogy az ostromműveket és az ellenséget távol tartsák. Védekezésük

közben főképpen két eszközt alkalmaztak. Az egyik az volt, hogy a ledöntött fal helyett mögötte minden esetben ugyanolyan erős falat húztak, a másik, hogy a városból ki-kitörtek hol az ellenség ostromműveire, hol őrállásaira, s ezekben az összecsapásokban többnyire ők kerekedtek felül. A rómaiak ennek megakadályozására egy, nem különösen említésre méltó módszert találtak ki: Aegiumból, Patraeből és Dymaeből száz parittyást hívtak oda. Ezek, népük egyik általános szokása szerint, már gyermekkoruktól kezdve azt gyakorolták, hogy parittyájukkal a tengerparti homokban rendszerint bőven található kerek köveket hajigáltak a nyílt tengerbe. Így azután távolabbra, biztosabban és nagyobb erővel tudtak hajítani fegyverükkel, mint a baleari parittyások. S ezen nem csak egyetlen, egyszerű szíj volt, mint a baleariak és más népek parittyáján, hanem három rétegből készült, s a sok varrástól megkeményedett, úgy hogy nem hajlott meg; a golyó sem lengett ide-oda, hanem csóválás közben szilárdan a helyén maradt, s úgy szállt el, mintha íjjal lőtték volna ki.

Ezek a parittyások, akik hozzá voltak szokva, hogy nagy távolságból kis átmérőjű karikákra célozzanak, nemcsak hogy a fején, de arcának célba vett részén sebesítették meg az ellenséget. Ezek a parittyások visszatartották a sameiakat a gyakori és merész kitörésektől, olyannyira, hogy a védők a falakról már könyörögve kérték az achaiokat, vonuljanak el kis időre, s szemléljék tétlenül az ő római őrállomások ellen intézett támadásaikat.

Same négy hónapig állta az ostromot. De mivel a kisszámú védőseregből naponta elestek vagy megsebesültek néhányan, s az életben maradtak is testben és lélekben kimerültek, a rómaiak, éjszaka átjutva a városfalon, a Cyatis nevű fellegváron keresztül - ugyanis a kelet felé fekvő város mélyen benyúlik a tengerbe - behatoltak a forumra. A sameiak, látva, hogy az ellenség városuk egy részét elfoglalta, asszonyaikkal és gyermekeikkel a nagyobbik fellegvárba menekültek. Innen jelentették be másnap, hogy megadják magukat. A rómaiak a várost kirabolták, s valamennyi lakóját eladták rabszolgának.

30. A consul, miután Cephallaniában elrendezte a helyzetet, Saméban helyőrséget hagyott, s átkelt a Peloponnesusra, ahová már régen hívták az aegiumiak s főként a lacedaemoniak. Ugyanis az achaiai szövetség megalakulása óta mindig Aegiumban tartották meg a nép gyűlését, figyelembe véve a város tekintélyét vagy pedig igen kedvező fekvését. Ezt a szokást csak ebben az évben próbálta először megváltoztatni Philopoemen, s javaslatot készült előterjeszteni, hogy a gyűléseket az achaiai szövetséghez tartozó valamennyi városban felváltva tartsák. S mikor a consul megérkezése előtt a városok damiurgusai - legfőbb elöljárói - Aegiumba hívták meg a többieket,

Philopoemen, aki ekkor praetor volt, Argost jelölte ki a gyűlés helyéül. S mivel előrelátható volt, hogy szinte majdnem mindenki itt fog megjelenni, a consul is - noha ő Aegium ügyét pártolta - megérkezett Argosba, s mikor itt vita támadt, amely Philopoemen javára dőlt el, nem erőltette tovább a dolgot.

Ezután viszálykodásukkal a lacedaemoniak kötötték le figyelmét. Ugyanis ezt a várost különösen a száműzöttek nyugtalanították, akiknek nagy része a Lacedaemontól teljes egészében elvett laconiai tengerpart erődjeiben és városaiban lakott. A lacedaemoniak ezt a helyzetet nehezen viselték el, s hogy valahol szabad kijáratuk legyen a tengerhez, ha Rómába vagy bárhova követeket akarnak küldeni, egyszersmind hogy legyen egy kikötő- és kirakodóhelyük a külföldi áruk és a számukra szükséges készletek számára, éjszaka váratlanul megtámadták és elfoglalták a tenger mellett fekvő Las nevű helységet. Ennek polgárait, az itt lakó száműzötteket a váratlan esemény először megrémítette, de azután napkeltekor összegyülekeztek, s könnyű küzdelem után elűzték a lacedaemoniakat. Mégis rémület kerítette hatalmába az egész tengerpartot, s valamennyi erődítmény, falu és itt lakó száműzött közös követséget küldött az achaiokhoz.

31. Philopoemen praetor, aki már kezdetben is a száműzöttek ügyét pártolta, s mindig azt tanácsolta az achaioknak, hogy gyengítsék a lacedaemoniak hatalmát és tekintélyét, megengedte a követeknek, hogy panaszukat a gyűlésen előadják. Majd javaslatára a következő határozatot hozták: “Mivel T. Quinctius és a rómaiak a laconiai partvidék erődjeit és falvait az achaiok felügyeletére bízták, viszont a lacedaemoniak, akiknek a szerződés szerint nem szabad zaklatniuk ezt a vidéket, Las községet megrohanták és ott öldöklést rendeztek, azért, ha nem adják ki az achaioknak a vállalkozás szervezőit és végrehajtóit, ezt a szerződés megsértésének fogják tekinteni.” S tüstént követeket küldtek Lacedaemonba, hogy követeljék a bűnösök kiadatását.

Ezt a követelést a lacedaemoniak olyan gőgösnek és méltánytalannak találták, hogy ha államuk olyan helyzetben van, mint régebben, kétségtelenül azonnal fegyvert ragadnak. Főképpen azonban az a gond nyugtalanította őket, hogy ha az első parancsnak engedelmeskednek, s egyszer magukra veszik az igát, akkor Philopoemen megvalósítja régi szándékát, és Lacedaemont átadja a száműzötteknek. Így féktelen dühükben harminc embert megöltek annak a pártnak a tagjai közül, amely egyetértett Philopoemen terveivel és a száműzöttekkel, majd határozatot hoztak, hogy felmondják az achaiokkal kötött szövetséget, s tüstént követeket küldenek Cephallaniába, hogy adják át Lacedaemont M. Fulvius consulnak és a rómaiaknak, s kérjék meg őt arra, hogy jöjjön a

Peloponnesusra, s fogadja Lacedaemon városát a római nép tulajdonába és oltalmába.

32. Mikor követeik az achaioknak ezt bejelentették, a gyűlésen részt vevő valamennyi állam egyhangúan úgy határozott, hogy a lacedaemoniaknak megüzenik a háborút. Ennek haladéktalan megindítását csak a tél akadályozta meg, de azért kisebb rajtaütésekkel, inkább rablók, mint hadviselők módján területüket nemcsak a szárazföld, hanem hajókkal a tenger felől is pusztítani kezdték. Ez a nyugtalanság arra késztette a consult, hogy a Peloponnesusra menjen, s parancsára Elisben gyűlést hívtak össze, ahová megidézték a lacedaemoniakat, hogy ügyükről tárgyaljanak. Itt azonban nemcsak vita, de heves szóváltás is támadt, amelynek a consul - aki, hogy mindkét fél jóindulatát megtartsa, minden egyéb kérdésre eléggé határozatlan választ adott - azzal az egyetlen kijelentésével vetett véget, hogy hagyják abba a háborút, amíg követeket küldenek Rómába.

Mindkét fél követséget küldött Rómába, s ügyüket és képviseletüket a lacedaemoni száműzöttek is az achaiokra bízták. Az achaiok követségét Diophanes és Lycortas vezette - mindketten megalopolisiak - s ők, eltérő politikai nézeteiknek megfelelően, most is teljesen ellentétes tartalmú beszédet tartottak. Diophanes mindenben a senatorokra bízta a döntést: ők képesek a legbiztosabban véget vetni az achaiok és lacedaemoniak között kitört viszálykodásnak. Lycortas viszont, Philopoemen utasításait szem előtt tartva, azt követelte, hogy az achaiok a szerződés és saját törvényeik értelmében is hadd hajthassák végre szabadon saját határozatukat, s hogy azok, akik kivívták nekik, biztosítsák is számukra a szabadságot. Bár a rómaiak ekkoriban nagy elismeréssel néztek az achai népre, mégsem óhajtották Lacedaemon helyzetét bármi tekintetben is megváltoztatni, így hát annyira bonyolult választ adtak, hogy ezt az achaiok is úgy értették, hogy a lacedaemoniakkal szemben szabad kezet kaptak, s a lacedaemoniak is úgy magyarázták, hogy a rómaiak az achaioknak nem engednek meg mindent. S az achaiok ezt a lehetőséget azután mértéktelenül és gőgös módon ki is használták.

33. Philopoemen, akinek megbízatását meghosszabbították, kora tavasszal megindult hadseregével, s Lacedaemon határán ütötte fel táborát. Ezután követeket küldött, hogy követeljék az elpártolás kezdeményezőinek kiszolgáltatását, s tegyenek ígéretet, hogy ha követelésüket teljesítik, nemcsak államuknak biztosítják a békét, de ezeknek az embereknek sem lesz bántódásuk, mielőtt ügyüket ki nem vizsgálták. Míg a többiek félelmük folytán csendben maradtak, maguk azok, akiknek kiadatását név szerint kérték, kijelentették, hogy

hajlandók elmenni, hiszen a követektől biztosítékot kaptak, hogy nem bánnak erőszakosan velük, míg meg nem hallgatták védekezésüket. Más tekintélyes emberek is elkísérték őket, egyrészt, hogy segítségükre legyenek, másrészt, mert úgy érezték, hogy az ő ügyük egész államukat érinti.

Eddig az achaiok még sose vitték magukkal lacedaemoni területre az onnan száműzötteket, mert tudták, hogy ennél semmi sem idegenítené el tőlük jobban a lakosságot, most azonban seregük előcsapatait szinte kivétel nélkül a száműzöttek alkották. Ezek, mikor a lacedaemoniak már a tábor kapujához közeledtek, összecsoportosulva eléjük rohantak. Először sértő szavakkal ingerelték őket, majd szóváltás támadt, fellobbantak az indulatok, s a száműzöttek közül a legvadabbak rátámadtak a lacedaemoniakra. Mikor ezek az istenekre s a követek adott szavára hivatkoztak, a praetor és a követek, visszaszorítva a tömeget, védelmükbe vették a lacedaemoniakat, s visszatartották azt a néhány embert, aki meg akarta kötözni őket. A kiáltozás hatására a tömeg egyre nagyobb lett. Az achaiok kezdetben csak nézőként sereglettek oda, s akkor a száműzöttek kiabálva beszélték el, hogy mit szenvedtek, segítségüket kérték, s egyszersmind biztosították őket, hogy sose kínálkozik még egyszer ilyen alkalom, ha ezt most elszalasztják; hiszen ezek az emberek szegték meg a Capitoliumon, az Olympiában s az athéni fellegvárban szent esküvéssel megerősített szerződést. S mielőtt egy új szerződéssel korlátoznák őket, a vétkeseknek el kell nyerniük büntetésüket. A kiáltozásuktól felizgatott tömeg egyikük biztatására, hogy agyon kell verni őket, kőzáport zúdított rájuk, s így azok közül, akiket a tolongásban megkötöztek, tizenhetet megöltek. Harminchatot, akiket a praetor ekkor megoltalmazott az erőszaktól - nem mintha meg akarta volna őket menteni, de nem akarta, hogy kihallgatás nélkül haljanak meg -, másnap szolgáltattak ki a tömeg dühének. Néhány védekező szavukra senki sem figyelt oda, mindnyájukat halálra ítélték és kivégezték.

34. Miután a lacedaemoniakra ilyen módon ráijesztettek, először is megparancsolták nekik, hogy rombolják le a város védőfalait, azután pedig, hogy valamennyi külföldi segédcsapat, amely zsoldért szolgált a tyrannusnak, távozzék el Laconia területéről, majd pedig, hogy minden rabszolga, akit a tyrannus felszabadított - s ezeknek száma igen jelentős volt - egy meghatározott napig távozzon el, aki ott marad, azt az achaioknak joga van elfogni, elvinni és eladni. Mondjanak le Lycurgus törvényeiről és hagyományairól, vegyék át az achaiok törvényeit és intézményeit, így majd egy testet fognak alkotni, s minden dologban könnyebb lesz egyetérteniük.

A lacedaemoniak készségesen beleegyeztek falaik lerombolásába, de

az már nagyon nehezükre esett, hogy vissza kellett fogadniuk a száműzötteket. Ezek visszatéréséről az achaiok Tegeában tartott közös gyűlésükön hoztak határozatot, ahol arra a hírre, hogy az elbocsátott külföldi segédcsapatok s a lacedaemoniak közé bejegyzettek - így nevezték azokat, akiket a tyrannus felszabadított - a városból való eltávozásuk után szétszóródtak a földeken, úgy döntöttek, hogy a praetor, mielőtt seregét elbocsátaná, vonuljon oda könnyűfegyverzetű katonáival, fogja el ezeket az embereket, s adassa el őket, mint jogos hadizsákmányt. Igen sokat fogtak és adtak el. Ebből a pénzből az achaiok engedélyével helyreállították Megalopolisban azt az oszlopcsarnokot, amelyet a lacedaemoniak leromboltak. Ugyanez a város egy határozat értelmében, amelyet az achaiok Philippus, Amyntas fiának az uralma idején hoztak, visszakapta Belbina területét is, amelyet a lacedaemoni tyrannusok jogtalanul tartottak birtokukban. Ilyen módon a lacedaemoni államnak mintegy az ütőereit vágták el, és sokáig maradt az achaiok alattvalója. De semmi sem jelentett számukra nagyobb csapást, mint a lycurgusi alkotmány felfüggesztése, amely nyolcszáz éven át volt náluk érvényben.

35. M. Fulvius consul a gyűlésről, ahol elébe terjesztették az achaiok és a lacedaemoniak vitáját, mivel már közeledett az év vége, visszautazott Rómába a választógyűlés megtartására, ahol M. Valerius Messalát és C. Livius Salinatort jelentette ki megválasztott consuloknak, miután mellőzte ellenfelét, az ebben az évben is pályázó M. Aemilius Lepidust. Ezután a következőket választották meg praetornak: Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher és L. Manlius Acidinus.

A választások után úgy döntöttek, hogy M. Fulvius consul térjen vissza provinciájába és hadseregéhez, s egy évre meghosszabbították az ő, valamint tiszttársa, Cn. Manlius vezéri megbízatását. Ebben az évben a decemvirek kinyilatkoztatása alapján felállították Hercules szentélyében magának az istennek a szobrát, a Capitoliumon pedig P. Cornelius egy aranyozott hatosfogatú kocsit helyeztetett el, amelyre felírták, hogy a consul adománya. A curulis aedilisek, P. Claudius Pulcher és Ser. Sulpicius Galba pedig tizenkét aranyozott pajzsot helyeztek el abból a büntetéspénzből, amelyet a gabonával üzérkedőktől hajtottak be azért, mert gabonakészleteiket visszatartották. Q. Fulvius Flaccus plebeius aedilis is két aranyozott szobrot állíttatott egy vádlott elítélése után - ugyanis a két aedilis külön emelt vádat - tiszttársa, A. Caecilius pedig nem tudta a maga vádlottját elítéltetni. A Római Játékokat háromszor, a Plebeius Játékokat pedig ötször kellett teljes egészükben megismételni.

Majd mikor M. Valerius Messala és C. Livius Salinator consulok március idusán hivatalba léptek, megkérdezték a senatorok

véleményét az állam, a provinciák és a hadseregek ügyében. Aetoliáról és Asiáról semmi újat nem határoztak. Úgy döntöttek, hogy az egyik consul Pisaet és Liguriát, a másik pedig Galliát kapja meg provinciául, s utasították őket, hogy ezt megegyezéssel vagy sorsolással döntsék el, s hogy sorozzon mindegyikük két legióból álló új hadsereget, s a latin szövetségesekből mindketten hívjanak be tizenötezer gyalogost, és ezerkétszáz lovast. Messalának jutott Liguria, Salinatornak Gallia. Ezután a praetorok sorsoltak. M. Claudius kapta a városiak, P. Claudius az idegenek jogügyeinek intézését, Q. Marcius Siciliát, C. Stertinius Sardiniát, L. Manlius Hispania innenső, C. Atinius pedig a túlsó részét.

36. A seregekről a következőképpen határoztak: A galliai legiókat, amelyek C. Laelius parancsnoksága alatt voltak, át kell vezetni M. Tuccius propraetorhoz a bruttiusok földjére; a Siciliában állomásozó sereget bocsássák el, s az ott tartózkodó hajóhadat M. Sempronius propraetor hozza vissza Rómába. Mindkét Hispaniában meghagyták a provinciákban állomásozó egy-egy legiót, azzal, hogy kiegészítésükre mindkét praetor a szövetségesekből sorozzon be és szállítson oda magának három-háromezer gyalogost és két-kétszáz lovast. Mielőtt az új tisztviselők elutaztak provinciájukba, a decemvirek testületének rendeletére minden keresztútnál három napon át könyörgést tartottak, mivel világos nappal a harmadik és negyedik óra között sötétség támadt, majd kilencnapos áldozati ünnepet rendeltek el, mert az Aventinuson kőeső esett.

A campaniaiak, mivel a censorok az előző évi senatusi határozat alapján arra kényszerítették őket, hogy vagyonbecslésre Rómába jöjjenek - ugyanis régebben nem volt meghatározva, hogy hol kell vagyonbecslésre megjelenniük -, engedélyt kértek arra, hogy polgáraik római nőket vehessenek feleségül, hogy a régebben kötött ilyen házasságok is érvényesek legyenek, s ismerjék el a mostani nap előtt született gyermekek törvényességét és örökösödési jogait. - Mindkét kérésüket teljesítették.

C. Valerius Tappo néptribunus javaslatot terjesztett elő Formiae, Fundi és Arpi municipiumok érdekében, hogy adják meg ezeknek a szavazati jogot, mert eddig csak a polgárjoguk volt meg, szavazati jog nélkül. Négy néptribunus tiltakozott a javaslat ellen, mert azt nem senatusi felhatalmazás alapján tették; felvilágosították őket, hogy nem a senatus, hanem a népgyűlés joga, hogy megadja a szavazati jogot azoknak, akiknek akarja, s erre visszavonták tiltakozásukat. Így a javaslatot megszavazták, s úgy döntöttek, hogy Formiae és Fundi lakói az Aemilia tribusszal, Arpinum lakói pedig a Cornelia tribusszal szavazzanak, és a Valerius-féle népgyűlési határozat alapján első ízben ezekben a tribusokban jelentek meg vagyonbecslésre.

A sorshúzásnál tiszttársával, T. Quinctiusszal szemben M. Claudius Marcellus nyerte el a jogot, hogy a becslés után az áldozatot bemutassa. A becslésnél kétszázötvennyolcezer-háromszáztizennyolc polgárt vettek számba. Az áldozat befejezése után a consulok elutaztak provinciájukba.

37. Télen, amikor Rómában mindez történt, Cn. Manliushoz, aki az Asiában levő téli szálláson először mint consul, majd mint proconsul tartózkodott, a Taurus-hegységen innen fekvő terület valamennyi városából és népétől követségek érkeztek. S noha a rómaiaknak a gallusokon aratott győzelménél sokkal ragyogóbb és dicsőségesebb volt az Antiochuson nyert diadal, mégis a szövetségesek jobban örültek a gallusok, mint Antiochus legyőzésének, hiszen a király uralmát könnyebb volt elviselniük, mint az embertelen barbárok önkényeskedését, azt a mindennapi fenyegető rémületet, hogy hova sodorja őket a pusztításnak ez a - hogy úgy mondjuk - vihara. Mivel így Antiochus elűzése után megkapták a szabadságot, a gallusok megfékezésével pedig a békét, nem csupán azért jöttek, hogy jókívánságaikat fejezzék ki, de mindnyájan, vagyoni helyzetüknek megfelelően, arany koszorút is hoztak ajándékba.

Még Antiochustól, sőt maguktól a gallusoktól is követek érkeztek, hogy megállapodjanak a békefeltételekben, s Cappadocia királyától, Ariarathestól is, hogy megbocsátást kérjenek, s pénzbüntetéssel lakoljanak azért a vétkükért, hogy Antiochust segédcsapatokkal támogatták. A királyt hatszáz ezüst talentum megfizetésére kötelezték, a gallusoknak pedig azt a választ adták, hogy akkor közlik velük a békefeltételeket, ha Eumenes király megérkezett. A városok követségei a barátságos válasz után még derűsebb hangulatban távoztak, mint ahogy ideérkeztek. Antiochus követeit utasították, hogy a pénzt s a L. Scipióval kötött szerződésben megígért gabonát vigyék Pamphyliába, mert Manlius is oda fog indulni seregével.

Ezután kora tavasszal megszemlélte seregét, majd nyolc nap múlva Apameába érkezett. Itt három napig időzött táborában, majd ugyancsak háromnapi menetelés után Apameából Pamphyliába érkezett, ahová parancsára a király követei elvitték a pénzt és gabonát. Ezerötszáz ezüst talentumot vett át és szállíttatott Apameába, a gabonát pedig szétosztotta a katonák között. Ezután Pergához vonult. Ez volt a vidéken az egyetlen város, amelyben még a király helyőrsége tartózkodott. Közeledésekor eléje jött a helyőrség parancsnoka, s harminc napi haladékot kért, hogy a város átadása ügyében megkérdezhesse Antiochust. A haladékot megkapta, s a helyőrség a kitűzött napon elvonult.

Pergából elküldte fivérét, L. Manliust négyezerötszáz emberrel

Oroandába, hogy hajtsa be a kikötött pénzösszeg hátralevő részét, maga pedig, mivel hallotta, hogy Eumenes király s a tíz meghatalmazott Rómából megérkezett Ephesusba, felszólította Antiochus küldötteit, hogy kövessék, majd seregével visszatért Apameába.

38. Itt a tíz meghatalmazott jóváhagyásával lényegében a következőképp foglalták szavakba az Antiochusszal kötött szerződést: “Az Antiochus király és a római nép közötti barátságnak ezeken a követelményeken és feltételeken kell alapulnia: A király nem engedheti meg, hogy olyan hadsereg, amely a római nép vagy annak szövetségesei ellen háborút akar folytatni, birodalmán vagy az uralma alatt álló népek területén átvonuljon, s ezt sem élelemmel, sem semmi másféle módon nem támogathatja, s ugyanerre kötelezik magukat Antiochusszal s az uralma alatt álló népekkel szemben a rómaiak is. Antiochusnak nincs joga háborút indítani a szigeteken lakók ellen, s nem kelhet át Európába. Ki kell vonulnia azokból a városokból, földekről, falvakból és erődökből, amelyek a Taurus-hegységen innen találhatók a Halys folyóig, továbbá a Taurus völgyéből, a hegység Lycaoniával szomszédos gerincéig. A kiürített városokból, földekről és erődökből semmit se vihet magával a fegyvereken kívül, ha pedig valamit elvitt, azt jogszerűen vissza kell vinnie oda, ahová az tartozik. Nem fogadhat be Eumenes birodalmához tartozó katonát, sem bármely más személyt. Ha Antiochusnál vagy birodalma határán belül olyanok tartózkodnak, akik a tőle elszakítandó városok polgárai, ezek egy bizonyos kijelölt napig térjenek vissza Apameába; azoknak az Antiochus birodalmához tartozóknak pedig, akik a rómaiaknál vagy szövetségeseiknél tartózkodnak, meg kell adni a választás jogát, hogy visszamennek vagy ott maradnak. A rabszolgákat - akár szökevények ezek, akár hadifoglyok -, továbbá az elfogott vagy átszökött szabad polgárokat vissza kell adnia a rómaiaknak vagy szövetségeseiknek. Valamennyi elefántját át kell adnia, s nem szerezhet újabbakat. Ki kell szolgáltatnia hadihajóit felszerelésükkel együtt, s csupán tíz, fedélzettel ellátott hajót, s csupán tíz gyorshajót tarthat meg, de egyiken sem lehet több harminc evezőnél, s még egyevezősoros hadihajója sem lehet olyan háborúban, amelyet ő maga indít. Nem hajózhat túl sem a Calycadnus sem a Sarpedon hegyfokon, kivéve, ha pénzt, hadikárpótlást, követeket vagy túszokat szállít a hajója. Antiochus királynak nincs joga a római nép uralma alatt levő népekből zsoldosokat fogadni s önkénteseket se toborozhat. A rhodusiaknak és szövetségeseiknek az Antiochus birodalmának határain belül található lakóházaikhoz és épületeikhez ugyanolyan joguk van, mint a háború előtt volt, s ha valaki pénzzel tartozik nekik, azt joguk van behajtani, ha pedig elvesznek tőlük valamit, joguk van rá, hogy felkutassák,

szemügyre vegyék és visszaköveteljék. Ha egyes városok, amelyeket Antiochusnak át kell adnia, még azoknak a birtokában vannak, akikre Antiochus rábízta őket, nemcsak az itteni helyőrségek kivonásáról kell gondoskodni, hanem arról is, hogy a városokat megfelelő módon adják át. Tizenkétezer tiszta ezüst atticai talentumot kell fizetnie tizenkét éven át egyenlő részletekben - s egy talentum súlya nem lehet kevesebb nyolcvan római fontnál - s ötszáznegyvenezer mérő búzát kell adnia. Eumenes királynak öt éven belül háromszázötven talentumot kell fizetnie, gabona helyett pedig annak megállapított értékét, százhuszonhét talentumot. Húsz kezest kell adnia a rómaiaknak, ezeket a túszokat évenként kicseréli, s nem lehetnek tizennyolc évesnél fiatalabbak, sem negyvenöt évesnél idősebbek. Ha a római nép valamelyik szövetségese saját elhatározásából megtámadná Antiochust, úgy neki joga van az erőszakot erőszakkal elhárítani, de nem szállhat meg s nem tehet szövetségesévé egyetlen várost sem a hadi jog alapján. Az ellentéteket a jog és törvényes ítélet alapján kell rendezniük, vagy ha mindkét fél úgy akarja, háborúval."

Ebbe a szerződésbe is belevették a határozatot a pun Hannibal, az aetoliai Thoas, az acarnaniai Mnasilochus s a chalcidicei Eubulidas és Philo kiadatásáról, továbbá azt, hogy ha valamit később hozzá akarnának tenni, el akarnának hagyni vagy megváltoztatni akarnának, azt csak a szerződés megsértése nélkül tehetik.

39. A consul esküvel érvényesítette a szerződést, s Q. Minucius Thermus és az Oroandából véletlenül éppen ekkor visszaérkezett L. Manlius elutaztak, hogy a királyt is megeskessék. A consul írt Q. Fabius Labeónak, a hajóhad parancsnokának, hogy azonnal induljon el Patarába, s töresse össze és égettesse el a királyi hajóhadból ott található hajókat. Az útra kelt Ephesusból, s összetöretett vagy elégettetett ötven, fedélzettel ellátott hajót. Útközben Telmessust is elfoglalta, mert ennek lakói megrémültek a váratlanul megjelenő hajóhadtól. Lyciából, parancsot küldve az Ephesusban ottmaradtaknak, hogy kövessék, a szigetek között közvetlenül Görögországba hajózott át. Athénban még négy napig várakozott, amíg a Piraeusba befutottak az Ephesusból érkező hajók, s ezután egész hajóhadával visszatért Italiába.

Cn. Manlius, aki az Antiochustól átveendő egyéb dolgok között az elefántokat is megkapta, ezeket mind Eumenesnek ajándékozta, majd megvizsgálta a városok helyzetét, mert az új viszonyok között sok helyen tört ki zavargás. Ariarathes királynak pedig, aki ezekben a napokban jegyezte el lányát Eumenesszel, ennek kedvéért elengedte a kiszabott fizetség felét, s őt a római nép barátjának ismerte el. A tíz meghatalmazott, miután megvizsgálták a városok helyzetét, mindegyik ügyében más-más döntést hozott. Azoknak, amelyek

Antiochus király adófizetői voltak, s a rómaiak pártjára állottak, megadták az adómentességet. Azokat, amelyek Antiochus pártján állottak, vagy Attalusnak fizettek adót, kivétel nélkül arra kötelezték, hogy Eumenesnek fizessék az adót. Ezután név szerint adómentességet adtak a Notiumban lakó colophonbelieknek s Cymae és Mylasa lakóinak, Clazomenae lakóinak pedig az adómentességen felül ajándékul odaadták Drymussa szigetét is, a miletusiaknak visszaadták az úgynevezett szent területet, Ilium lakóinak odaadták még Rhoeteumot és Gergithust, nem annyira valami újabb szolgálatukért, hanem inkább visszaemlékezve a rómaiak eredetére. Hasonló okból nyilvánították szabadnak Dardanust is.

Chios, Zmyrna és Erythrae lakói is területeket kaptak az ebben a háborúban tanúsított rendkívüli hűségükért, s különleges megbecsüléssel övezték őket. Phocaea lakói nemcsak azt a területet kapták vissza, amely a háború előtt az övék volt, de arra is engedélyt kaptak, hogy régi törvényeik szerint éljenek. A rhodusiakat megerősítették mindabban, amit a korábbi határozat nekik juttatott: megkapták Lyciának és Cariának a Maeander folyóig terjedő részét, Telmessus kivételével. Eumenes király birodalmához Európában hozzácsatolták Chersonesust és Lysimachiát, s az Antiochus birtokában volt erődöket, falvakat és földterületeket, Asiában a két Phrygiát - az egyik a Hellespontus mellett van, a másik az, amit nagynak neveznek -, s visszakapta Mysiát is, amelyet Prusias király vett el tőle, ezenkívül Lycaoniát, Milyast, Lydiát s név szerint Tralles, Ephesus és Telmessus városokat.

Eumenes és Antiochus követei között Pamphylia ügyében vita támadt, mert ennek egyik fele a Taurus innenső, a másik a túlsó oldalán fekszik; ezt az ügyet döntés nélkül a senatus elé terjesztették.

40. Miután elkészítették ezeket a szerződéseket és határozatokat, Manlius a tíz meghatalmazott kíséretében egész seregével a Hellespontushoz vonult, s az iderendelt gallus fejedelmekkel közölte, milyen feltételek mellett őrizhetik meg a békét Eumenesszel. Kijelentette, hagyjanak fel azzal a szokásukkal, hogy fegyveresen ide-oda kóboroljanak, s maradjanak területük határai között.

Majd összevonta hajóit az egész partvidékről, s miután a király testvérének, Athenaeusnak vezetésével odaérkezett Eumenes hajóhada is, valamennyi csapatát átszállította Európába. S miután a mindenféle hadizsákmánnyal megterhelt serege kis napi menetekben végigvonult a Chersonesuson, Lysimachiában állandó tábort építettek, hogy a teherhordó jószágok a lehető legjobb és legfrissebb erőben legyenek, míg Thraecián átvonulnak, mert ettől az úttól mindnyájan féltek. Aznap, amelyen Lysimachiából elindultak, elérkeztek a Melas nevű

folyóhoz, másnap pedig Cypselához. Cypsela után mintegy tízezer lépés hosszúságban erdők között, szakadékban vezetett tovább a kövekkel borított út. Mivel nehezen tudtak haladni, Manlius a sereget két részre osztotta, az egyiket előre küldte, a másik nagy távolságban az utóvédet alkotta, s középre rendelte a poggyászt, az állami pénzzel s az egyéb értékes zsákmánnyal megrakott szekereket.

Míg így vonult a szakadékon át, a thrákoknak négy helyről - az astii, a caeni, a maduateni és a coreli törzsekből - összeverődött, tízezer főnél nem nagyobb csapata közvetlenül a szorosban megszállta az út két oldalát. Gyanítani lehetett, hogy ebben Philippus, macedon király álnokságának is szerepe volt, mert ő tudta, hogy a rómaiak nem másfelé, hanem Thraecián át térnek vissza, s hogy mennyi pénzt visznek magukkal. A fővezér, mivel aggasztották a kedvezőtlen terepviszonyok, az előcsapatoknál tartózkodott. A thrákok nem mozdultak, amíg a fegyveresek elvonultak, de mikor látták, hogy a sereg eleje kijutott a szorosból, vége pedig még nem ért oda, megrohanták a poggyásszal megrakott szekereket, s levágva az őröket, részben elrabolták, ami a szekereken volt, részben pedig elvezették az állatokat terhükkel együtt.

Miután innen a kiáltozás elért először azokhoz, akik éppen most hatoltak be a szorosba, majd pedig az elöl haladókhoz, mindkét irányból középre rohantak, s több helyen egyszerre kezdődött meg a szabálytalan viadal. A thrákokat, mivel akadályozta őket a teher, s legtöbben, hogy szabadabban rabolhassanak, nem hoztak fegyvert magukkal, maga a zsákmány szolgáltatta ki az öldöklésnek, a rómaiakat viszont a terep nehézségei szolgáltatták ki a barbároknak, akik a jól ismert ösvényeken eléjük vágtak, vagy helyenként lesben álltak a mély völgyekben. Maga a poggyász és a szekerek is, ahogy a véletlen hozta, hol egyik, hol másik félnek az útjában állva akadályozták a harcolókat. Itt a rabló esett el, ott meg a rablás megtorlója. És ahogy a terep egyik vagy másik csapatot segítette vagy akadályozta, és amekkora volt a harcolók elszántsága és száma - mert egyik csapat a magáénál nagyobb, a másik meg kisebb létszámú csapattal ütközött meg - aszerint változott a hadiszerencse is, és mindkét oldalon sokan estek el.

Már közeledett az éjszaka, mikor a thrákok, nem mintha féltek volna a sebesüléstől vagy a haláltól, de mert elegendő zsákmányt szedtek össze, eltávoztak az ütközetből.

41. A római hadmenet első része a szakadékon kívül, Bendis szentélye mellett, nyílt terepen ütötte fel táborát, a másik rész a poggyász őrzésére ott maradt a hegyszoros közepén, kettős sáncot emelve maga körül, másnap pedig indulás előtt átkutatták az erdőt, s

azután egyesültek az elöl haladókkal. Ebben az ütközetben, ahol - mivel szinte az egész erdőben mindenhol folyt a harc - a teherhordó állatok s a lovászok egy része s jó egynéhány katona is odaveszett, a legnagyobb veszteség Q. Minucius Thermusnak, ennek a bátor és tettrekész férfinak a halála volt.

Még ezen a napon eljutottak a Hebrus folyóig. Innen Apollo szentélye mellett - az itt lakók Zerynthiusnak nevezik - elértek az aenusiak területére. A Tempyra nevű hely után újabb szorosba jutottak, amely éppolyan sziklás volt, mint az előbbiek, de mivel körül sehol se volt erdő, itt egyáltalán nem kínálkozott cselvetésre alkalmas rejtekhely. Itt gyülekeztek össze ugyancsak a zsákmány reményében a szintén a thrákokhoz tartozó thrausi törzs tagjai. Mivel azonban a csupasz völgyek között már messziről látni lehetett, hogy megszállták a szorost, a rómaiak között sokkal kisebb nyugtalanságot és zavart keltettek, mert ha kedvezőtlen terepen is, de szabályos ütközetben, látható csatasorral, hadirendben harcolhattak. Zárt sorokban nyomultak előre, s harci kiáltást hallatva támadásukkal először visszavetették, majd meghátrálásra késztették az ellenséget. Ezután megkezdődött a menekülés és az öldöklés, mivel az ellenséget saját völgyszorosai akadályozták.

A győztes rómaiak táborukat a maroneabeliek Sale nevű faluja mellett ütötték fel. Másnap nyílt úton elérték a Priaticus mezőt, s itt három napig időztek, hogy gabonát vételezzenek, részben a maroneabeliektől, akik ezt saját földjeikről hordták oda, részben pedig az őket követő s a legkülönfélébb utánpótlással megrakott hajóikról. Táboruktól egynapi járóföldre esett Apollonia, innen az abderaiak területén át megérkeztek Neapolishoz. Ezt az egész utat a görög coloniák között végig zavartalanul tették meg. Ettől kezdve éjjel-nappal a thrákok közt haladtak, ami ha nem is jelentett veszélyt, de mégis aggodalmat okozott, míg nem érkeztek meg Macedoniába. Ugyanezt a sereget, mikor Scipio vezetésével vonult ezen az úton, a thrákok kevésbé ellenségesen fogadták, pusztán azért, mert akkor kisebb zsákmányra számíthattak. Igaz, hogy Claudius szerint a sereg előtt felderítést végző numida Muttines ellen akkor is tizenötezer thrák vonult ki, míg Muttinesnek négyszáz lovasa és néhány elefántja volt. Leírja, hogy Muttines fia százötven válogatott lovassal áttört az ellenség középső sorain, majd később, mikor Muttines az elefántokat középre, a lovasokat pedig a szárnyakra állítva közelharcot kezdett a thrákokkal, ő hátulról keltett rémületet az ellenség soraiban, úgy, hogy az a lovasrohamtól megzavarva nem merte a gyalogosok menetét megközelíteni.

Cn. Manlius seregét Macedonián át Thessaliába vezette. Innen Epiruson keresztül Apolloniába vonult, de mivel a téli időszakban nem

hagyhatta annyira figyelmen kívül a tengeren dúló viharokat, hogy megpróbálkozzék serege átszállításával, a telet Apolloniában töltötte.

42. M. Valerius consul majdnem az év végén érkezett meg Liguriából a választások megtartására Rómába, noha provinciájában semmi olyan emlékezetes tettet nem hajtott végre, ami elfogadható magyarázatul szolgált volna arra, hogy miért érkezett meg a szokásosnál később a választógyűlés megtartására. A consulválasztó gyűlést február tizennyolcadikán tartották meg, s itt M. Aemilius Lepidust és C. Flaminiust választották meg consulnak. Másnap a következők lettek a praetorok: Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massalita, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. A választások befejezése után a consul javaslatot tett a senatusban a praetori provinciák kijelölésére. Úgy határozták, hogy ketten intézzék Rómában a jogszolgáltatást, kettő tartózkodjék Italián kívül Siciliában és Sardinián, ketten pedig Italiában: Tarentumban és Galliában, s elrendelték, hogy a sorsolást azonnal, még hivatalba lépésük előtt végezzék el. Itt Ser. Sulpiciusnak jutott a városiak, Q. Terentiusnak az idegenek jogügyeinek intézése, L. Terentius kapta Siciliát, Q. Fulvius Sardiniát, Ap. Claudius Tarentumot, M. Furius Galliát.

Ebben az évben L. Minucius Myrtilust és L. Manliust, akiket azzal vádoltak, hogy bántalmazták a carthagói követeket, M. Claudius városi praetor parancsára a fetialisok útján átadták a követeknek, akik elvitték őket Carthagóba.

Híre jött, hogy Liguriában nagy háború tört ki, amely napról napra jobban kiterjed. Ezért a senatus, mikor az új consulok előterjesztést tettek provinciáikról és az állam helyzetéről, még aznap mindkettőjüknek Liguriát jelölték ki provinciául. Lepidus consul tiltakozott a senatusi határozat ellen, méltatlan dolognak vélve, hogy mindkét consul Liguria völgyeibe legyen bezárva, miközben M. Fulvius és Cn. Manlius - az egyik Európában, a másik Asiában -, mintha őket ültették volna Philippus vagy Antiochus helyére, már két éve uralkodói hatalmat élveznek. Ha szükség van rá, hogy ezekben az országokban a seregek ott tartózkodjanak, akkor azokat inkább a consuloknak s nem magánembereknek illene vezetniük. Ők a háború rémét viszik olyan népekre, amelyeknek még hadat sem üzentünk, s kereskedők módjára pénzért árulják a békét. Ha szükség van rá, hogy ezeket a provinciákat seregekkel tartsák megszállva, akkor, amiképpen M’. Acilius helyét L. Scipio consul foglalta el, ahogy L. Scipiót M. Fulvius és Cn. Manlius consulok váltották fel, Fulvius és Manlius éppúgy köteles lenne átadni helyét C. Livius és M. Valerius consuloknak. Legalább most kellene, miután az aetoliai háborút befejezték, Antiochustól elvették Asiát s legyőzték a gallusokat, vagy a consulokat elküldeni a consuli seregekhez, vagy pedig visszahozni a

legiókat s végre visszaadni őket hazájuknak.

A senatus beszéde meghallgatása után is megmaradt elhatározásánál, hogy mindkét consul Liguriát kapja provinciául. Manliust és Fulviust pedig utasították, hogy hagyják ott provinciájukat, vezessék el onnan hadseregüket és térjenek vissza Rómába.

43. M. Fulvius ellenséges viszonyban volt M. Aemilius consullal, s Aemilius meggyőződése szerint egyebek közt az is M. Fulvius műve volt, hogy ő két évvel később nyerte el a consulságot. Ezért, hogy gyűlöletet keltsen iránta, bevezette a senatus elé az ambraciai követeket, akiknek ő sugalmazta, hogy milyen vádakkal álljanak elő. Ezek, miután elpanaszolták, hogy noha ők megtartották a békét, teljesítették a korábbi consulok követeléseit, s ugyanolyan készségesen viselkedtek volna M. Fulviusszal szemben is, ez mégis háborút indított ellenük, először végigdúlta földjeiket, rablással és öldökléssel fenyegette városukat, úgyhogy ettől való félelmükben ők kapuik bezárására kényszerültek. Azután körülzárta és megostromolta őket, s az öldöklés, tűzvész, a város lerombolása és kirablása révén a háború minden borzalmát megismertette velük. Asszonyaikat és gyermekeiket elhurcolta rabszolgának, javaikat elrabolta, és - ami nekik mindennél jobban fáj - az egész városban elrabolta a szentélyek ékességeit, elmozdította és elvitte helyükről az istenek képmásait, sőt magukat az isteneket is, s az ambraciaiaknak csak a puszta falak és ajtófélfák maradtak meg, hogy ezeket tiszteljék, s ezek előtt mondják el imájukat és könyörgésüket.

S miközben ezeket elpanaszolták, a consul, megbeszélésük szerint, újabb vádakra alkalmat adó kérdéseivel újabb kijelentésekre késztette őket, azt a látszatot keltve, hogy mindezt ők maguktól nem akarták elmondani. Mivel panaszuk hatott az atyákra, a másik consul, C. Flaminius védelmébe vette M. Fulvius ügyét, kijelentve, hogy az ambraciaiak régi és ma már alig járható utat választottak, hiszen ugyanígy vádolták be a syracusaebeliek Marcellust, vagy a campaniaiak Q. Fulviust. Hát nem vádolhatná-e be ugyanilyen módon Philippus király T. Quinctiust, Antiochus M’. Aciliust és L. Scipiót, a gallusok Cn. Manliust, sőt magát M. Fulviust is az aetoliaiak és Cephallania népe? - “Gondoljátok, összeírt atyák - folytatta -, hogy én M. Fulvius érdekében vagy maga M. Fulvius, tagadni fogjuk, hogy Ambraciát ostrom alá vette és elfoglalta, hogy a szobrokat és a díszeket elvitte, s hogy mindaz megtörtént, ami egy város elfoglalásánál meg szokott esni? Hiszen M. Fulvius éppen ezekért a tetteiért fog hozzátok a diadalmenet engedélyezéséért folyamodni, hogy az elfoglalt Ambracia képeit s a szobrokat, amelyeknek elhozásáért bevádolták s az ebből a városból szerzett többi zsákmányt

ezen ott vitesse kocsija előtt, s azután pedig felfüggessze otthona kapufélfáira. Hiába próbálják ezek elhatárolni magukat az aetoliaiaktól; az ambraciaiak és az aetoliaiak egyformán bűnösek! Így hát tiszttársa vagy keressen más alkalmat ellenséges érzelmei kimutatására, vagy ha ragaszkodik ehhez az ügyhöz, tartsa itt ambraciai védenceit M. Fulvius megérkezéséig; mert én nem fogom eltűrni, hogy akár az ambraciaiak, akár az aetoliaiak ügyében M. Fulvius távollétében bármit is döntsenek!”

44. S miután Aemilius mint közismert tényt emlegette ellensége ravasz rosszindulatát, s kijelentette, hogy az halogatásával szándékosan fogja húzni az időt, hogy ne érkezzen meg addig Rómába, amíg ellensége a consuli székben ül, a consulok viszálykodásával két nap eltelt. S nyilvánvaló volt, hogy amíg Flaminius jelen van, nem tudnak határozatot hozni. Ám mikor Flaminius betegsége miatt egyszer távol maradt, megragadták az alkalmat, s Aemilius javaslatára a senatus úgy határozott, hogy az ambraciaiak kapják vissza minden vagyonukat, legyenek szabadok és élhessenek saját törvényeik szerint, szedjenek vámot, ha óhajtják, szárazon és vízen, de ez alól mentesítsék a rómaiakat és a latin szövetségeseket. Azoknak a szobroknak és képeknek az ügyében, amelyeket - mint panaszolják - szentélyeikből elraboltak, majd ha M. Fulvius visszaérkezett Rómába, meg kell kérdezni a főpapok testületét, s majd az ő utasításuk szerint fognak eljárni. A consul még ezzel sem volt megelégedve, hanem egy gyérebben látogatott senatusi ülésen még egy kiegészítő határozatot hozatott, hogy a senatus véleménye szerint Ambraciát nem erőszakkal foglalták el.

Ezután a decemvirek javaslatára háromnapos könyörgést rendeltek el a nép gyógyulásáért, mert a Városban és környékén súlyos ragály pusztított, majd megrendezték a Latin Ünnepeket. A consulok, miután eleget tettek vallási kötelezettségeiknek, s végrehajtották a sorozást - mert mindketten újonnan besorozott csapatokat óhajtottak -, visszatértek provinciájukba, s valamennyi régi katonájukat elbocsátották.

A consulok elutazása után érkezett meg Rómába Cn. Manlius proconsul. Ser. Sulpicius praetor a Bellona szentélyében tartott senatusi gyűlés elé vezette, ahol ő, miután tevékenységéről beszámolt, azt követelte, hogy ezekért tartsanak hálaadó ünnepet a halhatatlan isteneknek, neki pedig engedjék meg, hogy diadalmenetben vonuljon be a Városba. Követelése ellen azonban tiltakozott a vele odaküldött tíz meghatalmazott többsége, mindenekelőtt L. Furius Purpurio és L. Aemilius Paulus.

45. Kijelentették, hogy őket meghatalmazottként rendelték ki Cn.

Manlius mellé, hogy kössék meg Antiochusszal a békét, s öntsék végleges formába a szerződés L. Scipióval már korábban megállapított feltételeit. Cn. Manlius azonban mindent elkövetett, hogy ezt a békét megzavarja, s hogy Antiochust, ha erre lehetősége nyílik, ravasz csellel elfogja. A király azonban, átlátva a consul rosszindulatú szándékán, noha az gyakran hívta megbeszélésre, hogy elfoghassa, nemhogy oda nem ment el, de még attól is óvakodott, hogy a szeme elé kerüljön. A consult, mikor át akart kelni a Tauruson, a meghatalmazottak erről együttesen is alig tudták lebeszélni, kérve, hogy ne tegye ki magát a veszélynek, amely a Sibylla jósversei szerint ezt a végzetes határt átlépőket fenyegeti. Seregével mindamellett továbbnyomult, s szinte a csúcs mellett, a vízválasztónál ütötte fel táborát. Mivel a fejedelmek nyugodtan viselkedtek, s így semmi ürügyet nem talált a háborúra, seregét nagy kitérővel a gallograecusok ellen vezette, s e nép ellen a senatus felhatalmazása s a népgyűlés utasítása nélkül megkezdte a háborút. Ki merészkedett valaha is saját elhatározásából ilyesmire?

Legutóbbi háborúinkat Antiochus, Philippus, Hannibal és a punok ellen vívtuk. De mindezeknek az ügyében a senatus nyilvánított véleményt s a népgyűlés határozott, sőt gyakran előzőleg még követeket is küldtek, hogy elégtételt kérjenek, majd meghatalmazottakat, hogy a hadüzenetet bejelentsék. - “Mit teljesítettél te mindebből, Cn. Manlius - folytatták -, hogy ezt a vállalkozást a római nép nyilvános háborújának, ne pedig saját külön rablóhadjáratodnak tartsuk? De te ezzel is megelégedtél, és seregedet egyenes úton azok ellen vezetted, akiket magadnak ellenségül kiválasztottál. S talán nem követted-e, mint az ő zsoldjában álló consul, a római sereggel minden útkanyarulatnál s minden keresztútnál megállva, hogy merre vonul, Attalusnak, Eumenes testvérének a hadmenetét, s nem kutattad-e végig Pisidia, Lycaonia és Phrygia minden zegét-zugát, hogy alamizsnát gyűjts a tyrannusoktól és a félreeső kis erődítmények lakóitól? Mert ugyan mit vétett neked Oroanda? S mit a többi, hasonlóképpen ártatlan nép?

S vajon hogyan viselted azt a háborút, amelyért most diadalmenetet követelsz? Kedvező helyen és megfelelő időben folytattad-e a küzdelmet? Igaz, voltaképpen jogosan követeled, hogy hálát kell adnunk a halhatatlan isteneknek, először is azért, hogy a hadsereg nem lakolt meg vezére meggondolatlanságáért, aki teljesen a népek joga ellenére kezdte meg a háborút, azután pedig azért, hogy ellenségként együgyű embereket állítottak velük szembe.

46. S nehogy azt véljétek, hogy a gallograecusoknak csak a neve keveréknév, a keveredés már sokkal előbb meggyengítette testüket és lelküket. Mert ha ezek azok a gallusok lettek volna, akikkel mi Italiában változó hadiszerencsével már ezerszer összecsaptunk, vajon

életben hagynak-e egyetlen hírmondót, ha ez a mi hadvezérünkön múlott volna? Két ízben ütközött meg velük, mindkét esetben kedvezőtlen terepen nyomult előre, s a mély völgyben csatarendjét majdnemhogy az ellenség lábainál állította fel. S ha ez a magasabb pontról nem dárdákkal hajigál, hanem fegyvertelenül, puszta testével zúdul ránk, el tudott volna minket sodorni. Azonban mi történt? Nagy a római nép szerencséje, hatalmas és félelmet keltő a neve!

Az ellenséget szinte megbénította Hannibal, Philippus és Antiochus közelmúltban elszenvedett vereségének emléke, a hatalmas testüket elárasztó parittyakövek és nyilak futásra kényszerítették őket, s a gallusok elleni háborúban egyetlen kardot sem festett pirosra a vér; mint valami madárraj, az első nyílsuhogásra tovarepültek. De, Herculesre, visszafelé jövet - mintegy a sors figyelmeztetéseképpen, hogy mi várt volna ránk, ha valódi ellenséggel állunk szemben - thrák útonállókba ütköztünk, s ezek lekaszaboltak, megfutamítottak minket, s elrabolták poggyászunkat is. Sok bátor férfiúval együtt elesett Q. Minucius Thermus, akinek halála sokkal nagyobb veszteség, mintha Cn. Manlius pusztult volna el, aki meggondolatlanságával a vereséget okozta. S az Antiochus királytól szerzett zsákmányt hazafelé szállító sereg egy éjszakát három részre szakadva töltött el; az első rész itt, az utóvéd amott, s a poggyászt szállítók megint máshol, a bozótok között, a vadállatok rejtekhelyein. S ezért követeled te a diadalmenetet? S ha Thraciában nem ér ez a vereség, ez a gyalázat, hol az az ellenség, amely felett diadalmenetet óhajtanál tartani? Gondolom, az lesz az, akit számodra a senatus vagy a római nép ellenségként kijelöl! Így engedték meg L. Scipiónak majd M'. Aciliusnak Antiochus király felett, így adták meg nemrégen T. Quinctiusnak Philippus király felett, s így P. Africanusnak Hannibal, a punok és Syphax felett a diadalmenet jogát.

Hiszen még abban az esetben is, ha már a senatus elhatározta a háborút, mérlegelni kell néhány jelentéktelen dolgot: kinek kell átadni a hadüzenetet, magukat a királyokat kell-e értesíteni, vagy elég, ha csak valamelyik őrállomásukat értesítik? Ti pedig mindezt be akarjátok szennyezni és fel akarjátok forgatni; meg akarjátok szüntetni a fetialisok jogát, sőt magát a fetialisok testületét is? Nos, hát tegyük fel - bocsássanak meg szavamért az istenek! -, hogy elvetjük a vallási előírásokat, hogy szíveteket eltölti az istenek megvetése; a senatust akkor nem kell megkérdezni a háború ügyében, s a népgyűlésnek sem kell feltenni a kérdést, hogy óhajtja-e és elrendeli-e, hogy háborút indítsunk a gallusok ellen?

Az imént a consulok bejelentették igényüket Görögországra és Asiára, de mikor ti megmaradtatok elhatározásotok mellett, hogy Liguriát kapják meg provinciául, követték rendelkezéseteket. Joggal

fognak tehát ők, ha sikeresen hadakoztak, hozzátok a diadalmenetért folyamodni, mert hiszen a ti jóváhagyásotokkal folytatták a háborút.”

47. Így hangzott Furius és Aemilius beszéde. Manlius erre, amennyire idézni tudom, nagyjából a következőket válaszolta:

“Azelőtt - összeírt atyák - a diadalmenetet óhajtók kérése ellen a néptribunusok szoktak tiltakozni. Köszönettel tartozom nekik, hogy most - akár tetteim nagysága, akár személyem miatt tették ezt - nemcsak hogy hallgatásukkal is támogatták a nekem járó megtiszteltetést, de úgy látszik, arra is készen álltak, hogy ha szükséges, annak érdekében még javaslatot is tesznek.

Ellenfeleim - ha az isteneknek is úgy tetszik - a tíz meghatalmazott közül kerültek ki, azok közül, akiket őseink tanácsadóként azért rendeltek a hadvezér mellé, hogy vele a győzelem eredményein osztozzanak, s annak dicsőségét nagyobbá tegyék. L. Furius és L. Aemilius meg akarnak akadályozni abban, hogy a diadalszekérre föllépjek, s a győzelmi koszorút leszakítják fejemről ők, akiket én, ha a tribunusok tiltakoznának diadalmenetem ellen, arra kértem volna, hogy tanúként igazolják végrehajtott tetteimet. Valóban nem irigylem senkitől a kitüntetést, összeírt atyák, de ti a néptribunusokat, ezeket a bátor és tettrekész embereket múltkor is, amikor meg akarták akadályozni Q. Fabius Labeo diadalmenetét, tekintélyetekkel elriasztottátok szándékuktól. S ő megtartotta diadalmenetét, noha ellenségei nem is azt hangoztatták, hogy igazságtalan háborút folytatott, hanem hogy egyáltalán még ellenséget se látott. Viszont engem, aki a legvérszomjasabb ellenség százezrei ellen annyi szabályos ütközetet vívtam, aki közülük több mint negyvenezer embert elfogtam vagy megöltem, aki kétszer foglaltam el táborukat, úgy hogy visszajövetelemkor a Taurus-hegységig terjedő egész területen nagyobb béke uralkodott, mint Italia földjén, nemcsak a diadalmenet jogától akarnak álnokul megfosztani, de még védekeznem is kell előttetek, összeírt atyák, legatusaim vádaskodása ellen.

Amint észrevehettétek, összeírt atyák, ők két dologgal vádolnak. Először is azt állították, hogy nem kellett volna háborút indítanom a gallusok ellen, másodszor pedig, hogy ezt meggondolatlanul és hozzáértés nélkül folytattam.

»A gallusok - mondták - nem voltak ellenségeink, s te rájuk támadtál, noha békésen viselkedtek és parancsainkat teljesítették!« Nem kívánom tőletek, összeírt atyák, hogy most annak alapján, amit általában a gallusokról tudtok - hogy milyen embertelen nép, hogy milyen féktelen gyűlölet tölti el a római nép iránt -, az Asiában lakó gallusokat is ilyennek tartsátok.

Nem törődve az egész nép rossz hírével, az őket övező gyűlölettel, próbáljátok őket külön, saját magukban megítélni. Bárcsak itt lenne most Eumenes, bárcsak itt lenne Asia valamennyi városa, hogy ti az én vádjaim helyett inkább az ő panaszaikat hallgathatnátok!

Küldjetek, kérlek, követeket körben Asia valamennyi városába, s kérdezzétek meg, mikor szabadultak meg súlyosabb szolgaságtól, akkor-e, amikor Antiochust a Taurus-hegységen túlra szorítottuk, vagy akkor, mikor levertük a gallusokat? S ők elmondanák, hogy ezek hányszor pusztították végig földjüket, hányszor hajtottak el tőlük zsákmányt, nekik még lehetőséget sem adva a foglyok kiváltására, s hallaniuk kellett, hogy a férfiakat mint állatokat áldozták fel, s az oltárnál vágták le gyermekeiket. Tudjátok meg, hogy szövetségeseiteket a gallusok adófizetésre kötelezték, s ezeknek, noha ti felszabadítottátok őket a király uralma alól, most is fizetniük kellene, ha én késlekedem a beavatkozással.

48. Minél jobban visszaszorítjátok Antiochust, annál féktelenebb lesz Asiában a gallusok uralma, s a Taurus gerincén innen fekvő területekkel nem a magatok, hanem a gallusok birodalmát gyarapítjátok. Mindez igaz - mondjátok -, de a gallusok egykor még Delphit, az egész emberi nem közös jóshelyét, a világ középpontját is kirabolták, s a római nép még ezért sem üzent nekik, s nem indított ellenük háborút.

Én bizony úgy vélem, különbség van a között az idő között, amikor Görögország és Asia nem volt hatalmatok és fennhatóságtok alatt, s nektek nem kellett aggódó figyelemmel néznetek, hogy mi történik ezeken a földeken, s a mostani idő között, amikor a Taurus-hegységnél jelöltétek ki a római birodalom határát, amelyben a városoknak szabadságot és adómentességet adtatok, egyesek területét megnöveltétek, másoktól büntetésül elvettétek földjüket, ismét másokat adófizetésre köteleztetek, királyságokat növeltetek nagyra vagy tettetek kicsinnyé, ajándékoztatok oda vagy vettetek el, s meg voltatok győződve róla, hogy nektek kell gondoskodnotok szárazon és vízen a békéről. Nemde, ti Asiát nem tartottátok volna szabadnak, ha Antiochus az erődökből nem vonja ki ott nyugodtan tanyázó helyőrségeit? Viszont azt vélitek, hogy miközben a gallus seregek korlátlanul kószálhatnak, biztosítva van az Eumenes királynak adott ajándékotok, és szilárd a városok szabadsága? De miért is sorolom fel én ezeket az érveket, mintha nem ellenségként találtam volna ott, de én magam tettem volna azzá a gallusokat.

Téged hívlak tanúnak, L. Scipio, akinek bátorságát s egyszersmind hadiszerencséjét, mikor a főparancsnokságban utódod lettem, nem hiába kértem magamnak a halhatatlan istenektől, s téged, P. Scipio,

akinek, mint meghatalmazott legatusnak, akkora tekintélyed volt fivéred, a consul és serege szemében, mintha tiszttársa lettél volna, nem tudjátok-e, hogy Antiochus seregében gallus legiók is voltak, s nem láttátok-e ezeket - hiszen ezek alkották serege főerejét - az arcvonal két szárnyára állítva? Nem harcoltatok-e velük szabályos ütközetben, s nem vertétek-e meg őket is fegyverzsákmányt szerezve tőlük?

Igen, de a senatus döntése s a népgyűlés határozata nem a gallusok, hanem Antiochus ellen rendelte el a háborút! Viszont én úgy vélem, hogy ez a határozat és utasítás rájuk is vonatkozott, hiszen ők is a király csapataihoz tartoztak, amelyek - kivéve Antiochust, akivel Scipio békét s a ti megbízástok értelmében név szerint szerződést kötött - mind ellenségeink közé számítottak, mivel Antiochus oldalán fegyvert fogtak ellenünk. S noha ezzel a vétekkel - néhány fejedelemmel és tyrannusszal együtt - elsősorban a gallusokat lehetett vádolni, én mégsem csupán a többiekkel kötöttem békét, de azt is megpróbáltam, nem lehetne-e a gallusok természetének veleszületett vadságát megszelídíteni, s amikor be kellett látnom, hogy milyen fékezhetetlenek és engesztelhetetlenek, csak akkor gondoltam arra, hogy őket erőszakkal és fegyverrel zabolázzam meg.

Most, miután tisztáztam magam a háború megindításának vádja alól, arról kell számot adnom, hogyan vezettem ezt a háborút. S ebben az esetben még akkor is bíznék ügyem igazában, ha nem a római, hanem a carthagói senatus előtt kellene védekeznem, ahol, mint mondják, a hadvezéreket még akkor is keresztre feszítik, ha a háborút végeredményben sikerrel, de rossz haditerv alapján vezették. De ha ebben az államban, amely azért kérdezi meg minden vállalkozás megkezdésénél és végrehajtásánál a halhatatlan istenek véleményét, hogy senki se kifogásolja azt, amit a halhatatlan istenek jóváhagytak, s ahol egy hadvezérnek a hálaadó ünnepet és a diadalmenetet a következő ünnepélyes szavakkal szokták engedélyezni: Amiért jól és szerencsésen szolgálta az állam érdekeit; ha én itt nem szeretnék dicsekedni hősiességemmel, mert ezt sértő és fennhéjázó dolognak tartanám, hanem seregem és a magam hadiszerencséjére hivatkozva, miután egy ilyen hatalmas népet minden emberveszteség nélkül legyőztünk, azt követelném, hogy adjunk hálát a halhatatlan isteneknek, én pedig diadalmenetben vonulhassak fel a Capitoliumra, ahonnan ünnepélyes fogadalomtétel után elindultam, vajon megtagadnátok-e ezt tőlem és a halhatatlan istenektől?

49. Igen, de kedvezőtlen terepen harcoltam! Ugyan, mondd meg, hol találhattam volna a harcra kedvezőbb helyet? Mivel az ellenség megszállotta a hegyet, s ott megerősített állásában bizakodott, nemde ellene kellett vonulnom, ha le akartam győzni? Hogyan? S hogyha

városuk állt volna azon a helyen, s ők a falak mögé húzódtak volna? Nemde ostrom alá kellett volna vennem őket? Hogyan? Talán Thermopylaenél M’. Acilius kedvező terepen vívott csatát Antiochus király ellen? Hogyan? T. Quinctius nem ugyanilyen módon szorította vissza az Aous folyó mellett a hegycsúcsokat megszállva tartó Philippust? A magam részéről még most sem tudom, milyennek képzelik ők maguk, s milyennek akarják előttetek lefesteni az ellenséget? Talán olyannak, mint amely elkorcsosodott és elpuhult Asia kellemes vidékein? De akkor miféle veszély fenyegethetett minket, még ha kedvezőtlen terepen nyomultunk is előre? Vagy tán félelmetesnek fékezhetetlen vadsága és testi ereje miatt? De akkor miért tagadjátok meg egy ilyen győzelem után a diadalmenetet?

Az irigység vak, összeírt atyák, és mást sem tud, csak a kiválóságot ócsárolni, s az érdemeket és jutalmakat semmivé tenni. Így elnézéseteket kérem, összeírt atyák, ha beszédem, nem önmagam dicséréséné szándéka, de a szükségszerű védekezés miatt, hosszabbra nyúlt. Mert vajon én képes lettem volna-e rá, hogy kitágítsam a Thracián átvezető hegyszorost, s hogy a lejtőt síksággá, az erdőséget művelt területté változtassam, s elérjem, hogy a thrák rablók ne bújjanak el jól ismert leshelyeiken, ne raboljanak el semmit a poggyászból, hogy egy málhásállatot se vigyenek el ekkora hadmenetből, hogy senki se kapjon sebet, s hogy a bátor és tettrekész férfiú, Q. Minucius ne haljon bele sebesülésébe? S ezek mind összefüggenek ezzel a szerencsétlenséggel, hogy egy ilyen kiváló polgártársunkat elveszítettük.

De hogy, mikor a veszélyes szakadékban, a hátrányos terepen az ellenség ránk támadt, s egyszerre két csatasorunkat, az elő- és az utóvédet, s a poggyásszal bajlódó seregrészt körülvették a barbárok, mi közülük még aznap sok ezret, néhány nap múlva pedig még többet vágtunk le - erről ők azt gondolják, hogy ha hallgatnak róla, ti sem fogjátok megtudni, holott szavaim igazságát egész hadseregem tanúsíthatja. Ha Asiában még a kardomat sem vontam volna ki, ha ott egyetlen ellenséget se látok, még akkor is diadalmenetet érdemelnék, mint proconsul, a Thraciában vívott két ütközetért!

De most már elég a szavakból; hogy hosszabb beszéddel fárasztottalak, mint szándékomban volt, hadd kérjek s hadd kapjak ezért elnézést tőletek, összeírt atyák.”

50. A vád ezen a napon nagyobb hatást ért volna el, mint a védekezés, ha a szóváltás nem folytatódik késő estéig. Mikor a senatust elbocsátották, az volt az általános vélemény, hogy nem fogja engedélyezni a diadalmenetet. Másnap azonban nem csupán Cn. Manlius rokonai és barátai vetették latba minden befolyásukat, de

érvényesült az öregebb senatorok tekintélye is, akik kijelentették: “Nem volt még példa rá, hogy egy hadvezér, aki legyőzte az ellenséget, teljesítette megbízatását, s visszahozta hadseregét, nem diadalszekéren, hanem a babérkoszorútól megfosztva, magánemberként, ünneplés nélkül vonuljon be a Városba.” Így a szégyenérzet legyőzte a rosszakaratot, s nagy többséggel megszavazták a diadalmenetet.

De azután ez a viszálykodás teljesen feledésbe ment, s nem is emlegették egy jelentősebb és híresebb férfi személye körül támadt sokkal súlyosabb küzdelem következtében. P. Scipio Africanus ellen - mint Valerius Antias tudósít - vádat emelt a két Q. Petillius. Az eseményhez ki-ki a maga egyénisége szerint fűzött megjegyzéseket. Egyesek nemcsak a két néptribunust hibáztatták, hanem az egész polgárságot, amely ilyesmit hajlandó eltűrni: “A földkerekség két legnagyobb állama majdnem egyidőben bizonyult hálátlannak legnagyobb fiaival szemben; de Róma még hálátlanabb, hiszen a legyőzött Carthago a legyőzött Hannibalt küldte számkivetésbe, míg a győztes Róma a győztes Africanust taszítja ki!”

Mások viszont így vélekedtek: “Egyetlen polgárnak sem szabad olyan különleges helyzetet élveznie, hogy ne lehessen őt a törvény alapján felelősségre vonni. Semmi sem bizonyítja jobban a teljes egyenlőséget és szabadságot, mint az, hogy a leghatalmasabbat is a törvény elé lehet idézni. S hogy bízhatunk rá valakire egy ügyet - nem is szólva arról, hogy az egész államot -, ha nem lehet felelősségre vonni? S aki nem fogadja el a törvény előtti egyenlőséget, az ellen nem jogtalanság az erőszak alkalmazása.”

Ilyen kijelentések hangzottak el beszélgetések közben, míg eljött a törvényszéki tárgyalás napja. Soha senkit - consul vagy censor korában még magát Scipiót sem - nem kísért még nagyobb, a legkülönbözőbb emberekből álló tömeg a Forumra, mint most ezen a napon a vádlottként megjelenő Scipiót. Mikor felszólították, hogy adja elő védekezését, olyan nagyszerű, a vádpontokat még csak nem is érintő s a saját tetteit felsoroló beszédet mondott, hogy általános vélemény szerint még soha senkit nem illettek ezeknél szebb és megérdemeltebb dicsérő szavakkal. Mert tetteit ugyanolyan lendülettel és tűzzel adta elő, mint ahogy ezeket végrehajtotta, s hallgatóiban nem keltett visszatetszést, hiszen nem dicsekedésből beszélt, hanem azért, hogy a veszélyt elhárítsa.

51. A néptribunusok, miután felújították, hogy jelenlegi vádemelésüket alátámasszák, az ellene régebben felhozott vádakat is: a syracusaei téli táborban kifejtett fényűzését, a Locriban Pleminius miatt kitört zavargást, inkább csak gyanúsítások, mint bizonyítékok

alapján, állami pénz eltulajdonításával vádolták. “Fogságba esett fiát váltságdíj nélkül kapta vissza a királytól, s Antiochus minden egyéb tekintetben is akkora megbecsülésben részesítette Scipiót, mintha Rómában a háború és béke ügye egyetlen ember kezében lenne. Scipio a provinciában a consulnak nem legatusa, hanem dictatora volt, és csakis azzal a szándékkal kísérte el őt, hogy amiről Hispania, Gallia, Sicilia és Africa már korábban meggyőződött, azt most Görögország, Asia s minden keletre fekvő ország királya és népe előtt nyilvánvalóvá tegye: egyetlenegy ember a római birodalom feje és oszlopa, az egész földkerekséget uralma alatt tartó birodalom Scipio árnyékában húzódik meg, s az atyák határozatát és a nép döntését az ő egyetlen intése helyettesíti.”

Így, minthogy jóhírét nem lehetett beszennyezni, megpróbálták, amennyire tudták, az irigységet felkelteni ellene. Mivel a beszédek az éjszakába nyúltak, újabb tárgyalási napot tűztek ki. Mikor ez eljött, a tribunusok kora reggel helyet foglaltak az emelvényen. A megidézett vádlott barátainak és clienseinek nagy csapatától kísérve vonult a gyűlésen keresztül az emelvényre, s miután elcsendesedtek, így szólt:

“Néptribunusok és polgárok! A mai napon vívtam szabályos ütközetet Africában jó és szerencsés eredménnyel Hannibal és a carthagóiak ellen. Mivel tehát úgy illő, hogy a mai napon félretegyük a viszálykodásokat és egyenetlenségeket, én innen azonnal a Capitoliumra megyek, hogy köszöntsem a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppitert, Iunót, Minervát s a Capitoliumot és a fellegvárat oltalmazó isteneket, s hálát mondjak nekik azért, hogy éppen a mai napon - s gyakran máskor is - belátást, erőt és lehetőséget adtak, hogy az állam érdekében helyesen cselekedjem. Ti, polgárok, gyertek velem, ha kedvetek van rá, s kérjétek az isteneket, hogy hozzám hasonló vezetőitek legyenek. Mert ahogyan ti tizenhét éves koromtól kezdve öregségemig a tisztségeket mindig a megfelelő éveket megelőzve ruháztátok rám, ugyanúgy előztem meg én cselekedeteimmel a tőletek nyert tisztségeket.”

S a szószékről lelépve felment a Capitoliumra. Ugyanakkor az egész gyűlés, hátat fordítva a vádlóknak, követte Scipiót, úgyhogy végül még az írnokok és a törvényszolgák is otthagyták a tribunusokat, és senki se maradt velük a kísérő rabszolgán s a vádlottakat az emelvény elé szólító kikiáltón kívül.

Scipio nemcsak a Capitoliumra ment fel, hanem a római néppel az egész Városban az istenek valamennyi szentélyét végigjárta. S az emberek lelkesedése s e férfi igazi nagyságának az elismerése ezt a napot ünnepélyesebbé tette talán még annál is, amelyen Syphax király és a carthagóiak felett diadalmenetet tartva vonult be a Városba.

52. Ez volt az utolsó nap, amely Scipiónak dicsőséget hozva ragyogott fel. S ő ezután belátva, hogy rá csak gyűlölet és a tribunusokkal való küzdelem vár, mikor új tárgyalási napot tűztek ki, visszavonult Liternum mellett fekvő birtokára, azzal a szilárd elhatározással, hogy nem jelenik meg a törvényszék előtt. Szelleme és lénye sokkal emelkedettebb volt, és sokkal nemesebb sorshoz szokott, semhogy hajlandó lett volna vádlottként megjelenni s vállalni a védekező ember megalázó szerepét.

Mikor eljött a kijelölt nap, s a távollévő vádlottat szólították, L. Scipio azzal indokolta meg távollétét, hogy beteg. Ezt a mentséget a vádat emelő tribunusok nem fogadták el, mondván, hogy ugyanaz a gőg késztette a tárgyalásról való távolmaradásra, mint amellyel otthagyta a törvényszéket, a néptribunusokat és a gyűlést, és azoknak kíséretében, akiket megfosztott a felette való ítéletmondás jogától és szabadságuktól, szinte fogolyként hurcolva őket magával, diadalmenetet tartott a római nép fölött, s aznap kivonulást szervezett a néptribunusok elől a Capitoliumra. - “Nos hát - folytatták -, itt van múltkori meggondolatlanságtok jutalma! Az, akinek vezetésével és buzdítására minket otthagytatok, most benneteket magatokat hagyott ott, s a mi határozottságunk napról napra csökken, olyannyira, hogy mi, néptribunusok, akikben tizenhét év előtt még annyi bátorság volt, hogy ahhoz a férfihoz, aki akkor hadseregek és hajóhadak élén állt, Siciliába néptribunusokat és egy aedilist küldjünk, hogy fogják el és hozzák vissza Rómába, most nem merjük őt, a magánembert, érte küldve birtokáról idehozatni, hogy igazolja magát.”

A többi néptribunus, akikhez L. Scipio fellebbezett, a következő határozatot hozta: “Ha Scipio betegség címén kimentette magát, ők úgy vélik, ezt a mentséget el kell fogadni, s tiszttársaik tűzzenek ki új tárgyalási napot.”

Ekkoriban volt néptribunus Ti. Sempronius Gracchus, aki ellenséges viszonyban volt P. Scipióval. Ő kijelentette, hogy nem hajlandó nevét tiszttársai határozata alá odaírni, s mikor tőle mindenki keményebb indítványt várt, a következő magyarázatot adta: Mivel L. Scipio testvére távolmaradását annak betegségével indokolja, ezt ő kielégítőnek tartja. Ő nem fogja tűrni, hogy P. Scipiót, míg nem tér vissza Rómába, vád alá helyezzék. S akkor pedig, ha támogatását kéri, ő védelmébe veszi, hogy megóvja a felelősségre vonástól. P. Scipio tettei s a római néptől kapott tisztségek révén az istenek és emberek egyetértésével olyan magasra emelkedett, hogy sokkal nagyobb gyalázat a római népre, mint őrá magára, hogy vádlottként a bírói emelvény elé kell állnia, s meg kell hallgatnia ifjú emberek ócsároló szavait.

53. S nyilatkozatához még a következő méltatlankodó szavakat fűzte: “Ti elétek kell odaállnia, tribunusok, Africa leigázójának, Scipiónak? Hát azért verte és futamította meg Hispaniában a punok négy leghíresebb hadvezérét és négy hadseregét, azért fogta el Syphaxot, győzte le Hannibalt, tette Carthagót a ti adófizetőtökké, szorította Antiochust - hiszen L. Scipio e tette dicsőségét megosztotta fivérével - a Taurus-hegységen túlra, hogy megalázkodjék a két Petillius előtt, s hogy ti győzelmi ünnepet üljetek P. Africanus felett? Hát a kiváló embereknek valamennyi érdemük, valamennyi rájuk ruházott tisztség ellenére sem juthat soha olyan biztos és szinte szent menedék, ahol öregkorukat, ha nem is tisztelettel övezve, de legalább zaklatás nélkül tölthetnék el?”

Nyilatkozata s ehhez fűzött beszéde nemcsak a többiekre, hanem magukra a vádlókra is hatott, akik kijelentették, hogy meg fogják fontolni, mire kötelezi őket a jog és tisztségük.

A népgyűlés szétoszlása után ülést tartott a senatus. Itt az egész senatus - főképpen a consulviseltek és öregebbek - őszinte köszönetet mondott Ti. Gracchusnak azért, hogy az állam érdekét fontosabbnak tartotta személyes ellenszenvénél, a Petilliusokat pedig szidalmakkal árasztották el, hogy a más iránt keltett gyűlölet árán igyekeznek kitűnni, s hogy az Africanus diadalmenetében vitt hadizsákmányt maguknak akarják megkaparintani. Ezután nem esett több szó Africanus ügyéről. Ő Liternumban élt, s nem hiányzott neki a Város. Azt mondják, halála előtt az volt a kívánsága, hogy ott, birtokán temessék el, ott emeljenek neki emlékművet, s így temetését ne hálátlan hazája rendezze meg.

Felejthetetlen férfi! Mindamellett emlékezetesebbek háborúban, mint békében végrehajtott tettei, s élete első fele dicsőbb volt, mint öregkora, hiszen ifjúkorában egyik háborút a másik után viselte, míg a korral tettei is elhalványodtak, s nem jutott tehetségéhez méltó lehetőségekhez. Mi az első consulságához képest a második, még ha ehhez a censorságot is odaszámítjuk? Mi az Asiában viselt legatusi tisztség, amelyet nem csupán betegsége tett eredménytelenné, de magának fiának őt kellemetlen helyzetbe hozó esete is, hazatérése után pedig az a kényszerűség, hogy vagy aláveti magát a törvényszéki eljárásnak, vagy pedig elmenekül az ítélet elől, egyben hazájából is. Viszont egyedül őt övezte a különleges dicsőség, hogy befejezte a pun háborút, amelynél Róma veszélyesebbet és nagyobbat soha még nem viselt.

54. Africanus halála megnövelte ellenfelei harci kedvét. Ezeknek élén M. Porcius Cato állt, aki már Scipio életében gyakran acsarkodott ennek nagysága ellen. Általános vélemény, hogy a Petilliusok az ő

biztatására vállalkoztak Africanus életében a vádemelésre, s terjesztették elő ennek halála után a következő javaslatot: “Óhajtjátok és elrendelitek-e polgárok, hogy annak a pénznek az ügyében, amit Antiochus királytól s az ő uralma alatt állóktól zsákmányoltak, elvittek vagy kizsaroltak, s annak az ügyében, amit ebből nem szolgáltattak be az államkincstárba, Ser. Sulpicius kérdezze meg a senatustól, hogy a senatus a mostani praetorok közül kit bíz meg az ügy kivizsgálásával.”

A javaslat ellen először a két Mummius - Quintus és Lucius - tiltakozott. Véleményük szerint úgy illő - hogy miként eddig is mindig történt -, a kincstárnak be nem szolgáltatott pénz ügyében a senatus folytasson vizsgálatot. A Petilliusok felszólaltak a Scipióknak a senatusban gyakorolt kimagasló, szinte királyi hatalma ellen. L. Furius Purpureo, volt consul, aki egyike volt Asiában a tíz meghatalmazottnak, úgy vélekedett - egy vágást mérve ezzel ellenfelére, Q. Manliusra -, hogy a vizsgálatot ki kell terjeszteni, s az ne csak az Antiochustól, hanem az egyéb királyoktól és népektől elvett pénzek ügyével is foglalkozzék. L. Scipio is a javaslat ellenzőjeként lépett fel, bár nyilvánvaló volt, hogy beszédében nem is annyira a javaslatot akarja támadni, mint saját magát megvédeni.

Felpanaszolta, hogy fivére, P. Africanus, e mindenkinél kimagaslóbb bátorságú és hírű férfi halála után ilyen javaslattal hozakodnak elő. Nem elég, hogy P. Africanusról halála után a szónoki emelvényről még hivatalos gyászbeszédet sem tartottak, most még vádat is emelnek ellene. Még a carthagóiak is megelégedtek Hannibal száműzetésével, a római nép azonban még P. Scipio halálával sem elégszik meg, csak ha hírnevét a sírban is bemocskolhatja, s ráadásul még testvérét is odadobhatja áldozatul a gyűlöletnek.

M. Cato elfogadásra ajánlotta a javaslatot - ránk maradt az Antiochus király pénzéről szóló beszéde -, s tekintélyével elrettentette a tribunusokat, a két Mummiust attól, hogy tiltakozzanak a javaslat ellen. S miután ezek tiltakozásukat visszavonták, a javaslatot valamennyi tribus megszavazta.

55. Ezután Ser. Sulpicius kérdésére, hogy a Petilliusok javaslata alapján kit bíznak meg a vizsgálat vezetésével, az atyák Q. Terentius Culleót nevezték meg. Ennél a praetornál, aki olyan meghitt barátja volt a Cornelius családnak, hogy azok, akik szerint P. Scipio Rómában halt meg és itt temették el - mert ilyen hagyomány is van -, úgy mesélik, hogy most is, mint annak idején a diadalmenetben, kalappal a fején lépkedett a temetésen a koporsó előtt, s a Porta Capenánál mézes bort osztatott a halottas menetben résztvevők között, mivel Scipio Africában több fogollyal együtt őt is kiváltotta az ellenség kezéből - vagy ellenkezőleg, olyan elkeseredett ellensége volt a

családnak, hogy a Scipiókkal szemben álló párt főképpen rendkívül ellenséges érzelmei miatt választotta meg a vizsgálat vezetőjének; elég az hozzá, hogy ennél a család kárára vagy javára nagyon is elfogult praetornál mindjárt először L. Scipiót vádolták be.

Ugyanekkor feljelentették s a vádemelésbe belevették Scipio legatusait is, Aulus és L. Hostilius Catót, s quaestorát, C. Furius Aculeót, hogy azt a látszatot keltsék, mintha mindnyájan bűntársak lettek volna a pénz eltulajdonításában, sőt még két írnokot s egy törvényszolgát is. De L. Hostiliust, az írnokokat és a törvényszolgát még a Scipióra kimondott ítélet előtt szabadon bocsátották. Scipio legatusait, A. Hostiliust és C. Furiust elítélték, mivel, hogy Antiochus kedvezőbb békét köthessen, Scipio hatezer font arannyal és négyszáznyolcvan font ezüsttel többet kapott tőle, mint amennyit a kincstárnak átadott, míg A. Hostilius nyolcvan font aranyat és negyvenhárom font ezüstöt, Furius quaestor pedig százharminc font aranyat és kétszáz font ezüstöt kapott.

Ezeket, az arany és ezüst mennyiségére vonatkozó adatokat én Antias művéből vettem. Ami a L. Scipiónak juttatott arany és ezüst mennyiségét illeti, ebben, úgy gondolom, inkább a másoló hibázhatott, s nem az író közölt téves adatokat. Hiszen valószínűbb, hogy az ezüst súlya fontban többet tett ki, mint az aranyé, s hogy a vádjavaslatban is négy millió, nem pedig huszonnégy millió sestertiusnyi összeg szerepelt. Annál is inkább, mert tudunk arról, hogy a senatus magát P. Scipiót is éppen ekkora összegért vonta felelősségre, s hogy ő az elszámolást, amit fivérével, Luciusszal odahozatott, a senatus szeme láttára saját kezével széttépte, méltatlankodva azon, hogy mikor ő kétszázmilliót adott át az államkincstárnak, négymillióról elszámolást követelnek tőle. S mikor a quaestorok a törvény tilalmára hivatkozva nem mertek pénzt kivenni a kincstárból, mondják, hogy Scipio ugyanilyen önérzetesen követelte a kulcsot, kijelentve, hogy ő ki fogja nyitni a kincstárt, hiszen az ő érdeme, hogy azt zárva kell tartani.

56. Még sok egyéb tudósítás is van főképpen Scipio utolsó napjairól, az ellene emelt vádról, haláláról, temetéséről és síremlékéről, de ezek annyira eltérőek, hogy nem is tudom, melyik hagyománynak vagy melyik írónak adjak hitelt. Még bevádolói személyében sem egyeznek meg; egyesek azt írják, hogy M. Naevius, mások, hogy a két Petillius idéztette törvény elé, s nem említik a vádemelés idejét, halála évét s azt sem, hogy halt meg, és hol volt a temetése. Egyesek szerint Rómában, mások szerint Liternumban halt meg, és temették el. Mindkét helyen mutogatják emlékművét és szobrát. Mert Liternumban is van egy síremléke, s erre állították fel szobrát, amelyet, mint saját szemünkkel láttuk, nemrégen a vihar ledöntött, s Rómában is ott áll a

Porta Capenán kívül a Scipiók síremlékén három szobor. Mint mondják, kettő Publius, illetve Lucius Scipiót, a harmadik pedig Ennius költőt ábrázolja.

S nemcsak a történetírók adatai nem egyeznek, de a P. Scipiónak és Ti. Gracchusnak tulajdonított beszédek is - már ha ezek valóban az ő alkotásaik - ellentmondanak egymásnak. P. Scipio beszédének címében megadja M. Naevius néptribunus nevét, magában a beszédben azonban nem található meg a vádló neve, hanem azt egyszer gazembernek, másszor szószátyárnak nevezi. Gracchus beszéde egyáltalán sem azt nem említi, hogy a két Petillius vádolta be Africanust, sem azt, hogy Africanust törvénybe idézték. Az eseményeket, ha ezeket Gracchus beszédével össze akarjuk egyeztetni, egészen másként kell elképzelnünk, s azoknak az íróknak az adatait kell elfogadnunk, akik szerint Africanus, mikor L. Scipiót a királytól elfogadott pénz miatt bevádolták, Etruriában volt legatus. S a testvérét ért csapás hírére, legatusi tisztségét ott hagyva, Rómába sietett, a kaputól, mivel azt hallotta, hogy fivérét most viszik a fogságba, egyenesen a Forumra rohant, eltaszította mellőle a törvényszolgát, s mikor a tribunusok le akarták fogni, inkább a testvéri érzés, mint a törvény parancsát követve, erőszakoskodott velük.

Erre az esetre céloz magának Gracchusnak az a panasza, hogy egy magánember semmivé tette a tribunusok hatalmát, s végül pedig, mikor L. Scipiónak megígéri támogatását, az a kijelentése, hogy még elviselhetőbb példa, ha azt látjuk, hogy egy néptribunus, mint azt, hogy egy magánember veszi semmibe a tribunusi hatalmat és államot. De úgy helyteleníti Scipiónak ezt az egyetlen szenvedélyes törvénysértését, s úgy rója fel neki, elítélve saját magához méltatlan viselkedését, hogy jelenlegi cselekedetének elmarasztalása helyett önmérsékletének és önuralmának egykori magasztalását idézi fel. Kijelenti, hogy Scipio annak idején megpirongatta a népet, amiért az őt örökös consulnak és dictatornak akarta megtenni, s megakadályozta, hogy szobrát a Comitiumon, a szónoki emelvény mellett, a Curiában, a Capitoliumon és Iuppiter szentélyében felállítsák, s tiltakozott a határozat ellen, hogy a diadalmenetet tartó hadvezér díszruhájába öltöztetett képmását a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter szentélyéből kihozzák.

57. Ezek a példák még egy magasztaló beszédben is tanúsították volna ennek a férfinak rendkívüli lelki nagyságát, akit tisztségei igazi polgárhoz illő magatartásra késztettek - s mindezt egy ellenfele ismerte el, miközben szemrehányásokkal illette.

Kétségtelen tény, hogy ennek a Gracchusnak felesége lett Scipio két lánya közül a fiatalabbik, mert bizonyos, hogy az idősebbet apja P.

Cornelius Nasicával jegyezte el. Azt viszont kevésbé tudjuk, hogy a lány csak apja halála után lett-e Gracchus jegyese, majd felesége, vagy azoknak van igazuk, akik szerint Gracchus, mikor L. Scipiót fogságba vetették, s tiszttársai közül egyik sem volt hajlandó védelmére kelni, megesküdött, hogy a Scipióknak, mint eddig, ezután is ellensége marad, s egyáltalán nem akarja hálájukat kiérdemelni, de nem fogja tűrni, hogy abba a börtönbe, ahova P. Scipio az ő szeme láttára záratta be az ellenség királyait és hadvezéreit, oda most Africanus fivérét zárják be.

S azt mondják, a senatus, amely ezen a napon éppen a Capitoliumon ebédelt, felkelt az asztaltól, s kifejezte óhaját, hogy Africanus a lakoma közben tartsa meg lánya eljegyzését Gracchusszal. S miután az eljegyzést a nyilvános ünnepen megfelelő módon megtartották, Scipio hazament, s közölte feleségével, Aemiliával kisebbik leánya eljegyzésének hírét. Mikor ez asszonyi módon méltatlankodott, hogy nem tanácskozott vele közös gyermekük sorsáról, s hozzáfűzte, hogy őt, az anyát még akkor is tájékoztatnia kellett volna tervéről, ha lányát magával Ti. Gracchusszal akarná is eljegyezni, Scipio örvendve, hogy véleményük ennyire megegyezik, azt felelte, hogy valóban ezzel az emberrel jegyezte el.

Bármennyire különbözzenek is a Scipióról szóló vélemények és írásos emlékek, egy ilyen nagy emberről mindent el kellett mondanom.

58. Miután Q. Terentius praetor befejezte a vizsgálatot, a vétkesnek talált Hostilius és Furius még aznap kezeseket állított a városi praetor előtt. Scipiót, mivel azt állította, hogy minden kapott pénzt beszolgáltatott a kincstárnak, s nincs nála semmi állami vagyon, fogságba akarták vetni. Ekkor P. Scipio Nasica a tribunusok segítségét kérte, és beszédet mondott, amelyben nemcsak általában a Cornelius-nemzetség, de külön a saját családja kétségtelen érdemeit is felsorolta.

Elmondta, hogy szüleik, az ő apja, s P. Africanus és a most bebörtönzött L. Scipio apja - Cnaeius és P. Scipio - milyen rendkívül kiváló férfiak voltak. Ezek, sok évi hispaniai tartózkodásuk idején, számos pun és hispan hadvezérrel és sereggel szemben állva, nemcsak a háborúban gyarapították a római nép hírnevét, hanem az ott lakó népeknek azt is megmutatták, hogy mi is az a római önuralom és hűség, végül pedig mindketten hősi halált haltak a haza szolgálatában. S noha utódaik megelégedhettek volna azzal, hogy ápolják ragyogó emléküket, P. Scipio annyira felülmúlta atyja dicsőségét, hogy azt hitték róla, nem is halandó vérből, hanem isteni törzsből származik.

L. Scipio személyében - akiért ő most szót emel, s akinek fivére legatusként Hispaniában és Africában végrehajtott tetteiről nem is

akar beszélni - találta meg a senatus azt az embert, akit méltónak tartott arra, hogy a sorshúzás mellőzésével rábízza Asia provinciát és az Antiochus elleni háborút, s akit fivére is arra méltatott, hogy ő, aki már kétszer volt consul és censor, s diadalmenetet is tartott, legatusként elkísérje Asiába. S ott, nehogy a consul legatusának nagysága és fénye túlragyogja a consul dicsőségét, úgy rendezte a sors, hogy azon a napon, amelyen L. Scipio Antiochust a Magnesiánál vívott ütközetben legyőzte, P. Scipio onnan több napi járóföldre betegen Elaeában tartózkodott. S az a hadsereg nem volt kisebb, mint Hannibalé, amellyel Africában megütköztünk, s ugyanazt a Hannibalt láthattuk ott a király többi vezére között, aki a pun háborúban fővezér volt.

Ami a háborút illeti, ezt úgy vezették, hogy senki sem okolhatta egyszer sem a végzetet; így a békében igyekeztek vádat emelni, mondván, hogy ezt pénzért adták. Ezzel azonban a tíz meghatalmazott ellen is vádat emelnek, hiszen a béke az ő jóváhagyásukkal jött létre. Bár a tíz meghatalmazott közül néhányan még vádlóként is felléptek Cn. Manliusszal szemben, ám e vádemeléssel nemhogy bűnösségét nem voltak képesek bebizonyítani, de még azt sem tudták elérni, hogy diadalmenetét késleltessék.

59. De, Herculesre, Scipio esetében éppen a békefeltételeket tartják gyanúsnak, s azt mondják, hogy ezek szerfölött kedveznek Antiochusnak, hiszen sértetlenül meghagyták neki egész birodalmát, s legyőzése után is birtokában maradt mindaz, ami a háború előtt az övé volt. S noha mérhetetlen mennyiségű aranya és ezüstje volt, ebből semmit sem adtak át az államkincstárnak, hanem az egész kincs magánemberek vagyonát gyarapította. Vagy nem vittek-e annyi aranyat és ezüstöt mindenki szeme láttára Scipio diadalmenetében, hogy azzal tíz más diadalmenet valamennyi egybehordott kincse sem érne fel?

S vajon mit mondhatnék én a király birodalmának határairól? Antiochus birtokában volt egész Asia és Európának hozzá legközelebb eső része; s mindenki tudja, milyen hatalmas része a földkerekségnek a Taurus-hegységtől az Aegei-tengerig terjedő terület, s hogy ott nemcsak városok, de népek is milyen nagy számban találhatók. S ezt a területet, amelynek hossza több mint harminc, szélessége pedig - a két tenger között - tíz napi járóföld, egészen a Taurus-hegység gerincéig elvettük Antiochustól, akit a földkerekség legszélső zugába száműztünk. Nos, mi többet vehettünk volna el tőle, ha a békét vesztegetés nélkül kapja meg?

Hiszen a legyőzött Philippus megtarthatta Macedoniát, Nabis pedig Lacedaemont, mégsem emeltünk ezért vádat Quinctius ellen! Igen,

mert az ő fivére nem egy Africanus volt, akinek - s ez lett volna a természetes - dicsőségével segíteni kellett volna L. Scipiót, de ehelyett az ellene feltámadt irigység révén, ártott neki. Az ítélet szerint annyi aranyat és ezüstöt vittek L. Scipio házába, hogy ennyit valamennyi birtoka eladásából sem tudott volna összeszedni. De hát hova lett a király aranya, hova tűnt a sok ajándékba kapott pénz? Egy házban, amelyet nem merített ki a költekezés, mégiscsak látni kellene az újonnan nyert vagyon nyomán a bőséget. De természetesen, amit L. Scipio vagyonában nem tudnak megtalálni, azt ellenségei, őt megkínozva és megrágalmazva, a testéből akarják kicsikarni azzal, hogy ezt a nagy hírű férfit éjszakai tolvajok és útonállók közé, börtönbe zárják, hogy ha majd tömlöce mélyén a sötétségben lelkét kilehelte, csupasz holttestét a börtön elé dobják. S ez nem annyira a Cornelius-családnak, hanem sokkal inkább Róma városának a szégyene lesz!

60. Mindezzel szemben Terentius praetor felolvasta a Petilliusok vádemelési javaslatát, a senatus határozatát, a L. Scipióra kimondott ítéletet, s kijelentette, hogy ha Scipio nem fizeti be a megszabott összeget az államkincstárba, ő nem tehet mást, mint hogy az elítéltet elfogatja és börtönbe vetteti. A tribunusok félrevonultak tanácskozni, majd kisvártatva C. Fannius közölte a döntést, amelyet maga és társai, Gracchus kivételével, hoztak:

“A tribunusok nem fogják megakadályozni a praetort hivatalos kötelessége teljesítésében.” Ti. Gracchus magyarázatként kijelentette, ő nem akadályozza meg a praetort abban, hogy L. Scipio vagyonából a törvény által követelt részt lefoglalja. De hogy azt a L. Scipiót, aki legyőzte a világ leggazdagabb királyát, kiterjesztette a római nép birodalmának határait a földkerekség széléig, s jótéteményeivel a római nép lekötelezettjévé tette Eumenes királyt, a rhodusiakat és Asia annyi más városát, s az ellenség több vezérét, akiket ott vitt diadalmenetében, börtönbe vetette, hogy ezt a L. Scipiót bezárják a börtönbe a római nép ellenségei közé, ő ebbe nem egyezik bele, a szabadon bocsátását követeli. Ezt a nyilatkozatot a gyűlés olyan tetszéssel hallgatta, s az emberek olyan örömmel nézték Scipio szabadon bocsátását, mintha ítéletét nem is ugyanebben az államban hozták volna.

Ezután a praetor elküldte a quaestort, hogy az állam nevében foglalja le Scipio vagyonát. Ámde nemcsak hogy nyomát sem találták a királyi pénznek, de még annyit sem tudtak összeszedni, amennyire a büntetés összege rúgott. Ezt a pénzt L. Scipio rokonai, barátai és cliensei adták össze, s ha elfogadja, gazdagabb lesz, mint meghurcolása előtt volt, de ő semmit sem tartott meg magának. Ami a létfenntartáshoz szükséges volt, azt legközelebbi hozzátartozói

visszavásárolták számára, s így az eddig Scipiót övező gyűlölet a praetor, a törvényszék tagjai s a feljelentők ellen fordult.

HISPANIA

HARMINCKILENCEDIK KÖNYV

1. Mialatt Rómában ilyen események játszódtak le - ha ugyan ebben az évben estek meg -, mindkét consul Liguriában hadakozott. Ez az ellenség szinte arra született, hogy a nagy háborúk közötti szünetekben ébren tartsa a rómaiak harci fegyelmét, s nem volt provincia, amely jobban megacélozta volna a katonák harciasságát. Hiszen Asiában a kellemes városok, a szárazföldi és tengeri termékek bősége, az elpuhult ellenség s a királyi kincsek a seregeknek csak a gazdagságát növelték, nem a bátorságát. Különösen Cn. Manlius főparancsnoksága idején vált lazává és hanyaggá az irányítás; ezért bűnhődött seregünk súlyos vereséggel Thraciában, ahol kissé megerőltetőbb meneteléssel és gyakorlottabb ellenséggel kellett megbirkóznia. Liguriában azonban minden megvolt, ami a katonát állandó erőkifejtésre késztetheti: hegyes és zordon vidék, melynek pusztán a megszállása s még inkább az itt tanyázó ellenség elűzése nagy megerőltetésbe került; meredek, szűk, a leshelyek miatt veszélyes utak; ügyes, gyors, váratlanul felbukkanó ellenség, amely miatt egyetlen pillanat és hely sem lehetett nyugodt és zavartalan; a megerősített helyi erődök sok fáradsággal és veszéllyel járó kényszerű ostroma; szegény vidék, amely a katonákat takarékosságra kényszeríti, s nem sok zsákmányt ígér. Ezért a hadmenetet nem kísérték markotányosok, s nem nyújtotta meg a teherhordó jószágok hosszú sora. Csupán fegyverek alkották s katonák, akiknek minden reménye a fegyverekben volt. S mindig megvolt az alap vagy ok, hogy háborút kezdjenek az ellenséggel, amely otthoni szegénysége miatt be-betört a szomszédos területekre, döntő csatára kényszeríteni viszont nem lehetett.

2. C. Flaminius consul a friniates ligurokkal területükön több szerencsés ütközetet vívott, s megadásra kényszerítette és lefegyverezte ezt a népet. De mikor megbüntette őket, mert nem szolgáltatták be fegyverüket becsületesen, falvaikat elhagyva az Auginus hegyre menekültek. A consul tüstént utánuk nyomult. De ismét szétfutottak, s nagy részük fegyvertelenül hanyatt-homlok menekült úttalan utakon s meredek sziklákon át, ahol az ellenség már nem követhette őket, s így eljutottak az Appenninus túlsó oldalára. A táborban maradókat a rómaiak körülvették, és foglyul ejtették. A consul ezután átvezette legióit az Appenninuson. Itt a ligurok, kihasználva az általuk megszállt hegy magasságát, egy ideig védekeztek, de csakhamar megadták magukat, s a rómaiak most sokkal gondosabban kutatták fel és vették el valamennyi fegyverüket.

A háború ezután az apuani ligurok ellen folyt tovább, akik oly

gyakran intéztek betöréseket Pisae és Bononia területére, hogy nem lehetett megművelni a földeket. A consul ezeket is megtörte, s így biztosította a szomszédos népek békéjét. S miután provinciája nyugalmát nem zavarta már a háború, utat építtetett Bononia és Arretium között, hogy katonái ne maradjanak tétlenül.

M. Aemilius, a másik consul fölégette és végigpusztította a liguroknak a síkságon levő földjeit és falvait, miközben ők maguk a Ballista és Suismontium nevű két hegyet szállották meg. Ezután a hegyeken tartózkodók ellen indult, először kisebb összecsapásokban kifárasztotta, majd kikényszerítve, hogy lejöjjenek és csatába bocsátkozzanak, szabályos ütközetben legyőzte őket, miközben Dianának egy szentélyt ajánlott fel. S miután az Appenninus innenső oldalán mindnyájukat legyőzte, a hegy túlsó oldalán levőket támadta meg - ezek között voltak azok a friniates ligurok is, akikhez C. Flaminius nem jutott el -, valamennyit leigázta, elvette fegyvereiket, s az egész tömeget a hegyekből a síkságra telepítette.

Majd, hogy Liguriában helyreállította a békét, egész seregét a gallusok területére vezette, s megépíttette a Placentiától Ariminiumig vezető utat, amely a Via Flaminiába torkollott. A ligurokkal vívott utolsó szabályos ütközetben egy szentélyt ajánlott fel Iuno királynőnek. Ez történt ebben az évben Liguriában.

3. Galliában M. Furius praetor - mert békében is a háború látszatát szerette volna kelteni - a mit sem vétett cenomanusoktól elkobozta fegyvereiket. A cenomanusok ezért panasszal fordultak Rómában a senatushoz. Ez Aemilius consulhoz utasította őket, ráruházta a vizsgálat és a döntés jogát, s a praetorral folytatott heves vita után igazságot szolgáltattak nekik. A praetort utasították, hogy adja vissza a cenomanusok fegyvereit, és távozzék el a provinciából.

Ezután a latin szövetségeseknek az egész Latium valamennyi helységéből tömegesen összegyűlt követeit bocsátották be a senatus elé. Panaszukra, hogy nagy számú polgártársuk költözött Rómába, s ezek itt estek át a vagyonbecslésen, a senatus megbízta Q. Terentius Culleo praetort, kutassa fel azokat, akikről a szövetségesek be tudják bizonyítani, hogy ők maguk vagy atyáik C. Claudius és M. Livius censorok vagy a későbbi censorok idejében az ő földjükön jelentek meg a vagyonbecslésen, s kényszerítse őket, hogy térjenek vissza oda, ahol előzőleg voltak vagyonbecslésen. A vizsgálat következtében tizenkétezer latin tért vissza hazájába a Városból, amely már ekkor is túlzsúfolt volt az idegenek nagy tömege miatt.

4. Mielőtt a consulok visszatértek Rómába, megérkezett Aetoliából M. Fulvius proconsul. Miután Apollo szentélyében a senatus előtt

beszámolt Aetoliában és Cephallaniában folytatott tevékenységéről, kérte az atyákat, hogy ha méltányosnak tartják, az állam érdekében végzett jó és eredményes szolgálataiért rendeljenek el hálaadó ünnepet a halhatatlan isteneknek, s szavazzák meg számára a diadalmenetet. Viszont M. Aburius néptribunus kijelentette, ő tiltakozni fog, hogy ebben a dologban M. Aemilius consul megérkezése előtt bármit is határozzanak. A consul ellenvetést akar tenni, s mikor provinciájába elutazott, megkérte őt, ne engedje, hogy ebben az ügyben visszaérkezése előtt határozatot hozzanak. Ez Fulvius számára csupán időveszteséget jelent; hiszen a senatus a consul jelenlétében is saját belátása szerint fog dönteni.

Fulvius erre így válaszolt: Ha az emberek nem is tudnának a közte és M. Aemilius között levő feszült viszonyról, vagy ha akármilyen féktelen és zsarnoki módon adna is kifejezést haragjának Aemilius, semmiképpen sem lenne megengedhető, hogy a távollevő consul megakadályozza a halhatatlan isteneket megillető hálaadást, és késleltesse a megérdemlett s neki kijáró diadalmenetet, s hogy egy hadvezér fényes haditettei után győztes seregével, a zsákmánnyal és a hadifoglyokkal a kapu előtt várakozzék addig, amíg a consulnak, aki szántszándékkal éppen ezért késik, kedve támad visszatérni Rómába. De végül is, amikor az ő ellenséges viszonya a consullal közismert, ki remélhetné a legkisebb méltányosságot is attól az embertől, aki az állami levéltárba a következő, az egyik gyérebben látogatott senatusi ülésen ravasz módon elfogadtatott határozatot helyeztette el: “Nem tartjuk Ambraciát olyan városnak, amelyet ostrommal foglaltak el.” - Azt az Ambraciát, amelyet sánc és ostromfedelek segítségével vettek be, ahol az ostromműveket felgyújtották, és újakat kellett építeni, ahol a falak körül, a föld felett és a föld alatt tizenöt napig tartott a küzdelem, ahol - noha a katonák már feljutottak a falakra - kora hajnaltól éjszakáig, hosszú ideig eldöntetlenül folyt a harc, s ahol több, mint háromezer ellenséges katonát vágtak le!

S miféle rágalmazó bejelentést tett a főpapoknál, hogy az elfoglalt városokban kirabolták a halhatatlan istenek szentélyeit? Mert hiszen nem volt bűn Rómát feldíszíteni Syracusae és a többi elfoglalt város kincseivel, s csupán Ambracia elfoglalásakor nem volt szabad érvényesíteni a hadi jogot? Ő arra kéri az összeírt atyákat és a tribunusokat, ne engedjék, hogy leggőgösebb ellensége gúnyt űzzön belőle!

5. A tribunust erre mindenki részben kéréssel, részben fenyegetéssel árasztotta el. Legjobban tiszttársa, Ti. Gracchus beszéde hatott rá, aki ezeket mondta: Már az sem szolgál jó példával, hogy valaki hivatalos tisztségét személyes ellenszenve érvényesítésére használja fel, viszont ha egy néptribunus hajlandó mások viszálykodásának eszközévé válni,

az megvetendő, testületének méltóságához és a megszentelt törvényekhez méltatlan dolog. Mindenkinek saját véleménye alapján kell eldöntenie, kit gyűlöl vagy kit szeret, s melyik ügyet helyesli, vagy nem helyesli, és nem függhet egy másik ember pillantásától vagy intésétől, nem rángathatja őt befolyásával ide-oda másvalakinek a hangulata, s mint néptribunus, nem lehet kiszolgálója egy consul dühének, s nem köteles emlékezetében tartani, hogy magánemberként mit bízott rá M. Aemilius. Nem szabad elfelejtenie, hogy tribunusi tisztségét a római nép ruházta rá, s ezt az egyes polgárok pártfogása és szabadsága érdekében kapta, nem pedig azért, hogy a consul egyeduralmát támogassa. Még arra sincs tekintettel, hogy az utókor emlékezni fog rá: ugyanabban a testületben két néptribunus közül az egyik az állam érdekében el tudott feledkezni egyéni ellenszenvéről, míg a másik egy idegen ember gyűlöletének szószólójaként lépett föl.

Miután a tribunus a rendreutasító szavaktól meggyőzve elhagyta a templomot, Ser. Sulpicius praetor előterjesztésére M. Fulviusnak megszavazták a diadalmenetet. Ő az összeírt atyákhoz intézett köszönő szavaihoz hozzáfűzte, hogy aznap, amelyen Ambraciát elfoglalta, nagy ünnepi játékokat ajánlott fel a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. E célra a városokból száz font aranyat hozott magával, kéri, hogy ezt az aranyat különítsék el attól az összegtől, amit ott fog vinni diadalmenetében, majd átad az államkincstárnak. A senatus úgy döntött, meg kell kérdezni a főpapi testületet, szükséges-e ezt az összeget teljes egészében a játékokra fordítani. Mikor a főpapok kijelentették: semmiféle vallási előírás nem szabályozza, mennyi lehet a játékok költsége, a senatus Fulviusra bízta, hogy mennyi pénzt akar felhasználni, csak azt kötötte ki, hogy az összeg ne legyen több nyolcvanezer asnál.

Fulvius januárban akarta megrendezni diadalmenetét. De mikor meghallotta, hogy M. Aemilius consul, akit M. Aburius néptribunus levélben értesített tiltakozása visszavonásáról, maga indult el Rómába a diadalmenet megakadályozására, s útjában csupán betegsége tartja fel, nehogy a diadalmenet még több viszálykodásra kényszerítse, mint maga a háború, korábbi időpontra tűzte ki a diadalmenet napját. December huszonharmadikán tartotta meg diadalmenetét az aetoliaiak és Cephallania felett. Kocsija előtt összesen száztizenkét font súlyú arany koszorúkat vittek, továbbá ezernyolcvanhárom font ezüstöt, kétszáznegyvenhárom font aranyat, száztizennyolcezer atticai tetrachmát, tizenkétezer-háromszázhuszonkét Philippus-aranyat, hétszáznyolcvanöt ércszobrot, kétszázharminc márványszobrot, nagy mennyiségű fegyvert, lövedéket s egyéb ellenséges hadizsákmányt, ezenkívül a legkülönfélébb gerelyvető, hajító- és ostromgépeket, s itt haladtak az aetoliai és cephallaniai hadvezérek s Antiochus ott

hagyott királyi vezérei is, összesen huszonheten. A Városba való bevonulása előtt a Circus Flaminiusban sok katonai ajándékot osztott szét a római és szövetséges tribunusok, elöljárók, lovagok és centuriók között. A zsákmányból a katonáknak fejenként huszonöt denárt adott, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták.

6. Már közeledett a consulválasztó gyűlés ideje; megtartására, mivel M. Aemilius, akit a sorshúzás e feladatra kijelölt, nem tudott visszajönni, C. Flaminius érkezett Rómába. Az ő vezetésével választották meg consulnak Sp. Postumius Albinust és Q. Marcius Philippust. Ezután a következők lettek a praetorok: T. Maenius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus és L. Quinctius Crispinus.

Az év végén, már a főtisztviselők megválasztása után, március ötödikén tartotta meg diadalmenetét Cn. Manlius Vulso az Asiában lakó gallusok felett. Azért ilyen későn, hogy Q. Terentius Culleo - még mint praetor - ne vádolhassa be őt a Petillius-féle törvény alapján, és hogy ne hamvassza el őt is egy másik embert, a L. Scipiót elítélő törvényszéki eljárás lángja; hiszen a bírák rá még jobban haragudtak volna mint Scipióra, mert híre járt, hogy ő, mint utódja, a legkülönfélébb lazaságokkal tönkretette a Scipio által oly szigorúan megőrzött katonai fegyelmet. S rossz hírét nemcsak az növelte, ami provinciájában, az emberek szemétől távol, hír szerint megtörtént, hanem az is, amit katonái magatartásában naponta meg lehetett figyelni. Mert a Városban az idegen fényűzés hódítása az asiai hadsereg megérkezésével kezdődött. Ők hoztak először érclábú heverőket, drága takarókat, függönyöket, szöveteket s akkor a legdrágább berendezési tárgynak számító egylábú asztalokat és díszasztalkákat. Ekkor jelentek meg a lakomákon az énekesek, citerások, és az asztal melletti szórakozás egyéb fajtái. Magát a lakomát is egyre nagyobb gonddal és fényűzéssel rendezték meg. S a szakács, akit régebben értéke és szolgálata alapján a rabszolgák leghitványabbjának tartottak, egyre értékesebb lett, szolgálatát már-már művészet számba vették. S mégis mindez, ami akkor feltűnést keltett, csak csírája volt a későbbi pazarlásnak.

7. Cn. Manlius diadalmenetében kétszáztizenkét arany koszorút, kétszázhúszezer font ezüstöt, kétezer-százhárom font aranyat, százhuszonhétezer atticai tetrachmát, kétszázötven cistophorust és tizenhatezer-háromszázhúsz Philippus-aranyat vittek, s a kocsik színültig meg voltak rakva gallus fegyverekkel és egyéb hadizsákmánnyal, kocsija előtt pedig ötvenkét ellenséges hadvezért vezettek. Manlius fejenként negyvenkét denárt osztott ki katonái között, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát

kapták, s a gyalogosoknak kétszeres zsoldot adatott.

A zsákmányból megajándékozott, valamennyi rendfokozatot képviselő katonák nagy számban vonultak kocsija mögött, s a katonák fővezérükről mondott verseiből kitetszett, hogy ezek az engedékeny és népszerű hadvezérnek szólnak, s így a diadalmenetet nem is annyira a polgárok, hanem sokkal inkább a katonák lelkesedése jellemezte. Ám Manlius barátai elég ügyesek voltak ahhoz, hogy számára a nép jóindulatát is megnyerjék; ösztönzésükre a senatus úgy határozott, hogy a diadalmenetben vitt pénzből fizessék vissza a népnek az államkincstárba befizetett hozzájárulását, ha még nem kapta volna vissza. S a praetorok minden ezer as után lelkiismeretes pontossággal kifizették a huszonöt és fél as kamatot.

Ugyanebben az időben egy-egy katonai tribunus érkezett a két Hispaniából a provinciákat kormányzó C. Atinius és L. Manlius leveleivel. Ezekből kiderült, hogy a celtiberek és lusitanusok fegyverben állnak, s pusztítják a szövetségesek földjeit. A senatus az ügy tárgyalását határozathozatal nélkül elhalasztotta az új főtisztviselők hivatalba lépéséig.

Ebben az évben a Római Játékok alkalmával, amelyeket P. Cornelius Cethegus és A. Postumius Albinus rendeztek, a circusban egy rosszul megerősített oszlop rádőlt Pollentia szobrára, s letaszította a helyéről. Az atyák az emiatt érzett vallásos aggodalom folytán úgy határoztak, hogy a Játékok idejét egy nappal meg kell hosszabbítani, az egy szobor helyett kettőt állítani fel, s az egyiket újonnan aranyozni. C. Sempronius Blaesus és M. Furius Luscus aedilisek megismételték az egy napig tartó Plebeius Játékokat is.

8. A következő évben Sp. Postumius Albinus és Q. Marcius Philippus consulokat a hadsereg, a háborúk és a provinciák gondja helyett egy belső összeesküvés megtorlása foglalkoztatta. A praetorok kisorsolták provinciáikat: T. Maenius kapta a városiak, M. Licinius Lucullus a városiak és idegenek közti jogügyek intézését, C. Aurelius Scaurus Sardiniát, P. Cornelius Sulla Siciliát, L. Quinctius Crispinus Hispania innenső, C. Calpurnius Piso pedig Hispania túlsó részét. A két consult a titkos összeesküvés kivizsgálásával bízták meg.

Ez azzal kezdődött, hogy hozzánk érkezett - először Etruriába - egy egyszerű görög ember, aki egyetlen olyan művészethez vagy tudományhoz sem értett, amelyekre ez a példátlanul művelt nép szellemünk és testünk művelése végett minket megtanított; pap volt és jövendőmondó. De nem olyan, aki az isteneket nyíltan tiszteli, és tanait nyilvános szertartáson feltárva az emberekben babonás félelmet ébreszt, hanem titkos, éjszakai szertartások szervezője. Ezeknek titkaiba kezdetben csak kevés embert avattak be, de később egyre

jobban kezdték vonzani a férfiakat és a nőket. Majd, hogy minél több lelket nyerjenek meg, a szertartást borozással és lakomával kötötték össze. S itt, mikor a bortól felhevültek, s az éjszaka meg a férfiak és asszonyok s a fiatalabb és öregebb korúak összevegyülése minden szemérmes tartózkodást feloldott, megkezdődött az ocsmány orgiák mindenféle fajtája, mert mindenki úgy érezte, hogy itt megtalálhatja azt az élvezetet, amelyre természete szerint különösen vágyott. S itt nemcsak egyféle gyalázat, a két nemnek szabadon született fiúkkal és asszonyokkal vegyesen űzött fajtalankodása folyt, hanem hamis tanúk, hamis pecsétek, végrendeletek és feljelentések is kikerültek ebből a műhelyből, sőt egyes családokban mérgezésekre és gyilkosságokra is sor került, úgy hogy nem egyszer a holttestet sem lehetett megtalálni, hogy eltemessék. A gaztetteket sokszor ravaszság, még többször erőszak segítségével vitték végbe. S az erőszakosság titokban maradt, mert az üvöltés, a dobok és a cymbalum zajától a megbecstelenítettek és megöltek segélykiáltásait egyáltalán nem lehetett hallani.

9. Ez a szörnyű romlás, mint valami fertőző ragály, Etruriából Rómába is eljutott. Először ugyan rejtve maradt az efféle bűnöknek több teret és lehetőséget nyújtó Város nagysága miatt, végül azonban feljelentés útján Postumius consul tudomására jutott, nagyjából a következő módon. P. Aebutius, akinek az apja a seregben állami lóval szolgált, kis korában árvaságra jutott, s gyámjai halála után anyja, Duronia és mostohaapja, T. Sempronius Rutilus gondjaira bízták. Anyja teljesen férje befolyása alatt állott, mostohaapja pedig, mivel a gyámi megbízatást úgy teljesítette, hogy nem tudott elszámolni, szerette volna gyámfiát vagy eltenni láb alól, vagy valamilyen módon úgy behálózni, hogy teljesen hatalmába kerüljön.

Az ifjú tönkretevésére legbiztosabb módszernek a bacchanália kínálkozott. Anyja közölte a fiatalemberrel, hogy annak betegsége idején megfogadta, mihelyt felgyógyul, beavatja őt Bacchus szertartásaiba, s mivel kívánsága az istenek kegyéből teljesült, most szeretné beváltani fogadalmát. Ehhez tíz napi önmegtartóztatás szükséges, s a tizedik napon majd lakoma és fürdés után bevezeti őt a szentélybe.

Volt egy közismert örömleány, Hispala Faecenia szabadosnő, aki jobb sorsot érdemelt volna ennél a szolgáló korában megszokott foglalkozásnál, s aki felszabadítása után is ugyanilyen módon kereste kenyerét. Ez, mivel közel lakott, bejárt Aebutiushoz, de ez a kapcsolat a legkevésbé sem ártott sem az ifjú vagyonának, sem jóhírének. Hiszen szerelmével Hispala közeledett az ifjúhoz, aki, mivel gyámjai mindennel nagyon szűkösen látták el, az örömleány bőkezűségéből élt. Sőt a lány, mivel e kapcsolat annyira rabul ejtette, odáig ment, hogy mikor gyámja meghalt, s mivel nem volt senki rokona, ő a

tribunusoktól és a praetoroktól gyám kijelölését kérte, végrendeletét megírva Aebutiust jelölte ki egyetlen örökösévé.

10. Mivel a lány szerelmének ilyen zálogát adta, s mivel nem volt titkuk egymás előtt, az ifjú tréfásan megjegyezte, ne csodálkozzék, ha néhány éjszaka egyedül kell aludnia. Vallásos okokból, hogy a felgyógyulásáért tett fogadalmat teljesítse, be akarja magát avattatni a bacchusi szertartásokba. A leány ennek hallatára rémülten felkiáltott: “Az istenek óvjanak meg ettől!”; még a halál is jobb lenne mindkettőjük, a maga s a fiú számára ennél a cselekedetnél; s átkot és pusztulást kért annak a fejére, aki az ifjúnak ezt a tanácsot adta. - Az ifjú, elcsodálkozva szavain és felindulásán, kérte, ne átkozódjék, mert erre a dologra gyámja beleegyezésével anyja szólította fel.

“Így hát - felelte a lány - saját gyámod mesterkedik azon - mert anyádat talán bűn lenne ezzel gyanúsítani -, hogy ezzel erkölcsödet, becsületedet, reményeidet és életedet tönkretegye!”

Mikor az ifjú még jobban elcsodálkozott, s megkérdezte, mit akar ezzel mondani, a lány irgalomért és bocsánatért esedezve valamennyi istenhez és istennőhöz, amiért szerelmétől kényszerítve elárulja, amiről hallgatnia kellene, elmondta, hogy mint szolgálója, úrnőjét ő is elkísérte ebbe a szentélybe, de felszabadítása után már egyszer sem járt ott. Így tudja, hogy ez a hely a legkülönfélébb romlottságok otthona, s hogy már két éve senkit sem avatnak fel itt, aki húsz évesnél idősebb. Azt, akit ide bevezetnek, úgy adják a papok kezére, mint valami áldozati állatot, s olyan helyre viszik, amely visszhangzik az üvöltéstől, a zenélés, a cymbalumok és dobok körben felhangzó zajától, hogy ne lehessen hallani az erőszakosan meggyalázottak segélykiáltásait. Ezután kérte, majd megeskette, hogy ezt a dolgot igyekezzék bármilyen módon is meghiúsítani, s ne alacsonyodjék le oda, ahol először minden gyalázatosság elszenvedésére, azután pedig elkövetésére kényszerítik. S nem engedte el előbb az ifjút, csak mikor az szavát adta, hogy kerülni fogja ezeket a szertartásokat.

11. Mikor a fiú hazatért, s anyja emlékeztette, hogy tekintettel felavatására mit kell tennie aznap és a következő napokon, ő azt felelte, hogy egyáltalán nem tesz semmit, s eszébe sincs felavattatni magát. E beszélgetésnél jelen volt mostohaapja is. Az asszony rögtön kiabálni kezdett, hogy nem képes tíz napig lemondani a Hispalával való együtthálásról, ennek a kígyónak csábítása és mérge annyira átjárta, hogy nincs tekintettel sem anyjára, se gyámjára, se az istenekre.

S anyja és mostohaapja szidalmakat szórva reá négy szolga segítségével kilökték a házból. Az ifjú ekkor apja húgához, Aebutiához

ment, elbeszélte neki, miért űzte el anyja, majd ennek biztatására másnap tanúk nélkül elmondta az esetet Postumius consulnak. A consul azzal bocsátotta el, hogy három nap múlva jöjjön vissza, majd másnap megkérdezte anyósát, Sulpiciát, ezt a nagy tiszteletben álló asszonyt, hogy ismeri-e az Aventinusról az Aebutia nevű éltes asszonyt. Mikor ez azt válaszolta, hogy úgy ismeri, mint aki igen derék s a régi erkölcsök szerint élő asszony, a consul kijelentette, hogy szeretne találkozni vele, küldjön el hozzá, s hívassa meg őt magához.

Aebutia a meghívásra elment Sulpiciához, s a consul, aki valamivel később látszólag véletlenül jelent meg, a beszélgetést bátyja fiára, Aebutiusra terelte. Az asszony könnyekben tört ki, s mesélni kezdett az ifjú szomorú sorsáról, akit éppen azok forgatnak ki vagyonából, akiktől ezt legkevésbé lehetett volna várni, s aki most nála él, anyja kitaszította, mert a derék fiatalember - segítsék meg ezért az istenek! - nem volt hajlandó beavattatni magát az erkölcstelen hírű titkos szertartásokba.

12. A consul, miután már eleget tudott ahhoz, hogy Aebutius bejelentését ne tartsa valótlannak, Aebutiát elbocsátva megkérte anyósát, hívassa magához a szintén az Aventinuson lakó szabadosnőt, Hispalát, akit a szomszédság ott jól ismer, mert tőle is szeretne néhány dolgot megkérdezni. Hispalát már az üzenet is megijesztette, mikor pedig - nem sejtve, miért hívták meg ehhez a tekintélyes és köztiszteletben álló asszonyhoz - megpillantotta az előcsarnokban a lictorokat, a consul kísérőit s magát a consult, kis híja, hogy el nem ájult. A consul a lányt a ház belsejébe vezette, anyósa jelenlétében biztosította, hogy ha rászánja magát, s elmondja az igazságot, nem lesz semmi oka a félelemre. Erről olyan asszony, mint Sulpicia, vagy ő maga kezeskedik. Mondja el neki, mi szokott történni Stimula ligetében az éjszakai szertartáson tartott bacchanáliákon.

Ennek hallatára a lány egész testét olyan rémület és remegés fogta el, hogy jó ideig meg se tudott szólalni. Végül, mikor magához tért, elmondta, hogy őt mint egészen fiatal szolgálólányt avatták fel úrnőjével együtt; ennek már jó egynéhány éve, de mióta felszabadították, semmit se tud az ott történtekről. A consul már ezért is megdicsérte, hogy nem tagadta le felavatását, de kérte, hogy ugyanolyan őszintén számoljon be a többi részletről is. S a lány válaszára, hogy nem tud többet mondani, közölte vele: ha valaki más fogja őt bevádolni, nem számíthat olyan elnézésre és megbocsátásra, mintha saját jószántából tesz vallomást; egyébként vele már valaki közölte mindazt, amit tőle hallott.

13. A lány nem kételkedett benne - ami igaz is volt -, hogy Aebutius árulta el a szertartások titkait; Sulpicia lábához vetette magát, s

először hozzá kezdett könyörögni: Ne engedje, hogy egy szabadoslány és szerelmese beszélgetéséből komoly, sőt főbenjáró ügy váljék. Ő mindezt nem azért mondta, mintha tudna valamit, hanem, hogy az ifjút megijessze.

Postumiust ekkor elöntötte a harag, s kijelentette, nyilván azt hiszi, hogy most is szerelmesével, Aebutiusszal enyeleg, s nincs tudatában, hogy ennek a rendkívül tiszteletreméltó asszonynak a házában magával a consullal beszél. Sulpicia azonban felemelte a remegő lányt, bátorította, s közben igyekezett veje haragját is csillapítani. Végül Hispala összeszedte magát, s keserűen panaszkodva Aebutius szószegése miatt, aki az őneki nyújtott rendkívüli segítségét ilyen módon hálálta meg, kijelentette, hogy nagyon retteg az istenektől, akiknek titkos avatási szertartását elárulja, de még sokkal jobban az emberektől, akik őt, elárulójukat, saját kezükkel fogják széttépni. Ezért arra kéri Sulpiciát és arra a consult, küldjék el őt valahová, messze Italiától, ahol biztonságban eltöltheti élete hátralevő részét. A consul kérte, nyugodjék meg, s megígérte, gondoskodni fog róla, hogy Rómában való tartózkodása biztonságos legyen.

Ekkor Hispala elbeszélte, hogyan is keletkeztek ezek a szertartások. A szent helyre először csak asszonyok léphettek be, s oda egyetlen férfit sem lehetett bebocsátani. Minden évben csak három napot jelöltek ki, s ekkor avatták fel napközben Bacchus új híveit, a papnőket pedig felváltva a matronák közül választották. Ezt az egész rendet azután - mintha az istenek figyelmeztetésére tenné - megváltoztatta az egyik campaniai papnő, Paculla Annia. Ő volt az első, aki férfiakat is felavatott, mégpedig saját fiait, Minius és Herennius Cerriniust; a szertartásokat nappal helyett éjszaka rendezte, s az évi három nap helyett minden hónapban öt napot jelölt ki a felavatási szertartásokra. S attól kezdve, hogy a szertartásokat vegyesen látogatták, s ott férfiak és nők összekeveredtek, s féktelenségüket még az éjszaka is növelte, alig van olyan bűn, olyan gaztett, amit ott ne követtek volna el. S a férfiak egymás között még több fajtalanságot műveltek, mint a nőkkel szemben. Aki pedig nem tűrte elég készségesen a megbecstelenítést, s túl renyhe volt a gaztettek elkövetésében, azt, mint valami jószágot, feláldozták. Semmit se szabad bűnnek tartani - ez számít náluk a legfőbb vallási szabálynak.

A férfiak, mint a megszállottak, testük őrjöngő rángatózása közben jövendőt mondanak; a matronák a bacchansnők öltözetében, lobogó hajjal, lerohannak a Tiberishez kezükben égő fáklyával, a vízbe dugják, majd - mivel abban nyers kén és oltatlan mész van - égve húzzák elő. Azokról az emberekről, akiket csigára kötnek, s a szem elől ismeretlen barlangokba hurcolnak, azt híresztelik, hogy az istenek

ragadják el őket. S azok járnak így, akik nem voltak hajlandók velük együtt felesküdni, gaztetteikben részt venni, vagy a megbecstelenítést eltűrni. Immár jelentékeny tömeget, szinte egy másik népet alkotnak, s köztük nem egy előkelő férfi és asszony található. A legutóbbi két évben elrendelték, hogy senkit sem szabad felavatni, aki húsz évesnél idősebb, mert olyan korúakra vadásznak, akik könnyebben rávehetők az eltévelyedésre és fajtalanságra.

14. Vallomása befejeztével ismét lábuk elé borult, s megismételte előbbi kérését, hogy küldjék el őt az országból. A consul megkérte anyósát, ürítse ki háza valamelyik részét, hogy oda Hispala beköltözhessen. A ház emeletén kapott helyet; az utcáról ide felvezető lépcsőket elzárták, úgyhogy a feljárat a ház belsejében volt. Faecenia minden holmiját tüstént ideszállították, szolgáit is idehozták, Aebutiusnak pedig a consul egyik clienséhez kellett költöznie.

Postumius, miután ily módon gondoskodott mindkét feljelentő biztonságáról, az ügyet a senatus elé terjesztette, s itt sorban mindenről beszámolt, a neki tett bejelentéstől kezdve addig, hogy a nyomozás során mi jutott tudomására. Az atyákat roppant rettegés fogta el; részben az állam miatt, amelyet az efféle összeesküvések és éjszakai összeseregelések titkos merénylettel és veszéllyel fenyegethetnek, részben pedig kit-kit személyesen saját hozzátartozói miatt, hogy közülük hátha valamelyik belekeveredett ebbe a gazságba. A senatus úgy döntött, hogy a consulnak hálájukat nyilvánítják, amiért az ügyet páratlan körültekintéssel derítette fel, s így semmi nyugtalanságot nem keltett. Ezután megbízták a consulokat, hogy a bacchanáliák és az éjszakai szertartások ügyében soron kívül tartsanak vizsgálatot; gondoskodjanak róla, hogy Aebutiusnak és Faeceniának bejelentésük miatt ne legyen bántódásuk, s igyekezzenek jutalom kitűzésével másokat is feljelentésre buzdítani. Igyekezzenek a szertartások papjait - férfiakat és nőket egyaránt - nemcsak Rómában, de valamennyi forumon és törvénykezési helyen felkutatni, hogy ezek a consulok kezébe kerüljenek. Rendeljék el Rómában s küldjenek rendeletet egész Italiában mindenhová, hogy senki, aki Bacchus szertartásába be van avatva, nem gyülekezhet, szertartás címén nem jöhet össze, és semmi, az istenekkel kapcsolatos dolgot nem cselekedhet. Mindenekelőtt pedig fel kell kutatni azokat, akik összegyűltek és ünnepélyesen felesküdtek a fajtalanság és gyalázat művelésére. - Így szólt a senatus határozata.

A consulok utasították a curulis aedilISEKET, kutassák fel a szertartások valamennyi papját, s akit elfogtak, tetszés szerinti időre tartsák fogságban a nyomozás érdekében. A plebeius aedilisek ügyeljenek, hogy sehol se tartsanak éjszakai összejöveteleket. A gyújtogatások megelőzése végett a közbiztonságra felügyelő

triumvireket utasították: városszerte állítsanak fel őrségeket, s ügyeljenek, hogy semmiféle éjszakai összejövetel ne forduljon elő, s a triumvirek mellé segítségül még öt embert rendeltek, hogy a Tiberis túlsó partján mindegyik vigyázzon saját körzete épületeire.

15. A consulok, miután e megbízatásokkal elbocsátották a tisztviselőket, felléptek a szószékre, népgyűlést hívtak össze, s Postumius, elmondva az ünnepélyes fohászt, amelyet a főtisztviselők el szoktak mondani, mielőtt a néphez szólnak, így kezdett beszélni:

“Nem volt még soha népgyűlés, polgárok, amelyen nemcsak ennyire illő, de ennyire szükséges lett volna az istenekhez intézett ünnepélyes könyörgés, mert ez figyelmeztet benneteket arra, hogy ezek azok az istenek, akiket őseink rendelkezései szerint szolgálnunk, tisztelnünk és kérlelnünk kell, s nem azok, akik az ártalmas és idegen babonáktól megszállott lelkeket ostorukkal, mint valami Furiák, mindenféle gaztettre és mindenféle bujaságra ösztökélik. S nem is tudom, mit hallgassak el, sem pedig, hogy meddig menjek el a közlékenységben, mert félek, hogy ha valamit nem fedek fel előttetek, ezzel nemtörődömségre csábítalak, ha viszont mindent feltárok, túlságosan megrémítlek benneteket. S ha mégis elmondok valamit, tudjátok meg, hogy ahhoz képest, milyen szörnyű és jelentős dologról van szó, még elég keveset mondtam. De igyekezni fogok annyit közölni, amennyi elegendő a baj elhárításához.

Hogy már régen bacchanáliákat tartanak egész Italiában, s most pedig sok helyen a Városban is, azt ti, ebben biztos vagyok, nemcsak szóbeszédből tudjátok, hanem a városszerte mindenhol felhangzó zajongásból és üvöltözésből is, viszont nem vagytok tisztában a dolog jelentőségével. Egyesek úgy vélik, hogy ez valamilyen módja az istenek tiszteletének, mások, hogy ez valami megengedett játék és szórakozás, s hogy bármiről is van szó, csak kevesen vesznek részt benne. Nos, ami a számukat illeti, nektek tüstént meg kellene rémülnötök, mikor kijelentem, hogy sok ezren vannak, ha nem fűzném azt is hozzá, hogy kicsodák ezek és mifélék. Először is: a többségük nő, s ez volt az egész baj forrása; azután a férfiak, meggyalázók és meggyalázottak, semmiben sem különböznek az asszonyoktól. Megszállottak, akiknek értelmét eltompította a virrasztás, a bor s az éjszakai zajongás és üvöltözés. A szervezkedésnek még nincs ereje, viszont rendkívüli mértékben erősödik, mert számuk napról napra nő.

Őseitek, akárcsak ti magatok, nem engedték meg, hogy az emberek, ha eszükbe jut, vaktában összegyülekezzenek, csak akkor, ha a várra kitűzték a zászlót, s a sereg gyűlésre vonult, vagy ha a tribunusok gyűlésbe hívták a népet, vagy pedig valamelyik főtisztviselő hívott össze népgyűlést; mert azt akarták, hogy bárhol is gyűlik össze

nagyobb tömeg, annak törvényes vezető álljon az élén. Mit gondoltok, miféle összejövetel lehet ez az éjszakai gyűlés, ahol méghozzá vegyesen vannak nők és férfiak? S ha megtudjátok, hogy itt milyen életkorban avatták fel a férfiakat, nemcsak szánjátok őket, de szégyenkeztek is miattuk. Gondoljátok, hogy az ilyen esküvel beavatott ifjakból még katonák lehetnek? S hogy még fegyvert adhatunk azoknak a kezébe, akiket a gyalázatosságnak ebből a szentélyéből kiragadtunk? S hogy ezek, a maguk és mások fajtalanságával beszennyezett emberek fognak fegyverrel harcolni azért, hogy feleségeink és gyermekeink érintetlenek maradjanak?

16. Mindamellett kisebb gyalázat lett volna, ha csupán elnőiesednek - mert ez főképpen saját szégyenüknek számítana -, de kezüket tisztán tartják a gaztettektől, lelküket az álnokságtól. Mert sose fordult elő még államunkban ennél nagyobb, ennél több bűnöst összefogó és több gaztettet okozó veszedelem. Tudjátok meg, hogy ami zabolátlanság, csalás, bűn ebben az évben előfordult, az mind ebből az egyetlen szentélyből áradt ránk. S eddig még nem is hajtották végre valamennyi gonosztettet, aminek elkövetésére összeesküdtek. Aljas összeesküvésük eddig csak egyéni gaztettek elkövetésére korlátozta őket, mert még nem elég erősek ahhoz, hogy az államot is hatalmukba kerítsék. De minden nappal növekszik és terjed a veszedelem. Most már nagyobb, semhogy elférne a magánemberek életének keretei között. Most már az egész államot veszi célba.

S ha nem vágtok a dolog elébe, polgárok, az ő éjszakai összejövetelük egyenlő lesz ezzel, a fényes nappal, a consul törvényes parancsára összehívott népgyűléssel. Most még ők félnek tőletek - egyesek a közösségtől -, mikor tanácskoztok. De csakhamar, mikor szétoszoltok házatokba és falusi jószágotokra, ők fognak összejönni, s egyszerre tanácskoznak saját maguk megmentéséről és a ti romlásotokról, s akkor előttetek, egyes emberek előtt, az ő gyűlésük válik félelmetessé. Ezért mindegyikőtöknek azt kell kívánnia, hogy minden hozzátartozója megőrizze józan gondolkodását. De ha közülük valamelyiket a kéjvágy vagy a megszállottság beletaszítaná ebbe az örvénybe, akkor tekintse őt olyannak, mint aki nem hozzá, de azokhoz tartozik, akikkel együtt minden gazság és bűn elkövetésére felesküdött. S a tekintetben sem vagyok egészen nyugodt, hogy közületek egyiket-másikat nem ejtette-e rabul ez az eltévelyedés. Hiszen semminek sincs annyira megtévesztő látszata, mint az istenek fonák tiszteletének. Mert ahol az istenek szent lényét gazságok palástolására használják, ott szívünkbe belopózik a félelem, hogy megbüntetve az emberi gonoszságot, nem sértjük-e meg részben a belevegyült isteni törvényt is.

A főpapok számtalan rendelete, a senatusi határozatok, s végül a

haruspexek feleletei megszabadítanak benneteket az ilyesféle vallásos aggályoktól. Hányszor bízták meg atyáink és nagyatyáink korában a főtisztviselőket azzal a feladattal, hogy tiltsák meg a külföldi szertartásokat, s tiltsák ki az áldozókat és jövendőmondókat a Forumról, a circusból és a Városból; kutassák fel és égessék el a jóskönyveket, s tiltsanak meg minden, nem a római szokásokat követő áldozati előírást. Mert ezek az isteni és emberi jog minden területén oly rendkívül jártas emberek úgy vélték, semmi sem gyengíti jobban a vallásos érzést, mint ha az áldozatot nem hazai, hanem idegen szertartás szerint mutatják be.

Úgy gondolom, ennyit kellett nektek elöljáróban elmondanom, nehogy lelketeket vallásos aggodalom nyugtalanítsa, ha látjátok, hogy a bacchanáliák helyét szétromboljuk, s az elvetemült csoportokat szétzavarjuk. Mi mindezt az istenek jóváhagyásával és segítségével tesszük, akik méltatlankodva, hogy isteni lényüket bűnökkel és bujálkodással szennyezték be, a titkos homályból fényre hozták mindezt, s nem azért óhajtották nyilvánosságra hozni a dolgokat, hogy büntetlenül maradjanak, hanem hogy mindezt megtoroljuk és elnyomjuk. A senatus az ügy kivizsgálását soron kívül reám és tiszttársamra bízta. Mi serényen végre is hajtjuk, ami személyesen a mi feladatunk, s megbíztuk az alacsonyabb rangú tisztviselőket, hogy legyen gondjuk a Városban az éjszakai őrségekre. De tőletek is elvárjuk, hogy mindenki, bármivel is bízták meg s bárhova is állították, buzgón teljesítse a kapott parancsot, s kövessen el mindent, hogy a vétkesek gazsága semmi kárt és zűrzavart ne okozzon.”

17. Ezután felolvastatták a senatusi határozatokat, jutalmat ígértek minden feljelentőnek, aki egy bűnöst odavisz a consulhoz, vagy megadja valamelyik távollevő nevét. Ha valaki, akit feladtak, elmenekül, annak egy meghatározott napot fognak kitűzni, s ha akkor a felszólításra nem jelentkezik, távollétében ítélik el. Ha azok közül adnak fel valakit, akik Italián kívül tartózkodnak, annak, ha hajlandó megjelenni, hogy igazolja magát, távolabbi határnapot tűznek ki. Ezután ismertették a rendeletet, hogy senki sem adhat el vagy vásárolhat valamit azért, hogy elmenekülhessen, s az elmenekülőket senki sem fogadhatja be, nem rejtegetheti, és semmi módon nem támogathatja.

A népgyűlés szétoszlása után az egész Városban nagy volt a rémület; de ez nem korlátozódott csupán a falakon belülre, a Város területére, hanem vendégbarátok levelei, a senatusi határozat, a népgyűlés, a consulok rendeletei következtében egész Italiában mindenhol úrrá lett a rettegés. Az arra a napra következő éjszakán, amelyen az ügyet a népgyűlés előtt nyilvánosságra hozták, igen sok embert fogtak el menekülés közben és vittek vissza a triumvireknek a kapuknál

elhelyezett őrségei. Sok embert jelentettek fel név szerint, ezek közül néhány férfi és nő végzett magával. Mint mondják, több mint hétezer férfi és asszony vett részt a titkos szövetségben. Az összeesküvés vezetői, mint bebizonyosodott, Marcus és C. Atinius római polgárok, a faliscus L. Opicernius és a campaniai Minius Cerrinius voltak; ők kezdeményeztek minden gyalázatosságot és gaztettet, s elsősorban ők voltak a szertartások főpapjai és alapítói. Minden intézkedés megtörtént, hogy ezeket minél hamarabb kézre kerítsék. Mikor a consul elé vezették őket, beismerő vallomást tettek, s egyáltalán nem igyekeztek akadályozni az ügy kiderítését.

18. Egyébként a Városból való menekülés olyan arányokat öltött, hogy mivel sokan elvesztették panasztevési jogukat és kártérítési igényüket, T. Maenius és M. Licinius praetorok arra kényszerültek, hogy a tárgyalásokat a senatus segítségével harminc napra elhalasszák, amíg a consulok befejezik a vizsgálatot. S épp ez a menekülés - mivel Rómában nem jelentek meg, akiknek a nevét feladták, s nem is lehetett őket megtalálni - arra kényszerítette a consulokat, hogy körbejárják a forumokat, s ott folytassák a nyomozást és törvénykezést. Akiket felavattak ugyan, de akik a főpap szavai után csupán elmondták az esküformát, a mindenféle gazság és bujaság elkövetésére vonatkozó fogadalmat, viszont maguk nem tettek, s másokkal szemben sem követtek el semmit azokból, amikre esküvel kötelezték magukat, azokat fogságban őrizték. Azokat viszont, akiket fajtalanságok és gyilkosságok szennyeztek be, s akik hamis bizonyítványokkal, hamis pecséttel, végrendelet hamisítással s egyéb gazságokkal mocskolták be magukat, halálbüntetéssel sújtották. Nagyobb volt a kivégzettek, mint a fogságba vetettek száma, s mindkét csoportban nagy számban akadtak nők és férfiak. Az elítélt nőket átadták rokonaiknak, vagy azoknak, akiknek családfői hatalma alá tartoztak, hogy ezek otthon büntessék meg őket, de ha megbüntetésükre nem akadt megfelelő ember, akkor nyilvánosan hajtották végre rajtuk az ítéletet.

Ezután a consulok utasítást kaptak, hogy először Rómában, majd egész Italiában romboltassák le a bacchanáliák színhelyeit, kivéve, ha ott valami régi oltár vagy megszentelt istenkép található. Ezután a jövőre nézve senatusi határozat intézkedett arról, hogy sem Rómában, se Italiában nem szabad bacchanáliát rendezni. Ha valaki úgy gondolja, hogy számára megszokott és nélkülözhetetlen az ilyen szertartás, s azt vallásos aggodalom és lelkiismeret-furdalás nélkül nem mulaszthatja el, ezt jelentse be a városi praetornak, a praetor pedig kérdezze meg a senatust. Ha a senatus ülésén legalább száz senator van jelen, s tőlük engedélyt kap rá, ő megrendezheti a szertartást úgy, hogy nem lehetnek jelen ötnél többen az áldozásnál,

nem lehet közös pénzük, s egyikük se lehet elöljáró vagy főpap.

19. Ezután a senatus Q. Marcius consulnak egy másik, ezzel a dologgal összefüggő javaslatára úgy határozott, hogy azoknak az ügyét, akik a consuloknál feljelentést tettek, újból a senatus elé kell terjeszteni, ha majd Sp. Postumius a vizsgálat befejezése után visszatér Rómába. Elrendelték, hogy a campaniai Minius Cerriniust megbilincselve Ardeába kell küldeni, ott fogságba vetni, az ardeai elöljárókat pedig előre figyelmeztetni kell: gondosan őrizzék, nemcsak azért, hogy ne szökhessen meg, de hogy az öngyilkosságra se találjon lehetőséget.

Nemsokára megérkezett Rómába Sp. Postumius. Az ő javaslatára a senatus úgy határozott, hogy P. Aebutiusnak és Hispala Faeceniának, mivel az ő segítségükkel leplezték le a bacchanáliákat, a városi praetor fizessen ki a kincstárból fejenként százezer as jutalmat, a consul pedig állapodjon meg a néptribunusokkal, tegyenek javaslatot a népgyűlésen, hogy P. Aebutiust mentsék fel a katonai szolgálat alól, ha nem akarja, ne kelljen katonáskodnia, s ha nem óhajtja, a censor ne adjon neki állami lovat, továbbá, hogy Faecenia Hispala kapja meg a jogot, hogy javait elajándékozhatja vagy megkisebbítheti, hogy saját nemzetségén kívül is férjhez mehet, szabadon választhatja meg gyámját, mintha férje erre végrendeletében felhatalmazta volna, s hogy szabadon született polgárhoz is férjhez mehet, s ezért azt, aki feleségül veszi, semmi hátrány vagy megszégyenítés nem érheti. Ezenkívül a jelenlegi és az ezutáni consulok és praetorok ügyeljenek rá, hogy senki se bánjon ezzel a nővel méltatlanul, s hogy biztonságban élhessen. Ez a senatus akarata, s méltányosnak tartja, hogy így is történjék. A senatus határozata alapján mindezt a népgyűlés elé terjesztették és megvalósították; a többi feljelentő ügyében a consulokat felhatalmazták, hogy ezeket kegyelemben és jutalomban részesítsék.

20. Q. Marcius saját területén már befejezte a nyomozást, s indulni készült provinciájába, Liguriába, miután kiegészítésül háromezer római gyalogost és százötven lovast s ötezer latin gyalogost és kétszáz lovast kapott. Ugyanezt a provinciát kapta, hasonló létszámú gyalogos és lovas sereggel, tiszttársa is. Azokat a seregeket vették át, amelyeket az előző évben C. Flaminius és M. Aemilius consulok vezettek. Ezenkívül a senatus utasítására két új legiót kellett besorozniuk, ezért a szövetségeseket és latinokat húszezer gyalogos és nyolcszáz lovas kiállítására kötelezték, s háromezer római gyalogost és kétszáz lovast soroztak be. Ezt az egész sereget, a legiók kivételével, a hispaniai hadsereg kiegészítésére kellett elküldeniük. Ezért a consulok, amíg őket a nyomozás lekötötte, T. Maniust bízták meg a sorozás

lebonyolításával.

A vizsgálat befejezése után először Q. Marcius utazott el az apuani ligurokhoz. Miközben ezeket üldözte, és mélyen behatolt a nekik állandó rejtekhelyül és menedékül szolgáló hegyszakadékokba, az ellenség, az egyik szakadékot előre megszállva, a kedvezőtlen terepen bekerítette. Négyezer embert vesztett, a második legio három hadijelvénye, a latin szövetségesek tizenegy zászlaja jutott az ellenség kezébe, ezenkívül rengeteg fegyver, amit mindenfelé elszórtak, mivel az erdei utakon akadályozta a menekülőket. A ligurok előbb hagyták abba az üldözést, mint a rómaiak a menekülést. A consul, mikor az ellenség földjéről kijutva békés területre ért, elbocsátotta legióit, hogy ne tűnjék fel, mennyi embert vesztett. De mégsem tudta az elszenvedett vereség hírét feledtetni, mert a hegyszorost, ahol őt a ligurok megfutamították, Marcius-szorosnak nevezték el.

21. Közvetlenül azután, hogy ez a hír Liguriából megérkezett, felolvastak egy Hispaniából érkezett levelet, amely örömmel vegyes szomorúságot okozott. C. Atinius, aki két évvel ezelőtt praetorként érkezett ebbe a provinciába, Hasta területén a lusitanusokkal szabályos ütközetet vívott. Mintegy hatezer ellenséges katona esett el, a többit szétszórták és megfutamították, s táborukból is kiűzték őket. Atinius ezután Hasta megostromlására vezette legióit, s a város elfoglalása nem került nagyobb küzdelembe, mint a táboré. De miközben vigyázatlanul túl közel ment a falakhoz, megsebesült, és sebébe néhány nap múlva belehalt. A senatus a propraetor halálát hírül adó levél felolvasása után úgy határozott, hogy küldjenek egy futárt Luna kikötőjébe C. Calpurnius praetor után, aki közli vele: a senatus azt tartja helyénvalónak, hogy a provincia ne maradjon elöljáró nélkül, ezért tüstént utazzék el Hispaniába. A futár a negyedik napon érkezett meg Lunába, de Calpurnius már néhány nappal korábban elutazott.

Innenső Hispaniában is megütközött a celtiberekkel L. Manlius Acidinus, aki C. Atiniusszal egyidőben érkezett provinciájába. Itt a felek úgy váltak szét, hogy nem lehetett tudni, melyik a győztes; mindenesetre a celtiberek a rákövetkező éjjel felszedték táborukat, s így a rómaiak lehetőséget kaptak, hogy eltemessék halottaikat és összeszedjék az ellenséges fegyverzsákmányt. Néhány nap múlva a celtiberek nagyobb sereget szedtek össze, és Calagurris városa mellett csatára kényszerítették a rómaiakat. Hogy megnövekedett számuk ellenére miért bizonyultak mégis gyengébbnek, arra vonatkozóan semmiféle magyarázatot nem találok. Elvesztették az ütközetet, a rómaiak tizenkétezer emberüket levágták, kétezret elfogtak, s táborukat is elfoglalták. S ha utódja megérkezése nem lassította volna a győztes vezér lendületét, a celtiberek végleges vereséget szenvednek.

- Ezután mindkét újonnan jött praetor téli szállására vezette seregét.

22. Azokban a napokban, amikor Hispaniából ilyen hírek érkeztek, vallási okokból két napon át megrendezték a Taurus Játékokat. Ezután tíz napon át M. Fulvius rendezte meg nagy pompával azokat a játékokat, amelyeknek megtartására az aetoliai háborúban tett fogadalmat. Tiszteletére Görögországból sok színész érkezett. A rómaiak ekkor láthatták először az atléták küzdelmét, volt oroszlán- és párducvadászat is, s a játékokat szinte a mi korunkhoz illő gazdagság és változatosság tette fényessé.

Ezután kilencnapos áldozati ünnepet tartottak, mert Picenumban három napig kőeső esett, és híradás szerint több helyen égből leszálló tűz égette el könnyed érintéssel néhány ember ruháját. S a főpapok rendeletére ezt még egynapos könyörgéssel egészítették ki, mert Opsnak a Capitoliumon álló szentélyét villámcsapás érte. A consulok engesztelésül nagyobb jószágokat áldoztak, és megtisztították a Várost. Ugyanekkor Umbriából is híradás érkezett, hogy egy tizenkét éves, kétnemű emberi lényt találtak. Borzalommal eltelve megparancsolták, hogy a szörnyszülöttet a lehető leghamarabb vigyék el Róma területéről és végezzenek vele.

Ebben az évben gallusok hatoltak be az Alpok túlsó oldaláról pusztítás és háború nélkül Venetiába s ott, ahol most Aquileia áll, elfoglaltak egy területet, hogy azon várost építsenek. A római követek, akiket emiatt az Alpokon túlra küldtek, azt a választ kapták, hogy ezek nem népük megbízásából keltek át Italiába, s ők nem tudják, hogy ott mit művelnek.

L. Scipio ekkoriban rendezte meg a királyok és városok felajánlott pénzéből tíz napon át azokat a játékokat, amelyeknek a megrendezésére, mint mondta, az Antiochus elleni háborúban tett fogadalmat. Valerius Antias tudósítása szerint Scipiót elítélése és vagyonának eladása után elküldték Asiába, hogy simítsa el a két király, Antiochus és Eumenes között támadt viszálykodást. Állítólag ekkor adták át neki a pénzt, és gyűjtötték össze számára Asiából a színészeket, s csak ekkor, követsége befejezése után tárgyaltak a senatusban a játékokról, amelyekről Scipio közvetlenül a háború után, ahol állítása szerint ez a felajánlás megtörtént, nem tett említést.

23. Mivel az év már végéhez közeledett, s mivel Q. Marcius távollétében akarta tisztségét letenni, a választógyűlést Sp. Postumius tartotta meg, miután a legnagyobb lelkiismeretességgel és gonddal befejezte a vizsgálatot. Itt Ap. Claudius Pulchert és M. Sempronius Tuditanust választották meg consulnak. Másnap a következőket választották meg praetornak: P. Cornelius Cethegus, A. Postumius

Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus és M. Claudius Marcellinus.

Az év végén, mivel Sp. Postumius consul azt jelentette, hogy a nyomozás közben Italia két partvonala között tett utazásai során a felső tengernél Sipontum, az alsó tengernél pedig Buxentum coloniákat üresen találta, a senatus határozata alapján T. Maenius városi praetor L. Scribonius Libót, M. Tucciust és Cn. Baebius Tamphilust nevezte ki triumvirekké, hogy az oda küldendő colonusokat összeírják.

A Perseus király és a macedonok ellen küszöbön álló háborúnak nem az volt az okozója, amire a legtöbben gondoltak, s nem is maga Perseus. Ezt a háborút Philippus készítette elő, s ha tovább él, ő maga is harcolta volna végig. A legyőzése után ráparancsolt békefeltételek közül különösen az az egy bántotta, amelyben a senatus megfosztotta attól a jogától, hogy kitöltse dühét a háborúban tőle elpártolt macedonokon, jóllehet abban reménykedett, hogy - mivel a békekötéskor Quinctius ebben a pontban nem döntött - erre engedélyt fog kapni. Mikor később, Antiochus királynak Thermopylaenél történt legyőzése után, Acilius consul és Philippus felosztották egymás közt a feladatokat, s egyidőben az egyik Heracleát, a másik Lamiát kezdte ostromolni, Philippus sérelmesnek találta, hogy Heraclea elfoglalása után ráparancsoltak, hogy vonuljon el Lamia alól, s a város a rómaiaknak adta meg magát.

A consul azzal engesztelte ki haragját, hogy miközben maga Naupactushoz sietett, ahová az aetoliaiak vereségük után visszahúzódtak, engedélyt adott Philippusnak, hogy háborút indítson Athamania és Amynander ellen, és a városokat, amelyeket az aetoliaiak a thessaliaiaktól elvettek, birodalmához csatolja. Philippus ezután Amynandert nagyobb küzdelem nélkül elűzte Athamaniából, s elfoglalt néhány várost. S hatalmát kiterjesztette a jól megerősített, minden tekintetben előnyös helyen fekvő városra, Demetriasra s a magnesiabeliekre is. Ezután Thracia néhány városát is, ahol az új és szokatlan szabadság megtévesztő hatása folytán a vezető emberek meghasonlása zavargást okozott, hatalmába kerítette, azzal a módszerrel, hogy a belső viszálykodásban mindig a gyengébb pártot támogatta.

24. Ily módon a királynak a rómaiak ellen érzett haragja egyelőre lecsillapodott. De egyáltalán nem adta fel szándékát, hogy a békében haderőt gyűjtsön, amelyet, ha egyszer kedvező alkalom kínálkozik, a háborúban felhasználhat. Országa bevételeit nemcsak a föld terményei és a tengeri vámjövedelmek révén növelte, hanem felújíttatott rég nem művelt bányákat is, sőt több helyen újakat is nyittatott. S hogy a

háborús vereségek következtében megritkult régi lakosságot pótolja, nemcsak azzal segítette elő az új nemzedék növekedését, hogy mindenkit házasságra és gyermekek nevelésére kényszerített, de igen sok thrákot is áttelepített Macedoniába, s a háborútól nem zavart hosszú nyugalomban minden erejével azon volt, hogy birodalma erejét megnövelje.

Majd ismét fölmerültek olyan okok, amelyek felélesztették a rómaiak iránt érzett haragját. Mert a panaszokat, amelyeket a thessaliaiak és perrhaebiaiak a Philippus hatalmába került városaik, Eumenes követei pedig az erőszakkal birtokába vett thraciai városok és ezek lakosságának Macedoniába való áttelepítése miatt hangoztattak, olyan módon hallgatták meg a senatusban, hogy eléggé nyilvánvaló volt: e panaszoknak foganatja is lesz. Az atyákra az a hír tette a legnagyobb hatást, hogy Philippus már Aenus és Maronea birtokára áhítozik; Thessalia sorsa kevésbé aggasztotta őket.

Athamaniából is követek jöttek, akik már nem is területük egy részének elvesztése, vagy határaik megsértése miatt, hanem azért tettek panaszt, hogy egész Athamania a király hatalma és fennhatósága alá került. S maroneai menekültek is érkeztek, akiket azért űztek el, mert szabadságuk védelmében szembeszálltak a királyi helyőrséggel, s bejelentették, hogy nemcsak Maronea, de Aenus is Philippus hatalmába került. Philippustól is jöttek követek, hogy ezeket az ügyeket tisztázzák, s bizonygatták, hogy mindez a római hadvezérek beleegyezésével történt. Hiszen Thessalia, Perrhaebia és Magnesia városai s Amynanderrel együtt az athamas nép éppolyan vétkesek voltak, mint az aetoliaiak. Az Antiochus király elűzése után az aetoliai városok ostromával elfoglalt consul Philippust küldte oda ezeknek a városoknak a visszafoglalására, s miután ezeket fegyveres erővel leverte, engedelmessé váltak.

A senatus, mivel a király távollétében nem akart semmit sem határozni, a viszálykodás elsimítására a következőket küldte el: Q. Caecilius Metellus, M. Baebius Tamphilus és Ti. Sempronius. Ezek megérkezésük után a thessaliai Tempébe gyűlésre hívták össze valamennyi várost, amelynek a királlyal vitája volt.

25. Mikor itt helyet foglaltak - a rómaiak mint döntőbírák, a thessaliaiak, perrhaebiaiak és athamasok mint kétségtelen vádlók, a vádak meghallgatására ideérkezett Philippus pedig mint vádlott - a követségek vezetői, ki-ki saját egyéniségének megfelelően és aszerint, hogy Philippusszal jó vagy ellenséges viszonyban volt-e, élesebb vagy enyhébb hangú beszédet mondtak. A vita arról folyt, hogy Philippopolis, Tricca, Phaloria és Eurymenae a többi, körülöttük fekvő várossal együtt Thessaliához tartoztak-e, mikor őket az aetoliaiak

erőszakkal elfoglalták és birtokukba vették - hiszen az nem volt kétséges, hogy Philippus ezeket az aetoliaiaktól vette el -, vagy pedig már régebben is aetoliai városok voltak. Hiszen Acilius csak akkor engedte volna át ezeket a királynak, ha valóban az aetoliaiak birtokában voltak, és saját elhatározásukból, nem pedig fenyegetéssel és fegyverrel kényszerítve álltak az aetoliaiak oldalára. Hasonló tartalmú vita folyt a perrhaebiaiak és magnesiaiak városairól is, mert az aetoliaiak azzal, hogy kihasználva az alkalmat, birtokukba vették őket, mindegyik jogi helyzetét összezavarták.

E vitás kérdésekhez hozzájárult még a thessaliaiak panasza is, hogy a király azokat a városokat, amelyeket most már vissza kellett szolgáltatnia, kifosztva és néptelenül adta vissza. Mert nem is szólva a háborús csapások következtében elpusztult emberekről, Macedoniába hurcoltatott ötszáz előkelő ifjút, megalázó módon rabszolgamunkát végeztetett velük, s gondoskodott róla, hogy azt, amit a thessaliaiaknak vissza kellett adnia, használhatatlanná téve adja vissza. A phtiotisi Thebae, a thessaliaiak egyetlen kikötője régebben jövedelmező és hasznot hajtó volt. A király azzal, hogy ott teherhajókat építtetett, amelyeknek Thebae mellett elhaladva csak Demetriasban lehetett kikötniük, az egész tengeri kereskedelmet oda irányította. Sőt erőszakosságában odáig ment, hogy még követeiket sem kímélte, akik pedig a népek joga szerint szentek és sérthetetlenek, s cselt vetve nekik, elfogta őket, mikor útban voltak T. Quinctiushoz.

Így azután annyira megrémített minden thessaliait, hogy egyikük sem meri még a száját sem kinyitni sem a saját városában, sem a nép közös gyűlésén. Hiszen a rómaiak, akik a szabadsággal megajándékozták őket, távol vannak, nyakukon pedig kegyetlen zsarnok ül, s nem engedi, hogy élvezzék a római nép jótéteményét. De mi szabad akkor, ha egyszer a szó nem szabad? Még most is, mikor bízhatnak a követek oltalmában, beszéd helyett inkább csak sóhajtoznak. Ha a rómaiak nem tesznek valamit annak érdekében, hogy a Macedoniában lakó görögök félelmét és Philippus vakmerőségét csökkentsék, hiába győzték le őt és szabadították fel a görögöket. Őt is, mint valami makrancos, a kantárnak nem engedelmeskedő paripát, keményebb zabolára kell fogni.

Ilyen keserű hangon beszéltek a legvégül felszólalók, míg az előbb szólók szelídebb hangon próbálták enyhíteni féktelenségét, kérve, bocsásson meg azoknak, akik szabadságuk ügyében emelnek szót, tegyen le uralkodói szigorúságáról, próbálja meg, hogy szövetségesként és barátként viselkedjék, kövesse a római népet, amely szövetségeseit sokkal szívesebben kapcsolja magához jóakarattal, mint megfélemlítéssel.

Miután a thessaliaiakat meghallgatták, a perrhaebiaiak kijelentették,

hogy Gonnocondylum, amelyet Philippus Olympiasnak nevezett el, a perrhaebiaiak tulajdonában volt, s kérték visszaadását, s hasonlóképpen visszakövetelték Malloeát és Ericiniumot is. Az athamasok követelték, hogy kapják vissza szabadságukat, s az Athenaeum és Poetneum nevű erődítményeket.

26. Philippus, hogy ő is inkább vádlónak s ne vádlottnak látsszék, maga is panasszal kezdte. Nehezményezte, hogy a thessaliaiak fegyveres erőszakkal elfoglalták a Dolopiában fekvő s az ő birodalmához tartozó Menelaist, s hogy a thessaliaiak ugyanilyen módon Pieriában Petrát is elvették a perrhaebiaiaktól. Kisajátították Xyniaet, amely kétségtelenül az aetoliaiakhoz tartozó város, s teljesen jogtalanul az Athamaniához tartozó Paracheloist is országukhoz csatolták. Ami pedig - mondta - az ellene felhozott vádakat illeti, hogy elfogta a követeket és tengeri kikötőket látogatottá vagy elhagyatottá tett, ezek közül a második, hogy ő feleljen érte, a kereskedők és hajósok melyik kikötőt keresik fel, nevetséges, az elsőt pedig jelleme alapján utasítja vissza.

A követségek már hosszú évek óta nem hagynak fel azzal, hogy ellene hol a római hadvezéreknél, hol Rómában, a senatus előtt vádakat hangoztassanak; kit sértett ő meg valaha közülük egyetlen szóval is? Azt mondják, egyszer tőrbe csalta a Quinctiushoz igyekvő követeket; de azt nem teszik hozzá, hogy ezeknek történt-e valami bántódása. Ezek olyan emberek vádaskodásai, akik, mivel semmi bizonyítékuk nincs, hamis vádakhoz folyamodnak. A thessaliaiak gőgösen és mértéktelenül visszaéltek a római nép jóindulatával, mint az olyan emberek, akik hosszan tartó szomjúság után túl nagy kortyokban itták a korlátlan szabadságot. Ezért merészelnek, mint valami várakozásuk ellenére hirtelenül felszabadult rabszolgák, ilyen hangnemben és ilyen nyelven beszélni, s tobzódnak az uraikra szórt kifogásokban és szidalmakban. Ezután, a haragtól elragadtatva, hozzátette: “Még nem jött el az utolsó napra az este!”

Ezt a fenyegető kijelentését nemcsak a thessaliaiak, de a rómaiak is magukra értették. Mikor a szavai nyomán támadt zajongás végül lecsillapodott, a király azt válaszolta a perrhaebiaiak és az athamasok követeinek, hogy az általuk említett városok egyforma helyzetben vannak, ezeket, mivel az ellenséghez tartoztak, Acilius consul és a rómaiak neki adták. Ha most ajándékukat maguk az adományozók akarják visszavenni, tudja, hogy neki engednie kell; ők azonban megbízhatatlan és hasznavehetetlen szövetségeseik kedvéért jogtalanságot fognak elkövetni ezeknél jobb és hűségesebb barátjukkal szemben. Mert semmiért sem szoktak rövidebb ideig hálásak lenni, mint a szabadságért, különösen azok, akiket megrontott az, hogy visszaéltek vele.

A római meghatalmazottak a vizsgálat befejezése után kijelentették: Úgy döntöttek, hogy ezekből a városokból ki kell vonni a macedon helyőrséget, s a királyság területét Macedonia régi határaira kell korlátozni. Az egymás ellen kölcsönösen felpanaszolt jogtalanságok ügyében pedig olyan törvényes eljárásban kell megállapodniuk, amelynek alapján e népek és a macedonok vitájában meg lehet hozni a döntést.

27. A meghatalmazottak, akik döntésükkel a királyt mélységesen megsértették, innen Thessalonicába utaztak, hogy megvizsgálják a thraciai városok helyzetét. Itt Eumenes követei kijelentették, hogy ha a rómaiak azt akarják, hogy Aenus és Maronea szabad legyen, akkor ők szerénységből nem akarnak többet mondani, csupán figyelmeztetik őket, hogy ezeket a városokat ne csak szavakban, hanem a valóságban is szabadon hagyják itt, s ne tűrjék, hogy az ő ajándékukat másvalaki kaparintsa meg. Ha viszont nem viselik annyira szívükön a Thraciában található városok sorsát, sokkal méltányosabb, hogy ezek mint Antiochus volt birtokai ne Philippus, hanem háborús jutalomként Eumenes tulajdonába kerüljenek, részben atyjának, Attalusnak hadi érdemeiért, akit a római nép maga vont be a Philippus elleni háborúba, részben saját szolgálataiért, hiszen az Antiochus ellen vívott háború minden veszedelméből és fáradságából kivette a részét.

Ezenkívül az ő javára szól a tíz meghatalmazott előzetes döntése is, mert mikor ezek Chersonesust és Lysimachiát neki ítélték, ezzel nyilván odaadták Maroneát és Aenust is, amelyek már csak területük közelsége miatt is hozzá tartoznak a nagyobbik ajándékhoz. Viszont ami Philippust illeti, ő vajon milyen, a római népnek tett szolgálata fejében és milyen tulajdonjog alapján rakta meg helyőrségekkel ezeket a Macedonia határától oly távol fekvő városokat? Hívassák oda a maroneabelieket, tőlük minden tekintetben még részletesebb felvilágosítást kaphatnak ezeknek a városoknak a helyzetéről.

A maroneabeliek odahívott követei elmondták, hogy náluk nemcsak, mint más városokban, a város egyik pontján tartózkodik királyi helyőrség, de egyszerre több helyen is; Maronea tele van macedonokkal, így a király csatlósai kezébe került a hatalom. Csak ezek szólalhatnak fel szabadon a senatusban és a népgyűlésen; a tisztségeket kivétel nélkül vagy maguk foglalják el, vagy ők adják oda másnak. A legderekabbak, akiknek fontos volt a szabadság és a törvényesség, vagy hazájukból elűzve számkivetésben élnek, vagy tisztség nélkül, a hitványak alattvalóiként hallgatniuk kell. Röviden a határok jogosságáról is szóltak. Q. Fabius Labeo ottlétekor határukat Philippusszal együtt a régi királyi útban jelölte meg, amely Thraciában a Paroreia vidéken át húzódott, de sehol sem kanyarodott el a tenger felé. Philippus azonban új, eltérő irányú utat épített, amellyel levágta

a maroneabeliek városait és földjeit.

28. Philippus mindezzel szembeszállva egészen más utat választott, mint korábban a thessaliaiak vagy perrhaebiaiak ellen mondott beszédében. - “Nekem - mondta - nem a maroneabeliekkel vagy Eumenes királlyal van vitám, hanem közvetlenül veletek, rómaiak, akiktől - mint már régen látom - semmi méltányosságot sem várhatok. Én jogosnak tartottam, hogy visszaadják nekem a fegyverszünet idején tőlem elpártolt macedon városokat. Nem mintha ezzel királyságom nagyon megnövekedném - hiszen ezek kis városok, s a határ legszélén fekszenek -, hanem mert ez a példa nagyon hozzásegít ahhoz, hogy a többi macedont engedelmességre kényszerítsem. De ezt megtagadták tőlem. Az aetoliai háborúban M’. Acilius consul rám bízta Lamia ostromát, de mikor már annyi fáradságot öltem az ostromművek építésébe és a küzdelmekbe, s már készültem megszállni a falakat, a consul visszaparancsolt a szinte már elfoglalt város alól, s arra kényszerített, hogy csapataimmal elvonuljak.

Kárpótlásul e jogtalanságért engedélyt kaptam, hogy Thessaliában, Perrhaebiában és Athamaniában elfoglaljak néhány, nem is várost, inkább csak megerősített helyet. De, Q. Caecilius, néhány nappal ezelőtt ezeket is elvettétek tőlem. Kevéssel ezelőtt pedig Eumenes követei - nem tudom, az istenek jóváhagyásával-e - kétségtelen tényként említették, hogy méltányosabb dolog, ha a korábban Antiochus birtokában volt városokat nem én, hanem Eumenes kapja meg. Szerintem azonban teljesen másképp áll a helyzet. Eumenes ugyanis nemcsak akkor vesztette volna el birodalmát, ha a rómaiak nem győznek, de akkor is, ha nem indítják meg ezt a háborút. Így hát ti tettetek szolgálatot neki, és nem ő nektek. Az én birodalmam viszont olyan távol állt attól, hogy egyetlen pontját is veszedelem fenyegethette volna, hogy ezért én visszautasítottam Antiochus ajánlatát, aki háromezer talentumot, ötven hadihajót ígért jutalmul, ha szövetségre lépek vele, s felajánlotta a korábban uralmam alá tartozó valamennyi görög várost. Sőt már akkor ellenségének nyilvánítottam magam, mielőtt még M’. Acilius seregét átszállította Görögországba, s ennek a consulnak az oldalán kivettem részemet a háborúból, minden rám bízott feladatot végrehajtva.

Sőt a következő consulnak, L. Scipiónak, mikor úgy döntött, hogy seregét a szárazföldön át vezeti el a Hellespontushoz, nemcsak hogy megengedtem az országomon való átvonulást, de utakat készíttettem, hidakat építtettem, seregét elláttam élelemmel, útközben élelmiszert biztosítottam számára nemcsak Macedoniában, de Thraciában is, ahol többek között azt is el kellett érnem, hogy a barbárok békében maradjanak.

Mivel illett volna, rómaiak, meghálálnotok az érdeketekben kifejtett, nem is mondom, hogy szolgálataimat, de igyekezetemet? Azzal-e, hogy birodalmamhoz valamit hozzátesztek, bőkezűen megnövelitek és gyarapítjátok, vagy pedig azzal, amit most cselekesztek, hogy elveszitek tőlem, ami jogos igényem alapján vagy mint tőletek nyert adomány, birtokomban van? Nem kaptam vissza a macedon városokat, amelyek, mint magatok is elismeritek, az én birodalmamhoz tartoznak. Eumenes megjelenik, hogy engem kifosszon, mintha én lennék Antiochus, és - mintha az istenek akaratából tenné - szemérmetlen szócsavarással a tíz meghatalmazott döntésére hivatkozik, amelynek alapján pedig elsősorban őt lehet megcáfolni és leleplezni.

Hiszen ebben a határozatban a legérthetőbben és a legvilágosabban megfogalmazva az áll, hogy Eumenesnek Chersonesust és Lysimachiát kell odaadni. De hol van ezek mellé odaírva Aenus, Maronea és a thraciai városok neve? S amit ő akkor azoktól még követelni sem merészelt, azt most olyan alapon kapja meg, mintha azok is neki adományozták volna? Arról van szó, hogyan akarjátok alakítani az én hozzátok való viszonyomat. Ha az a szándékotok, hogy mint ellenféllel és ellenséggel bántok el velem, rajta, folytassátok, azt, amit elkezdtetek. De ha még valamennyire tekintetbe veszitek, hogy én veletek szövetséges és baráti viszonyban álló király vagyok, akkor, kérlek, ne vélekedjetek úgy, mintha én rászolgáltam volna erre a nagy megaláztatásra.”

29. A király beszéde komoly hatást tett a meghatalmazottakra, s így határozatlan választ adva elodázták a döntést. Kijelentették, hogy ha ezeket a városokat a tíz meghatalmazott határozatában Eumenesnek ítélte oda, akkor ezen egyáltalán ne változtassanak; viszont ha ezeket a háborúban Philippus foglalta el, tartsa meg őket győzelme jutalmául a hadijog alapján. Ha a két eset közül egyik sem áll fenn, akkor véleményük szerint a senatusnak kell fenntartani a döntés jogát, s hogy minden változatlan állapotban maradjon, ki kell vonni az ezekben a városokban elhelyezett helyőrségeket.

Főképpen ezek miatt az okok miatt támadtak Philippusban ellenséges érzelmek a rómaiakkal szemben, s így valószínűnek látszik, hogy fia, Perseus nem újabb indítékok alapján kezdte meg a háborút, hanem azt a fenti okokból az atya hagyta örökül fiára. Rómában egyébként egyáltalán nem gyanították, hogy macedon háború fenyeget.

L. Manlius proconsul visszatért Hispaniából. Mikor a Bellona szentélyében megtartott senatusi ülésen diadalmenetért folyamodott, fényes haditettei alapján ezt könnyen megkaphatta volna, de ellene

szólt a hagyomány, mert az ősök gyakorlata alapján az volt a szokás, hogy senki, aki seregét nem hozta haza, nem tarthat diadalmenetet, csak akkor, ha provinciáját teljesen meghódítva és békés állapotban adta át utódjának. Mindamellett, hogy Manliust megtiszteljék, közbeeső megoldásként engedélyezték, hogy ünnepélyes bevonulást tarthat a Városba. Ötvenkét arany koszorút, ezenkívül százharminckét font aranyat, tizenhatezerháromszáz font ezüstöt hozott magával, s a senatusnak bejelentette, hogy quaestora, Q. Fabius tízezer font ezüstöt és nyolcvan font aranyat fog még hozni, s hogy azt is átadja majd az államkincstárnak.

Ebben az évben nagyarányú rabszolgalázadás tört ki Apuliában. Tarentum L. Postumius praetor provinciája volt. Ő vezette a szigorú nyomozást az összeesküvő pásztorok ügyében, akik útonállásukkal bizonytalanná tették az utakat és a közlegelőket, s mintegy hétezer embert ítélt el. Sokan elmenekültek, sokat kivégeztek. - A consulok, akiket sokáig visszatartott a Városban a sorozás, végre elutaztak provinciájukba.

30. Ugyanebben az évben Hispaniában C. Calpurnius és L. Quinctius praetorok, téli szállásukról kora tavasszal elindulva, Baeturiában egyesítették csapataikat, majd továbbvonultak Carpetaniába, ahol az ellenség tábora volt, azzal az elhatározással, hogy közös megállapodás és haditerv alapján vezetik a háborút. Dipo és Toletum városoktól nem messze a takarmányszállítók között küzdelem támadt. S miközben ezeknek mindkét táborból segítségére siettek, lassan valamennyi csapat kivonult az ütközetre. Ebben a szabálytalan viadalban a terep és a harcmodor az ellenségnek kedvezett. Mindkét római sereget szétverték és visszaűzték a táborba, de az ellenség nem folytatta a megrémült katonák üldözését. A római praetorok, félve, hogy táborukat másnap megostromolják, a rákövetkező éjszaka, hang nélkül jelet adva, csendben elvezették seregüket.

A hispanok kora hajnalban csatarendben a sánc elé vonultak, behatoltak a várakozásuk ellenére üresen talált táborba, zsákmányként összeszedték, amit a rómaiak az éjszakai sietségben otthagytak, majd visszatértek táborukba, s nyugodtan ott időztek néhány napig. A rómaiak és szövetségeseik közül a harc és menekülés közben mintegy ötezer ember esett el. Az ellenség az ezektől összeszedett fegyverekkel szerelte föl magát, majd továbbvonult a Tagus folyóhoz.

A római praetorok ezt az egész időt arra használták fel, hogy a szövetséges hispaniai városokból segédcsapatokat vonjanak össze, s ismét felszítsák katonáiknak a szerencsétlen csata ijedelmétől lelohadt harci kedvét. Mikor seregüket már elég erősnek látták, s katonáik is szerettek volna találkozni az ellenséggel, hogy jóvátegyék a korábbi

szégyent, felkerekedtek, s a Tagus folyótól tizenkétezer lépésnyire ütötték fel táborukat. Innen a harmadik őrségváltáskor elindultak, s zárt négyszöget alkotva kora hajnalban megérkeztek a Tagus partjához, ahol a folyón túl egy dombon állt az ellenség tábora. Calpurnius és Quinctius, tüstént azután, hogy a folyón két gázlót találtak, egyikük a jobb-, másikuk a bal oldalon, átvezették a sereget, míg az ellenség, noha éppen most, az átkelés okozta tolongásban okozhatott volna zűrzavart, elbámulva hirtelen megjelenésükön, tanácskozott és tétlen maradt.

Közben a rómaiak, akik átszállították s egy helyre lerakták egész poggyászukat is, látva, hogy az ellenség megindul, s táborépítésre nincs idő, hadirendbe sorakoztak. Középen helyezkedett el Calpurnius az ötödik és Quinctius a nyolcadik legióval; ez volt seregük főereje. Egészen az ellenség táboráig nyílt volt a terep, így nem kellett cselvetéstől tartaniuk.

31. A hispanok, mikor az innenső parton pillantották meg a rómaiak két hadmenetét, hirtelenül, hogy megakadályozzák egyesülésüket és felkészülésüket, táborukból rájuk rohantak s csatát kezdeményeztek. Eleinte kegyetlen erővel folyt az ütközet, mert a hispanok harci kedvét fokozta nemrég szerzett győzelmük, míg a rómaiakat tüzelte a szokatlan szégyen. Legnagyobb lendülettel a csatasor középső részén a két mindenre elszánt legio harcolt. Az ellenség, mivel belátta, hogy ezeket semmi más módon nem szoríthatja ki helyükből, éket alkotva folytatta a küzdelmet, s egyre nagyobb számban s egyre sűrűbb sorokban indult középen támadásra.

Calpurnius praetor, látva, hogy csatasora ott szorongatott helyzetbe került, sietve odaküldte T. Quinctilius Varus és L. Iuventius Talna legatusokat, hogy külön-külön buzdítsák a legiókat; világosítsák fel és figyelmeztessék őket, hogy bennük van a győzelem és Hispania megtartásának minden reménye, ha ők helyükről meghátrálnak, a seregből egyetlen ember sem fogja viszontlátni nemhogy Italiát, de még a Tagus folyó túlsó partját sem.

Ő maga, a két legio lovasaival kis kerülőt téve, oldalról támadt rá a középső hadsorokat szorongató ellenséges ékre. Quinctius a szövetséges lovassággal a másik oldalról rontott rá az ellenségre. Calpurnius lovasai azonban, s mindenekelőtt a praetor, sokkal elszántabban harcoltak, mert nemcsak hogy ő döfte le az első ellenséges katonát, de soraik közé is behatolt, oly mélyen, hogy alig lehetett felismerni, melyik félhez tartozik. A praetor bámulatos hősiessége feltüzelte a lovasokat, a lovasok a gyalogosokat. Először a centuriókat fogta el szégyenkezés, mikor a praetort ott látták az ellenséges lövedékek között. Így mindegyikük sürgetni kezdte a

hadijelvény-hordozókat, megparancsolva, hogy azonnal nyomuljanak előre, a katonák pedig kövessék őket. Mindnyájan új csatakiáltásban törtek ki, s úgy támadtak, mintha magaslatról rohantak volna lefelé. Úgy zúdultak előre, mint valami vízáradat, leterítve a meghökkent ellenséget, s miközben szorosan egymás mögött nyomultak előre, nem lehetett feltartani őket.

A lovasok követték a táborba menekülő ellenséget, s a tömeg közé keveredve behatoltak a sáncok mögé. Itt, a táborban hátrahagyott őrség újra kezdte a harcot, arra kényszerítve a római lovasokat, hogy lovukról leszálljanak. Küzdelmük közben érkezett oda az ötödik legio, azután, amilyen gyorsan csak tudott, odasietett a többi csapat is. A hispanokat az egész táborban mindenhol leöldösték, s csupán négyezren menekültek el. Közülük háromezren, akik fegyverüket is magukkal vitték, megszállták az egyik legközelebbi hegyet, s legfeljebb ezer, félig-meddig felfegyverkezett emberük szétszóródott a földeken.

Az ellenségből, amely több, mint harmincötezer embert számlált, csak ilyen kevesen élték túl az ütközetet. Százharminchárom hadijelvényt zsákmányoltunk. A rómaiak és a szövetségesek közül valamivel több, mint hatszázan, a provinciából való segédcsapatokból mintegy százötvenen estek el. S öt katonai tribunus és néhány lovag elvesztése keltette azt a látszatot, hogy milyen nagy véráldozatba került a győzelem. A rómaiak éjszakára az ellenséges táborban maradtak, mivel nem volt rá idejük, hogy saját, megerősített tábort építsenek.

Másnap C. Calpurnius a gyűlés előtt a lovasokat megdicsérte és lódíszekkel ajándékozta meg, s kijelentette, elsősorban az ő erőfeszítésüknek köszönhető, hogy az ellenséget megverték, táborát megostromolták és elfoglalták. A másik praetor, Quinctius, lovasait láncokkal és csatokkal ajándékozta meg. Igen sok centuriót is megajándékoztak mindkét seregből, főképpen azokat, akik a csatasor közepén álltak helyt.

32. A consulok, miután végeztek a sorozással s a Rómában szükséges tennivalókkal, hadseregükkel elvonultak provinciájukba, Liguriába. Sempronius Pisaetól az apuani ligurok ellen vonult, s végigpusztítva földjeiket s felgyújtva falvaikat és erődjeiket utat nyitott magának a szakadékos erdőségen át a Macra folyóig és a Lunai-öbölig. Az ellenség egy hegyet szállott meg, amely hajdan őseinek tartózkodási helye volt, de innen a rómaiak, miután legyőzve a terep nehézségeit megütköztek vele, elűzték.

Ap. Claudius az ingaunus ligurok földjén vívott több sikeres csatát, ugyanolyan szerencsével és bátorsággal, mint tiszttársa. Ezenkívül

elfoglalta hat városukat, itt több ezer embert ejtett foglyul, s a háború negyvenhárom kezdeményezőjét bárddal kivégeztette.

Már közeledett a választógyűlés ideje. De Claudius hamarabb érkezett meg Rómába, mint Sempronius, akit a sorshúzás a gyűlés megtartására kijelölt, mert testvére, P. Claudius pályázott a consulságra. Vele együtt jelöltette magát a patriciusok közül L. Aemilius, Q. Fabius, Ser. Sulpicius Galba, csupa korábbi pályázó, akik elutasításuk után annál komolyabb igényt formáltak a tisztségre, mivel azt már egyszer megtagadták tőlük. S azért is szorosabb volt a négy pályázó küzdelme, mert a patriciusok közül nem lehetett szó egynél többnek a megválasztásáról. A plebeiusok közül is népszerű emberek pályáztak: L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Baebius Tamphilus, s ezek is, miután korábban már elutasították őket, azzal a reménnyel vigasztalódtak, hogy végre egyszer elnyerik e tisztséget. Mindnyájuk közül egyedül Claudius volt az új pályázó. Általános vélemény szerint Q. Fabius Labeónak és L. Porcius Licinusnak volt a legtöbb esélye.

Claudius consul azonban, lictorok nélkül megjelenve, testvérével körbejárta az egész Forumot, bármilyen hangosan kiáltozták is neki ellenfelei és a senatorok többsége, hogy jó lenne, ha figyelembe venné, hogy ő elsősorban a római nép consula, s nem P. Claudius fivére; miért nem az emelvényen ülve vesz részt - akár, mint döntőbíró, akár, mint szótlan szemlélő - a választáson? Mindamellett nem tudták korlátozni szenvedélyes tevékenységét.

A néptribunusok is nagy hévvel vetették magukat a küzdelembe, miközben részben a consul ellen, részben pedig terve érdekében léptek föl, s így a választógyűlés többször félbeszakadt. Végül Appius keresztülvitte szándékát, hogy öccse ügyét, Fabius mellőzésével, erőszakosan győzelemre vigye. A saját maga és mások várakozásának ellenére P. Claudius Pulchert választották meg. L. Porcius Licinus megtartotta helyét, mert a plebeius jelöltek között kisebb szenvedélyességgel s nem a Claudiusokra jellemző erőszakossággal folyt a küzdelem. Ezután került sor a praetorválasztó gyűlésre, ahol a következőket választották meg: C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaesus és A. Terentius Varro, - Ez történt otthon és a hadszíntereken ebben az évben, amelyben Ap. Claudius és M. Sempronius voltak a consulok.

33. A következő év kezdetén, mikor Q. Caecilius, M. Baebius és Ti. Sempronius, akiknek az volt a küldetése, hogy elsimítsák a viszálykodást Philippus és Eumenes királyok és a thessaliai városok között, beszámoltak küldöttségük tevékenységéről, P. Claudius és L. Porcius consulok a királyok és a városok követeit is bevezették a

senatus elé. Mindkét részről ugyanazt ismételték el, mint amit Görögországban a meghatalmazottak előtt is elmondtak.

Ezután az atyák úgy határoztak, hogy Ap. Claudius vezetésével másik, új követséget küldenek Görögországba és Macedoniába annak ellenőrzésére, hogy a thessaliaiak és a perrhaebiaiak visszakapták-e városaikat. A követeket azzal is megbízták, hogy vonassák ki a helyőrségeket Aenusból és Maroneából, s Thracia egész partvidékét szabadítsák fel Philippus és a macedonok uralma alól. Fel kellett keresniük a Peloponnesust is, amelyet a korábbi követség bizonytalanabb állapotban hagyott ott, mintha egyáltalán oda sem érkezett volna. Mert, egyébről nem is szólva, innen válasz nélkül bocsátották el őket, s kívánságukra sem voltak hajlandók hozzájárulni az achaiok gyűlésének összehívásához.

Mikor Q. Caecilius emiatt erélyesen tiltakozott, s ugyanakkor a lacedaemoniak is keservesen panaszkodtak, hogy falaikat lerombolták, népüket Achaiába hurcolták és eladták, s elvették tőlük Lycurgus törvényeit, amelyek a mai napig államuk alapjait jelentették, az achaiok főként az ellen a vád ellen igyekeztek védekezni, hogy a gyűlést nem voltak hajlandók összehívni. Fölolvastak egy törvényt, amely szerint tilos a gyűlést összehívni, kivéve, ha a háború vagy béke ügyében kell dönteni, vagy ha a senatustól követek érkeznek levéllel vagy írásbeli megbízatással. Hogy a jövőben ne élhessenek ezzel a kifogással, a senatus tudomásukra hozta, gondoskodjanak róla, hogy a római követeknek mindig alkalmuk legyen megjelenni népük gyűlésén, mint ahogy ők is, amikor csak óhajtják, megjelenhetnek a senatus előtt.

34. Miután a követségeket elbocsátották, és Philippus saját embereitől megtudta, hogy át kell adnia a városokat és ki kell vonnia helyőrségeit, mindenki ellen feldühödve haragját a maroneabeliekre öntötte ki. Utasította Onomastust, a tengerparti vidék elöljáróját, hogy végeztesse ki az ellenpárt vezetőit. Ő azután egy Casandrus nevű, már régen Maroneában lakó királypárti ember segítségével thrák katonáival éjjel behatolt a városba, s ott akkora vérfürdőt rendezett, mint egy háborúban elfoglalt városban szokás.

Mikor a római követek felelősségre vonták, hogy milyen kegyetlenül viselkedett a mit sem vétett maroneabeliekkel, s milyen gőgösen a római néppel szemben, s hogy azokat mészárolta le ellenség gyanánt, akiknek a senatus határozata értelmében vissza kell nyerniük szabadságukat, ő kijelentette, hogy neki és embereinek semmi közük sincs a dologhoz. Maroneában felkelés tört ki, amelyben egymás ellen harcoltak, mert a polgárságot az egyik párt az ő, a másik pedig Eumenes számára akarta megnyerni, s erről könnyen

meggyőződhetnek, ha meghallgatják magukat a maroneabelieket. Ugyanis meg volt győződve, hogy a nemrég lezajlott mészárlás nyomán támadt általános rémület miatt senki sem mer egy szót sem szólni ellene.

Appius azonban kijelentette: az ügy olyan világos, hogy felesleges a vizsgálat, mintha nem látnának mindent tisztán. Ha a király el akarja hárítani magáról a gyanút, küldje el Rómába Onomastust és Casandrust, akiket a történtek elkövetésével vádolnak, hogy őket a senatus kihallgathassa. E kijelentés hallatára a királyon először akkora felindulás vett erőt, hogy színe és arcvonásai elváltoztak. Végül, összeszedve magát, annyit mondott, hogy Casandrust, mivel az Maroneában tartózkodott, ha annyira óhajtják, elküldheti. De mi köze van az ügyhöz Onomastusnak, aki nemhogy Maroneában, de még a környékén sem volt? Ugyanis Onomastust inkább meg akarta védeni, egyrészt, mint nagyon kegyelt meghittjét, másrészt, mert tőle sokkal jobban félt, hogy elárulhatja, hiszen személyesen beszélte meg vele a vállalkozást, és már több hasonló ügyben volt segítőtársa és bizalmasa. De Casandrust is, aki után embereket küldött, hogy Epiruson át kísérjék le a tengerpartra, mint mondják, méreggel eltette láb alól, nehogy az ő révén kitudódjon valami.

35. Philippustól nemcsak a római követek távoztak el úgy a megbeszélés után, hogy teljesen nyíltan kijelentették, nekik egyáltalán nem tetszik a dolog, de maga Philippus sem kételkedett benne, hogy az új háború elkerülhetetlen. Ám mivel erői erre még nem voltak elégségesek, időt akarván nyerni, úgy döntött, hogy ifjabb fiát, Demetriust elküldi Rómába, egyrészt, hogy igazolja őt a vádakkal szemben, másrészt pedig enyhítse meg a senatus haragját. S meg volt győződve, hogy az ifjú már pusztán megjelenésével is - hiszen Rómában, mint túsz, királyi jóindulatának bizonyítéka volt - kedvező hatást fog elérni.

Közben azzal az ürüggyel, hogy Byzantiumnak segítséget nyújt, de valójában azért, hogy megrémítse a thraciai fejedelmeket, elindult, egyetlen ütközetben leverte őket, elfogta vezérüket, Amadocust, majd visszatért Macedoniába, de előbb követeket küldött a Hister folyó mellett levő barbárokhoz, hogy biztassák fel őket, törjenek be Italiába.

A Peloponnesuson is várták a római követek megérkezését, akik azt az utasítást kapták, hogy Macedoniából menjenek Achaiába. Hogy velük szemben az achaiok már kész határozatra hivatkozhassanak, elöljárójuk, Lycortas összehívta gyűlésüket. Itt a lacedaemoniakról tárgyaltak, akik ellenségükből vádlóikká lettek, s azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy legyőzésük után félelmesebb ellenséggé válnak, mint amikor még harcban álltak. Hiszen a háborúban a rómaiak az

achaiok szövetségesei voltak, most pedig ugyanezek a rómaiak inkább a lacedaemoniakat s nem az achaiokat pártolják. Hiszen még egy Areus és egy Alcibiades is, ez a két hajdani száműzött, akik hazatérésüket az achaioknak köszönhetik, vállalták, hogy elmennek követként Rómába panaszt tenni az achai nép ellen, amely nekik annyi szolgálatot tett, s ott olyan ellenséges hangú beszédben támadták az achaiokat, mintha elűzték, nem pedig visszasegítették volna őket hazájukba.

Minden oldalról kiabálni kezdték, hogy szavazzanak név szerint e két ember sorsáról, s mivel mindenben a harag, nem pedig a megfontolás alapján cselekedtek, halálra ítélték őket. Néhány nappal később megérkeztek a római követek, s ezeket az arcadiai Clitorba meghirdetett gyűlésre hívták meg.

36. Mielőtt bármiről is tárgyalni kezdtek volna, az achaiokat, mikor Areust és Alcibiadest, akiket előző gyűlésükön halálra ítéltek, meglátták a követek között, elfogta a félelem, s felsejlett bennük, hogy mennyire nem egyenlő esélyekkel folyik majd a tárgyalás, s egyikük se merte még a száját se kinyitni. Appius közölte velük, hogy a senatus helyteleníti cselekedeteiket, amelyek miatt a lacedaemoniak a senatus előtt panaszt tettek. Először is, hogy Compasiumnál leméészárolták azokat, akik Philopoemen felszólítására megjelentek, hogy védekezésüket előadják; továbbá, hogy miután kitöltötték dühüket ezeken az embereken, a kegyetlenség egyik fajtáját se mulasztva el, leromboltatták a leghíresebb város falait, megszüntették ősrégi törvényeit, eltörölték a valamennyi nép által tisztelt lycurgusi alkotmányt. Appius e szavaira Lycortas, egyrészt mert ő volt az elöljáró, másrészt, mert Philopoemen pártjához tartozott, aki a Lacedaemon ellen tett valamennyi intézkedést javasolta, a következőképpen válaszolt:

“Nehezebb nekünk, Ap. Claudius, most előttetek beszélnünk, mint legutóbb Rómában, a senatus előtt. Akkor ugyanis a lacedaemoniak vádaskodására kellett felelnünk, most pedig ti magatok vagytok a vádlók, s előttetek kell védekeznünk is. Abban a reményben vállaljuk ezt a hátrányos helyzetet, hogy te egy bíró lelkületével fogsz végighallgatni, nem pedig azzal az elfogultsággal, amely imént elmondott szavaidat jellemezte. Mindenesetre szeretném hinni, hogy - noha kevéssel ezelőtt te magad ismételted meg, amit a lacedaemoniak korábban Q. Caecilius előtt, majd azután Rómában elpanaszoltak - nem neked, hanem teelőtted a lacedaemoniaknak adok választ.

Szemünkre hányjátok azoknak a meggyilkolását, akiket akkor öltek meg, amikor Philopoemen praetor felszólította őket, adják elő védekezésüket. Ilyen vádat, véleményem szerint, nemcsak hogy ti nem

emelhettek ellenünk, rómaiak, de a ti jelenlétetekben senki más sem! Miért? Azért, mert veletek kötött szerződésünkben az áll, hogy a lacedaemoniaknak kímélniük kell a tengerparti városokat. Hiszen ha akkor, mikor ők fegyvert ragadva éjszaka elfoglalták ezeket a városokat, amelyeket a szerződés szerint kímélniük kellett volna, T. Quinctius vagy a római sereg, mint korábban, itt tartózkodik a Peloponnesuson, az elfoglalt és elnyomott városok lakói nyilván ezekhez menekültek volna. De mivel ti távol voltatok, kihez máshoz menekülhettek volna, mint mihozzánk, a ti szövetségeseitekhez, hiszen korábban látták, hogy mi siettünk Gytheum segítségére, s mi ostromoltuk meg veletek együtt hasonló okokból Lacedaemont is.

Így hát mi helyettetek vállaltuk ezt az igazságos és szükségszerű háborút. S ha ezért mások megdicsérnek, ha még maguk a lacedaemoniak sem becsmérelhetnek, sőt vállalkozásunkat maguk az istenek is helyeselték, hiszen nekünk juttatták a győzelmet, akkor hogyan lehetséges, hogy az, ami a hadijog alapján történt, vita tárgyává válhat? Hiszen ez az ügy lényegében egyáltalán nem is mireánk tartozik. Mi annyit tettünk, hogy felelősségre vontuk azokat az embereket, akik a tömeget fegyverbe szólították, akik elfoglalták és kirabolták a tengerparti városokat, s akik megrendezték a vezető emberek legyilkolását. Hogy azonban ezeket a táborba való érkezésükkor megölték, ez, Areus és Alcibiades, akik most, ha az istenek hagyják, minket vádoltok, nem a mi bűnünk, hanem a tiétek.

A táborunkban tartózkodó lacedaemoni száműzöttek - akik között ott volt e kettő is - abban a meggyőződésben, hogy mivel ők választották a tengerparti városokat lakóhelyül, a lacedaemoniak támadása ellenük irányul, rohantak rá ezekre, akiknek száműzetésüket köszönhették, s akik ellen felbőszültek, hogy miattuk még a számkivetésben sem tudnak nyugodtan megöregedni. Így hát a lacedaemoniakat a lacedaemoniak, nem pedig az achaiok ölték meg, s nem szükséges bizonygatni, hogy joggal vagy jogtalanul végeztek-e velük.

37. »Azonban - mondjátok - az már valóban a ti vétketek, achaiok, hogy eltöröltétek törvényeiket és az ősi, lycurgusi alkotmányt, s leromboltátok falaikat.« Hogyan vethetik ugyanazok az emberek szemünkre egyszerre e kettőt? Hiszen Lacedaemon falait nem Lycurgus emelte, hanem ezeket néhány éve éppen a lycurgusi rend eltörlése végett építették. Ezeket nemrég a tyrannusok húzták fel, várként és erődítményül maguknak és nem a polgárságnak, s ha Lycurgus ma feltámadna halottaiból, nem örvendezne-e a romok láttán, s nem jelentené-e ki, hogy most ismer rá hazájára, a régi Spártára? Nem kellett volna megvárnotok Philopoement vagy az achaiokat, lacedaemoniak, saját kezetekkel kellett volna eltüntetnetek

és lerombolnotok a zsarnokság minden nyomát. Hiszen ezek szinte szolgaságotok gyűlöletes jelképeivé váltak, s miután e falak nélkül is majdnem nyolcszáz évig szabadon éltetek, sőt valamikor Görögország vezetői is voltatok, száz éve pedig, e falakkal, mint valami bilincsekkel megkötözve, szolgák vagytok.

Ami pedig törvényeik elvételét illeti, én azt gondolom, hogy a lacedaemoniaktól törvényeiket a tyrannusok vették el, így hát mi nem az ő, meg sem levő törvényeiktől fosztottuk meg őket, hanem a magunkéit adtuk nekik, s nem gondoskodtunk rosszul a városukról, hiszen gyűlésünk tagjává tettük és felvettük magunk közé, hogy a Peloponnesus egyetlen testté és tanácskozó testületté váljék. Mert ha mi magunk egészen más törvények szerint élnénk, s rájuk is egészen más törvényeket erőltetnénk, csak akkor lenne joguk - úgy gondolom - panaszkodni, és akkor méltatlankodhatnának, hogy nem élveznek egyenlő jogokat.

Jól tudom, Ap. Claudius, hogy beszédemben eddig nem olyan hangon szóltam, ahogy szövetséges szokott szövetségeséhez, vagy amiként egy szabad néphez illő, hanem valójában úgy, ahogyan uruk előtt perlekedő rabszolgák szoktak. Mert ha a kikiáltó nem csupán üres szavakat mondott, amikor mindenki előtt az achaiokat nyilvánította szabadnak, ha szerződésünk valóban érvényes, ha szövetségünk és barátságunk a két fél egyenlő jogain alapul, miért nem kérdezem én meg tőletek, rómaiak, hogy miként cselekedtetek az elfoglalt Capuával, mikor tőlünk, achaioktól, még azt is számon kéritek, hogy mit cselekedtünk a háborúban legyőzött lacedaemoniakkal?

Néhányat megöltek közülük, s tegyük fel, hogy mi voltunk a tettesek. Nos! És ti nem végeztettétek-e ki bárddal a capuai senatorokat? - Leromboltuk falaikat. - S vajon ti nem vettétek-e el azoktól nemcsak falaikat, de városukat és földjeiket is? »A szövetségi szerződés - mondod - csak látszatra biztosít egyenlő jogokat, a valóságban a görögök szabadsága csak kegyes ajándék, de a hatalom a rómaiaké!«

Ezt érzem is, Appius, és nem méltatlankodom miatta, amíg nem szükséges. De kérlek benneteket, legyen bármilyen nagy is a különbség a rómaiak és az achaiok között, ne tartsátok a magatok és a mi ellenségeinket egyenlőnek velünk, arról nem is szólva, hogy ne biztosítsatok nekik több jogot. Mert hiszen mi már elértük, hogy egyenlővé váljanak velünk, mikor törvényünket nekik adtuk, s bevettük őket az achaiai szövetség tagjai közé. De nekik, a legyőzötteknek nem elég, amivel a győztes megelégszik, s az ellenség többet követel, mint amennyije a szövetségesnek van. S amit esküvel, amit kőbe vésett felirattal örök időkre megszenteltünk és felavattunk,

azt most szeretnék megsemmisíteni, s ezzel minket esküszegésre kényszeríteni. Tisztelünk benneteket, rómaiak, sőt, ha azt akarjátok, félünk is tőletek, de még jobban tiszteljük és féljük a halhatatlan isteneket!”

Szavait a nagy többség tetszéssel hallgatta, mindnyájan úgy vélték, hogy tisztségéhez illő méltósággal beszélt, s így nyilvánvalóvá vált, hogy a rómaiak, ha engedékenyen viselkednek, nem tudják megőrizni tekintélyüket. Ekkor Appius kijelentette: Komolyan tanácsolja az achaioknak, hogy addig igyekezzenek a rómaiak jóindulatát megnyerni, amíg saját jószántukból tehetik, nehogy ezt majd akaratuk ellenére, kényszerből legyenek kénytelenek megtenni.

Noha kijelentését mindnyájan sóhajtozva hallgatták, úgy rájuk ijesztett, hogy parancsa ellen nem mertek tiltakozni. Csupán azt kérték, a lacedaemoniakkal kapcsolatban a rómaiak változtassák meg, amit óhajtanak, s ne keltsenek az achaiokban lelkiismereti aggályokat azzal, hogy saját maguk változtassanak esküvel megerősített intézkedéseiken. S ők csupán az Areusra és Alcibiadesre a minap kimondott ítéletüket nyilvánították érvénytelennek.

38. Rómában az év kezdetén, amikor a consulok és a praetorok provinciáiról tárgyaltak, a consuloknak, mivel sehol máshol nem volt háború, Liguriát jelölték ki. A praetorok közül C. Decimius Flavus kapta a városiak, P. Cornelius Cethegus a városiak és idegenek közti jogügyek intézését, C. Sempronius Blaesus Siciliát, Q. Naevius Matho Sardiniát s egyben a mérgezési ügyek felderítését, A. Terentius Varro Hispania innenső, P. Sempronius Longus Hispania túlsó részét. E két provinciából ez idő tájban érkeztek meg L. Iuventius Talna és T. Quinctilius Varus legatusok, akik a senatusban beszámoltak róla, milyen jelentős háború fejeződött be mostanában Hispaniában, egyszersmind követelték, hogy a szerencsés eredményekért adjanak hálát a halhatatlan isteneknek, s engedjék meg a praetoroknak, hogy seregüket hazaszállítsák.

Kétnapos hálaadó ünnepet rendeltek el, a legiók hazahozataláról pedig úgy határoztak, hogy az ügyet - döntés nélkül - majd akkor terjesztik a senatus elé, mikor a consulok és praetorok seregeiről tárgyalnak. Néhány nap múlva a consuloknak odaadták a Liguriában eddig Ap. Claudius és M. Sempronius vezetése alatt álló két legiót. A hispaniai hadseregek ügyében nagy vita támadt az új praetorok és a távollevő Calpurnius és Quinctius barátai között. Mindkét párt megnyert magának néhány néptribunust és az egyik consult. Az egyik oldalon kijelentették, hogy ha a senatus a seregek hazahozatala mellett dönt, tiltakozni fognak ellene, míg a másik fél közölte, hogy ilyen tiltakozás esetén nem engedi meg, hogy bármiféle más

határozatot hozzanak.

Végül is a távollevők befolyása bizonyult gyengébbnek, s a senatus úgy határozott, hogy a praetorok sorozzanak be négyezer római gyalogost és háromszáz lovast, a latin szövetségesekből pedig ötezer gyalogost és ötszáz lovast, s ezeket vigyék magukkal Hispaniába. S ha majd ezeket a négy legióba beosztották, bocsássák el minden legióból, ahol több van ötezer gyalogosnál és háromszáz lovasnál, a létszám feletti emberek közül először azokat, akik kitöltötték szolgálati idejüket, azután pedig azokat, akik a Calpurnius és Quinctius parancsnoksága alatt vívott ütközetekben a legbátrabban harcoltak.

39. Alighogy ez a viszálykodás elült, máris újabb támadt C. Decimius praetor halála után. A tisztségre Cn. Sicinius és L. Pupius pályáztak, akik a múlt évben aedilisek voltak, továbbá C. Valerius, Iuppiter flamenje és Q. Fulvius Flaccus, aki, mivel megválasztott curulis aedilis volt, fehér toga nélkül, de valamennyiük közül a legnagyobb hévvel vett részt a küzdelemben, s összeütközésbe került a flamennel. S miután először úgy látszott, hogy a többiekkel egyenlő számú, majd hogy náluk több szavazatot fog kapni, a néptribunusok egy része kijelentette, hogy pályázatát nem szabad figyelembe venni, hiszen egy ember egyszerre nem nyerhet el, és nem viselhet két - méghozzá curulisi - tisztséget. A másik csoport azt vélte, illő volna őt mentesíteni a törvény érvénye alól, hogy a nép azt választhassa meg praetornak, akit óhajt.

L. Porcius consul először azon a véleményen volt, hogy nem veszi fel nevét a pályázók közé. Később, hogy eljárásához a senatus jóváhagyását is megszerezze, összehívta az atyákat, s kijelentette, szeretné eléjük terjeszteni, hogy a kijelölt curulis aedilis minden jogalap nélkül, s egy szabad államban tűrhetetlen példát szolgáltatva pályázik a praetori tisztségre. Neki az a szándéka, ha a többiek nincsenek más véleményen, hogy a választást a törvénynek megfelelően tartja meg. Az atyák úgy vélekedtek, hogy L. Porcius consul beszélje meg Q. Fulviusszal, ne akadályozza meg, hogy C. Decimius praetor utódjának a megválasztása a törvénynek megfelelően történjék.

Flaccus a consulnak, mikor ez a senatus megbízásából beszélt vele, azt válaszolta, hogy ő semmit sem fog cselekedni, ami hozzá méltatlan. A homályos felelettel azokban, akik szavát saját óhajuk szerint magyarázták, azt a reményt keltette, hogy meghátrál a senatus tekintélye előtt. A választógyűlésen azonban még hevesebben küzdött a tisztségért, mint korábban. Megvádolta a consult és a senatust, hogy megfosztanák őt a nép jótéteményétől, s gyűlöletet keltettek iránta tisztségének megkettőzése miatt, mintha nem lenne nyilvánvaló, hogy

abban a pillanatban, amikor megválasztják praetornak, leköszön az aedilisségről.

A consul, látva, hogy a pályázó egyre makacsabb lesz, a nép jóindulata pedig egyre inkább feléje hajlik, feloszlatta a választógyűlést és összehívta a senatust. Itt nagy szótöbbséggel úgy döntöttek, hogy mivel Flaccusra egyáltalán nem hatott az atyák tekintélye, Flaccus ügyét a népgyűlés előtt kell megtárgyalni. A consul összehívta a népgyűlést, ismertette a helyzetet. De Flaccus még ekkor sem állt el szándékától; köszönetet mondott a római népnek, hogy amikor alkalma nyílt akarata kinyilvánítására, őt olyan lelkesedéssel akarta praetornak megválasztani, s nem is óhajtja semmibe venni a polgároknak ezt az iránta tanúsított jóindulatát.

Ezzel az olyannyira makacs kijelentésével akkora rokonszenvet keltett, hogy kétségkívül megválasztják praetornak, ha a consul hajlandó lett volna nevét felvenni a jelöltek közé. A tribunusok egyre élesebb vitába keveredtek egymással és a consullal, míg végül a consul összehívta a senatust, amely úgy határozott, hogy mivel Q. Flaccus makacssága és az emberek helytelen állásfoglalása miatt az utólagos praetorválasztást nem lehetett a törvények szerint megtartani, a senatus kinyilvánítja, hogy elég praetor van; P. Cornelius vegye át a Városban mindkét féle törvénykezést, s ő rendezze meg Apollo tiszteletére a játékokat.

40. Miután ezt a választást a senatus bölcsessége és erélye meghiúsította, másik küzdelem támadt, amelyet sokkal jelentősebbé tett az a körülmény, hogy fontosabb ügy körül forgott, s nagyobb volt a benne részt vevő férfiak száma és tekintélye. A censori tisztségért redkívüli hévvel folyó küzdelemben a következők vettek részt: Cn. Sicinius és L. Pupius, akik az előző évben aedilisek voltak, C. Valerius, Iuppiter flamenje és Q. Fulvius Flaccus a patriciusok közül, a plebeiusok közül pedig M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, s a két Sempronius: Ti. Longus és M. Tuditanus.

De a legtekintélyesebb családokból származó valamennyi patricius és plebeius jelöltet ténylegesen megelőzte M. Porcius. Ebben a férfiúban annyi lelki és szellemi erő lakozott, hogy bármelyik rendből születik is, érvényesülését kétségtelenül saját erejéből éri el. Rendelkezett a magán és az állami ügyek intézéséhez szükséges készséggel, s a városi és vidéki viszonyok között egyaránt jól tájékozott volt. Egyes embereket jogi tudásuk, másokat ékesszólásuk, ismét másokat katonai dicsőségük szokott legfőbb tisztségekhez segíteni; őt sokoldalú tehetsége annyira alkalmassá tette minden feladatra, hogy azt lehetett hinni, arra a dologra született, amivel éppen akkor foglalkozott. A háborúban rendkívüli személyes

bátorságot tanúsított, sok sikeres ütközetben tüntette ki magát, majd miután elnyerte a legmagasabb rangokat, a legkiválóbb hadvezér lett. Ugyanakkor, ha békében jogi tanácsot kértek tőle, ő volt a leghozzáértőbb, ha pedig törvényszéki beszédet kellett mondania, a legkiválóbb szónok. S nem is az az ember volt, akinek szavai csak életében hatnak, de ékesszólását semmiféle alkotás nem örökíti reánk; ellenkezőleg, a legkülönfélébb írásművekben megörökített ékesszólása még mindig él és hat.

Nagy számú, részben a maga és mások érdekében, részben mások ellen elmondott beszéde maradt fenn, mert nemcsak vádló, de védőbeszédekkel is zaklatta ellenfeleit. Rendkívül sok viszálykodásba vonták be őt mások, s vont ő be másokat, s nem lenne könnyű megmondani, őt szorongatta-e gyakrabban a nemesség, vagy ő zaklatta-e többször a nemességet. Kétségtelenül érdes jellem volt, csípős nyelvű és mértéktelenül szókimondó, de lelkét nem igázta le semmi szenvedély, megközelíthetetlen erkölcsi tisztaság jellemezte, megvetette a nagyok kegyeit és a gazdagságot. Ha takarékosságról, fáradság és veszély elviseléséről volt szó, teste és lelke - mondhatni - vasból volt. Őt a mindent elernyesztő kor sem törte meg; nyolcvanhat éves korában még fellépett a törvényszék előtt, maga mondta el és írta le védőbeszédét, s kilencven éves korában idézte Ser. Galbát a nép törvényszéke elé.

41. Most, hogy pályázott, a nemesség, mint eddig is egész életében, ellene lépett fel, s valamennyi jelölt összefogott - L. Flaccus kivételével, aki consultársa volt -, hogy elüssék a tisztségtől. Nemcsak azért, hogy az inkább nekik jusson, vagy mert méltatlankodva láttak volna egy új embert a censori székben, de mert el voltak készülve rá, hogy szigorú, és sok ember jó hírét veszélyeztető censor lesz ebből a férfiból, akit oly sokan megsértettek, s aki maga is szeretett volna ezeknek megfizetni. Mert még ekkor is, mint pályázó, fenyegető hangon beszélt, megvádolva őket, hogy azért tevékenykednek ellene, mert félnek egy független és erélyes censortól. Ugyanakkor pártolta L. Valeriust, mondván, hogy csak akkor lesz képes kigyomlálni az újkeletű vétkeket s helyreállítani a régi erkölcsöket, ha ez az ember lesz a tiszttársa. A szavain fellelkesült polgárok, mit se törődve a nemesség ellenkezésével, nemcsak hogy M. Porciust választották meg censornak, de tiszttársul L. Valeriust adták mellé.

A censorok megválasztása után a consulok és praetorok elutaztak provinciájukba, kivéve Q. Naeviust, aki nem tudott elindulni Sardiniába, mert nem kevesebb, mint négy hónapja itt tartotta a méregkeverési ügyben végzett nyomozás, amelyet, mivel így látszott eredményesnek, a Városon kívül a municipiumokban és a gyülekező helyeken folytatott. Ha hinni lehet Valerius Antias adatainak, mintegy

kétezer embert ítélt el.

L. Postumius praetor, aki Tarentumot kapta provinciául, szintén sok összeesküvő pásztort büntetett meg, s gondosan folytatta a még szükséges nyomozást a bacchanáliák ügyében. Sok embert talált bűnösnek és ítélt el, akik nem jelentek meg az idézésre, vagy nem állítottak kezeseket; s azokat, akik Italiában ezen a vidéken bujkáltak, részben mint vétkeseket elítélte, részben pedig elfogatásuk után Rómába küldte a senatushoz, s ezeket P. Cornelius egytől egyig börtönbe vettette.

42. Túlsó Hispaniában, mivel a legutóbbi háborúban a lusitanusok ereje megtört, nyugalom uralkodott, míg innenső Hispaniában A. Terentius ostromfedelek és ostromművek segítségével elfoglalta a suessetanusok földjén fekvő Corbiót, a foglyokat pedig eladatta, s ezután a provincia innenső részében is nyugodtan vonulhattak téli táborba. Az előző praetorok, C. Calpurnius Piso és L. Quinctius visszatértek Rómába, s az atyák mindkettőjüknek teljes egyhangúsággal megszavazták a diadalmenetet. Először C. Calpurnius tartotta meg diadalmenetét a lusitanusok és a celtiberek felett, ahol nyolcvanhárom arany koszorút és tizenkétezer font ezüstöt vittek. Néhány nappal később rendezte meg diadalmenetét L. Quinctius Crispinus ugyancsak a lusitanusok és celtiberek felett, s ebben a diadalmenetben is ugyanennyi aranyat és ezüstöt vittek.

M. Porcius és L. Valerius censorok - félelemmel vegyes várakozás közepette - összeállították a senatorok névsorát. Hét embert zártak ki a senatorok közül, közülük egyik volt a származásával és tisztségeivel kitűnő volt consul, L. Quinctius Flaminius. Atyáink idejében állítólag az volt a szokás, hogy a censorok a senatusból kizártak neve mellé odaírták a megszégyenítés okát is. Catónak viszont még több éleshangú beszéde is fennmaradt azok ellen, akiket kizárt a senatorok rendjéből, vagy akiktől elvette az állami lovat. Valamennyi között legszenvedélyesebb a L. Quinctius ellen mondott beszéde. Ha ezt a beszédet még vádlóként Quinctius kizárása előtt, nem pedig, mint censor, a kizárás után tartja, L. Quinctiust testvére, T. Quinctius még akkor sem tudta volna benntartani a senatusban, ha akkor ő a censor.

Többek között szemére hányta, hogy a pun Philippust, kedvelt és ismert fiúszeretőjét fényes ajándékok ígéretével rávette, hogy kövesse őt Rómából provinciájába, Galliába. Ez a fiú pajkos tréfálkozás közben, hogy szeretője előtt odaadását fitogtassa, gyakran azt a szemrehányást tette a consulnak, hogy közvetlenül egy gladiátori játék előtt hozta el őt Rómából. Egyszer, mikor lakomáztak s már felhevültek a bortól, étkezés közben jelentették, hogy egy előkelő boius szökevény van itt a gyermekeivel, s szeretne beszélni a

consullal, hogy az személyesen biztosítsa sértetlenségét. Az embert bevezették az ebédlőbe, s az tolmács útján beszélni kezdett a consulhoz. Szavai közben Quinctius így szólt szeretőjéhez: “Szeretnéd-e, mivel a gladiátori játékokat ott kellett hagynod, legalább azt látni, hogyan hal meg ez a gallus?” S mikor az - aligha komolyan - rábólintott, a consul a fiú intésére kirántotta feje felett függő kardját, először a még beszélő gallus fejére sújtott vele, majd mikor az menekülve a római nép és a jelenlevők segítségéért rimánkodott, átszúrta az oldalát is.

43. Valerius Antias, aki nem olvasta Cato beszédét, s egy ismeretlen forrásból származó történetnek adott hitelt, egy másik esetet mond el, amely azonban, ami a fajtalanságot és kegyetlenséget illeti, hasonlít az előbbihez. Ő azt írja, hogy Quinctius Placentiában lakomára hívott meg egy hírhedt nőszemélyt, akibe halálosan beleszeretett. Itt a nő előtt dicsekedve többek közt elbeszélte, milyen szigorúan folytatta a nyomozást, hány halálra ítélt embert tart fogságban, akiket bárddal fog kivégeztetni. Erre a mellette ülő nő kijelentette, hogy még sosem látta, hogyan végeznek ki valakit bárddal, s nagyon szeretne ilyesmit látni. Ekkor készséges imádója az egyik szerencsétlent odahurcoltatta és bárddal kivégeztette. Akár úgy történt az eset, ahogy a censor vádoló beszédében felrótta, akár úgy, ahogy Valerius leírta, mindenképpen kegyetlen és iszonyú dolog volt, hogy a serlegek és lakoma mellett, ahol az a szokás, hogy az ételből az istenek részét is megadják, s egymásnak jókívánságokat mondjanak, egy arcátlan, a consul kebelén heverő ringyó gyönyörködtetésére egy embert áldoznak fel, mint valami áldozati állatot, s az asztalt vérrel fecskendezik be!

Cato beszédében végül Quinctiusnak azt az ajánlatot teszi, hogy ha ezt s a többi vádként felhozott cselekedetét tagadni akarja, védekezzék úgy, hogy vállalja a törvény előtti fogadást, viszont ha beismeri, mit gondol, fájni fog-e valakinek az ő gyalázata, mikor ő maga a bortól és kéjvágytól eszét vesztve egy ember vérével űzött játékot?

44. A lovagok számbavételénél L. Scipio Asiaticustól elvették az állami lovat. A censura a vagyoni helyzet összeírásában is minden renddel szemben kemény és szigorú volt. S Cato utasította a biztosokat, hogy a tizenötezer asnál többet érő női ékességek, ruhák és kocsik értékének tízszeresét írják be a jegyzékekbe. A húszévesnél fiatalabb rabszolgákat, akiknek értékét a legutóbbi becsléskor tízezer asban vagy ennél többen állapították meg, hasonlóképpen értékük tízszeresére kellett becsülniük, s mindezeknek az adóját minden ezer as után három asban állapította meg.

A censorok minden magánembertől elvették a vizet, amelyet ezek a

nyilvános vízvezetékből saját házukba vagy földjükre vezettek, s harminc napon belül lebontattak minden házat vagy egyéb építményt, amelyet magánemberek nyilvános területen emeltek. Ezután az erre a célra engedélyezett pénzből bérbeadták a szükséges építkezéseket: a víztároló medencék kikövezését, ahol szükséges volt, a csatornák tisztogatását s újabbak építését az Aventinuson és a Város egyes részein, ahol ezek még hiányoztak. Flaccus maga külön a Neptunus forrásához vezető töltést építtetett, amit a nép útként használhatott, továbbá egy, a Formiae-hegyen átvezető utat. Cato a Lautumiaenál két - a Maemius és a Titius nevű - csarnokot, továbbá négy bolthelyiséget vett meg az államnak, s ott oszlopcsarnokot építtetett, amelyet Porciusnak neveztek el.

Az állami bevételek díját a legmagasabb, a kiadásokét a legalacsonyabb összegben szabták meg. S mikor a senatus, amelyre hatottak a bérlők könyörgései és könnyei, utasította őket, hogy érvénytelenítsék a bérleti szerződéseket, és kössenek újakat, a censorok egy rendelettel a jelentkezésből az ajánlattevők közül kizárták azokat, akik az első bérbeadást meghiúsították, s mindent valamivel kisebb összegért adtak ki bérbe. Censori működésük hírhedtté vált, és sok ellenségeskedést szült, ami M. Porciusnak - mert a szigorúságot az ő rovására írták - egész élete folyamán sok bajt okozott.

Ebben az évben két coloniát alapítottak, Potentiát Picenum és Pisaurumot Gallia területén, s mindegyik colonus hat iugerum földet kapott. A föld elosztását és a coloniák megszervezését ugyanazok a triumvirek intézték: Q. Fabius Labeo, M. Fulvius Flaccus és Q. Fulvius Nobilior. - Ennek az évnek a consulai sem otthon, sem a háborúban semmi emlékezetes cselekedetet nem hajtottak végre.

45. A következő évre M. Claudius Marcellust és Q. Fabius Labeót választották meg consulnak. Ezek március idusán, hivatalba lépésük napján, előterjesztést tettek a senatusban a maguk és a praetorok provinciái ügyében. A következőket választották meg praetornak: C. Valerius, Iuppiter flamenje, aki előző évben is pályázott, Sp. Postumius Albinus, P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Iulius, Cn. Sicinius. A consuloknak Liguriát jelölték ki provinciául, ugyanazokkal a hadseregekkel, amelyek eddig P. Claudius és L. Porcius parancsnoksága alatt álltak. Mindkét Hispaniában, a sorsolás mellőzésével, meghagyták eddigi seregüknél a múlt évi praetorokat. A praetoroknak úgy kellett intézniük a sorsolást, hogy Iuppiter flamenje Rómában az egyik igazságszolgáltatást kapja hatáskörül, s a sorsolás neki juttatta az idegenek közti jogi ügyek intézését. Sisenna Cornelius kapta a városiak közti jogi ügyek intézését, Sp. Postumius Siciliát, L. Pupius Apuliát, L. Iulius Galliát, Cn. Sicinius Sardiniát.

L. Iulius parancsot kapott, hogy siessen, mert az Alpokon túl lakó gallusok, mint fentebb már említettük, egy korábban ismeretlen ösvényen a hegységen keresztül átkeltek Italiába, s várost kezdtek építeni azon a területen, amely most Aquileiához tartozik. A praetort megbízták, hogy ezt akadályozza meg, amennyiben lehetséges, háború nélkül. Ha pedig csak fegyveres erővel lehet visszatartani őket, értesítse a consulokat, s ezek közül az egyik majd induljon el legióival a gallusok ellen.

Az előző év végén augurválasztó népgyűlést tartottak; itt Sp. Postumius Albinust választották meg augurnak az elhunyt Cn. Cornelius Lentulus helyett.

46. Ennek az évnek az elején meghalt P. Licinius Crassus pontifex maximus. Helyére a testület M. Sempronius Tuditanust jelölte ki pontifexnek, majd C. Servilius Geminust választották meg pontifex maximusnak. P. Licinius temetése alkalmából húst osztottak a népnek, százhúsz gladiátori pár küzdött, a temetési játékok három napig tartottak, a játékok után pedig lakomát rendeztek. Mikor ez alkalommal az egész Forumot beborították az asztalok, nagy mennydörgés közepette vihar támadt, s arra kényszerítette a tömeget, hogy a Forumon sátrakat állítson; ezeket azután, mikor az ég hirtelenül kiderült, lebontották. S általános volt a hiedelem, most történt meg az, amit a jósok csapásként jövendöltek meg, hogy egyszer majd a Forumon sátrakat kell állítani. De alig szabadultak meg ettől a vallásos félelemtől, máris egy újabb szállta meg őket, mert Vulcanus terén két napig véres eső esett. A csodajelek kiengesztelésére a decemvirek könyörgést rendeltek el.

A consulok, mielőtt elutaztak provinciájukba, bevezették a senatus elé a tengeren túlról érkezett követségeket. Erről a vidékről még soha ennyi ember nem jelent meg Rómában. Ugyanis amióta a Macedoniával szomszédos népek között elterjedt a híre, hogy Rómában nem közönyösen hallgatják meg a Philippusszal kapcsolatos vádakat és panaszokat, sőt sokan még hasznát is látták panasztételüknek, egymás után érkeztek Rómába a városok és népek küldöttei, sőt személyes ügyekben egyes magánemberek is - mert mindnyájuknak nyomasztó volt ez a szomszédság - abban a reményben, hogy sérelmüket orvosolják vagy megoldást találnak panaszukra. Eumenes királytól is követség érkezett testvére, Athenaeus vezetésével, hogy panaszt tegyen egyrészt azért, hogy Thraciából még nem vonták ki a helyőrségeket, másrészt, hogy az Eumenes ellen háborút indító Prusiasnak Philippus Bithyniába segédcsapatokat küldött.

47. Minderre az akkor még nagyon ifjú Demetriusnak kellett

válaszolnia, s nem volt könnyű feladat egyrészt az elhangzott panaszokat, másrészt az ezekre adandó válaszokat mind emlékezetében tartania. Mert nemcsak nagy számban áradtak a panaszok, de többnyire egészen kicsinyes ügyekről is szóltak: határvillongásokat, emberek elrablását, nyájak elhajtását, önkényesen intézett vagy el nem intézett jogeseteket, erőszakos vagy részrehajló ítéleteket soroltak fel.

Az atyák, belátva, hogy Demetrius ezek egyikére sem tud világos magyarázatot adni, s hogy ők maguk se remélhetnek tőle megfelelő tájékoztatást, mivel maguk is sajnálták az ifjút tapasztalatlansága és nehéz helyzete miatt, megkérdeztették tőle, nem kapott-e atyjától valamilyen, ezekre az ügyekre vonatkozó írásos feljegyzést. S mikor igennel felelt, úgy gondolták, nem találhatnak ennél célszerűbb és előnyösebb megoldást, mint hogy meghallgatják, mit válaszol az egyes kérdésekre a király. Tüstént felszólították, vegye elő az iratot, s megengedték, hogy azt ő maga olvassa fel. Ebben Philippus minden ponttal kapcsolatban röviden összefoglalta eljárása okait, megjegyezte, hogy egyes esetekben a meghatalmazottak utasítása szerint cselekedett, s ha más esetekben nem így járt el, ez nem rajta múlott, hanem azokon, akik őt bevádolták. Itt-ott panaszos megjegyzéseket is tett, hogy milyen igazságtalanok voltak a határozatok, hogy mennyire nem egyenlő feltételekkel folyt Caecilius előtt a vita, s hogy ővele mindnyájan - bár egyáltalán nem szolgált rá - milyen méltatlanul és gúnyos módon bántak. A senatus ezeket a megjegyzéseket a király felindult lelki állapotával magyarázta.

Miközben az ifjú egyes cselekedeteket mentegetett, más esetekben ígéretet tett, hogy úgy fognak eljárni, ahogy ezt a senatus a legjobbnak látja, úgy határoztak, hogy a következő választ adják: Atyja nem is járhatott volna jobban a senatus kedvében, mint így, hogy - bármint is történtek ezek a dolgok - a rómaiak előtt fia, Demetrius révén óhajtotta tisztázni magát. A senatus hajlandó sok mindent elnézni, elfelejteni és eltűrni abból, ami a múltban történt, s arról is meg van győződve, hogy bízhat Demetriusban. Ő ugyanis túszuk marad, akkor is, ha testben már visszatért apjához, s tudják, hogy amennyire ezt atyja iránt érzett szeretete megengedi, barátja lesz a római népnek. Ezért Demetrius megbecsülésének jeleként követeket küldenek Macedoniába, hogy ha egy és más nem is egészen úgy történt, ahogy történnie kellett volna, ezt a mulasztást megtorlás nélkül még most is jóvá lehessen tenni. S azt is szeretnék, ha Philippus megtudná: elsősorban fia, Demetrius közbenjárásának köszönheti, hogy a római néphez való viszonyában nem történt semmi változás.

48. Azonban ezek az intézkedések, amelyekkel szemmel láthatóan az ifjú tekintélyét akarták növelni, azonnal gyűlöletet keltettek ellene, sőt

csakhamar pusztulását okozták.

Ezután a lacedaemoniakat vezették be. Ők nagy számban kezdték felsorolni a kisebb viszálykodásokat, de a lényeg az volt, hogy azok, akiket az achaiok elítéltek, hazatérhetnek-e vagy sem, s hogy az achaiok jogosan vagy jogtalanul ölték-e meg azokat, akiket megöltek. Azt is mérlegelték, hogy a lacedaemoniak tagjai maradjanak-e az achaiai szövetségnek, vagy pedig, mint korábban is, ez legyen Peloponnesuson az egyetlen város, amelynek külön alkotmánya van. A senatus úgy döntött, hogy a száműzöttek térjenek haza, az ítéleteket meg kell semmisíteni, Lacedaemon maradjon az achaiai szövetség tagja, s hogy ezt a határozatot rögzítsék írásban, amelyet a lacedaemoniaknak és az achaioknak alá kell írniuk.

Macedoniába Q. Marciust küldték el követségbe, s azzal is megbízták, hogy a Peloponnesuson is tájékozódjék a szövetségesek helyzetéről. Mert a régi viszálykodások maradványaképpen itt még most is tapasztalható volt bizonyos nyugtalanság, és Messene elpártolt az achaiai szövetségtől. Ha ismertetni akarnám ennek a háborúnak okát és lefolyását, elfeledkezném szándékomról, amely arra szorítkozik, hogy a külföldi eseményekkel ne foglalkozzam nagyobb mértékben, csak amennyire a római történelemmel összefüggenek.

49. Említésre méltó esemény az, hogy bár a harctéren az achaiok kerekedtek felül, fogságba esett elöljárójuk, Philopoemen, akit, mikor Corone felé igyekezett, hogy a várost, amelyet az ellenség fenyegetett, előtte foglalja el, néhány lovasával együtt egy szűk völgyben megtámadták. Ő maga ugyan, mint mondják, el tudott volna menekülni a thrákok és krétaiak segítségével, de visszatartotta a szégyen, mert nem akarta cserbenhagyni lovasait, népe színe-javát, akiket nemrégen ő maga válogatott ki. S miközben biztosítani akarta nekik a lehetőséget, hogy kijussanak a szorosból, s a menet végén haladva feltartotta az ellenség támadását, lova elbukott; ő is leesett s teljes súlyával a ló is rázuhant, úgy hogy kis híján életét vesztette. Hiszen már hetvenéves volt, s hosszú betegsége is, amelyből csak ekkoriban gyógyult fel, nagyon elgyengítette.

Az ellenség nagy tömegben rohant rá a földön fekvő emberre, de mikor felismerték, tisztelettel és érdemeire visszaemlékezve úgy emelték fel, mintha saját hadvezérük lenne; magához térítették, kivitték a félreeső völgyből az útra, miközben a váratlan öröm miatt alig hittek a szemüknek. Néhányan hírnököt küldtek előre Messenébe az üzenettel, hogy a háború véget ért, fogságba ejtették Philopoement. Ez a hír először annyira hihetetlennek tűnt, hogy a hírvivőről nemcsak azt hitték, hogy hazudik, hanem azt is, hogy megháborodott. De mikor egyik ember a másik után érkezett ugyanazzal a hírrel, végre elhitték,

hogy igaz. S mielőtt még biztosan tudták volna, hogy közeledik a városhoz, mindnyájan kitódultak, szabadok és szolgák, sőt a gyerekek és asszonyok is, hogy részesei legyenek a látványnak. Így a tömeg eltorlaszolta a kaput, mivel, úgy látszott, senki se ad hitelt a rendkívüli hírnek, csak ha saját szemével is meggyőződött róla.

A Philopoement hozó emberek alig tudtak, a szembejövőket félretaszigálva, bejutni a kapun. Éppen olyan sűrű tömeg zárta előttük az út többi részét is, s mivel nagy részük a tolongásban semmit se láthatott, hirtelenül megtöltötték az út közelében álló színházat, s egyhangúan követelték, hogy Philopoement vezessék oda, és mutassák meg a népnek. A főtisztviselők és elöljárók azonban megijedtek, hogy egy ilyen nagy ember sorsán érzett szánalom, ha őt közvetlen közelről látják, valami nyugtalanságot okozhat, mert egyesekben, ha egykori nagyságát egybevetik mostani sorsával, a tisztelet, másokban pedig a nagyszerű tetteire való visszaemlékezés felkeltheti iránta a rokonszenvet. Ezért a nézőktől jó távol állították oda.

Majd gyorsan elvitték az emberek szeme elől, miközben elöljárójuk, Dinocrates, közölte, hogy a főtisztviselők szeretnék kihallgatni őt az egész háborúra vonatkozó kérdések ügyében. Ezután elvezették a curiába, s miután összehívták a senatust, megkezdődött a tanácskozás.

50. Már rájuk esteledett, s nemcsak a többi dologban, de még abban az egyben sem tudtak dönteni, hogy hova zárják be a következő éjszakára, ahol megfelelő őrizetben lesz. Bámulattal töltötte el őket korábbi sorsának nagyszerűsége, bátorsága, s ezért senki sem mert vállalkozni arra, hogy saját házában őriztesse, és senkiben sem bíztak eléggé, hogy őrizetét ráhagyják. Végül néhányan eszükbe juttatták, hogy van egy földalatti, négyszögletű kövekkel körülfalazott állami kincseskamrájuk. Ide eresztették le őt megkötözve, s emelőgép segítségével egy roppant zárókövet helyeztek el fölötte. Így várták meg a reggelt, abban a meggyőződésben, hogy a foglyot jobb ennek a helynek, mint bármelyik embernek az őrizetére bízni.

Másnap a tömeg jóindulatúbb része, visszaemlékezve Philopoemennek az állam érdekében korábban tett szolgálataira, úgy vélekedett, hogy meg kell őt kímélni, s az ő segítségével kell kiutat keresni a jelenlegi nehéz helyzetből. Viszont az elpártolás kezdeményezői, akik a várost kezükben tartották, titkos tanácskozásukon mindnyájan egyetértettek abban, hogy végezni kell vele, csak abban nem tudtak dönteni, hogy ezt minél hamarabb, vagy pedig később tegyék-e meg. Győzött az azonnali megbüntetését sürgető párt, s elküldtek egy embert, hogy vigye oda neki a mérget. Mondják, hogy a poharat átvéve semmi mást nem mondott, csupán azt kérdezte, hogy Lycortas - a másik achai hadvezér - s a lovasok

kijutottak-e. Mikor közölték, hogy megmenekültek, kijelentette: “Jól van!”, s félelem nélkül kiürítette a kelyhet, s csakhamar kilehelte lelkét.

A szörnyű tett elkövetői azonban nem sokáig örülhettek halálának, mert a háborúban vereséget szenvedett Messene az achaiok követelésére kiadta a vétkeseket, s visszaadták Philopoemen csontjait is. Temetésén az egész achaiai szövetség részt vett, s annyira elhalmozták az emberi megbecsülés minden jelével, hogy szinte még az isteneknek kijáró tisztelettől sem tartózkodtak.

Egyes római és görög történetírók olyan nagyra becsülik ezt a férfit, hogy mint erre az évre különösen jellemző eseményt, azt örökítették meg az utókor számára, hogy ebben az évben három kiváló hadvezér halt meg: Philopoemen, Hannibal és P. Scipio. Ennyire egyenlőnek tartották őt a két leghatalmasabb nép legnagyobb hadvezéreivel.

51. T. Quinctius Flamininus követként megérkezett Prusias királyhoz, aki gyanússá vált a rómaiak szemében, mert Antiochus veresége után befogadta Hannibalt, és mert háborút indított Eumenes ellen. Itt, akár úgy történt, hogy Flamininus egyebek közt azt is a szemére hányta Prusiasnak: olyan embert tart udvarában, aki valamennyi halandó között a rómaiak legelkeseredettebb ellensége, s aki először hazáját, majd mikor ennek ereje teljesen összeomlott, Antiochus királyt késztette háborúra a rómaiak ellen, akár úgy, hogy maga Prusias, kedvében akarván járni a jelenlevő Flamininusnak és a rómaiaknak, saját maga jutott arra az elhatározásra, hogy megöleti vagy kiszolgáltatja Hannibalt, a Flaminiusszal folytatott első megbeszélés után mindjárt katonákat küldött, hogy szállják meg Hannibal házát.

Hannibal magában mindig ilyen végre számított, mert tudta, mennyire engesztelhetetlenül gyűlölik őt a rómaiak, s mert szinte alig bízott a királyok hűségében, Prusias megbízhatatlanságáról pedig nemrégen győződött meg. Flamininus megérkezésekor borzongva érezte, hogy ez az ő végzetét jelenti. A minden oldalról fenyegető veszélyre felkészülve, házából, hogy egy útja mindig legyen a menekülésre, hét kijáratot csináltatott, s néhány annyira el volt rejtve, hogy az őrség sem állhatta el. De a királyok nyomasztó uralmukkal elérik, hogy semmi se marad földerítetlenül, amit ki akarnak nyomozni. A házat körben úgy megrakták őrségekkel, hogy onnan senki se tudott kijutni.

Hannibal, mikor jelentették, hogy a király katonái az előcsarnokban vannak, megpróbált egy egészen elrejtett, a legtitkosabb kijárathoz vezető hátsó ajtón elmenekülni, de látva, hogy az odaérkező katonák ezt is elállták, s hogy a körben felállított őrségek minden utat

elzárnak, odahozatta a mérget, amelyet ilyen alkalmakra már jó régen előkészített. “Szabadítsuk meg - mondta - a római népet ettől a nem szűnő gondtól, ha már hosszúnak találják az időt, hogy kivárják egy öregember halálát! Nem nagy és nem dicső ez a fegyvertelen és elárult ember felett nyert győzelem, amellyel Flamininus hazatér. De hogy mennyire megváltoztak a római nép erkölcsei, azt már maga ez a nap is bizonyíthatja. A mai rómaiak atyái előre figyelmeztették Pyrrhus királyt, aki mint fegyveres ellenségük, seregével Italiában tartózkodott, hogy óvakodjék a méregtől; míg ezek egy volt consult küldenek követségbe, hogy vegye rá Prusiast vendége gaz módon való meggyilkolására.”

Ezután átkot mondva Prusias fejére és birodalmára, s tanúul híva a vendégbarátságot védő isteneket, hogy a király megszegte hűségét, kiürítette a kelyhet. Így fejezte be életét Hannibal.

52. Polybius és Rutilius azt írják, hogy ebben az évben halt meg Scipio. Én azonban sem velük, sem Valeriusszal nem értek egyet. Velük azért nem, mert azt találom, hogy M. Porcius és L. Valerius censorsága idején magát az egyik censort, L. Valeriust tették meg a senatus első emberének, holott az előző két vagyonbecslés alkalmával Africanus töltötte be ezt a helyet, ha pedig ő ekkor még élt, és nem zárták ki a senatusból - ezt a megbélyegzést azonban egyetlen történetíró sem említi -, nem választhattak az ő helyére másik rangidős senatort. Antias állításának pedig ellentmond az az adat, hogy P. Africanus egyik beszédét - ennek felirata szerint - M. Naevius néptribunus ellen mondta. Ez a Naevius pedig az állami tisztviselők jegyzéke szerint P. Claudius és L. Porcius consulsága idején volt néptribunus, de Ap. Claudius és M. Sempronius consulsága idején, december tizedikén foglalta el tisztségét. Innen még három hónap van március idusáig, amikor P. Claudius és L. Porcius lettek a consulok. Így hát, úgy látszik, Scipio még élt akkor, amikor Naevius néptribunus volt, hiszen ez panaszt emelhetett ellene, de valószínű, hogy meghalt a L. Valerius és M. Porcius által végrehajtott vagyonbecslés előtt.

Ennek a három, a saját népük előtt rendkívüli hírnévnek örvendő férfinak a halálát nem is annyira az időbeli egyezés miatt lehet összevetni, hanem inkább azért, mert eltávozásuk nagyon kevéssé volt méltó egész életük dicsőségéhez. Először is: egyikük se hazája földjén halt meg, s nem is ott temették el. Hanniballal és Philopoemennel a méreg végzett, Hannibal száműzöttként, vendéglátója árulása következtében, Philopoemen pedig fogságban, bilincsbe verve lehelte ki lelkét. Míg Scipio, akit ugyan nem száműztek és nem ítéltek el, de törvénybe idéztek, s mikor a tárgyaláson nem jelent meg, mint távollevő vádlottat szólították, nemcsak magát ítélte önkéntes számkivetésre, de a sírját is ott jelölte ki.

53. Míg a Peloponnesuson ilyen események játszódtak le - mert elbeszélésünk innen kanyarodott el más irányba - Demetrius és a követek Macedoniába való visszaérkezése az emberekben nagyon eltérő érzelmeket váltott ki. A macedonok nagy tömege, akiket félelemmel töltött el a rómaiak részéről fenyegető háború, nagy rokonszenvvel nézett Demetriusra, mint a béke kieszközlőjére, szilárdan bíztak benne, és atyja halála után neki szánták a királyi trónt. Mert noha fiatalabb volt Perseusnál, ő törvényes anyától, míg amaz egy ágyastól született, s míg ennek, mint egy magát mindenkinek odaadó nő gyermekének, egyetlen vonásában sem lehetett egy bizonyos apára ráismerni, ő feltűnően hasonlított Philippushoz. Ezenfelül a rómaiak is Demetriust akarták atyja trónjára ültetni, Perseust viszont egyáltalán nem kedvelték. Mindez széltében beszélgetések tárgya volt.

Így Perseust is szorongatta az aggodalom, hogy idősebb kora nem jelent elég előnyt számára, hiszen testvére minden egyéb tekintetben felülmúlja őt. Philippus is, abban a hitben, hogy aligha számít majd az ő akarata, kit óhajt utódjaként itt hagyni, úgy látta, hogy kisebbik fia vele szemben is nagyobb tekintélyre tesz szert, mint ő óhajtaná. Időnként sértve érezte magát, hogy a macedonok Demetriust veszik körül, s hogy már az ő életében egy másik udvartartás is van. Kétségtelen, hogy maga az ifjú is önhittebben tért haza, megnövelte önérzetét a senatus róla hozott határozata, s hogy neki megadták azt, amit apjától megtagadtak. De minél jobban növelte tekintélyét az egyszerű macedonok szemében minden alkalom, amikor a rómaiakat említette, annál inkább növekedett iránta nemcsak fivére, de apja ellenszenve is, különösen mikor újabb követek érkeztek Rómából, s a király kénytelen volt kivonulni és őrségeit kivonni Thraciából, s egyéb téren is teljesítenie kellett a korábbi meghatalmazottak rendelkezéseit és a senatus újabb határozatát. Mindezt elkeseredve és sóhajtozva hajtotta végre, annál is inkább, mert fiát szinte gyakrabban látta a rómaiak, mint a maga társaságában.

Mindamellett igen készségesen viselkedett a rómaiakkal szemben, hogy ne adjon nekik okot az azonnali háborúra. Sőt, úgy vélve, el kell altatnia gyanújukat, hogy ne is tervezzenek ilyesmit, seregével behatolt Thracia középső részére, az odrysiusok, a dentheleti és a bessi nép területére, elfoglalta Philippopolis városát, amelyet elmenekült lakói, akik családjukkal a legközelebbi hegygerincekre húzódtak, üresen hagytak ott, leigázta, végigpusztítva földjeiket, a síkságon lakó barbárokat. Ezután Philippopolisban őrséget hagyva - amelyet az odrysiusok később elűztek - várost kezdett építeni Paeonia egyik vidékén, Deuriopusban, közel az Erigonus folyóhoz, amely Illyriából eredve átfolyik Pelagonián és az Axius folyóba ömlik, nem messze

Stobitól, egy régi várostól. Philippus megparancsolta, hogy az új várost idősebb fia tiszteletére Perseisnek nevezzék.

54. Mialatt Macedoniában ilyen események játszódtak le, a consulok elutaztak provinciájukba. Marcellus futárt küldött előre L. Porcius proconsulhoz, hogy legióival vonuljon a gallusok új városa ellen. Az odaérkező consulnak a gallusok megadták magukat. Csapatuk tizenkétezer fegyveresből állt, fegyvereiket legtöbben a környékről rabolták. Ezeket, nagy bánatukra, elvette tőlük s ezenkívül mindazt, amit a földeket végigdúlva összeraboltak vagy magukkal vittek. Emiatt követeket küldtek Rómába, hogy panaszt tegyenek. Ezek, miután C. Valerius praetor bevezette őket a senatusba, előadták, hogy Gallia túlnépesedése miatt a szántóföld hiánya és a nélkülözés arra kényszerítette őket, hogy az Alpokon átkelve új lakóhelyet keressenek, s ahol lakatlan s emiatt műveletlen földet találtak, ott anélkül, hogy bárkit is megkárosítottak volna, megállapodtak. Várost is kezdtek építeni, ami eléggé bizonyítja, hogy nem azért jöttek, hogy bármely földterületet vagy várost erőszakkal elfoglaljanak. Nemrég azonban M. Claudius követet küldött hozzájuk, és háborúval fenyegette meg őket, ha nem adják meg magukat. Ők többre becsülve a biztos, ha nem is olyan ragyogó békét a bizonytalan háborúnál, nem is annyira a római nép hatalmába, hanem elsősorban oltalmába adták magukat. Néhány nap múlva parancsot kaptak, hogy hagyják el a várost és a földet, s ők rászánták magukat, hogy szó nélkül elmennek, amerre tudnak. Ezután elvették tőlük fegyvereiket, majd minden egyebet, amit magukkal hoztak vagy hajtottak. Arra kérik a senatust és a római népet, hogy az ártatlan leigázottakra ne fenekedjen jobban, mint az ellenségre.

Szavaikra a senatus utasítására a következő választ kapták: Kétségtelenül helytelenül cselekedtek, mikor Italiába jöttek, s anélkül, hogy az ottani provinciát kormányzó római főtisztviselőtől engedélyt kértek volna, megpróbáltak idegen földön várost építeni. De a senatus nem óhajt kirabolni olyanokat, akik megadták magukat. Tehát megbízottakat küldenek velük a consulhoz, akik kieszközlik, hogy - ha visszatérnek oda, ahonnan jöttek - mindenüket visszakapják, azután pedig azonnal átkelnek az Alpokon, hogy figyelmeztessék a gallus törzseket, tartsák otthon néptömegeiket. Az Alpok szinte áthatolhatatlan határként választja el őket, és ők sem járnak majd jobban, mint azok, akik az Alpokon először keltek át. Megbízottakként L. Furius Purpuriót, Q. Minuciust és L. Manlius Acidinust küldték el velük. A gallusok, miután visszakapták mindazt, aminek nem erőszakkal jutottak a birtokába, kivonultak Italiából.

55. Az Alpokon túl lakó népek a római követeknek barátságos választ adtak. Az öregebbek még bírálták is a római népet túlságos

jóindulata miatt, mivel azokat az embereket, akik népük jóváhagyása nélkül felkerekedtek, s arra merészkedtek, hogy a római birodalomban egy területet elfoglaljanak s az idegen földön várost építsenek, megtorlás nélkül hagyta elvonulni, holott vakmerőségükért súlyosan meg kellett volna büntetnie őket. Hogy pedig még vagyonukat is visszaadták nekik, félő, hogy ez a jóindulat majd másokat is hasonló vállalkozásra ösztönöz. S a követeket barátságosan fogadták, s megajándékozva bocsátották el.

M. Claudius consul, miután a gallusokat elűzte provinciájából, előkészületeket tett Histria megtámadására, s levélben engedélyt kért a senatustól, hogy átkeljen seregével Histriába, de szándékát a senatus nem hagyta jóvá. Azzal a tervvel foglalkoztak, hogy coloniát alapítanak Aquileiában, de abban nem tudtak dönteni, hogy oda római vagy latin polgárokat küldjenek-e. Végül az atyák inkább egy latin colonia alapítása mellett döntöttek. E feladatra triumvireknek megválasztották P. Scipio Nasicát, C. Flaminiust és L. Manlius Acidinust.

Ugyanebben az évben alapították római polgárok számára a Mutina és a Parma coloniákat. Mintegy kétezer ember kapott Parmában egyenként nyolc, Mutinában öt iugerumot, azon a területen, amely legutóbb a boiusok, korábban pedig a tuscusok birtokában volt. E coloniákat M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Parrus és L. Quinctius Crispinus triumvirek szervezték meg. A caletranusok területén is megalapították a római polgárok számára a Saturnia coloniát, mégpedig a következő triumvirek: Q. Fabius Labeo, C. Africanus Stellio és Ti. Sempronius Gracchus. Itt minden colonus tíz iugerum földet kapott.

56. Ebben az évben A. Terentius proconsul nem messze a Hiberus folyótól, az ausetanusok földjén szerencsés csatát vívott a celtiberek ellen, s több itt fekvő, megerősített városukat is elfoglalta. Túlsó Hispaniában ebben az évben béke volt, mert P. Sempronius proconsul hosszadalmas betegségbe esett, s mert a lacetanusok, mivel senki sem ingerelte fel őket, éppen a legjobbkor nyugodtan viselkedtek. Q. Fabius consul sem hajtott végre Liguriában semmi említésre méltó cselekedetet.

M. Marcellus, akit Histriából visszahívtak, elbocsátotta seregét, és a választások megtartására visszatért Rómába. Az ő vezetésével Cn. Baebius Tamphilust és L. Aemilius Paulust választották meg consulnak. Az utóbbi együtt volt curulis aedilis M. Aemilius Lepidusszal, akinek a consulsága óta már öt év telt el, holott még Lepidus is kétszeres visszautasítás után nyerte el a consuli tisztséget. Ezután a következőket választották meg praetornak: Q. Fulvius

Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius (másodízben), M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denter és C. Terentius Istra.

Az év végén könyörgést tartottak a csodajelek miatt, mivel általános hiedelem szerint Concordia terén két napon át véres eső esett, s híradás érkezett, hogy Siciliától nem messze egy új, eddig nem létező sziget emelkedett ki a tengerből. Valerius Antias arról tudósít, hogy ebben az évben halt meg Hannibal, s hozzáteszi, hogy ezzel a céllal küldték el Prusiashoz követként T. Quinctius Flamininust, akinek nevét ez az esemény közismertté tette, s vele L. Scipio Asiaticust és P. Scipio Nasicát.

ASIA (KISÁZSIA)

NEGYVENEDIK KÖNYV

1. A következő év elején a consulok és praetorok kisorsolták a provinciákat. A consulok nem kaphattak mást, csak Liguriát. A városiak jogi ügyeinek intézése M. Ogulnius Gallusnak, az idegenek jogi ügyeinek intézése M. Valeriusnak jutott. Q. Fulvius Flaccus kapta Hispania innenső, P. Manlius túlsó részét, L. Caecilius Denter Siciliát, C. Terentius Istra Sardiniát. A consulok utasítást kaptak, hogy tartsák meg a sorozást. Q. Fabius Liguriából írt levelében bejelentette, hogy az apuani ligurok fel akarják újítani a háborút, s az a veszély fenyeget, hogy betörnek Pisae területére. Köztudomású volt, hogy innenső Hispania fegyverben áll, folyik a háború a celtiberek ellen, túlsó Hispaniában pedig, ahol a praetor hosszú ideig betegeskedett, meglazult a katonai fegyelem a kényelmes életmód és tétlenség miatt.

Ezért úgy döntöttek, hogy új sereget kell szervezni. Liguriában négy legiót, úgy hogy mindegyikben ötezerkétszáz gyalogos és háromszáz lovas legyen, s ezeket ki kell egészíteni tizenötezer latin szövetséges gyalogossal és nyolcszáz lovassal, s ezek az egységek alkossák a két consuli sereget. Utasították őket, hogy ezenkívül még sorozzanak be a szövetségesek és latinok közül hétezer gyalogost és négyszáz lovast, s küldjék el őket Galliába M. Marcellushoz, akinek fővezéri megbízatását consulsága lejártával meghosszabbították. A két Hispaniába küldendő sereg számára a római polgárokból négyezer gyalogost és kétszáz lovast, a szövetségesekből pedig hétezer gyalogost és háromszáz lovast kellett besorozniuk. - Egy évig meghosszabbították Liguriában eddigi seregénél Q. Fabius Labeo vezéri megbízatását is.

2. A tavaszi időjárás ebben az évben nagyon zivataros volt. A Parilia előtti napon déltájban a forgószéllel érkező heves vihar a megszentelt és meg nem szentelt helyeken egyaránt nagy pusztítást okozott, ércszobrokat döntött le a Capitoliumról, letépte az Aventinuson álló Luna-szentély egyik ajtószárnyát, s tovasodorva Ceres templomának hátsó részére ejtette rá. A Circus Maximusban szobrokat döntött le tartóoszlopukkal együtt, s jó egynéhány templomról letépte és mindenfelé csúfosan elsodorta az oromdíszeket. Ezért ezt a vihart baljós jelenségként magyarázták, s a haruspexeket utasították, hogy gondoskodjanak kiengeszteléséről. Egyszersmind azért is engesztelő szertartást tartottak, mert Reatéből azt jelentették, hogy háromlábú öszvér született, Formiaeből pedig, hogy a Caieta mellett álló Apollo-szentélyt villámcsapás érte. E csodajelek kiengesztelésére húsz nagyobb jószágot áldoztak fel, s egynapos könyörgést tartottak.

Ezekben a napokban tudták meg A. Terentius propraetor leveléből,

hogy P. Sempronius túlsó Hispania provinciában több mint egy évi betegeskedés után meghalt. A praetorokat utasították, hogy minél hamarabb induljanak el Hispaniába.

Ezután bevezették a tengeren túlról érkezett követeket. Először Eumenes és Pharnaces király követségét, majd a rhodusiakét, akik panaszt tettek a Sinope lakóit ért csapás miatt. Ugyanebben az időben érkeztek meg Philippus, az achaiok és a lacedaemoniak követei is. Ezek csak akkor kaptak választ, mikor a senatus meghallgatta Marcius jelentését, akit annak idején azzal a megbízatással küldtek át, hogy tájékozódjék a görögországi és macedoniai helyzetről. Az asiai királyok és a rhodusiak azt a választ kapták, hogy a senatus majd megbízottakat küld ezeknek az ügyeknek a kivizsgálására.

3. Marcius jelentése csak növelte a Philippusszal kapcsolatos aggodalmakat, mert abból, ahogy a király a senatus határozatát teljesíti, nyilvánvaló, hogy csak addig cselekszik így, amíg kénytelen vele. S nem volt kétséges, hogy újra akarja kezdeni a háborút, mert minden ekkori cselekedete és szava erre mutatott. Először is a tengerparti városok egész lakosságát családjukkal együtt a most Emathiának, hajdan pedig Paeoniának nevezett területre költöztette át, s a városokat a thrákoknak és más barbároknak adta oda lakóhelyül, mert ezeknek a hűségében egy római háború esetén jobban bízott.

Emiatt egész Macedoniában nagy volt a zúgolódás. Azok közül, akik feleségükkel és gyermekeikkel elhagyták otthonukat, fájdalmukat csak kevesen fojtották némán magukba, s az elköltözők menetében, mivel gyűlöletük legyőzte a félelmet, a királyra mondott átkokat lehetett hallani. Az emiatt feldühödött király szíve mélyén minden embert, minden helyet és minden időpontot gyanúsnak tartott, s végül egészen nyíltan kezdte hangoztatni: nem érzi magát teljes biztonságban, csak úgy, ha az általa megölt emberek gyermekeit elfogja és börtönben tartja, s idővel sorban egymás után végez velük.

4. Ezt az önmagában is szörnyű kegyetlenséget még iszonyúbb színben tüntette fel az egyik család szerencsétlen sorsa. Philippus jó egynéhány éve megölette Herodicust, az egyik thessaliai elöljárót, később pedig ennek vejeivel is végzett. Így Herodicus lányai - név szerint: Theoxena és Arco - özvegyen maradtak egy-egy kisgyerekkel. Theoxena, noha sok kérője akadt, minden házassági ajánlatot visszautasított. Arco férjhez ment egy bizonyos Porishoz, az aenianus nép egyik legelőkelőbb tagjához, de meghalt, itthagyva az ebből a házasságból született, egész fiatal gyermekeit. Theoxena, hogy ő intézhesse nővére gyermekeinek nevelését, Poris felesége lett, s a magáéval együtt ennek gyermekeit is olyan nagy gonddal nevelte,

mintha ezek is édes gyermekei lennének.

Mikor meghallotta a király parancsát, hogy a kivégzettek gyermekeit fogságba kell vetni, attól félve, hogy ezek nemcsak a király, de az őrök kénye-kedvének is ki lesznek szolgáltatva, iszonyú terv fogamzott meg lelkében. S volt bátorsága kimondani, hogy inkább ő öli meg saját kezével valamennyi gyermekét, semhogy azok Philippus hatalmába kerüljenek. Poris, aki a szörnyű cselekedetnek már a puszta említésére is elborzadt, kijelentette, hogy a gyerekeket elviszi Athénba hűséges vendégbarátaihoz, s menekülésük közben maga is elkíséri őket.

Elutaztak Thessalonicából Aeneába, egy állandó áldozati ünnepre, amelyet Aeneasnak, az állam megalapítójának tiszteletére évenként nagy ünnepélyességgel szoktak megrendezni. Miután itt a napot a lakoma mellett töltötték, a harmadik őrségváltáskor, mikor már mindenki mély álomba merült, felszálltak a hajóra, amelyet Poris odarendelt, mintha vissza akarnának térni Thessalonicába, igazi szándékuk azonban az volt, hogy átkelnek Euboeába. De hiába küszködtek a szembefúvó széllel, a nap úgy virradt rájuk, hogy még mindig a part közelében voltak.

Az öblöt ellenőrző királyi őrség fegyveres bárkát küldött, hogy hozza vissza a hajót, azzal a szigorú paranccsal, hogy ne térjenek vissza nélküle. Már közel jártak, s Poris minden erejével buzdította az evezősöket és hajósokat, s időnként égre tárva kezeit segítségért könyörgött az istenekhez. Közben az elszánt asszony visszatérve régen kigondolt tervéhez, feloldja a mérget, fegyvert hoz elő, s férje elé helyezve a poharat és a meztelen kardokat így szól: “A halál az egyetlen menedék! Itt vannak a halálba vivő utak, mindenki úgy meneküljön meg a király gőgje elől, ahogy lelke óhajtja. Rajta, gyermekeim, először ti, az idősebbek ragadjátok meg a kardot, vagy ha a lassúbb halálnemet óhajtjátok, ürítsétek ki a kelyhet.” Az ellenség már közel volt, s ő sürgette őket a halálra. Az egyik ezt, a másik a másik halálnemet választotta, s haldokolva zuhantak a hajóról a tengerbe. Azután, átölelve az őt a halálba is elkísérő férjét, maga az asszony is a tengerbe vetette magát, s mikor a király emberei hatalmukba kerítették a hajót, gazdái már nem voltak rajta.

5. Ennek a tettének szörnyűséges volta újra felszította a király ellen táplált gyűlölet lángját, s széltében átkozták őt és gyermekeit. Ezeknek a vészes óhajoknak, amelyeket valamennyi isten meghallgatott, hamarosan foganatja is lett, s a király kegyetlenül bánt el tulajdon sarjával is. Perseus ugyanis, látva, hogy testvérével, Demetriusszal szemben a macedon nép szeretete és tisztelete s a rómaiak jóindulata egyre növekszik, úgy vélte, nincs semmi reménye a királyi trónra, ha nem folyamodik bűnös eszközökhöz, s minden gondolata e körül az

egyetlen dolog körül forgott.

Mivel azonban még abban sem bízott, hogy elég ereje lesz asszonyi módon kigondolt tervei végrehajtására, apja egyik-másik bizalmasát próbálta meg ravasz szavakkal behálózni. Ezek közül néhányan kezdetben úgy viselkedtek, mint akik nem kaphatók ilyesmire, mert jobban bíztak Demetriusban. De mikor Philippusnak a rómaiakkal szemben érzett gyűlölete napról napra nőtt, s ezt Perseus tovább szította, Demetrius pedig minden erejével csillapítani igyekezett, ezek, lelkükben előre sejtve a bátyja cselvetésével szemben elővigyázatlan ifjú végzetét, abban a meggyőződésben, hogy a jövőben várhatót kell támogatniuk, s a hatalmasabb fél reményeinek hízelegniük, Perseus pártjára álltak.

Minden egyéb tennivalót ki-ki a megfelelő időre halasztott, s pillanatnyilag azt találták célravezetőnek, ha a királyt minden módon a rómaiak ellen tüzelik, s rábírják, hogy a háború mellett döntsön, amire lelkében már amúgy is hajlott. Ugyanakkor, hogy Demetriust napról napra gyanúsabbá tegyék, megpróbálták - előre megbeszélt módon - a beszélgetést mindig a római viszonyokra terelni. S mikor itt egyik gúnyolódva emlegette erkölcseiket és intézményeiket, a másik történelmüket, a harmadik magának az akkor még se állami, se magánépületekkel nem ékesített Városnak a külső képét, ismét más egyes főembereiket, a meggondolatlan ifjú azzal, hogy - mivel kedvelte a rómaiakat és szembe akart szállni bátyjával - mindezt védelmébe vette, gyanússá vált atyja előtt, s alkalmat szolgáltatott a vádaskodásra. Ezért apja nem vonta be őt a rómaiakhoz fűződő kapcsolatokról folytatott egyik megbeszélésébe sem, teljesen Perseusra bízta magát, s éjjel-nappal csak vele tanácskozott ide vágó terveiről.

Történetesen ekkor érkeztek vissza a követek, akiket a király a bastarnae néphez küldött segédcsapatokért, s több előkelő ifjút is magukkal hoztak, akik közül nem egy királyi származású volt. Ezek egyike húgát feleségül ígérte Philippus egyik fiának. A királyt fellelkesítette a lehetőség, hogy rokoni kapcsolatra léphet ezzel a néppel. De Perseus kijelentette: “Mit használ mindez? A külső segítség korántsem ígér annyi védelmet, mint amennyi veszélyt rejt a belső ármánykodás. Keblünkön, nem akarom mondani, hogy árulót, de mindenesetre kémet melengetünk, akinek, amióta Rómában túsz volt, csak a testét adták vissza nekünk a rómaiak, a lelkét azonban maguknál tartották. Majdnem minden macedon tekintete őreá irányul, s meg vannak győződve róla, hogy senki más nem lehet a királyuk, csak az, akit a rómaiak adnak nekik.”

Ilyen szavakkal ingerelte az öregember amúgy is beteg lelkét, s ennek a gyanú mélyebben szívébe hatolt, mint arca elárulta.

6. Ekkoriban érkezett el a hadsereg megszemlélésének ideje, amelyet ünnepélyes módon szoktak megrendezni. Egy közepén kettévágott kutya fejét és első részét az út jobb, beleit és hátsó részét az út bal oldalán helyezik el. A kettévágott áldozati állat két fele között vezetik el a felfegyverzett csapatokat. A menet élén ott viszik a birodalom megalapítása óta uralkodó valamennyi macedon király díszfegyvereit, azután maga a király következik gyermekeivel. Közvetlenül utánuk halad a király kísérete és testőrsége, s a menetet a többi macedon nagy tömege zárja be. A király két oldalán két ifjú fia haladt, a már harmincadik évében járó Perseus, s az öt évvel fiatalabb Demetrius, amaz ifjú ereje, ez kivirágzott ifjúsága teljében, s az atya boldog lehetett volna érett sarjaival, ha lelke egészséges.

Az volt a szokás, hogy a szemlén bemutatott áldozat után a sereg két csatasorra oszlott, s ezek színlelt ütközetet vívtak egymással. E harcjátékban a király két fiát jelölték ki vezéreknek. Egyébként nem is képzelt csata volt ez; úgy csaptak össze, mintha a királyi hatalomért folynék a küzdelem, a vívóbotokkal sok sebet ütöttek egymáson, s csak az acélfegyver hiányzott, hogy a küzdelem valódi harc képét nyújtsa. A Demetrius vezetése alatt álló seregrész fölényes győzelmet aratott. Ezt Perseus nehezen viselte el, előrelátó barátai viszont örvendeztek, s kijelentették, hogy éppen ez a körülmény szolgáltat majd jogcímet ahhoz, hogy az ifjút bevádolják.

7. Aznap mindkét testvér lakomát rendezett a harcban velük részt vett bajtársai számára, s Perseus nem fogadta el fivére meghívását, hogy legyen a vendége. Az ünnepi napon a szívélyes kínálgatás és az ifjúi jókedv hatására mindkét helyen jól beboroztak. Felemlegették a harcjáték eseményeit, csípős tréfákat mondtak az ellenfélre, s még magukat a vezéreket sem kímélték. Perseus egyik vendégét, akit azért küldtek oda, hogy a beszélgetést kihallgassa, mivel vigyázatlanul lopakodott közelükbe, Demetriusnak az ebédlőből kijövő barátai elfogták és jól megverték.

Demetrius, aki erről mit sem tudott, megkérdezte: “Miért nem megyünk át a lakomát folytatni fivéremhez, hogy nyílt és vidám hangulatunkkal megenyhítsük, ha esetleg még haragudnék a küzdelem miatt?” Mind azt kiáltozták, hogy vele mennek, kivéve azokat, akik féltek, hogy most mindjárt megtorolják rajtuk a kémnek adott ütéseket. Amikor Demetrius őket is magával vitte, tőrt dugtak el a ruhájukban, hogy megvédelmezhessék magukat az esetleges erőszakossággal szemben.

De egy ilyen családi viszálykodásban semmi sem maradhat titokban. Mindkét ház tele volt kémekkel és árulókkal. Egy híradó rohant előre Perseushoz, és jelentette, hogy Demetrius közeledik négy, magánál

fegyvert rejtegető ifjúval. S noha ennek az oka nyilvánvaló volt - hiszen Perseus már értesült róla, hogy ezek verték meg az ő vendégét -, mégis, hogy az ügyet gyűlöletes színben tüntesse fel, megparancsolta, hogy zárják be az ajtót, s a felső emelet utcára néző ablakából kiszólva a vidám társaságnak, mintha az ő megölésére érkezett volna oda, megtiltotta, hogy belépjenek a házba. A mámoros Demetrius egy ideig hangosan tiltakozott amiatt, hogy kizárták, majd mit sem sejtve az egész ügyről, visszatért lakomájára.

8. Másnap Perseus, mihelyt be lehetett jutni apjához, belépett a palotába, s feldúlt tekintettel, apjától bizonyos távolságban hallgatva megállott. Ennek a kérdésére, hogy egészen jól érzi-e magát, s hogy mit jelent ez a szomorúság, így válaszolt:

“Hidd el, szerencsés véletlen, hogy még életben vagyok. Testvérem most már nemcsak titkos csapdákat állítva tör reám. Éjszaka fegyveresekkel jött oda a házamhoz, hogy meggyilkoljon, s vérszomjától csak a bezárt ajtók s a falak menedéke mentett meg.” S mikor atyját erre rémülettel vegyes megdöbbenés fogta el, így folytatta: “Ha hajlandó vagy nekem figyelmet szentelni, kétségtelen bizonyítékot adok kezedbe.”

Természetesen meg akarja hallgatni, mondta Philippus, tüstént elküldött Demetriusért, s odahívatta két idősebb barátját, Lysimachust és Onomastust, akik nem vettek részt az ifjak viszálykodásában, s csak ritkán jelentek meg a királyi udvarban, hogy vegyenek részt a megbeszélésen. Míg barátai megérkezését várta, lelkében sok mindent mérlegelve, egyedül föl-alá járt, fiai pedig távolabb állva várakoztak. Mikor jelentették megérkezésüket, két barátja s ugyanennyi testőre társaságában a palota belső szobájába vonult, s megengedte fiainak, hogy mindegyikük három fegyvertelen kísérőt vihessen magával. Miután helyet foglalt, így kezdett beszélni:

“Itt ülök én, végtelenül szerencsétlen atya, hogy igazságot tegyek két fiam, a másikat testvérgyilkossággal vádoló és a bevádolt között, s hogy lássam, miként szennyezi be gyermekeimet egy kitalált vagy valóban elkövetett gaztett szégyene. Már régen tartottam én ettől a fenyegető vihartól, mikor megfigyeltem egymásra vetett, egyáltalán nem testvérhez illő pillantástokat, s hallottam egyik-másik szavatokat. De közben lelkemen erőt vett a remény: hátha megenyhül haragotok, hátha sikerül megszüntetni kölcsönös gyanakvástokat. Hiszen békét szoktak kötni, letéve fegyverüket, az ellenfelek is, s véget szokott érni sok személyes viszálykodás is. S így talán vissza fogtok egyszer emlékezni testvéri kapcsolatotokra, egykori meghitt és nyílt gyermeki viszonyotokra, sőt nem utolsósorban az én intő szavaimra is, amelyeket, félek, süket füleknek mondogattam.

Hányszor említettem előttetek iszonyattal a testvérviszályokat, ezek szörnyű következményeit, amelyek miatt családjuk, királyi házuk és országuk teljesen elpusztult! Másrészt pedig elétek állítottam a vonzóbb példákat is: a Lacedaemont kormányzó társuralkodók egyetértő együttműködését, amely sok évszázadon át üdvös volt saját maguk és hazájuk számára, s hogy miként ment tönkre ugyanez az állam, mikor az lett a gyakorlat, hogy ki-ki magának akarta megszerezni a tyrannusi hatalmat. Nemkülönben, hogy a két testvér, Eumenes és Attalus, kis országát, amelyet szinte gúny lett volna királyságnak nevezni, hogyan tette, elsősorban a testvéri egyetértés erejével az enyémmel, az Antiochuséval vagy a kor bármely más uralkodójáéval vetekedő nagy birodalommá. Még azokat a római példaképeket sem mellőztem, akiket láttam vagy akikről hallottam: a két Quinctiust: Titust és Luciust, akik a háborúban ellenfeleim voltak, s az Antiochust legyőző két Scipiót, Publiust és Luciust, s ezeknek nagybátyját és atyját, akiknek életében meglevő és megbonthatatlan egyetértését a halál új kötelékkel erősítette meg.

Azonban benneteket sem egyesek vétke, sem vétkükhöz méltó büntetése nem tudott elrettenteni az esztelen viszálykodástól, s mások tiszta értelme és kedvező sorsa sem tudott józan belátásra bírni. Még élek és lélegzem, s ti elvetemült reménykedéssel és kapzsisággal már mindketten beültetek örökömbe. S azt óhajtjátok, hogy csak addig maradjak életben, amíg kettőtök közül az egyiket túlélem, s halálommal vita nélkül hagyom rá a másikra a királyi trónt. Sem egymást, sem atyátokat nem vagytok képesek elviselni. Semmi se drága, semmi se szent előttetek! Minden egyéb érzésetek helyét egy foglalta el: a királyi hatalom csillapíthatatlan vágya.

Rajta hát, tegyétek atyátok fülét bűnötök részesévé, küzdjetek meg gyanúsításokkal is, akik hamarosan fegyverrel fogtok küzdeni. Mondjátok ki hangosan, ami igazat mondani tudtok, vagy amit költeni akartok; fülem még nyitva van, azonban később zárva lesz minden, a másik háta mögött titokban mondott vádaskodás számára!"

Mikor mindezt tomboló haraggal elmondta, mindenki könnyekben tört ki, és jó ideig szomorú csend uralkodott.

9. Ekkor Perseus megszólalt: "Éjszaka bizonyára ki kellett volna nyitnom az ajtót, be kellett volna engednem a felfegyverkezett vendégeket, nyakamat pedig odanyújtanom tőreiknek; hiszen csupán a végrehajtott gaztettet hiszik el, s nekem, akinek az életem forgott kockán, olyasmiket kell hallanom, mint valami rablónak vagy útonállónak. Nem hiába mondogatják, hogy neked csak egyetlen fiad van, Demetrius, engem pedig ágyastól született betolakodónak neveznek. Hiszen, ha engem fiadnak kijáró megbecsülésben és

szeretetben részesítenél, dühösen nem énrám támadnál, aki beszámoltam az ellenem felállított csapda meghiúsításáról, hanem arra, aki azt kitervelte, s életemet nem tekintenéd annyira értéktelennek, hogy sem az ellenem végrehajtott, sem az ellenem készülő merénylet nem hat meg, s a tettesek büntetlenek maradtak.

Így, ha a halált egy szó nélkül kell eltűrnöm, én hallgatok, s csak arra kérem az isteneket, hogy a gaztett, amely engemet vett célba, nálam be is végződjék, s a nekem szánt döfés ne érjen el téged is. De mégis, ha az egyedül megtámadott embereknek is megengedi a természet, hogy olyan emberek oltalmát is kérhetik, akiket sose láttak, hadd kérhessek én is segítséget, látva a nekem szegezett tőrt, tőled s atyai nevedtől, hiszen már régen megérezhetted, hogy ez kettőnk közül melyikünk előtt szentebb. Könyörgök, hallgass most meg úgy, mintha hangomtól s éjszakai panaszomtól felriadva siettél volna hozzám, Demetriust pedig ott találtad volna az éj sötétjében az én előszobámban fegyveres társaival együtt. S amit akkor, a veszély pillanatában rémülten elkiáltottam, azt panaszolom el most, egy nappal később.

Testvérem, mi már régen nem vagyunk olyan viszonyban, hogy egymás vendégei lehessünk. Te mindenáron király akarsz lenni. De ezzel a reményeddel szemben áll az én életkorom, szemben áll a népek joga, a macedonok ősi hagyománya, s szemben áll magának atyánknak az akarata is. S mivel mindezt csak az én vérem árán háríthatod el, te mindent megmozgatsz és megkísérelsz. Eddig részben elővigyázatosságom, részben jó sorsom megakadályozta testvérgyilkos szándékodat. Tegnap azonban, a hadiszemle napján, a fegyvergyakorlat és harcjáték alkalmával majdnem véres ütközetet rendeztél, s én csak úgy tudtam megmenekülni a haláltól, hogy hagytam, seregemmel együtt én legyek a vesztes. S az ellenséges összecsapás után mintegy testvéri játékból oda akartál engem kényszeríteni asztalodhoz.

S azt gondolod, atyám, hogy én fegyvertelen vendégek között ültem volna a lakomán, mikor ők fegyveresen jöttek át az én vendégségemre? S azt gondolod, hogy azon az éjszakán nem kellett volna félnem tőreiktől, holott szemed láttára a vívóbotokkal is majdnem megöltek? Miért jössz te, Demetrius, ilyen éjszakai időben? Miért jössz ellenségként a haragvóhoz? S miért jössz olyan ifjakkal, akiknél fegyver van? Én nem mertem vendégként rád bízni magam, s befogadjalak, mikor fegyveresek kíséretében jössz hozzám lakomázni? Ha ajtóm nyitva állt volna, atyám, akkor ebben a pillanatban, amelyben panaszomat hallgatod, temetésemről kellene gondoskodnod.

Én nem úgy járok el, mint az olyan panasztevő, aki gyanúsítgat, s a tényekből kétes következtetéseket von le. Miért is lenne erre szükség?

Talán tagadja, hogy egy csapattal megjelent az ajtóm előtt, s hogy a kíséretében levők fel voltak fegyverezve? Megadom a nevüket, hívasd ide őket. Lehetséges, hogy mindenre képesek, akik erre képesek voltak, arra azonban mégsem lesz merszük, hogy tagadjanak. Ha őket bent a házamban fegyveresen elfogom és hozzád vezetem, akkor te a dolgot bebizonyítottnak tartod. Nos, ha beismerő vallomást tesznek, vedd úgy, mintha valóban elfogták volna őket.

10. Átkozd el hát most az uralomvágyat, s hívjad a testvérgyilkosság fúriáit! De, atyám, ne legyen vak az átkod, különböztesd meg és válaszd el a cselszövőt és a cselszövés áldozatát, s a bűnös fejére sújts le. Aki meg akarta ölni fivérét, arra sújtson le az atyai istenek haragja is, akinek pedig testvére vétke miatt el kellett volna pusztulnia, annak nyújtson menedéket atyja könyörületessége és igazságérzete. Mert kihez máshoz is menekülhetnék én, akinek számára sem sereged ünnepélyes szemléje, sem a csapatok gyakorlata, sem saját háza és lakomája, sőt még a természet jóvoltából a halandók pihenésére rendelt éjszaka sem nyújt biztonságot?

Ha testvérem meghívására elmegyek, a halál fia vagyok; ha beengedem lakomára érkező testvéremet az ajtón, a halál fia vagyok: akár odamegyek, akár otthon maradok, nem kerülhetem ki a csapdát. Így hát hová forduljak? Senkit se tiszteltem az isteneken és rajtad kívül, atyám. Nekem nincsenek ott a rómaiak, hogy hozzájuk meneküljek; ők vesztemet kívánják, mert fájlalom, ha veled jogtalanul bánnak, s mert méltatlankodom amiatt, hogy tőled annyi várost, annyi népet, sőt éppen most Thracia tengerpartját is elvették. Előre látják, hogy amíg én és te élünk, nem szerezhetik meg Macedoniát. De ha engem testvérem vétke, téged pedig az öregkor elragad, vagy ha ezt ők még be sem várják, tudjuk, hogy Macedonia királya és uralma az ő kezükbe kerül. Ha a rómaiak neked Macedonián kívül valamit meghagytak volna, elhinném, hogy ezt számomra is meghagyták, hogy legyen hová menekülnöm. De hiszen - mondhatnák - Macedoniában is elég védelemre találhatnék. - Láttad, hogyan támadtak rám tegnap a csapatok? Mi hiányzott nekik a kardon kívül? S ami hiányzott nekik nappal, azt testvérem vendégei magukhoz vették éjszaka. S kell-e említenem előkelőink többségét, akik tekintélyük és szerencséjük minden reményét a rómaiakban látják, s abban, aki a rómaiaknál mindent el tud érni? Így őt, Herculesre, nemcsak nálam, idősebb testvérénél becsülik többre, hanem még szinte nálad, királyánál és atyjánál is! Hiszen az ő közbenjárásának köszönheted, hogy a senatus elengedte büntetésedet, az ő oltalma véd meg most a római fegyverektől, s ő tartja méltányosnak, hogy a te idős korod lekötelezettje és alárendeltje legyen az ő ifjúságának. Mellette állnak a rómaiak, mellette teljes számban az uralmad alól felszabadított

városok, s mellette azok a macedonok, akiknek tetszik a rómaiakkal kötött béke. Nekem azonban, atyám, milyen oltalmam és reményem lehet rajtad kívül?

11. Mit gondolsz, mi a célja T. Quinctiusnak most hozzád küldött levelével, amelyben kijelenti, milyen előnyös cselekedet volt számodra, hogy Demetriust küldted el Rómába, s felszólít, hogy ismét őt küldd el nagy számú követség és előkelő macedon kíséretében? Jelenleg minden dologban Quinctius a tanácsadója és tanítómestere; Demetrius rólad, atyjáról, lemondott, s őt állította a te helyedbe, s ők ketten mindenekelőtt titkos terveket forralnak. S terveik végrehajtásához segítőtársakat keresnek, mikor téged felszólít, hogy küldj el vele nagy számú előkelő macedont Rómába. S akik innen érintetlen és tiszta szívvel utaznak el Rómába, abban a szilárd meggyőződésben, hogy az ő királyuk Philippus, a rómaiak csábításaitól megrontva és megfertőzve térnek vissza onnan.

Számukra egyedül Demetrius jelent mindent, s őt már atyja életében királyuknak nevezik. S ha emiatt felháborodom, tüstént hallanom kell, nemcsak másoktól, de tőled is, atyám, a vádat, hogy a királyságra törekszem. Én azonban ezt a gyanúsítást a magam részéről, ha csak így általában hangoztatják, visszautasítom. Mert kit is tennék én el az utamból, hogy magam lépjek a helyére? Engem egyedül csak atyám előz meg, s én arra kérem az isteneket, hogy ez minél tovább így legyen. Ha túlélem - s erre csak akkor vágyom, ha megérdemlem, hogy ő maga is ezt kívánja -, akkor fogom átvenni, ha atyám átadja nekem, örökségként birodalmát. Viszont az sóvárog a trónra, méghozzá bűnös módon, aki sietve szeretné átlépni a rendet, amelyet az életkor, a természet, a macedonok hagyománya és a népek joga megszabott.

»De - mondja ő - utamban áll idősebb testvérem, akit a jog és atyám akarata értelmében az uralom megillet, el kell őt tennem az útból! Nem én leszek az első, aki testvérgyilkosság árán szerzi meg a trónt. Atyám öreg, és egyedül, gyermekétől megfosztva sokkal jobban fog rettegni magáért, semhogy képes lenne megtorolni fia halálát. A rómaiak örvendezni fognak, s cselekedetemet helyeslik és védelmükbe veszik.«

Ezek, atyám, bizonytalan, de nem megalapozatlan remények. Mert a helyzet úgy áll, hogy az életveszélyből kiszabadíthatsz, ha megbünteted azokat, akik meggyilkolásomra fegyvert ragadtak, de ha gaztettük sikerül, már neked sem lesz módod halálom megbosszulására.”

12. Miután Perseus befejezte szavait, minden jelenlevő tekintete

Demetriusra irányult, arra várva, hogy azonnal válaszolni fog. Azonban hosszú csend támadt, mivel mindenki előtt nyilvánvaló lett, hogy áradó könnyei miatt nem képes megszólalni. Végül, mikor felszólították, hogy beszéljen, a kényszerű helyzet legyőzte fájdalmát, s így kezdte szavait:

“Mindazt az eszközt, atyám, amit korábban egy vádlott igénybe vehetett, most vádlóm eleve a maga javára használta fel. Testvére romlására törve színlelt könnyeivel gyanússá tette előtted az én őszinte könnyeimet. S miközben, amióta csak Rómából visszatértem, ő maga készít nekem csapdát a bizalmasaival éjjel-nappal folytatott titkos megbeszéléseken, ezenfelül még engem akar nem is csupán cselszövőnek, hanem nyilvánvaló útonállónak és orgyilkosnak feltüntetni. Rémületbe ejt téged azzal, hogy őt veszély fenyegeti, hogy éppen általad siettesse ártatlan testvére pusztulását. Azt állítja, hogy számára az egész világon sehol se akad menedék, azért hogy engem teljesen megfosszon beléd vetett utolsó reményemtől is. S helyzetemet, mikor ilyen bekerített, magányos és elhagyatott vagyok, még azzal a gyűlöletes váddal is súlyosbítja, hogy idegenek - nekem egyébként inkább ártó mint használó - kegyeire vadászom.

S milyen vádbeszédszerűen hangzik már az is, hogy a múlt éjszakával kapcsolatban hangoztatott vádat összeköti magatartásom egyéb vonásainak becsmérlésével, hogy így egyrészt ezt az eseményt, amelynek történetét mindjárt megismered, életem egyéb cselekedeteit felidézve tegye gyanússá, másrészt pedig reményeimnek, szándékaimnak és terveimnek ezt az alaptalan megrágalmazását az erre az éjszakára költött és kitalált váddal alapozza meg. Ugyanakkor vádaskodásának gondosan igyekezett olyan látszatot adni, hogy az minden előkészület nélkül, a pillanat hatására született, s ennek az éjszakai félelemnek és zűrzavarnak a hatására keletkezett.

Ha azonban én atyámnak és hazámnak elárulója vagyok, s ha a rómaiakkal és atyám egyéb ellenségeivel terveket koholtam, akkor, Perseus, nem kellett volna megvárnod ennek az éjszakának kitalált történetét, hanem már előbb az árulás vádját kellett volna emelned ellenem. Ezt a panaszt azonban, ha a másiktól elválasztva alaptalannak bizonyul, s inkább bizonyítja a te irántam érzett gyűlöletedet, mint az én bűnösségemet, ma el kellett volna mellőznöd, vagy későbbi időpontra halasztanod, hogy egyedül az legyen a vizsgálat tárgya, hogy én készítettem-e a neked, vagy te nekem csapdát a gyűlölet újszerű és páratlan módszerével.

Én azonban, amennyire erre jelenlegi megrendült állapotomban képes vagyok, szétválasztom mindazt, amit te összehordtál, s felfedem a múlt éjszaka általad vagy általam tervezett merényletet. Ő azt a látszatot akarja kelteni, hogy én az ő meggyilkolását tervezem, azért,

hogy majd ha eltettem az útból bátyámat, akire a népek joga, a macedonok hagyománya s - mint ő mondotta - a te döntésed alapján örökségként száll a trón, én, a fiatalabb foglaljam el az általam meggyilkolt helyét.

De milyen szándékkal mondta el beszéde másik felét, amelyben kijelentette, hogy én a rómaiaknak hízelgek, s őbennük bízva reménykedem a hatalom megszerzésében? Hiszen ha a rómaiakat olyan tekintélyesnek véltem, hogy azt teszik meg Macedonia királyának, akit akarnak, és annyira bíztam irántam érzett jóindulatukban, mi szükség volt itt testvérgyilkosságra? Talán hogy a testvérem vérével behintett királyi koronát viseljek? S hogy éppen azok szemében váljak átkozottá és gyűlöletessé, akiknek jóindulatát valódi vagy színlelt feddhetetlenségemmel kiérdemeltem - már ha igaz, hogy egyáltalán kiérdemeltem? Talán csak nem gondolod, hogy az a T. Quinctius, aki állításod szerint akaratával és tanácsaival engem befolyásol, s akit olyan bensőséges szeretet fűz fivéréhez, adta nekem a tanácsot, hogy öljem meg testvéremet?

S vádlóm, aki nemcsak a rómaiak rokonszenvét, de a macedonok véleményét s szinte valamennyi isten és ember egyetértését is felsorolta, mint csupa olyan okot, amelyek miatt véleménye szerint ő fog alulmaradni a velem vívott küzdelemben, ugyanakkor, mintha minden egyéb dologban én lennék a gyengébb, azzal gyanúsít, hogy utolsó reményként e gaztetthez menekülök. Beleegyezel-e, hogy a vizsgálat lényegét így foglaljam össze: aki kettőnk közül fél a másiktól, hogy az méltóbbnak bizonyul az uralomra, azt kell elítélni azért, mert testvére elpusztítását tervezte?

13. Azonban kövessük nyomon ennek az úgy-ahogy összetákolt vádnak a történetét. Azzal a bűnnel gyanúsít, hogy több módon is az életére törtem, s szerinte valamennyi ravasz tervemet egyetlen napon akartam végrehajtani. Meg akartam ölni napközben, az engesztelő áldozat után, amikor összecsaptunk, méghozzá - ha az istenek ilyesmit megengednek - éppen az áldozat napján. El akartam tenni láb alól - nyilván méreggel -, amikor meghívtam az asztalomhoz. Fegyver segítségével akartam végezni vele, amikor fegyveresek kíséretében lakomáján megjelentem.

Látod, melyek a testvérgyilkosságra kijelölt időpontok: a harcjáték, a lakoma, a látogatás ideje. Nos, és melyik napon? Azon, amelyen megszemlélték a hadsereget, amelyen a kettévágott áldozati állat két fele között, míg előttünk vitték valamennyi korábban élt macedon király fegyvereit, mi ketten külön atyánk két oldalán az élen lovagoltunk, s mögöttünk vonult a macedon sereg. Nyilván ekkor töprengtem én, megtisztítva és bűntelenül az áldozat által - bármilyen

kiengesztelést kívánó dolgot cselekedtem is ezelőtt -, s éppen akkor, hogy a szemem előtt ott hevert az út két oldalán az áldozatállat, a testvérgyilkosságon és a mérgezésen, s hogy miként készítem elő a lakomára a tőröket, hogy azután mit tudom én, milyen új áldozatokkal ismét megtisztítsam a bűnök valamennyi fajtájával beszennyezett lelkemet?

Azonban a vádaskodás szenvedélyes vágyától elvakult lélek, miközben mindent gyanúsnak akar feltüntetni, egyik dolgot összekeveri a másikkal. Mert ha az volt a szándékom, hogy a lakomán méreggel végzek veled, mi volt kevésbé megfelelő eljárás, mint hogy a heves küzdelemmel és összecsapással téged megharagítsalak, hogy te jogosan utasítsd vissza - mint ahogy tetted is - a lakomára szóló meghívást? S mikor ezt indulatosan visszautasítottad, nem kellett volna-e téged minden erővel megengesztelnem, hogy mivel a mérget már egyszer előkészítettem, újabb alkalmat találjak, vagy pedig a régi helyett új tervet kitalálnom, hogy téged lakomázás ürügyén, s még hozzá ugyanezen a napon, tőrrel meggyilkolhassalak? Továbbá hogyan lehetséges az, hogy ha én egyszer azt hittem, hogy te az életedet féltve kerülted el asztalomat, nem tettem fel, hogy hasonló félelem miatt attól is vonakodni fogsz, hogy én a te lakomádon megjelenjek?

14. Az pedig, atyám, nem olyan dolog, amiért szégyenkeznem kellene, hogy én az ünnepi napon kortársaim körében kissé jobban beboroztam. Szeretném, ha te is utána járnál, milyen vidám és tréfálkozó hangulatban ültük meg tegnap nálam az ünnepi lakomát, amire az - a talán nem egészen helyénvaló - öröm késztetett, hogy az ifjak fegyveres harcában nem a mi seregünk bizonyult gyengébbnek. De az ő baja és félelme egykettőre elűzte mámorunkat, hiszen ha ez nem jön közbe, mi - az orgyilkosok! - még mindig mély álomban hevernénk. Ha az volt a szándékom, Perseus, hogy házadat megrohanjam, annak elfoglalása után a gazdáját megöljem, nem kellett volna-e ezen az egy napon tartózkodnom a bortól, s nem kellett volna-e attól visszatartanom katonáimat is?

S hogy ne csak én egyedül hozzam fel a magam védelmére túlságosan is nagy jóindulatomat, íme, fivérem - akitől a lehető legtávolabb van minden rosszindulatú és gyanúsító szándék - maga is kijelenti: »Nem tudok semmi mást, s nincs semmi bizonyítékom azon kívül, hogy felfegyverkezve indultak el lakomámra.«

Ha pedig megkérdezem, hogy honnan tudtad meg éppen ezt, te, akkor kénytelen lennél beismerni, hogy vagy az én házam volt tele a te kémeiddel, vagy pedig az én embereim vették olyan nyíltan kezükbe a fegyvereket, hogy ezt mindenki észrevehette. S hogy ne derüljön ki, hogy ő vagy már korábban is nyomozott, vagy pedig most

áll elő rágalmazó feltevésekkel, téged szólított fel, atyám, kérdezd meg azoktól, akiket ő megnevezett, hogy volt-e náluk fegyver, hogy miután te megkérdezted - mintha a dolog kétes lenne -, amit ők maguk is beismernek, úgy tűnjék, mintha leleplezték volna őket. Miért nem olyan kérdés feltevését kívánod, hogy vajon a te meggyilkolásodra készülve vették-e magukhoz a fegyvert, s hogy vajon az én felszólításomra és tudtommal cselekedtek-e így? Hiszen erre akarsz fényt deríteni, nem pedig arra, amit beismernek, s ami nyilvánvaló.

Ők azonban azt fogják mondani, hogy önvédelemből vették magukhoz a fegyvert. Hogy ezt jogosan vagy jogtalanul cselekedték-e, arról, mint saját cselekedetükről, ők maguk kötelesek számot adni. Az én ügyemet azonban, amely egyáltalán nem függ össze az ő tettükkel, ne keverd bele ebbe, vagy pedig tisztázd, hogy mi nyíltan vagy titokban akartunk-e rád támadni. De ha nyíltan, akkor miért nem volt mindnyájunknál fegyver? S miért csak azoknál volt, akik a te kémedet eldöngették? Ha pedig titokban, mi lehetett tervünknek a lényege? Az, hogy mikor én lakomádról, mint vendég eltávozom, négyen ott maradnak, hogy téged álmodban megöljenek? De hogyan tudtak volna ezek elrejtőzni, akik idegenek s az én embereim voltak, s hozzá felettébb gyanúsak is, hiszen kevéssel ezelőtt ők vettek részt a dulakodásban? S hogyan tudtak volna, miután téged megöltek, ők maguk kijutni a házból? Négy tőrrel meg lehetett volna ostromolni és el lehetett volna foglalni a házadat?

15. Miért nem mondasz le erről az éjszakai meséről, miért nem térsz vissza arra, ami neked fáj s ami az irigység lángjával éget? »Miért beszélnek mindig a te uralkodásodról, Demetrius? Miért látszol egyesek szemében atyád szerencsére méltóbb örökösének, mint én? Miért teszed az én reményemet, amely ha te nem volnál, biztos lenne, kétségessé és bizonytalanná?«

Így gondolkozik Perseus, még ha nem is mondja ki. Ezért lép fel most mint ellenségem és vádlóm, s ezért tölti meg palotádat s ezt az egész birodalmat vádaskodással és gyanúsítással. Én azonban, atyám, ahogy most nem remélhetem a királyságot, éppúgy talán sohasem lesz jogom igényt támasztani rá, mert én vagyok az ifjabb, s mert te akarod, hogy engedjek az idősebbnek; s eddig se cselekedtem, s most sem cselekszem úgy, hogy méltatlannak bizonyuljak hozzád, atyám, s hogy mindnyájan méltatlannak tartsanak. Hiszen ezt én a hibáimmal érném el, nem pedig szerénységemmel, amelynek minden jogos és méltányos igény előtt meg kell hátrálnia.

Te szemrehányóan emlegeted nekem a rómaiakat, s vádat csinálsz abból, aminek inkább dicsőségemre kellene szolgálnia. Nem én kértem, hogy túszként átadjanak a rómaiaknak, sem hogy követségbe

küldjenek Rómába. Te küldtél el, atyám, s én vonakodás nélkül elmentem. S mindkét alkalommal úgy viselkedtem, hogy nem hoztam szégyent se rád, sem birodalmadra, sem a macedon népre. Így hát, atyám, a te megbízásodból kerültem barátságba a rómaiakkal. Amíg megtartják veled a békét, én is jó viszonyban maradok velük; ha kitör a háború, én, aki mint túsz és követ nem eredménytelenül működtem atyám érdekében, éppenúgy a legelkeseredettebb ellenségük leszek. Ma sem követelem, hogy a rómaiakkal való szívélyes viszonyom előnyömre szolgáljon, csupán az a kérésem, hogy ne legyen belőle károm. Ez a kapcsolat nem háborúban kezdődött, s nem is fog a háborúban megmaradni. Én a béke záloga voltam, a béke megőrzésére küldtek el mint követet, egyik dolog se szolgáltasson okot se a dicsőségre, se a vádaskodásra.

Ha valaha is, atyám, veled tiszteletlenül, testvéremmel pedig bármikor is bűnös módon viselkedtem, nem tiltakozom semmiféle büntetés ellen; de ha ártatlan vagyok, kérem, hogy - mivel erre a vádaskodás nem volt képes - az irigység se tegyen tönkre. Fivérem nem ma emel először vádat ellenem, de először teszi ezt ma ilyen nyíltan, anélkül, hogy bármit is vétettem volna ellene. Ha atyám megharagudnék rám, neked kellene, mint idősebb testvérnek közbenjárnod az ifjabbik érdekében, neked kellene kérned, hogy legyen elnéző ifjúságommal és vétkemmel szemben. De ahol oltalmat kellett volna találnom, onnan fenyeget a pusztulás.

A lakomáról és borozásról hurcoltak ide, majdnem félálomban, hogy védekezzem a testvérgyilkosság vádja ellen. S tanácsadók és védők nélkül magamnak kell saját érdekemben beszélnem. Ha másvalaki védelmében kellett volna szót emelnem, időt kapnék a gondolkodásra és beszédem kidolgozására, hiszen nem veszélyeztetnék többet, mint képességeim jó hírét. De azt se sejtve, hogy miért hívtak ide, hallottam felindult szavad és parancsod, hogy védekezzem, s hallottam, hogy testvérem a vádlóm. Ő már régen előkészített és átgondolt beszédben támadt rám, s nekem csak annyi időm volt, ameddig vádjait elsorolta, hogy megtudjam, miről is van szó. S nem tudtam, hogy e percekben vádlómra figyeljek-e inkább, vagy pedig a védekezésen gondolkozzam.

Elkábulva a hirtelen és váratlan csapástól, alig tudtam felfogni, hogy mivel is vádolnak, nem is szólva arról, hogy azzal sem voltam eléggé tisztában, miként kell védekeznem. Lett volna-e szemernyi reményem, ha nem atyám a döntőbíró? S ha atyám szívében bátyám meg is előz, legalább mint vádlott, könyörülete előtt nem szenvedhetek hátrányt. Hiszen én azt kérem, hogy őrizz meg engem magamnak és magadnak, ő azonban azt követeli, hogy végezz velem az ő biztonsága érdekében. Mit gondolsz, hogyan fog velem bánni, ha majd egyszer rá hagyod uralmadat, ha már most méltányosnak tartja, hogy az én véremmel

kedvére rendelkezhetik?”

16. E szavaknál a könnyek elfojtották lélegzetét és hangját. Philippus arrébb küldte őket, majd a barátaival tartott rövid megbeszélés után kijelentette, hogy nem akar az ügyben csupán szavaik, s az egy óra alatt lefolytatott vitájuk alapján dönteni, hanem csak akkor, ha majd megvizsgálta mindkettőjük életét és erkölcseit, s megfigyelte, kis és nagy ügyekben miként beszélnek és cselekednek. Így azután mindenki előtt világossá vált, hogy a múlt éjszakával kapcsolatos vádakat könnyű volt megcáfolni, viszont gyanúsnak tartja Demetrius túlságosan jó kapcsolatát a rómaiakkal. Így már Philippus életében mintegy elvetették annak a római háborúnak a magvait, amelyet Perseus ellen kellett megvívnunk.

Mindkét consul elutazott Liguriába, amely ekkor az egyetlen consuli provincia volt; s mivel itt sikeresen vezették a háborút, a senatus egynapos hálaadó ünnepet rendelt el.

Mintegy kétezer ligur érkezett Gallia provincia túlsó határához, ahol Marcellus táborozott, azzal a kéréssel, hogy fogadják be őket. Marcellus a liguroknak meghagyta, hogy ott helyben várakozzanak, s levélben tanácsot kért a senatustól. A senatus utasítására M. Ogulnius praetor Marcellusnak azt írta válaszul, hogy jobb lenne, ha nem a senatus, hanem a provinciában tartózkodó consulok döntenék el, hogy mit kíván az állam érdeke. Most is az a véleményük, hogy a ligurokat csak úgy fogadja be, ha teljesen megadják magukat, s ha befogadta őket, a senatus úgy tartja helyesnek, hogy vegye el fegyvereiket s küldje el őket a consulokhoz.

A praetorok egyidőben érkeztek meg provinciájukba: P. Manlius túlsó Hispaniába, amely előző praeturája alkalmával is az ő provinciája volt. Q. Fulvius Flaccus pedig innenső Hispaniába, ahol A. Terentiustól átvette hadseregét, viszont a túlsó provinciában P. Sempronius proconsul halála óta nem volt főparancsnok. Fulvius Flaccust, miközben az egyik hispaniai várost, név szerint Urbicnát ostromolta, megtámadták a celtiberek. Itt jó egynéhány komoly csata zajlott le, sok római katona sebesült meg vagy esett el. Győzött Fulvius kitartása, akit semmi erővel nem lehetett elmozdítani az ostromtól, s a celtiberek, kimerülve a váltakozó sikerrel folytatott összecsapásoktól, elvonultak. A várost, miután a segélycsapatokat elűzték, a rómaiak elfoglalták és kirabolták, s a zsákmányt a praetor a katonáknak engedte át.

Miután Fulvius ezt a várost elfoglalta, Manlius pedig csupán egy helyre vonta össze szétszóródott seregét, anélkül, hogy érdemleges haditettet hajtottak volna végre, csapataikat téli szállásra vezették. Ez történt ezen a nyáron Hispaniában. - Terentius, aki eltávozott a

provinciából, ünnepi menetben vonult be a Városba, s itt kilencezerháromszázhúsz font ezüstöt, nyolcvankét font aranyat és hatvanhét arany koszorút vittek előtte.

17. Ugyanebben az évben római döntőbírák jelentek meg a helyszínen, hogy megvizsgálják a carthagói nép és Masinissa király között vitát okozó földterület ügyét. Ezt a földet Gala, Masinissa atyja vette el a carthagóiaktól, majd Syphax elűzte innen Galát, azután pedig, hogy kedvében járjon apósának, Hasdrubalnak, a carthagóiaknak ajándékozta, de a carthagóiakat ebben az évben elűzte innen Masinissa. Az ügyet nem csekélyebb elkeseredéssel tárgyalták meg a rómaiak előtt, mint mikor fegyverrel és csatasorban küzdöttek. A carthagóiak visszakövetelték a területet, mert az őseik tulajdona volt, majd Syphaxtól ismét az ő birtokukba került. Masinissa viszont azt állította, hogy ő ezzel a területtel atyja birodalmának egy részét foglalta vissza, a jog s a birtoklás ténye egyaránt őt igazolja, s hogy ő ebben a vitában semmi mástól nem fél, csak attól, hogy a rómaiak becsületérzésüktől indíttatva majd az ő kárára ítélnek, nehogy úgy tűnjék, hogy a maguk és az ő közös ellenségeivel szemben elfogultak a velük szövetségi és baráti viszonyban levő király javára. A követek nem változtatták meg a tulajdonjogi helyzetet, s az ügyet döntés nélkül a senatus elé terjesztették.

Liguriában ezután semmi újabb esemény nem történt. A ligurok először visszavonultak az úttalan hegyszakadékokba, majd elbocsátva seregüket szétszéledtek falvaikba és erődítményeikbe. A consulok szintén fel akarták oszlatni seregüket, ezért ebben az ügyben megkérdezték az atyák véleményét. Ezek úgy rendelkeztek, hogy egyikük bocsássa el seregét, és jöjjön Rómába a következő évi főtisztviselők megválasztására, a másik pedig vonuljon legióival téli szállásra Pisaeba. Ugyanis olyan hír érkezett, hogy az Alpokon túl lakó gallusok felfegyverezték ifjúságukat, s nem lehetett tudni, hogy ez az áradat Italia melyik részét fogja elözönleni. Így a consulok megegyeztek egymás között, hogy Cn. Baebius menjen a választás megtartására, mivel testvére, M. Baebius pályázott a consulságra.

18. Megtartották a consulválasztó gyűlést, s itt P. Cornelius Lentulus és M. Baebius Tamphilus lettek a consulok. Ezután a következőket választották meg praetornak: a két Q. Fabius - Maximus és Buteo -, Ti. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Rusca, L. Duronius. Miután ezek hivatalba léptek, a provinciákat a következőképpen sorsolták ki: a consulok megkapták Liguriát, a praetorok közül Q. Petilius a városiak, Q. Fabius Maximus az idegenek közti jogi ügyek intézését, Q. Fabius Buteo Galliát, Ti. Claudius Nero Siciliát, M. Pinarius Sardiniát, L. Duronius Apultát s ezenkívül még Histriát, mert

Tarentumból és Brundisiumból azt jelentették, hogy a parti vidékeket a túlsó partról érkezett hajók rablóvállalkozásai nyugtalanítják. Hasonló panaszt tettek a liguriai hajók ellen a massiliaiak is.

Ezután a hadseregek elosztásáról döntöttek. A consulok négy legiót kaptak, azzal, hogy mindegyikben legyen ötezerkétszáz római gyalogos és háromszáz lovas, továbbá tízenötezer latin szövetséges gyalogos és nyolcszáz lovas. Hispaniában meghosszabbították eddigi seregüknél a régi praetorok vezéri megbízatását, s kiegészítésül háromezer római polgárt és kétszáz lovast, s hatezer latin szövetséges gyalogost és háromszáz lovast szavaztak meg nekik. A tengeri hadviselésről sem feledkeztek meg. Utasították a consulokat, hogy e feladatra nevezzenek ki duumvireket, s ezek bocsáttassanak a vízre húsz új hajót, s lássák el ezeket olyan evezőslegénységgel, akik most római polgárok, korábban pedig rabszolgák voltak, de a parancsnokok szabadon született polgárok legyenek. A partok védelmét a duumvireknek egyenként tíz hajóval kellett ellátniuk, úgy hogy a Minerva hegyfoka szolgáljon köztük mintegy fordulópontul; az egyik ettől jobbra, Massiliáig, a másik balra, Bariumig védelmezze a tengerpartot.

19. Ebben az évben több rémítő csodajelet láttak Rómában, vagy jelentettek vidékről. Vulcanus és Concordia terén véres eső esett; a pontifexek jelentették, hogy a lándzsák megmozdultak; Lanuviumban Iuno Sospita szobra könnyezett. A földeken, a törvénykezési helyeken s a Városban akkora járvány tombolt, hogy Libitina alig győzte a temetéseket.

A csodajelek és csapások miatt aggódó atyák úgy döntöttek, hogy a consulok áldozzanak nagyobb állatokat azoknak az isteneknek, akiknek jónak látják, a decemvirek pedig tekintsenek be a szent könyvekbe. Az ő rendeletükre Rómában egynapos könyörgést tartottak valamennyi isten párnája előtt. Ugyancsak az ő javaslatukra a senatus elhatározta s a consulok elrendelték, hogy egész Italiában háromnapos könyörgést és áldozati ünnepet kell tartani. A járvány egyre súlyosabbá vált, s amikor a corsusok elpártolása s az ilienses nép Sardiniában indított háborúja miatt a senatus rendeletére nyolcezer latin szövetséges gyalogost és háromszáz lovast kellett volna besorozni, hogy ezeket M. Pinarius praetor magával vigye Sardiniába, s consulok jelentették: annyi ember halt meg, s mindenütt oly nagy a betegek száma, hogy ennyi katonát nem lehetséges kiállítani. A praetor parancsot kapott, hogy a hiányzó embereket Cn. Baebius proconsul Pisaeban telelő seregéből pótolja, s onnan keljen át Sardiniába.

L. Duronius praetort, aki Apuliát kapta provinciául, megbízták a

bacchanáliák ügyében való nyomozással is, mert a korábbi bűnnek néhány megmaradt nyomát már az előző évben is fel lehetett fedezni, ám L. Pupius praetor a nyomozást inkább csak elkezdte, de egyetlen esetben sem fejezte be. Ezért az atyák utasították az új praetort, hogy irtsa ki gyökerestül ezt a dolgot, nehogy az még egyszer elterjedjen. A consulok pedig a senatus megbízásából törvényjavaslatot terjesztettek a nép elé a hivatalok megpályázásának rendjéről.

20. Ezután a követségeket vezették be a senatus elé, először a királyok, Eumenes, a cappadociai Ariarathes és a pontusi Pharnaces követeit. Ezeknek semmi más választ nem adtak, csupán annyit, hogy követeket küldenek hozzájuk, akik megvizsgálják és eldöntik a köztük levő vitás kérdéseket. Ezután a lacedaemoni száműzöttek és az achaiok követeit bocsátották be. A száműzöttekben azzal az ígérettel keltettek reményt, hogy a senatus írni fog az achaioknak, engedjék meg visszatérésüket. Az achaiok az atyák helyeslése közben beszámoltak Messene visszafoglalásáról, s hogy miként rendezték az ottani helyzetet.

Philippus macedon királytól is érkezett két követ, Philocles és Apelles, de nem azért, hogy a senatustól valamit kérjenek. Inkább azért küldték őket, hogy nyomozzák ki és derítsék fel azoknak a beszélgetéseknek az ügyét, amelyek miatt Perseus vádat emelt Demetrius ellen, mondván, hogy ez tárgyalásokat folytatott a rómaiakkal, főképpen T. Quinctiusszal, testvére ellen áskálódva és saját királysága ügyében. A király abban a hiszemben küldte el őket, hogy pártatlanok, és egyik irányban sem részrehajlóak, valójában azonban ezek kiszolgálói és segítői voltak Perseusnak testvére ellen folytatott mesterkedéseiben.

Demetrius, aki mindebből, testvére múltkor megnyilvánult gonosz szándékain kívül, semmit se tudott, kezdetben, noha nem nagyon, de egy kissé mégis reménykedett, hogy atyját meg tudja engesztelni. Később azonban egyre kevésbé bízott atyja jóindulatában, látva, hogy annak füle csak fivére számára van nyitva. Így minden szavára és tettére ügyelt, s nehogy valakiben is gyanút ébresszen, teljesen tartózkodott a rómaiak említésétől vagy a velük való bármiféle kapcsolattól, s még azt sem akarta, hogy írjanak neki, mivel észrevette, hogy atyja hangulatát főképpen az erre utaló vád keserítette el.

21. Philippus, hogy katonái a tétlenségben ne puhuljanak el, egyszersmind hogy minden gyanút elhárítson, mintha a rómaiak elleni háború tervével foglalkoznék, seregét a paeoniai Stobiba rendelte, s tovább vonult Maedica felé. Az a vágya támadt, hogy feljusson a Haemus-hegység csúcsára, mert hitelt adott az általános véleménynek,

hogy onnan egyszerre lehet látni a Pontust és a Hadriai-tengert, a Hister folyót és az Alpokot, s úgy vélte, ez a szeme elé táruló látvány nagy mértékben segíteni fogja a római háború terveinek kidolgozásában. Miután megkérdezte a vidéket jól ismerő embereket, hogyan lehet feljutni a Haemusra, ezek egybehangzóan azt állították, hogy egy hadsereg számára nincsen út, s hogy még néhány, a terhet vivő ember is nehezen juthat fel.

Ő kisebbik fiának, akit nem óhajtott magával vinni - hogy néhány meghitt szóval megenyhítse - először azt a kérdést tette fel, hogy ha hír szerint az utazás ilyen nehézségekkel jár, vajon vállalkozzék-e rá, vagy lemondjon szándékáról. De abban az esetben, ha mégis folytatni akarná útját, nem tud elfeledkezni Antigonus esetéről, aki - mint mondják - mikor egyszer szörnyű vihar dobálta hajóját, amelyen minden családtagja ott volt, fiainak azt a tanácsot adta - hogy jegyezzék meg s adják át utódaiknak is -, hogy nehéz körülmények között sose tegyék ki egész családjukat a veszélynek. Ő erre a tanácsra emlékezve nem teszi kockára mindkét fia sorsát egy esetleges szerencsétlenségben, s minthogy nagyobbik fiát magával viszi, a kisebbiket reménye támaszaként s birodalma védelmére visszaküldi Macedoniába.

Demetrius persze tisztában volt vele, azért küldi el, hogy ne legyen jelen a tanácskozásnál, mikor a király a tájakat áttekintve mérlegeli, merre vezet a legrövidebb út a Hadriai-tengerhez. De kénytelen volt nemcsak engedni, hanem helyeselni is atyjának, nehogy kelletlen engedelmességével felébressze gyanúját. S noha útja Macedonia felé biztonságos volt, megbízták Didast, a király egyik vezérét, Paeonia kormányzóját, hogy csekély őrséggel kísérje el. Perseus úgy tartotta számon Didast, hogy - mint atyja barátainak többsége, amióta többé senki előtt nem volt kétséges, hogy atyja hangulatának ilyen megváltozása után ki fogja örökölni a birodalmat - azok közé tartozik, akik testvére vesztére szövetkeztek.

Pillanatnyilag azzal bízta meg Didast, hogy vele a legkülönbözőbb szolgálatok révén meghitt viszonyba kerülve, nyerje meg Demetrius bizalmát, csalja ki belőle minden titkát, s derítse ki legrejtettebb gondolatait. Így Demetrius olyan kísérettel vált el tőlük, amely sokkal veszélyesebb volt számára, mint ha egyedül utazott volna.

22. Philippus először Maedicán, majd a Maedica és Haemus között fekvő sivatagon átkelve kétnapi menetelés után végül elért a hegység lábához. Itt egy napot azoknak a kiválogatásával töltött el, akiket magával akart vinni, majd a harmadik napon továbbindult.

Kezdetben, a szélső dombokon nem volt fáradságos az út, de minél magasabbra hatoltak, annál erdősebb, szinte járhatatlan helyekre

jutottak. Aztán olyan árnyékos úton haladtak tovább, ahol az eget is alig lehetett látni a sűrűn egymás mellett álló fák és ezek egymásba fonódott ágai miatt. Mikor azonban a csúcshoz közeledtek, annyira beborított mindent a köd - ami egyébként hegyes vidékeken ritkaság -, hogy olyan üggyel-bajjal haladtak, mintha éjszaka lenne.

Végül a harmadik napon felértek a csúcsra. Visszaérkezésük után egyáltalán nem cáfolták meg a közhiedelmet, gondolom, inkább azért, hogy ne tegyék gúny tárgyává hiábavaló útjukat, nem pedig mintha egyetlen pontról át tudták volna tekinteni az ellenkező irányban fekvő tengereket, hegyeket és folyókat, mindnyájukat megviselték az út fáradalmai, különösen a királyt, aki már kora miatt is nehezen mozgott. Miután áldozatot mutattak be a Iuppiternek és a Napnak felszentelt két oltáron, a felfele három napig tartó utat visszafelé két nap alatt tették meg, főképpen mert félt az éjszakai fagyoktól, amelyek miatt itt a Canicula eljövetele idején szinte téli időjárás uralkodott.

Az ezekben a napokban erejét próbára tevő sok nehézség után egyáltalán nem fogadta derűsebb helyzet a táborban sem, mert a körül sivatagokkal körülvett helyen a legnagyobb ínség uralkodott. Ezért itt csak néhány napig időzött, hogy útitársai kipihenhessék magukat, azután szinte menekülésszerű gyorsasággal átvonult a dentheletus nép területére. Ez ugyancsak szövetségesük volt, de az ínségtől szorongatott macedonok úgy dúlták végig területét, mintha ellenség lenne. Először a szétszórt tanyákat rabolták ki, azután néhány falut is feldúltak, nagy szégyenére a királynak, akinek hallania kellett, hogyan hívják segítségül hasztalanul a szerződésüket védő isteneket, sőt név szerint őt magát is. Miután itt gabonát szereztek, visszatért Macedoniába, s ostrom alá vette a Petra nevű várost. Ő maga ott ütötte fel táborát, ahol a síkságon könnyen megközelíthette a várost, fiát, Perseust pedig kis csapattal elküldte, hogy körbe kerülve a dombokról intézzen támadást a város ellen.

A védők, látva, hogy minden oldalról fenyegetik őket, túszokat adva azonnal megadták magukat, de mikor a sereg elvonult, elfeledkezve a túszokról, elhagyták a várost, s a hegyekben levő megerősített helyre menekültek. Philippus, miután a legkülönfélébb megpróbáltatásokkal minden eredmény nélkül fárasztotta ki katonáit, visszatért Macedoniába, s közben Didas praetor mesterkedései következtében még jobban megnőtt gyanúja fiával szemben.

23. Didas, akit, mint említettük, kísérőként rendeltek Demetrius mellé, együttérző, annak méltatlankodását osztó szavaival megnyerte a tapasztalatlan, elővigyázatlan s a családjával szemben jogosan elégedetlenkedő ifjú rokonszenvét. Felszólítás nélkül mindenben felajánlotta neki szolgálatait, s titoktartásáról biztosítva kicsalta belőle

titkait.

Demetrius azon töprengett, hogy átszökik a rómaiakhoz. S úgy látszott, terve végrehajtására az istenek küldték segítségére Paeonia kormányzóját, mert abban reménykedett, hogy ezen a tartományon át biztosan elmenekülhet. Ezt a tervét tüstént elárulták bátyjának, majd ennek meghagyásából atyjának is, akinek először akkor küldtek egy levelet, amikor Petrát ostromolta.

Ezután börtönbe vetették Herodorust, Demetrius legelőkelőbb barátját, s megparancsolták, hogy Demetriust észrevétlenül figyeljék. Egyéb okok mellett ez a körülmény is szomorúvá tette a király visszatérését Macedoniába. Nyugtalanították a most felhozott vádak is, de úgy gondolta, meg kell várnia azokat, akiket elküldött Rómába, hogy mindent kifürkésszenek. Ilyen gondolatoktól gyötörve töltött el jó néhány hónapot, amíg megérkeztek küldöttei, akik már előzőleg, Macedoniában kitervelték, hogy milyen hírekkel fognak visszatérni Rómából.

Egyéb gazságaikról nem is beszélve, egy koholt levelet is átadtak a királynak, amelyet T. Quinctius hamisított pecsétjével láttak el. A levélben Quinctius elnézést kér, hogy a hatalomvágytól elvakult ifjú hozzá fordult kérésével; ő Demetrius egyik hozzátartozója ellen sem fog semmit sem elkövetni, mert nem az az ember, aki megengedi, hogy bármiféle aljas terv kezdeményezésével gyanúsítsák.

Ez a levél valószínűvé tette Perseus vádjait. Ezután Herodorust hosszú kínvallatásnak vetették alá, de ő a kínzások közben meghalt, anélkül, hogy egy szónyi terhelő vallomást tett volna.

24. Perseus bevádolta Demetriust atyja előtt. Azzal gyanúsította, hogy előkészítette menekülését Paeonián át, s néhány embert megvesztegetett, hogy legyenek útitársai. A legterhelőbb bizonyíték azonban a T. Quinctius nevében hamisított levél volt. Nyíltan azonban Demetrius ellen semmi elmarasztaló nyilatkozat nem hangzott el, hogy inkább titokban végezhessenek vele, nem, mert kímélni akarták, hanem hogy megölésével ne fedjék fel a rómaiak ellen irányuló terveiket.

Mikor Philippus Thessaliából Demetriasba akart utazni, Demetriust az említett Didas kíséretében elküldte a paeoniai Astraeumba, Perseust pedig a thraciai túszok átvételére Amphipolisba. Azt mondják, indulása előtt Didasnak ő maga adott parancsot fia meggyilkolására. Didas áldozatot rendezett - vagy színlelte, hogy rendez -, s Demetrius, akit meghívott erre az ünnepre, Astraeumból megérkezett Heracleába. Mint mondják, az áldozati lakomán adták be neki a mérget. Ezt, amint kiürítette poharát, tüstént észrevette. S mikor megrohanták a

fájdalmak, otthagyva a lakomát, visszavonult hálószobájába, s kínok között hánykolódva panaszkodott atyja kegyetlenségére, s bátyját testvérgyilkossággal, Didast árulással vádolta. Ezután beküldtek hozzá egy Thyrsis nevű stuberrai s egy Alexander nevű beroeai embert, akik szájára és fejére takarókat borítva belefojtották a lélegzetet. Így ölték meg ártatlanul ezt az ifjút, méghozzá úgy, hogy ellenségei még a kivégzés egyszerűbb módjával sem elégedtek meg.

25. Mialatt ez történt Macedoniában, L. Aemilius Paulus, akinek fővezéri megbízatását consulsága után meghosszabbították, seregével kora tavasszal az ingaunus ligurok ellen vonult. Alig hogy tábort ütött az ellenség területén, követek érkeztek hozzá, azzal az ürüggyel, hogy békét kérnek, valójában azért, hogy kémkedjenek. Mikor Paulus kijelentette, hogy csak akkor köt velük békét, ha megadják magukat, ez ellen nem is nagyon tiltakoztak, s közölték, időre van szükségük, hogy a durva földművesnépet meggyőzzék. Mikor erre tíznapos fegyverszünetet kaptak, még azt kérték, hogy a táborból takarmányért és fáért kivonuló katonák ne járjanak a legközelebbi hegyeken keresztül, mert a megművelt földek az ő területükhöz tartoznak.

Miután erre ígéretet kaptak, éppen a hegyek mögött, amelyektől az ellenséget távol tartották, gyűjtötték össze egész seregüket, s hirtelen nagy erővel rátámadva a római táborra, egyszerre kezdték ostromolni mindegyik kapuját. Egész nap teljes erővel rohamoztak, s így a rómaiaknak arra sem volt idejük, hogy a hadijelvények alatt kivonuljanak, se helyük, hogy csatarendbe fejlődjenek. A kapukban sűrű tömegben, az utat inkább elállva, nem pedig harcolva védelmezték táborukat. Mikor az ellenség napnyugtakor visszavonult, Aemilius két lovassal levelet küldött Cn. Baebius proconsulhoz Pisaeba, hogy őt a fegyverszünet idején körülzárták, s hogy a lehető leggyorsabban siessen segítségére.

Baebius azonban seregét már átadta a Sardiniába induló M. Pinarius praetornak. Mindenesetre levélben értesítette a senatust, hogy L. Aemiliust a ligurok bekerítették, s írt M. Claudius Marcellusnak, akinek provinciája a legközelebb volt, hogy ha jónak látja, vonuljon át seregével Galliából Liguriába, s szabadítsa ki L. Aemiliust az ostromzárból. De ez a segítség már csak elkésve érkezhetett meg. A ligurok másnap ismét megjelentek a tábor előtt. Aemilius, noha tudta, hogy jönnek, s kivonulhatott volna ütközetre, embereit visszatartotta a sánc mögött, hogy a küzdelmet addig húzza, amíg Baebius seregével ide tud érni Pisaeból.

26. Rómában Baebius levele nagy riadalmat keltett, amit még az is növelt, hogy Marcellus, miután átadta seregét Fabiusnak, néhány nap múlva megérkezett Rómába, s így meghiúsult a remény, hogy a

Galliában tartózkodó sereg átvonulhat Liguriába. Hiszen folyik a háború a histriaiakkal, mert megakadályozták, hogy coloniát alapítsunk Aquileiában. Fabius már odavonult, s amíg a háború tart, onnan nem térhet vissza. Egyetlen, noha a sürgető időhöz képest lassúnak ígérkező dologban reménykedtek, abban, hogy a consulok hamarabb indulnak el provinciájukba. Az atyák ezt mindnyájan követelték tőlük, de a consulok kijelentették, hogy csak a sorozás befejezése után indulhatnak el, s nem az ő hanyagságukon, hanem a dühöngő járványon múlott, hogy a sorozást később tudják csak befejezni. De nem tudtak ellenállni a senatus egyhangú sürgetésének, hogy hadvezéri ruhát öltve induljanak el, s a besorozott katonáknak jelöljék ki a napot, amelyre Pisaeban össze kell gyülekezniük. Engedélyt kaptak, hogy amerre elvonulnak, alkalmilag katonákat sorozhatnak, s azokat magukkal vihetik.

A praetorok közül Q. Petilius és Q. Fabius is parancsot kaptak; Petilius arra, hogy hamarjában sorozzon a római polgárokból két legiót, s eskessen fel minden ötven évnél fiatalabb férfit, Fabius pedig arra, hogy a latin szövetségeseket kötelezze tizenötezer gyalogos és nyolcszáz lovas kiállítására.

A hajózási ügyek intézésére duumvireket választottak, C. Matienust és C. Lucretiust, felszerelték számukra a hajókat, s parancsot kapott Matienus is, akinek a Galliai-öböl volt a provinciája, hogy hajóhadával minél gyorsabban vitorlázzon Liguria partjához, hátha segítséget nyújthat L. Aemiliusnak és hadseregének.

27. Aemilius, miután sehonnan sem mutatkozott semmi segítség, úgy vélte, hogy lovasait elfogták, s most már nem várakozhat tovább, saját magának kell szerencsét próbálnia. Seregét az egyre lassabban és erőtlenebbül támadó ellenség megjelenése előtt a tábor négy kapujánál állította fel, hogy adott jelre minden irányban egyszerre törjenek ki. A négy válogatott cohors mellé még kettőt rendelt M. Valerius legatus parancsnoksága alatt, s parancsot adott, hogy törjenek ki a praetori kapun. A princepsekről elnevezett jobb oldali kapuhoz állította az első legio lándzsásait, ennek a legiónak princepseit tartalékba rendelte M. Servilius és L. Sulpicius katonai tribunusok parancsnoksága alatt. A harmadik legiót a princepsekről elnevezett bal oldali kapuval szemben állította fel, csupán annyi változtatással, hogy itt a princepsek álltak elöl és a dárdások voltak tartalékban. Ennek a legiónak a parancsnokságát Sex. Iulius Caesar és L. Aurelius Cotta katonai tribunusokra bízta. Q. Fulvius Flaccus legatust a jobbszárnnyal a quaestori kapuhoz rendelte, s megparancsolta, hogy két cohors és a két legio triariusai maradjanak vissza a tábor őrizetére.

A fővezér személyesen körbejárta valamennyi kaput, megszólította a

katonákat, s minden lehetséges buzdítással igyekezett fokozni harci kedvüket. Egyszer szószegéssel vádolta az ellenséget, amely békét kért, azután megkapva a fegyverszünetet, éppen a fegyverszünet idején indult el, a népek jogát semmibe véve, a tábor megostromlására. Máshol arra figyelmeztetett, mekkora szégyen lenne, ha egy római tábort ostrom alá vennének az inkább útonállónak, mint szabályos ellenfélnek tekinthető ligurok.

“Ha innen - mondta - mások segítsége és nem a saját vitézségetek révén szabadultok meg, milyen arccal lépnétek, nem is mondom, hogy azok elé a harcosok elé, akik legyőzték Hannibalt, Philippust, Antiochust, a mai kor legnagyobb királyait és hadvezéreit, de azok elé, akik éppen ezeket a ligurokat, akik nyáj módjára menekültek előlük, annyi ízben vették üldözőbe és kaszabolták rakásra az úttalan hegyszakadékok között? Amire a hispan, a gallus, amire a macedon és a pun nem merészkedett: a liguriai ellenség a római sánc ellen vonul, ő kezdeményezi a támadást és ostromot, egy olyan ellenség, amely korábban, míg az úttalan erdőségekben kutattak utána, úgy elbújt és meglapult, hogy alig lehetett rátalálni.”

Szavaira egy hangon harsant fel a harcosok kiáltása: Ez nem a katonák vétke, hiszen senki sem adott nekik jelet a kitörésre. Csak adja meg a jelet, s meg fog győződni róla, hogy a rómaiak és a ligurok most is ugyanazok, mint korábban voltak.

28. A liguroknak a hegyek mögött két tábora volt. Innen vonultak ki az előző napokban napkeltekor mindnyájan egyformán felsorakozva és harcra készen, később azonban csak akkor ragadtak fegyvert, ha már elteltek étellel és borral, s szétszórtan, rendetlenül vonultak ki, mintha már biztosak volnának abban, hogy az ellenség hadijelvényeivel nem merészkedik ki a sáncok elé. S miközben ilyen rendetlenül közeledtek, a rómaiak valamennyi kapuból egyszerre rohantak rájuk, s mindnyájan, akik a táborban voltak, még a lovászok és markotányosok is, harci kiáltásban törtek ki.

A ligurokat olyan váratlanul érte a támadás, s éppúgy megzavarodtak, mintha tőrbe csalták volna őket. Csak kis ideig tartott még a csata valamelyes látszata, azután megkezdődött a rémült menekülés és a menekülők mészárlása. A lovasok parancsot kaptak a lóra szállásra, hogy senkit se hagyjanak elmenekülni. A rémülten megfutamodó ellenség visszatért táborába, majd innen is kiűzték. Ezen a napon több mint tizenötezer ligurt öltek meg, s kétezerötszázat fogtak el. Három nappal később az ingaunus ligurok egész törzse - túszokat adva - megadta magát.

A rómaiak összeszedték és egytől-egyig fogságba vetették a kalózhajók kormányosait és legénységét, s C. Matienus duumvir is

harminckét hasonló hajót fogott el a liguriai partvidéken. L. Aurelius Cottát és C. Sulpicius Gallust küldték el Rómába, hogy számoljanak be a történtekről, s adjanak át egy levelet a senatusnak, egyszersmind kérjenek engedélyt, hogy Aemilius feladata elvégzése után visszatérhessen, s katonáit is magával hozza és elbocsássa.

A senatus mindkettőt megengedte, háromnapos könyörgést rendelt el minden isten párnája előtt, s a praetorok utasítást kaptak, hogy Petilius bocsássa el a városi legiókat, Fabius hagyja abba a latin szövetségesek sorozását, s a városi praetor írja meg a consuloknak: a senatus úgy látja helyesnek, hogy minél hamarabb bocsássák el a háborús nyugtalanság miatt szükségből besorozott katonákat.

29. Ebben az évben alapították meg Gravisca coloniát Etruriában, azon a területen, amelyet valamikor a tarquiniibeliektől foglaltunk el. Minden telepes öt iugerumnyi földet kapott. A coloniát C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher és C. Terentius Istra triumvirek szervezték meg. - Az évet nevezetessé tette az aszály és a gyenge termés; az adatok szerint hat hónapig egyetlen csepp eső sem esett.

Ebben az évben a L. Petilius írnok földjén, a Ianiculum tövében dolgozó munkások, miközben mélyebben leástak a földbe, két, mintegy nyolc láb hosszú és öt láb széles kőládát találtak, melyeknek fedele ólommal volt odaerősítve. Mindkét ládán latin és görög nyelvű felirat volt. Az egyikben Numa Pompiliust, Pompo fiát, római királyt temették el, a másik Numa Pompilius iratait tartalmazta. Mikor a tulajdonos a ládákat barátai tanácsára felnyitotta, azt, amelyben a felirat szerint a királyt eltemették, teljesen üresnek találta; semmi nyoma nem volt benne emberi testnek, vagy egyéb tárgynak, az enyészet annyi év alatt mindent eltüntetett. A másikban két, egyenként hét-hét könyvet tartalmazó, viaszos fonallal összekötött köteg volt; ezek nemcsak sértetlenek voltak, de szinte egészen újnak látszottak.

A hét latin nyelvű könyv a főpapi jogokról szólt, a hét görög nyelvű a görög bölcseletnek az akkori korban fellelhető tanait foglalta össze. Valerius Antias hozzáteszi, hogy ezek Pythagoras tanai voltak, s így egy elfogadható lódítással hitelessé teszi azt az általános nézetet, hogy Numa Pythagoras tanítványa volt.

A könyveket először Petilius éppen jelenlevő barátai olvasták el. Majd mikor ezeket egyre többen nézték át, s a dolognak híre ment, Q. Petilius városi praetor, el akarván olvasni a könyveket, elkérte ezeket L. Petiliustól. Ők ketten jó viszonyban voltak, hiszen ő vétette fel, mint quaestor, L. Petiliust az írnokok rendjébe. Mikor a könyvek tartalmát áttekintve megállapította, hogy ezek nagy része romboló hatású lenne a vallási hagyományokra, közölte Petiliusszal, hogy el fogja őket

égetni. De mielőtt ezt megtenné, lehetőséget ad neki - ha ő is úgy gondolja -, hogy tulajdonjogára hivatkozva vagy valakinek a támogatásával megpróbálja visszaszerezni a könyveket, próbálkozzék csak nyugodtan, ez kettőjük jó viszonyát nem fogja érinteni.

Az írnok a néptribunusokhoz fordult, a tribunusok az ügyet a senatus elé terjesztették. A praetor kijelentette, kész rá megesküdni, hogy a könyveket nem szükséges elolvasni és megőrizni. A senatus úgy nyilatkozott, hogy elegendő érvnek tartja, ha a praetor hajlandó letenni az esküt; a könyveket minél hamarabb el kell égetni a Comitiumon, s értük tulajdonosuknak akkora összeget kell fizetni, amennyit Q. Petilius praetor és a néptribunusok többsége méltányosnak tart. Ezt a pénzt az írnok nem fogadta el. A Comitiumon az oltárszolgák tüzet raktak, s a könyveket a nép szeme láttára elégették.

30. Ezen a nyáron súlyos háború tört ki túlsó Hispaniában. A celtiberek minden eddigit felülmúló sereget, mintegy harmincötezer embert gyűjtöttek össze. Ezt a provinciát Q. Fulvius Flaccus kormányozta. Mivel hallotta, hogy a celtiberek felfegyverzik ifjú harcosaikat, maga is annyi szövetséges csapatot gyűjtött össze, amennyit tudott, de távolról sem tudta megközelíteni az ellenséges sereg hatalmas létszámát. Seregével kora tavasszal Carpetaniába vonult, Aebura városa mellett ütött tábort, s a városban kis létszámú helyőrséget helyezett el. A celtiberek néhány nap múlva innen mintegy kétezer lépésnyire, egy domb alatt állították fel táborukat. A római praetor, mikor észrevette őket, elküldte testvérét, M. Fulviust, két szövetséges lovasosztaggal az ellenséges táborhoz, azzal az utasítással, hogy hatoljon a lehető legközelebb a sánchoz, s nézze meg, mekkora a tábor, de ne bocsátkozzék harcba, s vonuljon vissza, ha látja, hogy az ellenséges lovasság kivonul. Testvére a parancs szerint is járt el.

Néhány napig nem történt egyéb, mint hogy a két lovasosztag megjelent, majd mikor az ellenséges lovasság a táborból elővágtatott, visszavonult. Végül a celtiberek valamennyi gyalogos és lovascsapatukkal kivonultak táborukból, s hadirendbe sorakozva a két tábor között körülbelül középen állapodtak meg. A terep egészen síkság volt, és megfelelő az ütközetre. Ott álltak a hispanok, és várták az ellenséget, míg a római vezér visszatartotta embereit a sáncok mögött. A hispanok négy egymás után következő napon át sorakoztak fel hadirendben ugyanazon a helyen, míg a rómaiak egyáltalán nem mozdultak. Ezután a celtiberek, mivel nem nyílt alkalom az ütközetre, nyugodtan táborukban maradtak, csak a lovasok vonultak ki az őrállomásokra, hogy készen várják, ha az ellenség valamit kezdeményez. Mindkét fél katonái táboruk mögé járt ki takarmányért

és fáért, anélkül, hogy akadályozták volna egymást.

31. A római praetor, miután annyi napi tétlensége után úgy vélte, az ellenséget eléggé megerősítette abban a hitében, hogy ő semmit sem fog kezdeményezni, elküldte L. Aciliust a balszárnnyal és a provinciából való hatezer főnyi segédcsapattal, hogy kerülje meg az ellenséges tábor mögött emelkedő magaslatot, s ha majd meghallja a csatazajt, felülről rohanja meg a tábort. Ezek éjjel indultak el, hogy észrevétlenek maradjanak. Flaccus kora hajnalban oda küldte az ellenséges sánchoz C. Scribonius szövetséges parancsnokot a balszárny válogatott lovasságával. Mikor a celtiberek észrevették, hogy ezek a szokottnál többen vannak és közelednek, egész lovasságuk kiözönlött a táborból, s ugyanakkor a gyalogságnak is jelet adtak a kivonulásra. Scribonius, mikor meghallotta a lovasok zaját, lovasaival a parancs szerint megfordult és visszatért a táborba, s így annál hevesebben eredt nyomába az ellenség.

Először a lovasok jelentek meg, majd a gyalogosak csatasora, abban a biztos reményben, hogy ma elfoglalhatják a tábort. Nem voltak távolabb a sánctól ötven lépésnél. Flaccus, úgy vélve, hogy már elég messzire elcsalogatta őket táboruk védőőrségétől, három oldalon egyszerre rontott ki a sánc mögött csatasorba rendezett seregével, csatakiáltást hallatva, nemcsak, hogy a harci kedvet fokozza, de hogy ezt a hegyen tartózkodók is meghallhassák. S ezek nem is késlekedtek, hanem ahogy a parancs szólt, haladéktalanul megrohanták felülről az ellenség táborát, ahol a hátrahagyott védőőrség száma nem volt nagyobb ötezernél. Mivel ezek kis létszámuk, az ellenség túlereje s a váratlan támadás következtében elvesztették bátorságukat, a rómaiak a tábort szinte ellenállás nélkül kerítették hatalmukba, s az elfoglalt tábornak azt a részét, amelyet a csatasorból legjobban lehetett látni, Acilius felgyújtatta.

32. A csatasorban leghátul álló celtiberek vették észre először a tüzet, majd az egész arcvonalon végigfutott a hír, hogy táborukat elfoglalták, s az lángokban áll. S amitől úrrá lett rajtuk a rémület, attól nőtt meg a rómaiak harci kedve, akiknek már fülébe ért győztes bajtársaik kiáltozása, s már meglátták a lángoló ellenséges tábort. A celtiberek egy ideig határozatlanul ingadoztak, mivel azonban megfutamodás esetén nem tudtak volna hová visszavonulni, s a küzdelem maradt egyetlen reményük, még elszántabban újították meg a harcot.

Hadsorukat középen erősen szorongatta az ötödik legio, a balszárnyon viszont, ahol észrevették, hogy a rómaiak az ő népükből való segédcsapatokat sorakoztatták fel, nagyobb önbizalommal támadtak. A rómaikat a balszárnyon a vereségtől csak a hetedik legio

beavatkozása mentette meg. Közben, mikor legjobban tombolt az ütközet, megérkezett Aebura városából is az ott hagyott helyőrség, hátul pedig megjelent Acilius. Sokáig tartott a közrefogott celtiberek mészárlása, az életben maradtak mindenhol menekülni igyekeztek. A két csoportban utánuk küldött lovasság nagy vérengzést rendezett közöttük.

Ezen a napon mintegy huszonháromezer embert öltek meg, s több mint négyezerhétszázat fogtak el, több mint ötszáz lóval és nyolcvannyolc hadijelvénnyel együtt. A győzelem jelentős volt, de nagy véráldozatba is került. A két legio római katonái közül több mint kétszázan, a latin szövetségesek közül nyolcszázharmincan, a latin segédcsapatok soraiból mintegy kétezernégyszázan estek el. A praetor győztes seregét visszavitte a táborba, Aciliusnak pedig megparancsolta, hogy maradjon az általa elfoglalt táborban. Másnap összegyűjtötték az ellenségtől zsákmányolt fegyvereket, s gyűlésen ajándékozták meg azokat, akik bátorságukkal kitüntették magukat.

33. A sebesülteket azután beszállították Aebura városba, a legiók pedig Carpetanián keresztül Contrebiához vonultak. Ez a körülzárt város segítséget kért a carpetanusoktól, de mivel ezek késtek - nem szántszándékkal, hanem mert otthonukból idejövet feltartották őket az állandó esőzés miatt járhatatlan utak és kiáradt folyók -, lemondva honfitársai segítségéről, megadta magát. A szörnyű időjárás miatt Flaccus is arra kényszerült, hogy egész seregét a városban helyezze el.

Az otthonról elindult celtiberek, akik nem értesültek a város megadásáról, végül az esőzés megszűntével átkeltek a folyókon, és megérkeztek Contrebiához. Miután a város előtt nem láttak semmiféle tábort, úgy vélve, hogy ezt a másik oldalra helyezték át, vagy pedig az ellenség eltávozott, gondtalanul, szétszórtan közeledtek a városhoz. A rómaiak két kapun át kitörést intéztek ellenük, s rájuk rontva szétszórták rendezetlen soraikat. De éppen az a körülmény, ami megakadályozta a celtibereket az ellenállásban és a harc megkezdésében - hogy nem zárt menetben és nem a hadijelvények köré tömörülve közeledtek -, segítette elő menekülésüket is. Hiszen az ellenség, mivel az egész terepen szétszóródtak, sehol se tudta egy nagyobb csoportjukat bekeríteni. De azért mintegy tizenkétezret levágtak közülük, s több mint ötezret fogtak el négyszáz lóval és hatvankét hadijelvénnyel együtt. Azok, akik menekülés közben szétszóródva hazajutottak, Contrebia megadásának és saját vereségüknek a hírével útközben visszafordulásra késztettek egy másik celtiber sereget, s tüstént mindnyájan szétszéledtek falvaikba és erődítményeikbe.

Flaccus Contrebiától útra kelve végigpusztította legióival Celtiberiát;

sok erődítményt megostromolt, míg a celtiberek többsége megadta magát.

34. Ez történt ebben az évben innenső Hispaniában. Túlsó Hispaniában Manlius praetor több sikeres ütközetet vívott a lusitanusok ellen.

Ebben az évben alapították a gallusok területén Aquileia coloniát. Itt háromezer gyalogos katona kapott egyenként ötven iugerum földet, a centuriók százat, a lovagok száznegyvenet. A colonia megszervezését P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius és L. Manlius Acidinus triumvirek intézték.

Ebben az évben két templomot avattak fel. Az egyiket a Porta Collina mellett Venus Erycinának; ezt L. Porcius - Licinus fia - duumvir avatta fel, s megépítésére L. Porcius consul tett fogadalmat a liguriai háborúban. A másikat Pietasnak a zöldségpiacon; ezt M’. Acilius Glabrio duumvir szentelte fel, s felállíttatta atyja, Glabrio aranyozott szobrát is; ez volt az első arannyal bevont szobor Italiában. A szentély megépítésére atyja tett fogadalmat azon a napon, amelyen Thermopylaenál győzelmet aratott Antiochus király felett, s ő adta bérbe az építését a senatus határozata alapján.

Azokban a napokban, amikor ezt a templomot felszentelték, tartotta meg diadalmenetét L. Aemilius Paulus az ingaunus ligurok felett. Itt huszonöt arany koszorút vittek, de ezenkívül nem vittek semmi ezüstöt vagy aranyat. Kocsija előtt sok előkelő ligur foglyot vezettek. Katonái között fejenként háromszáz ast osztott szét. A diadalmenet dicsőségét megnövelték a ligur követek, akik tartós békét kértek, mondván, hogy a ligur nép elhatározta, soha többé nem ragad fegyvert, csak a római nép parancsára. A liguroknak Q. Fabius praetor a senatus megbízásából azt válaszolta, hogy a ligurok részéről nem újság az efféle nyilatkozat, de elsősorban a saját érdekük, hogy szavaiknak megfelelően érzelmeik is megváltozzanak. Forduljanak a consulokhoz, kövessék az ő utasításaikat. A senatus senki másnak nem hiszi el, csak a consuloknak, hogy a ligurok készségesen és becsületesen megtartják a békét.

Liguriában helyreállt a béke. Corsicán ütközet zajlott le a corsusokkal, közülük a csatában M. Pinarius praetor mintegy kétezer embert ölt meg. E vereség arra kényszerítette őket, hogy túszokat és százezer font viaszt adjanak. Ezután a sereg átkelt Sardiniába, és sikeres ütközetet vívott a még nem egészen lecsendesített ilienses néppel.

A carthagóiaknak ebben az évben száz túszt adtunk vissza, a római nép szavatolta nekik a békét nemcsak a maga, de Masinissa király

részéről is, aki fegyveres erővel megszállva tartotta a köztük vitás földterületet.

35. A consulok provinciáiban nyugalom uralkodott. M. Baebiust a választó gyűlésre visszahívták Rómába, s az ő vezetésével választották meg consulnak A. Postumius Albinus Luscust és C. Calpurnius Pisót. Ezután a következők lettek praetorok: Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Maenius. Ezek mindnyájan március idusán léptek hivatalba.

Az év kezdetén, amelyben A. Postumius Albinus és C. Calpurnius Piso voltak a consulok, A. Postumius consul bevezette a senatusba L. Minucius legatust és T. Maenius és L. Terentius Massaliota katonai tribunusokat, akik Q. Fulvius Flaccustól érkeztek, innenső Hispaniából. Ezek beszámoltak a két győzelmes ütközetről, a celtiberek megadásáról, a feladatok teljes végrehajtásáról, s közölték, hogy ebben az évben nincs szükségük sem a máskor utánuk küldött zsoldra, sem az élelmiszer-szállítmányokra. A senatustól elsősorban azt kérték, hogy adjanak hálát a szerencsés hadivállalkozásokért a halhatatlan isteneknek, másodszor pedig, hogy engedjék meg a provinciából eltávozó Fulviusnak, hogy onnan magával hozza seregét, amelynek bátor helytállását ő, s előtte számos praetor, igénybe vette. Ezt nemcsak kötelességük, de szükséges is megtenniük; a katonák már olyan határozottan számítanak erre, hogy minden látszat szerint nem lehet már őket tovább a provinciában visszatartani. Ha nem bocsátják el őket, parancs nélkül is eltávoznak, vagy ha valaki erővel ott akarná tartani a sereget, veszélyes felkelés lángolhat fel.

A senatus mindkét consulnak Liguriát jelölte ki provinciául. Ezután a praetorok sorsoltak: A. Hostilius kapta a városiak, Ti. Minucius az idegenek jogi ügyeinek intézését, P. Cornelius Siciliát, C. Maenius Sardiniát. Sorshúzás útján L. Postumiusnak jutott Hispania túlsó, Ti. Semproniusnak innenső része. Ez, mivel Q. Fulvius helyét kellett elfoglalnia, annak érdekében, hogy provinciáját ne fosszák meg a régi seregtől, kijelentette:

“Megkérdezem tőled, L. Minucius, mivel azt mondod, hogy feladatotokat teljesítettétek, vajon véleményed szerint a celtiberek most már tartósan meg fogják-e őrizni a békét, olyannyira, hogy ezt a provinciát hadsereg nélkül is meg tudjuk tartani? Ha azonban a barbárok készségét illetően nem tudsz nekünk semmi kezességgel vagy biztosítékkal szolgálni, s az a véleményed, hogy egy seregünknek állandóan ott kell tartózkodnia, miért nem javaslod a senatusnak, hogy küldjön kiegészítést Hispaniába, s hogy csak azokat a katonákat bocsássák el, akiknek szolgálati ideje lejárt, s hogy az újoncokat osszák

be a régi katonák közé. Vagy pedig, ha a régi legiókat elviszik a provinciából, sorozzanak be és küldjenek oda újakat, noha az újonc katonák semmibevevése még a szelídebb barbárokat is a háború megújítására késztetheti?

Könnyebb szavakban bejelenteni, mint valóságban is végrehajtani ennek a vad természetű és lázadásra hajlamos provinciának teljes lecsendesítését. Legalábbis én úgy hallom, hogy csak az a néhány város, amelyet szomszédos téli szállásaink a leginkább fenyegettek, fogadta el uralmunkat és fennhatóságunkat, s a többiek még fegyverben állnak. S minthogy ez a helyzet, már előre is kijelentem, összeírt atyák, hogy én a most ott található sereggel teljesíteni fogom kötelességemet az állammal szemben; ha azonban Flaccus magával hozza legióit, én a békés vidékeken választok magamnak téli szállást, mert nem szolgáltatom ki újonc katonáimat a legvadabb ellenségnek."

36. A legatus ezekre a hozzá intézett kérdésekre azt válaszolta, hogy sem ő, sem senki más nem tudja megjósolni, hogy a celtiberek magukban mit terveznek, vagy mit fognak tervezni, ezért nem tagadhatja, jobb lenne, ha a barbárok ellen, még ha nyugodtan viselkednek is, mivel még nem szokták meg egészen az engedelmességet, sereget küldenének. Hogy azonban ott az új vagy a régi seregre van-e szükség, azt csak az döntheti el, aki előre tudja, hogy a celtiberek milyen készségesen tartják meg a békét, sőt még arról is tájékozódik, hogy nyugodtak maradnak-e a katonák, ha még egy ideig ott tartják őket a provinciában. Ha következtetni lehet egymás közt váltott szavaikból s a gyűlésen a hadvezér beszéde közben elhangzott közbeszólásaikból, ők elég nyíltan kimondták, hogy vagy hadvezérüket is visszatartják a provinciában, vagy ők maguk is visszatérnek vele Italiába.

A consulok a praetor és a legatus között folyó tárgyalást félbeszakították, azzal az indoklással, hogy úgy tartják helyénvalónak, hogy mielőtt a praetorok haderejéről döntenének, először az ő provinciáik igényeiről gondoskodjanak. A consuloknak teljesen új hadsereget szavaztak meg; mindegyiknek két-két római legiót a hozzá tartozó lovassággal s a szokásos létszámú latin szövetségessel, tizenötezer gyalogossal és nyolcszáz lovassal együtt, s megbízták őket, hogy ezzel a sereggel viseljenek háborút az apuani ligurok ellen.

Meghosszabbították P. Cornelius és M. Baebius vezéri megbízatását, azzal az utasítással, hogy maradjanak provinciájukban addig, amíg a consulok megérkeznek, azután bocsássák el meglevő seregüket, s térjenek vissza Rómába. Ezután Ti. Sempronius seregéről tárgyaltak. A consulokat utasították, hogy sorozzanak be egy új legiót - ötezerkétszáz gyalogost és négyszáz lovast -, ezenkívül ezer római

gyalogost és ötven lovast, s a latin szövetségeseket kötelezzék hétezer gyalogos és háromszáz lovas kiállítására, s Ti. Sempronius majd ezzel a sereggel keljen át innenső Hispaniába.

Q. Fulvius engedélyt kapott, hogy ha helyesnek találja, visszahozhatja magával azokat a római polgárokat és szövetségeseket, akiket Sp. Postumius és Q. Marcius consulsága előtt vittek ki katonai szolgálatra Hispaniába, továbbá a kiegészítő csapatok megérkezése után a két legióban a gyalogosok ezernégyszáz, a lovasok nyolcszáz, a latin szövetségeseknél a gyalogosok tizenkétezer és a lovasok hatszáz főnyi létszáma felett azokat, akik a celtiberek ellen vívott két ütközet alkalmával Q. Fabius seregében hősiesen harcoltak.

A hálaadó ünnepeket is megtartották, mivel Fulvius szerencsésen képviselte az állam érdekeit, s a többi praetort is útnak indították provinciájukba. Q. Fabius Buteo vezéri megbízatását is meghosszabbították Galliában. Erre az évre nyolcban határozták meg a legiók számát, nem számítva a Liguriában állomásozó régi sereget, amely elbocsátását várta. S még ezt a haderőt is nehéz volt teljes számban kiállítani a járvány miatt, amely már harmadik éve dúlt Róma városában és Italiában.

37. Meghalt Ti. Minucius praetor, nem sokkal később pedig C. Calpurnius consul, és valamennyi rendből sok más tekintélyes férfi. Végül ezeket a csapásokat csodajelnek kezdték tekinteni. Utasították C. Servilius pontifex maximust, nézzen utána, hogyan lehetne kiengesztelni az istenek haragját; a decemvireket, hogy tekintsenek be a szent könyvekbe; a consult, hogy ígérjen fogadalmi ajándékokat, s szenteljen aranyozott szobrot Apollónak, Aesculapiusnak és Salusnak, s ő mindezt felajánlotta és megadta.

A decemvirek a Városban s valamennyi törvénykezési és gyülekezőhelyen hatnapos könyörgést rendeltek el a gyógyulás érdekében. S mindenki, aki tizenkét évesnél idősebb volt, felkoszorúzva és kezében babérgallyal részt vett a könyörgésben.

Ekkor a lelkekben fészket vert a gyanú, hogy emberi gonoszságról van szó. Senatusi határozattal megbízták a Ti. Minucius helyére megválasztott C. Claudius praetort, hogy folytasson nyomozást a Városban és a Város tízezer lépésnyi körzetén belül elkövetett méregkeverési ügyekben, s C. Maeniust is utasították, hogy mielőtt elindul provinciájába, Sardiniába, folytasson vizsgálatot a tizedik mérföldkövön túl fekvő törvénykezési és vásárhelyeken.

Különösen a consul halálát találták gyanúsnak. Azt híresztelték, hogy felesége, Quarta Hostilia végzett vele. Ugyanis az a körülmény, hogy ennek mostohaapja helyére az ő fiát, Q. Fulvius Flaccust jelölték

consulnak, még sokkal gyanúsabbá tette Piso halálát, s akadtak tanúk, akik azt állították, hogy Albinus és Piso consullá választása után - amikor Flaccus pályázását visszautasították -, anyja ennek nemcsak szemére hányta, hogy már harmadik évben pályázott hiába a consulságra, de azt is hozzátette, készüljön fel a jelölésre, ő két hónapon belül elintézi, hogy consul lesz belőle. Sok más egyéb, erre a dologra vonatkozó bizonyíték mellett ezek a túlságosan is valóra vált szavai is hozzájárultak ahhoz, hogy Hostiliát elítéljék.

A tavasz kezdetén az új consulokat Rómában tartotta a sorozás, majd pedig az egyik consul halála, s az utódja megválasztására tartott gyűlés miatt minden ügy késedelmet szenvedett. Eközben P. Cornelius és M. Baebius, akik consulságuk alatt semmi érdemleges cselekedetet nem hajtottak végre, seregükkel az apuani ligurok ellen indultak.

38. A ligurok - mintegy tizenkétezer ember -, akik a consuloknak provinciájukba való megérkezése előtt nem számítottak háborúra, a váratlan támadás hatására megadták magukat. Cornelius és Baebius elhatározták, hogy - miután előzőleg írásban megkérdezték a senatust - a hegyekből hazájuktól messze, a sík vidékre telepítik őket, hogy ne legyen reményük a visszatérésre, mert úgy vélték, semmi más módon nem vethetnek véget a liguriai háborúnak. A római nép Samniumban rendelkezett állami földterülettel, amely korábban a taurasinusok birtokában volt. Ide akarták az apuani ligurokat áttelepíteni, ezért elrendelték, hogy a ligurok gyermekeikkel és asszonyaikkal költözzenek le a hegyekből, s minden vagyonukat hozzák magukkal. A ligurok követeik útján ismételten könyörögtek, ne kényszerítsék őket, hogy otthagyják ősi isteneiket, a helyet, ahol születtek s őseik sírjait, s megígérték, hogy beszolgáltatják fegyvereiket és túszokat adnak. De miután semmit sem értek el, a háborúra pedig gyengék voltak, engedelmeskedtek a rendelkezésnek.

Mintegy negyvenezer szabad ember költözött el az állam költségén gyermekeivel és asszonyaival együtt. Százötvenezer ezüst denárt kaptak új házaik felépítésére és a szükséges dolgok beszerzésére. A földek felosztásával és átadásával ugyancsak az őket áttelepítő Corneliust és Baebiust bízták meg. Ám saját kívánságukra a senatus öt tagú bizottságot rendelt melléjük, hogy ezeknek a tanácsai szerint járjanak el.

A consulok, miután megbízatásukat teljesítették, és régi seregükkel visszatértek Rómába, a senatustól diadalmenet engedélyezését kérték. A senatus ezt megszavazta, s ők voltak az elsők, akik úgy tartottak diadalmenetet, hogy nem viseltek háborút. Kocsijuk előtt csupán áldozati állatokat vezettek, mert nem szereztek olyan zsákmányt, amit itt vinni vagy vezetni lehetett, s a diadalmenetben nem vittek semmit,

amit katonáik között szétoszthattak volna.

39. Ebben az évben Hispaniában Fulvius Flaccus proconsul, mivel utódja későbben érkezett meg a provinciába, seregével elindult téli szállásáról, s pusztítani kezdte Celtiberia távolabb fekvő területét, ahonnan senki se jelent meg, hogy a megadást bejelentse. De vállalkozása nem rémítette meg, hanem inkább felbőszítette a barbárokat. Titokban összegyűjtötték csapataikat, s megszállták a Manlius-szakadékot, mert biztosan tudták, hogy a római sereg arra fog vonulni. Gracchus megbízta túlsó Hispaniába induló tiszttársát, L. Postumius Albinust, közölje Q. Fulviusszal, hogy seregével vonuljon Tarracóba, mert ott akarja elbocsátani a kiszolgált katonákat, szétosztani az új csapatokat, s újjászervezni egész seregét. S ezenfelül közölje Flaccusszal azt a nagyon közeli napot is, amelyen utódja megérkezik.

Mivel ez az új hír arra késztette Flaccust, hogy hagyja abba megkezdett vállalkozását, és seregét sietve vezesse el Celtiberiából, a barbárok, akik nem tudván indítékairól, azt hitték, hogy tudomást szerzett lázadásukról s titkos harci készülődésükről s ezért megrémült, még elszántabban várakoztak a megszállt hegyszakadékban.

Mikor a római sereg hajnalban ide benyomult, az ellenség váratlanul két oldalról egyszerre támadt rá a rómaiakra. Flaccus, ezt észrevéve, azonnal lecsillapította a menetben támadt első zűrzavart, azzal, hogy a centuriók útján megparancsolta, mindenki maradjon a helyén, tartsa készen fegyvereit. S miután a poggyászt és a teherhordó állatokat egy helyre gyűjtötték össze, részben személyesen, részben a legatusok és katonai tribunusok segítségével, ahogy a hely és az időpont megkívánta, minden sietség nélkül elrendezte valamennyi csapatát.

Figyelmeztette őket: olyan ellenséggel van dolguk, amely már kétszer megadta magát. Ezeknek csak vétke és kétszínűsége növekedett, nem pedig bátorsága és elszántsága. Hazatérésük dicstelen lett volna, de most ezek híressé és emlékezetessé teszik, s kardjukat úgy vihetik Rómába, a diadalmenetre, hogy azon az ellenség nemrég kiontott vére piroslik, és zsákmányukat az ő vérük áztatja. Arra, hogy többet mondjon, az idő nem adott lehetőséget. Az ellenség támadott, a széleken már folyt a harc, majd a csatasorok is összecsaptak.

40. Mindenhol szörnyű hevességgel, de változó szerencsével folyt az ütközet. Kiválóan küzdöttek a legiók, s nem kisebb lendülettel a két szárny, ám a külföldi segédcsapatok, amelyeket hasonló fegyverekkel, de jóval kiválóbb harcosok szorongattak, nem tudták megtartani a helyüket. A celtiberek, látva, hogy a rendezett sorokban ember ember ellen vívott harcban nem érnek fel a legiókkal, ék alakban nyomultak

előre, s ebben a harcnemben olyan kiválóak voltak, hogy bárhol is indultak így támadásra, nem tudtak nekik ellenállni. Most is megzavarták a legiókat, s arcvonalukat majdnem áttörték.

Flaccus a kavarodást látva odavágtatott a legiók lovasságához, s rájuk kiáltott: “Tudtok-e még egyáltalán segíteni? Ha nem, ennek a seregnek vége van!” S mikor válaszul mindenhonnan azt kiáltották, mondja meg, mit kell tenniük, s ők parancsát haladéktalanul teljesítik, így szólt: “Ti, a két legio lovasai, egyesítsétek csapataitokat, vágtassatok lovaitokkal a katonáinkat szorongató ellenséges ék közepébe, s hogy a lovak lendülete jobban érvényesüljön, vágtassatok rájuk lekantározott lovakkal; hagyomány szerint a római lovasok gyakran cselekedtek így, nagy dicsőséget szerezve maguknak.”

Parancsának engedelmeskedve levették a kantárt a lovakról, s kétszer vágtattak át oda-vissza, nagy veszteséget okozva az ellenség között, úgy hogy közben saját dárdáik is mind eltörtek. A celtiberek, miután a rómaiak szétzilálták az éket, amelyben ők annyira bíztak, megrettenve már-már feladták a harcot, s azt nézték, merre menekülhetnének. Látva a római lovasság emlékezetes hőstettét, bátorságuktól a szárnyakon levő lovasok is fellelkesültek, s anélkül, hogy erre bárki parancsot adott volna, vágtatva rátámadtak a már megzavarodott ellenségre.

Erre azután a celtiberek valamennyien futásnak eredtek, s a római hadvezér a hátat fordító ellenség láttán szentélyt ajánlott fel a lovasokat segítő Fortunának és játékokat a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. A szakadékban mindenhol öldökölték a menekülés közben szétszóródott celtibereket. Azt mondják, ezen a napon tizenhétezer ellenséget öltek meg, s több mint háromezerhétszázat fogtak el élve, hetvenkét hadijelvénnyel és hatszáz lóval együtt. A győztes sereg ezen a napon táborában maradt. A győzelmet nem veszteség nélkül vívták ki. Négyszázhetvenkét római és ezerszáztizenkilenc latin szövetséges katona esett el, míg a segédcsapatok vesztesége háromezer ember volt. Így vonult a győztes sereg, miután felújította korábbi dicsőségét, Tarracóba.

Ti. Sempronius, aki két nappal előbb érkezett meg, elébe ment Fulviusnak, üdvözölte abból az alkalomból, hogy ilyen nagy szolgálatot tett az államnak. A legnagyobb egyetértésben megállapodtak abban, hogy a katonák közül kit bocsátanak el, és kit tartanak vissza. Ekkor Fulvius kiszolgált katonáit behajózta, elutazott Rómába, Sempronius pedig Celtiberiába vezette legióit.

41. A két consul seregével különböző irányban behatolt Liguriába. Postumius az első és a harmadik legióval megszállta a Ballista és Letum nevű hegyeket, s csapataival elzárva a szűk hegyszorost,

elvágta utánpótlásától az ellenséget - s mivel az mindenből kifogyott - megadásra kényszerítette. Fulvius a második és negyedik legióval Pisaeből elindulva a Macra folyó mellett lakó apuani ligurokat támadta meg, s mikor megadták magukat, mintegy hétezer embert hajóra ültetett, s az etruszk part mentén elküldte őket Neapolisba. Innen átvitték őket Samniumba, ahol honfitársaik között kaptak földet.

A. Postumius kivágatta a hegyi ligurok szőlőit, felégette gabonaföldjeiket, mígnem a háború együttes csapásai arra kényszerítették őket, hogy megadják magukat, s kiszolgáltassák fegyvereiket. Ezután Postumius hajóval folytatta útját, hogy szemügyre vegye az ingaunus és az intemeli ligurok partvidékét. Mielőtt a consulok megérkeztek volna a sereghez, amelynek Pisaeben kellett gyülekeznie, itt A. Postumius volt a parancsnok. M. Fulvius Nobilior, Q. Fulvius testvére, a második legio katonai tribunusa, azokban a hónapokban, mikor ő volt a parancsnok, elbocsátotta a legiót, esküvel kötelezve a centuriókat, hogy zsoldjukat visszafizetik az államkincstárba a quaestornak.

Mikor ezt Aulus, aki éppen ekkor érkezett Placentiába, meghallotta, könnyűfegyverzetű lovasaival az elbocsátott katonák után eredt, akit utol tudott érni, azt leszidta és visszavitte Pisaebe, a többiről pedig jelentést tett a consulnak. Ennek javaslatára a senatus úgy döntött, hogy M. Fulviust száműzni kell Hispaniába, Új-Carthagón túlra, s a consul egy levelet adott neki, amelyet túlsó Hispaniában P. Manliusnak kellett átadnia. A katonák parancsot kaptak, hogy térjenek vissza a hadijelvényekhez. Elrendelték, hogy a legio ebben az évben megszégyenítésül csak hat havi zsoldot kapjon, s a consult utasították, hogy azt a katonát, aki nem tért vissza a hadsereghez, vagyonával együtt adassa el.

42. Ebben az évben tért vissza L. Duronius, aki az előző évben praetor volt, Illyriából tíz hajóval Brundisiumba. A hajókat otthagyva a kikötőben, Rómába jött, s mikor itt tevékenységéről beszámolt, minden tengeri kalózkodásért egyértelműen Gentiust, Illyria királyát tette felelőssé. Kijelentette, hogy ennek az országához tartozik valamennyi hajó, amely a felső tenger partjait végigrabolta. Ezért ő követeket küldött hozzá, de ezek nem tudtak bejutni a királyhoz.

Gentius követei is megérkeztek Rómába, hogy megmagyarázzák: a király éppen akkor, amikor a követek megérkeztek, betegen feküdt országa egyik távoli vidékén. Gentius arra kéri a senatust, ne higgyen a kitalált vádaknak, amelyeket ellenségei terjesztenek. Duronius erre megjegyezte, hogy sok római polgár és latin szövetséges szenvedett el jogtalanságokat Gentius országában, s hír szerint Corcyrán római

polgárokat tartanak fogságban. Úgy döntöttek, hogy ezeket mind Rómába kell hozatni, ügyüket C. Claudius praetor vizsgálja ki, s addig Gentius királynak és követeinek semmiféle választ nem lehet adni.

Azok között, akiket a ragály ebben az évben oly nagy számban elvitt, meghalt néhány áldozópap is. Meghalt L. Valerius Flaccus pontifex, helyére Q. Fabius Labeót választották meg. Elhunyt P. Manlius, az istenlakomákat intéző triumvirek egyike, aki nemrég tért vissza túlsó Hispaniából. Helyére Q. Fulviust - Marcus fiát - jelölték triumvirnek, aki ekkor még az ifjak togáját viselte. Cn. Cornelius Dolabella helyének, az áldozókirályi tisztségnek a betöltésénél vita támadt C. Servilius pontifex maximus és L. Cornelius Dolabella, a hajózási ügyeket intéző duumvir között, mert a pontifex megparancsolta, hogy Dolabella tegye le tisztségét, hogy fel lehessen szentelni. Miután a duumvir erre nem volt hajlandó, a pontifex pénzbüntetésre ítélte. Erre ez a népgyűléshez fellebbezett, s itt folytatták a viszálykodást. S mikor itt a felszólított tribusok többsége úgy szavazott, hogy a duumvir engedjen a pontifex követelésének, de ha tisztségéről lemond, a pénzbüntetést el kell neki engedni, végül egy égi jel miatt a gyűlést fel kellett oszlatni. Emiatt a pontifexeket vallásos aggodalom fogta el, hogy felszentelhetik-e Dolabellát, s P. Cloelius Siculust szentelték fel, aki a második helyen volt jelölve.

Az év végén meghalt C. Servilius Geminus pontifex maximus, aki egyben tagja volt a vallási ügyeket intéző tízes bizottságnak. Helyére a testület pontifexnek Q. Fulvius Flaccust iktatta be, a pontifex maximus ezután M. Aemilius Lepidus lett, noha a tisztségre sok nagynevű ember pályázott; az ő helyére a vallási ügyeket intéző decemvirek közé Q. Marcius Philippust választották meg. Meghalt Sp. Postumius Albinus augur is, helyét az augurok döntése alapján P. Scipio, Africanus fia foglalta el.

A cumaeiak ebben az évben kérésükre engedélyt kaptak, hogy a mindennapi életben latinul beszélhessenek, s hogy az árveréseken a kikiáltók latin nyelven intézhessék az eladást.

43. A senatus köszönetet mondott Pisae lakóinak, mert földet ajánlottak föl egy latin colonia alapítására. Ennek megszervezésére a következő triumvireket választották: Q. Fabius Buteo, Marcus és P. Popilius Laenas. - C. Maenius praetortól, akit, mikor Sardiniát megkapta provinciául, azzal is megbízták, hogy a Város tízezer lépésnyi körzetén kívül nyomozza ki a méregkeverési ügyeket, levél érkezett, hogy már háromezer embert elítélt, s mivel a feljelentések következtében a vizsgálat egyre nagyobb körre terjedt ki, így kénytelen lesz vagy ezt abbahagyni, vagy a provinciáról lemondani.

Q. Fabius Flaccus Hispaniából hadisikerei nagy hírével övezve tért

vissza Rómába. S miközben diadalmenete miatt a Városon kívül várakozott, L. Manlius Acidinusszal consullá választották, s néhány nap múlva a magával hozott csapatokkal együtt diadalmenetben vonult be a Városba. Diadalmenetében százhuszonnégy arany koszorút vittek, ezenkívül harmincegy font aranyat, […][2] ezüstrudat s százhetvenháromezer-kétszáz oscai ezüstpénzt. A zsákmányból minden katonájának ötven denárt adott, a centurióknak kétszer, a lovagoknak pedig háromszor ennyit. Ugyanennyit kaptak a latin szövetségesek is, s mindenkinek kétszeres zsoldot fizetett.

44. Ebben az évben L. Villius néptribunus olyan törvényjavaslatot terjesztett be, amely először határozta meg, hogy hány éves korban lehet megpályázni és elnyerni az egyes állami tisztségeket. Családja ekkor kapta meg a ma is viselt Annalis melléknevet. Sok év után először választottak négy praetort a lex Baebia alapján, amely előírja, hogy minden második évben négy praetort kell választani. Ezek a következők voltak: Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laevinus, s Q. Mucius Scaevola két fia: Quintus C. Valerius és Publius.

Q. Fulvius és L. Manlius consulok ugyanazokat a provinciákat kapták, mint elődeik, hasonló számú római és szövetséges gyalogos és lovascsapatokkal. A két Hispaniában meghosszabbították eddigi seregüknél Ti. Sempronius és L. Postumius vezéri megbízatását, s a consulokat utasították, hogy kiegészítésül sorozzanak be mintegy háromezer római gyalogost és négyszáz lovast, a latin szövetségesekből pedig ötezer gyalogost és négyszáz lovast. Sorshúzás útján P. Mucius Scaevola kapta meg feladatul a városiak jogügyeinek intézését, s hogy ő vezesse a nyomozást a méregkeverési ügyekben a Városban s annak tízezer lépésnyi körzetén belül. Cn. Cornelius Scipio kapta az idegenek jogi ügyeinek intézését, Q. Mucius Scaevola Siciliát, C. Valerius Laevinus Sardiniát.

Q. Fulvius consul kijelentette, hogy mielőtt bármilyen állami ügyben is előterjesztést tenne, szeretné magát és az államot fogadalma teljesítésével megszabadítani a vallási kötelesség gondjaitól. Ő azon a napon, amelyen utolsó ízben ütközött meg a celtiberekkel, játékokat ajánlott fel a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek és szentélyt a lovasokat védő Fortunának, s e célra pénzt adtak össze számára Hispaniában. Úgy döntöttek, hogy engedélyezik a játékok megtartását, s hogy a szentély építésének bérbeadására duumvireket kell választani. A pénzzel kapcsolatban megállapították, hogy a játékokra nem lehet nagyobb összeget fordítani, mint amennyit Fulvius Nobiliornak engedélyeztek azoknak a játékoknak a megrendezésére, amelyeknek megtartására az aetoliai háború után tett fogadalmat. Ezért a játékokra nem hajthat be, szedethet össze, vehet át s fordíthat több pénzt, mint amennyit L. Aemilius és Cn. Baebius consulok

idejében a játékok költségeit megszabó senatusi döntés megengedett. A senatus ezt a rendelkezést annak idején a Ti. Sempronius aedilis által rendezett játékok mérhetetlen költségei miatt hozta, mert ezek nemcsak Italiát és a latin szövetségeseket, de a távoli provinciákat is súlyosan megterhelték.

45. A téli időjárás ebben az évben szörnyű volt a havazás és a legkülönbözőbb viharok miatt. A hidegnek kitett fák mind elfagytak, s a tél sokkal tovább tartott, mint máskor. Így a hegyen megrendezett Latin Ünnepeket hirtelenül támadt éji sötétség és elviselhetetlen vihar szakította félbe, s a szertartást a pontifexek határozatára meg kellett ismételni. Ugyanez a vihar a Capitoliumról is lesodort több szobrot, s villámcsapásokkal több helyet eléktelenített: Iuppiter szentélyét Tarrachinában, az albai szentélyt és Capuában a római kaput, s több helyen megbontotta a falak oromzatát. E csodajelek között jelentették Reatéból, hogy háromlábú öszvér született. Ezért a decemvireket utasították, hogy tekintsenek be a szent könyvekbe, s ők közölték, hogy melyik istennek és hány jószágot kell áldozni, s mivel a villámok több helyen megrongálták a Iuppiter-szentélyeket, egynapos könyörgést kell tartani. Ezután nagy ünnepélyességgel rendezték meg tíz napon át a Q. Fulvius consul által felajánlott játékokat.

Ezután tartották meg a censorválasztó gyűlést, ahol M. Aemilius Lepidus pontifex maximust választották meg s vele M. Fulvius Nobiliort, aki az aetoliaiak felett tartott diadalmenetet. Ez a két előkelő férfi ellenséges viszonyban volt egymással, ami a senatusban és a népgyűlésen történt számos heves összecsapásuk alkalmával is gyakran megnyilvánult.

A censorok a választás után - mint az ősi szokás előírja - a Mars-mezőn, Mars oltára előtt helyett foglaltak curulisi székükön, s ekkor nagy polgársereg kíséretében hozzájuk járultak a legelőkelőbb senatorok, s köztük Q. Caecilius Metellus kezdett beszélni.

46. “Nem felejtettük el - mondta -, censorok, hogy benneteket kevéssel ezelőtt az egész római nép választott meg erkölcsei felügyeletére, s nektek kell figyelmeztetnetek és irányítanotok bennünket, s nem nekünk benneteket. Mégis, szóvá kell tennem azt, ami veletek kapcsolatban minden jóérzésű embert bánt, s aminek legalábbis a megváltozását óhajtják. Ha külön-külön nézünk benneteket, M. Aemilius és M. Fulvius, akkor senkit sem találunk ma a polgárok közt, akit, ha a választást megismételnénk, ti elétek óhajtanánk helyezni. Ha azonban egyszerre tekintünk mindkettőtökre, nem tudunk megszabadulni az aggodalomtól, hogy nem volt helyes benneteket tiszttársakká tennünk, s nem jelent annyi hasznot az államnak, hogy ti kiváltképpen elnyertétek mindnyájunk

rokonszenvét, mint amennyit árt az, hogy egymással viszálykodtok.

Már sok éve tart köztetek ez a számotokra is terhes és bántó ellenségeskedés, s az a veszély fenyeget, hogy ez a mai naptól jobban nyomaszt bennünket és az államot, mint benneteket. Ezért ezután félünk, hogy sok minden előfordul majd, amit szóvá kell tennünk, ha esetleg nem békültök ki, és [...][3] tartja hatalmában lelketeket. Így mi mindnyájan arra kérünk, hogy ma, ebben a szentélyben vessetek véget viszályotoknak, s járuljatok hozzá, hogy azokat, akiket a római nép szavazataival összekötött, mi a kiengesztelődés révén is egyesíthessük.

Egy lélekkel, egy akarattal válogassátok ki a senatust, vizsgáljátok meg a lovagokat, hajtsátok végre a vagyonbecslést, tartsátok meg az engesztelő áldozatot. S amit szinte majdnem minden fohászotokban e szavakkal fejeztek ki: »Szolgáljon ez a dolog magamnak és tiszttársamnak javára és boldogulására!« - azt ti igazán és szívből óhajtsátok, hogy ez teljesedjék és érvényesüljön, és mi, emberek is elhiggyük, hogy amiért az istenekhez így könyörögtök, azt valóban kívánjátok is.

T. Tatius és Romulus egyetértésben uralkodtak abban a városban, amelynek közepén, a Forumon, ellenségként, csatasorban csaptak össze. Nemcsak viszálykodások, de háborúk is véget szoktak érni, s az elkeseredett ellenségek hűséges szövetségesekké, nem egyszer polgártársakká válnak. Az albaiakat Alba lerombolása után áttelepítették Rómába, s a latinok és sabinok is elnyerték a polgárjogot. Az a szólás, mivel igaz, közmondássá vált, hogy: »A barátság legyen halhatatlan, a viszálykodás halandó!«" - Erre helyeslő zaj támadt, majd beszédét félbeszakították a tömegnek ugyanazt az óhajt kifejező, egybeolvadó szavai.

Ekkor Aemilius egyebek közt felpanaszolta, hogy M. Fulvius már kétszer ütötte el őt a biztos consulságtól; Fulvius viszont azt sérelmezte, hogy őt Aemilius szüntelenül zaklatta, sőt, hogy megrágalmazhassa, a törvény előtti fogadásra is kihívta. De végül mindketten kijelentették, hogy ha a másik is beleegyezik, alkalmazkodni fognak az állam annyi előkelő emberének az akaratához. S valamennyi jelenlevő sürgetésére jobbjukat és szavukat adták, hogy valóban abbahagyják és befejezik a gyűlölködést.

Ezután általános örvendezés közepette felkísérték őket a Capitoliumra. A senatus rendkívül helyeselte és megdicsérte egyrészt az előkelőeknek az ügyben kifejtett fáradozását, másrészt pedig a censorok jóindulatú készségét. Ezután a censorok kívánságára, hogy bocsássanak rendelkezésükre annyi pénzt, amennyiből fedezhetik az állami építkezések költségeit, megszavazták számukra az egész év

bevételét.

47. Ebben az évben Hispaniában L. Postumius és Ti. Sempronius propraetorok megállapodtak, hogy Albinus Lusitanián át a vaccaeusok ellen vonul, s innen visszatér Celtiberiába, Gracchus pedig, ha ott nagyobb háború támad, behatol Celtiberia legtávolabbi részébe. [...] [4] Először Munda városát foglalta el erőszakkal, váratlan éjszakai rohammal. S miután túszokat kapott, s a városban helyőrséget hagyott, megostromolta a kis erődöket, felégette a földeket, míg el nem jutott egy másik, igen erős városhoz, amelyet a celtiberek Certimának neveznek. Itt már közel nyomult az ostromművekkel, mikor követek jelentek meg a városból, akik az ősi idők nyíltságával beszéltek. Nem titkolták, hogy folytatnák a háborút, ha lenne hozzá erejük. Ugyanis azt kérték, engedje meg, hogy elmehessenek segélycsapatokért a celtiberek táborába, s ha ezeket nem kapják meg, akkor nélkülük, saját maguk fognak dönteni.

Gracchus engedélyével útra keltek, s néhány nap múlva tíz másik megbízottat hoztak magukkal. Éppen délre járt az idő. Először semmi mást nem kértek a praetortól, csak azt, hogy adjon nekik inni. Az első poharak kiürítése után ismét inni kértek, miközben a körülállók hangosan derültek ezeken az olyannyira faragatlan s a finomabb szokásokat egyáltalán nem ismerő embereken. Ekkor a legöregebb közülük így szólt: “Azért küldött ide népünk, hogy végére járjunk, tulajdonképpen miben bizakodva indítasz háborút ellenünk?” Kérdésére Gracchus azt válaszolta, hogy kiváló hadseregében bizakodva érkezett ide; ha ezt maguk is látni óhajtják hogy honfitársaiknak minél biztosabb híreket vigyenek, erre ő lehetőséget ad.

Parancsot adott a katonai tribunusoknak, készítsék fel a gyalogos és lovascsapatokat, s vonultassák fel a teljesen felszerelt sereget. A szemle után elbocsátotta a követeket, akik elijesztették honfitársaikat attól, hogy a körülzárt városnak segítséget küldjenek.

A városiak, miután éjszaka hiába gyújtották meg a tornyokban a megbeszélt tűzjelzéseket, lemondva a menekülés egyetlen lehetséges reményéről, megadták magukat. Kétmillió-négyszázezer sestertiust kellett fizetniük, s a negyven legelőkelőbb lovagot átadniuk, nem túszként ugyan, mert a római seregben kellett szolgálniuk, de lényegében mégis hűségük zálogául.

48. Gracchus innen most Alce városához vonult, ahol azok a celtiberek táboroztak, akiktől korábban a követek érkeztek. Miután ezeket az őrállomások ellen küldött könnyűfegyverzetű csapatokkal néhány napig kisebb összecsapásokban zaklatta, napról napra növelte

a küzdelem arányait, hogy a sánc mögül mindnyájukat kicsalja. Mikor észrevette, hogy szándékát elérte, utasította a segédcsapatok parancsnokait, hogy a küzdelem megkezdése után egyszerre, mintha a túlerő legyőzte volna őket, hátat fordítva rendezetlenül meneküljenek vissza a táborba, s közben maga a sáncok mögött valamennyi kapunál felsorakoztatta csapatait.

Nem telt el sok idő, s megpillantotta a megbeszélés szerint megfutott saját katonáit, nyomukban pedig az őket szétszórtan üldöző barbárokat. S éppen erre számítva tartotta készen a sánc mögött csatasorát. Csak addig várt, amíg menekülő katonái szabadon bejutottak a táborba, azután csatakiáltást hallatva egyszerre törtek ki valamennyi kapun. Az ellenség nem volt képes helytállni a váratlan támadással szemben. S azok, akik meg akarták ostromolni a római tábort, a sajátjukat sem tudták megvédeni; szétszórták és megfutamították seregüket, megrémítve kergették be őket a sánc mögé, s végül táborukból is kiszorultak. Ezen a napon kilencezer ellenséges katonát vágtunk le, háromszázhúszat fogtunk el élve, száztizenkét lóval és harminckét hadijelvénnyel együtt. A római seregből százkilencen estek el.

49. Ez után az ütközet után Gracchus elindult legióival, hogy végigdúlja Celtiberiát. Mivel mindenütt mindent elvitt és elhajtott, egyes törzsek önként, mások félelemből felvették az igát; néhány nap alatt százhárom város adta meg magát, s a rómaiak nagy zsákmányra tettek szert. Ezután seregével visszatért Alcéhoz, ahonnét ideérkezett, s ezt a várost kezdte ostromolni. A városiak kezdetben szembeszálltak az ellenséges támadással, de mikor nemcsak fegyverekkel, hanem ostromművekkel is szorongatni kezdték őket, nem bízva városuk védelmében, behúzódtak a fellegvárba. Végül innen is követeket küldtek, s magukat és mindenüket a rómaiak hatalmába adták. A rómaiak itt nagy zsákmányt szereztek, sok előkelő fogoly is a kezükbe került, közöttük Thurrusnak, Hispania valamennyi között leghatalmasabb fejedelmének két fia és a lánya is.

Mikor ez értesült az övéit ért szerencsétlenségről, követek útján sértetlenséget kért Gracchustól, ha felkeresi táborát, majd maga is megjelent. Első kérdése Gracchushoz az volt: életben maradhatnak-e ő és gyermekei. Mikor a praetor biztosította, hogy életben marad, második kérdése az volt, hogy szolgálhat-e ő a római seregben. Mikor Gracchus ezt is megengedte, kijelentette: “Így hát hozzátok csatlakozom, szembeszállva egykori szövetségeseimmel.” Ezután a rómaiakhoz csatlakozott, és sok alkalommal bátran és hűségesen helytállva szolgálta a rómaiak ügyét.

50. Ezután Ergavica, egy tekintélyes és hatalmas város nyitotta meg

kapuit a rómaiak előtt, a többi szomszédos nép vereségei miatt megrémülve. Egyes történetírók szerint ezeknek a városoknak a megadása nem volt őszinte. Ha Gracchus egy vidékről elvezette legióit, ott tüstént újra fellángolt a háború. Később a Chaunus-hegy mellett a celtiberekkel kora hajnaltól a nap hatodik órájáig tartó szabályos ütközetet vívott, ahol mindkét részről sokan estek el, s csak annyi jele volt a rómaiak győzelmének, hogy másnap megpróbálták a sánc mögé behúzódott ellenséget csatára ingerelni, s az egész napot a fegyverzsákmány összeszedésével töltötték. A harmadik napon ismét nagy ütközetre került sor, ekkor végre teljesen megverték a celtibereket, s táborukat is elfoglalták és kirabolták.

Ezen a napon huszonkétezer ellenséges katonát vágtak le, több mint háromszázat fogtak el, nagyjából ugyanennyi lóval és hetvenkét hadijelvénnyel együtt. Ezzel véget ért a háború, s a celtiberek most már őszintén, s nem - mint korábban - színleg kötötték meg a békét. A történetírók szerint ezen a nyáron L. Postumius túlsó Hispaniában két alkalommal vívott sikeres ütközetet a vaccaeusok ellen, ahol mintegy harmincezer ellenséget öltek meg, és táborukat is elfoglalták. De valószínűbb, hogy Postumius túl későn érkezett meg provinciájába ahhoz, hogy ezen a nyáron még bármiféle vállalkozást végre tudott volna hajtani.

51. A censorok őszinte egyetértésben állították össze a senatorok névjegyzékét. A senatus első emberének magát az egyik censort, M. Aemilius Lepidus pontifex maximust tették meg. Három embert zártak ki a senatusból: Lepidus néhányat visszatartott, akiket tiszttársa mellőzni akart. A nekik kiutalt és egymás közt elosztott pénzből a következő építkezéseket végeztették el: Lepidus Tarracinában egy töltést építtetett, de ez hálátlan munkának bizonyult, mert neki ott birtoka is volt, s személyes kiadásait az államnak számolta fel. Bérbe adta Apollo szentélye mellett egy színpad építését; fehérre vakoltatta Iuppiter capitoliumi szentélyét és a környező oszlopokat, s az oszlopokról eltávolíttatta a nyilvánvalóan helytelenül felrakott szobrokat, pajzsokat, s a legkülönbözőbb fajta hadijelvényeket.

M. Fulvius is több, mégpedig közhasznú építkezést végeztetett el. Kikötőt és hídpilléreket építtetett a Tiberisen - ezekre a pillérekre csak több évvel később helyeztették el az íveket P. Scipio Africanus és L. Mummius censorok -, továbbá egy új oszlopcsarnokot az új pénzváltó bódék és a halpiac mögött, körben bolthelyiségekkel, amelyeket magánembereknek adott el; egy forumot és oszlopcsarnokot a Porta Trigeminán kívül, s egy-egy csarnokot a hajóépítőműhelyek mögött, Hercules szentélyénél, s egy szentélyt a gyógyító Apollónak a Tiberis mellett, a Remény szentélye mögött.

Ezenkívül a pénzből, amit nem osztottak szét, együtt építtettek vízvezetéket és hozzá boltíveket. A munkát késleltette M. Licinius Crassus, aki nem engedte meg, hogy a vízvezetéket birtokán át vezessék. A censorok sok kikötői vámot és egyéb adót vezettek be. Gondjuk volt rá, hogy több szentélyt és nyilvános helyet, amit magánosok vettek birtokukba, ismét állami tulajdonba vegyenek, fölszenteljenek, és hogy ezek nyitva legyenek a nép előtt. Megváltoztatták a szavazás módját, s az embereket kerületenként helyzetük, vagyonuk és foglalkozásuk alapján osztották be a tribusokba.

52. Az egyik censor, M. Aemilius azt kérte a senatustól, hogy engedélyezzen számára pénzt a Iuno királynőnek és Dianának általa nyolc évvel ezelőtt, a liguriai háborúban felajánlott szentélyek felavatásakor rendezendő játékokra; a senatus erre a célra húszezer ast szavazott meg. Felavatta ezeket a Circus Flaminiusban álló szentélyeket; Iuno szentélyének felavatása után háromnapos, Diana szentélyének felavatása után kétnapos játékokat rendezett, s mindegyikből egy-egy nap a circusban zajlott le. Ezenkívül a Mars-mezőn szentélyt avatott fel a tenger védőistenének. Ennek megépítésére tizenegy éve L. Aemilius Regillus tett fogadalmat az Antiochus király vezérei ellen megvívott tengeri ütközetben. A templom ajtaja fölé egy táblát erősítettek a következő felirattal: “L. Aemilius, M. Aemilius fia, harcba vonult, hogy eldöntse a nagy háborút, diadalmaskodott a királyokon, s létrehozta a békét. Az ő jósjeleivel, vezetésével, szerencséjével és irányításával Ephesus, Samus és Chius között, magának Antiochusnak szemei előtt, Antiochus eddig még le nem győzött hajóhadát egész seregével, lovasságával és elefántjaival együtt szétszórták, szétzúzták, megfutamították. Ezen a napon itt negyvenkét hadihajót fogtak el teljes legénységével együtt. E csata megvívása után Antiochus király és birodalma [...][5]. Ezért ajánlotta fel a tengeri Laroknak ezt a templomot.” - Hasonló feliratú táblát erősítettek az ajtó fölé Iuppiter capitoliumi szentélyében is.

53. Két nappal azután, hogy a censorok összeállították a senatus névsorát, Q. Fulvius consul elindult Liguriába. Seregével úttalan hegyeken, völgyeken és szakadékokon vonult át, szabályos ütközetet vívott az ellenséggel, s nemcsak a csatasorban győzte le, de még aznap elfoglalta táborát is. Háromezerkétszáz ellenséges katonát vágtak le, s Liguriának ez az egész vidéke megadta magát. A consul azokat, akik megadták magukat, a síkságra telepítette le, s a hegyeken őrségeket helyezett el. Amilyen gyorsan megérkezett a consul Rómából az ellenséghez, éppoly hamar jött meg Rómába a provinciából levele is. Sikeres tettei örömére háromnapos könyörgést rendeltek el. A praetorok a könyörgés alkalmával a szertartáson negyven nagyobb

jószágot áldoztak fel.

A másik consul, L. Manlius Liguriában semmi emlékezetes tettet nem hajtott végre.

Az Alpokon túl lakó gallusok közül mintegy háromezer ember jött át Italiába, anélkül, hogy bárkit is háborúval zaklattak volna, s földet kértek a senatustól, hogy békében élhessenek a római nép fennhatósága alatt. A senatus utasította őket, hogy távozzanak el Italiából, s megbízta Q. Fulvius consult, kutassa fel és büntesse meg azokat, akiknek vezetésével és biztatására a gallusok átkeltek az Alpokon.

54. Ebben az évben halt meg Philippus macedon király, akit fia halála után megtört az öregkor és a szomorúság. A telet Demetriasban töltötte, miközben kínozta a fia utáni vágy és a saját kegyetlensége miatt érzett lelkiismeret-furdalás. Az is nyugtalanította, hogy másik fia már a maga és mindenki más szemében kétségtelen király volt, minden tekintet reá irányult, míg vele öregségében nem törődtek, egyesek a halálára vártak, mások pedig még ezt sem akarták megvárni.

Emiatt növekvő nyugtalanságát megosztotta vele Antigonus is, Echecrates fia, aki nagybátyja, Antigonus, Philippus hajdani gyámja nevét örökölte, e királyi méltóságú férfiúét, akit a lacedaemoni Cleomenes ellen vívott csatája is nevezetessé tett. Ezért őt a görögök “gyám”-nak nevezték, hogy ezzel a melléknévvel megkülönböztessék a többi királytól. Antigonus, fivérének fia maradt Philippus belső környezetének egyetlen megvesztegethetetlen tagja. S így hűségével halálos ellenségévé tette az őt egyáltalán nem kedvelő Perseust.

Antigonus, előre látva, mekkora veszélyt jelent számára, ha a birodalmat Perseus örökli, mihelyt észrevette, hogy a király érzelmei ingadoznak, s hogy időnként vágyódva sóhajtozik fia után, hol készségesen meghallgatta őt, hol maga is emlékezetébe idézte a meggondolatlanul végrehajtott tettet, s a király sűrű kesergését maga is megtoldotta panaszával. S mivel, amint lenni szokott, az igazságnak elég sok nyoma maradt, teljes erejével igyekezett elősegíteni, hogy minden minél hamarabb napfényre jusson. A gyanú elsősorban a gaztett végrehajtóira, Apellesre és Philoclesre esett; ők jártak követségben Rómában, s ők hozták Flaminius nevében a Demetrius számára végzetes levelet.

55. A királyi udvarban széltében beszélték, hogy a levél nem volt valódi, az írnok hamisította, s a pecsétje is hamisítvány. Mikor a dolog egyre gyanúsabb lett, de még nem vált közismertté, Xychus véletlenül találkozott Antigonusszal, aki megragadta és magával vitte a palotába,

őrökre bízta, majd bement Philippushoz és így szólt hozzá:

“Számos beszélgetésünkből, azt hiszem, megértettem, hogy te sokat adnál azért, hogy fiaid ügyében megtudnád a tiszta igazságot, hogy kettőjük közül melyik készített tőrt és csapdát a másiknak. Valamennyi között az egyetlen ember, aki meg tudja oldani a tévedések e csomóját, Xychus, a te hatalmadban van. Hozasd be, véletlenül találkoztam vele, és idehoztam a palotába.”

Xychus, mikor bevezették a király elé, kezdetben tagadott, de olyan bizonytalanul, hogy látszott: csak kissé kell ráijeszteni, és hajlandó lesz vallomást tenni. A hóhérok és a korbács láttára megtört, és sorban részletesen beszámolt a követek gaztettéről s a maga közreműködéséről.

Tüstént embereket küldtek, hogy fogják el a követeket. Philoclest, aki ott tartózkodott, kézre kerítették, Apelles, aki egy bizonyos Chaerea szemmel tartásával volt megbízva, Xychus vallomásának hírére áthajózott Italiába. Philoclesről semmi bizonyosat nem tudunk; egyesek szerint kezdetben elszántan tagadott, de később, mikor szembesítették Xychusszal, felhagyott a tagadással. Mások azt bizonygatják, hogy még a kínpadon is kitartott hazugságai mellett.

Philippus gyásza megújult és megkétszereződött, s gyermekeiről kijelentette; számára sokkal súlyosabb csapás, hogy az egyik életben van, mint az, hogy a másik meghalt.

56. Perseus értesült róla, hogy minden kiderült, de sokkal hatalmasabb volt, semhogy szükségesnek tartotta volna a menekülést. Csupán arra ügyelt, hogy távol legyen, s így, amíg Philippus él, megkímélje magát haragja felcsapó lángjától. Philippus, mivel lemondott a reményről, hogy őt személyesen felelősségre vonja, mint egyetlen lehetőségen, azon töprengett, hogyan akadályozhatná meg, hogy Perseus a büntetlenségen felül még bűne jutalmát is élvezhesse.

Ezért Antigonushoz fordult, akiről, azonfelül, hogy a testvérgyilkosság leleplezéséért is le volt neki kötelezve, egyébként is az volt a véleménye, hogy a macedonok nem fogják szégyellni és megbánni, ha őt teszik meg királyuknak, hiszen olyan elevenen él még nagybátyjának, Antigonusnak fényes emléke. “Minthogy - mondta - Antigonus, olyan helyzetbe kerültem, hogy számomra a gyermektelenség, amelytől más szülők irtóznak, kívánatos állapotnak tűnik, az a szándékom, hogy birodalmamat, amelyet nagybátyádtól úgy vettem át, hogy azt az ő hűséges és bátor gondoskodása nemcsak megvédte, de gyarapította is, terád hagyom. Téged tartalak egyedül méltónak az uralkodásra. Ha nem találnék senkit, inkább azt óhajtanám, hogy pusztuljon el és semmisüljön meg birodalmam,

semminthogy Perseus kapja meg átkozott gaztette jutalmául. Szinte azt hinném, hogy az alvilágból felidézett Demetriust kaptam vissza, ha az ő helyére ültetve téged hagylak itt, aki egyedül könnyezted meg az ártatlan halálát és az én szerencsétlen elvakultságomat.”

Beszélgetésük után szüntelenül igyekezett őt kitüntetni megbecsülése valamennyi jelével. Miközben Perseus a távoli Thraciában időzött, körbejárta Macedonia városait, Antigonust a vezetők jóindulatába ajánlotta, s nem volt vitás, hogy ha tovább él, őt a hatalom birtokában hagyja itt.

Demetriasból útra kelve leghosszabban Thessalonicában időzött. Mikor innen Amphipolisba érkezett, súlyosan megbetegedett, nyilvánvalóan inkább a lelke, és nem a teste volt beteg. S miközben ártatlanul megölt fia alakja és árnya nyugtalanította, a gond és virrasztás következtében meghalt, másik fiára mondott szörnyű átkokkal az ajkán. Antigonust oda lehetett volna hívatni, ha ott van a közelben, vagy ha azonnal bejelentik a király halálhírét. De Calligenes, a gyógykezelést intéző orvos, nem várva meg a király halálát, reménytelen állapota első jelére - megbeszélésük szerint - váltott lovakon futárokat küldött Perseushoz, s ennek megérkezéséig a palotán kívül mindenki előtt eltitkolták a király halálát.

57. Így azután Perseus váratlanul érkezett meg, anélkül, hogy bárki is várta volna, vagy tudott volna valamit, s elfoglalta a bűnös úton szerzett trónt.

Philippus halála nagyon jókor jött ahhoz, hogy a háborút elhalasszák, s erőiket összeszedve felkészüljenek rá. Mert néhány nap múlva a bastarnaek, ez az általa korábban felbiztatott nép, felkerekedett lakóhelyéről, s nagy gyalogos és lovassereggel átkeltek a Histeren. Innen Antigonus és Cotto előrementek, hogy jelentést tegyenek a királynak; Cotto a bastarnae nép egyik előkelősége volt, Antigonus pedig a király egyik embere, akit gyakran küldtek el éppen ezzel a Cottóval követségbe, hogy a bastarnaekat fellázítsa. Amphipolistól nem messze hallották meg a híresztelést, majd megbízható futároktól a hírt, hogy a király meghalt. Ez a körülmény teljesen megzavarta tervük végrehajtását. Ugyanis úgy beszélték meg, hogy Philippus biztosítja a bastarnaek Thrácián való átvonulását és ellátását. Hogy ezt megtehesse, ajándékokkal lekötelezte a vidékek kormányzóit, s ígéretet tett, hogy a bastarnae nép átvonulása közben békésen fog viselkedni.

Az volt a célja, hogy a dardanus népet kiirtja, s az ő földjükön jelöli ki a bastarnae nép lakóhelyét. Ettől kettős előnyt remélt. Először is, hogy a dardanusokat, ezt a macedonokkal szemben mindig rendkívül ellenséges s a királyok nehéz helyzetét kihasználó népet elteheti az

útjából; másodszor, hogy a bastarnae népet, miután gyermekeiket és asszonyaikat Dardaniában hagyják, elküldheti Italia végigpusztítására. A scordiscusok területén át vezet az út a Hadriai-tengerhez és Italiába; egy oda igyekvő sereg számára nincs más út. A scordiscusok viszont könnyen megengedik a bastarnae nép átvonulását - hiszen sem nyelvük, sem szokásaik nem különböznek -, sőt még maguk is csatlakozni fognak hozzájuk, ha látják, hogy hadjáratuk célja a leggazdagabb nép kirablása.

Terveiben minden lehetőséget figyelembe vett. Ha a bastarnaekat a rómaiak lekaszabolják, még mindig itt a vigasz, hogy a dardanusokat kiirtották, övék a bastarnae nép maradékától elvett zsákmány, és szabadon rendelkezhetnek Dardaniával. Ha viszont a bastarnae nép vállalkozása szerencsével jár, a rómaiakat leköti a velük folytatott háború, s ő visszaszerezheti Görögországban elvesztett területeit. - Ezek voltak Philippus tervei.

58. A bastarnaek bevonulása kezdetben békés volt. De mikor Cotto és Antigonus elváltak tőlük, megérkezett Philippus halálának a híre, s a thrákok se nagyon voltak hajlandók a kereskedésre, ők sem elégedtek meg a kapott árukkal, s nem tudták seregüket együtt tartani, hogy le ne térjen az útról. Ebből azután kölcsönös sérelmek támadtak, s mert ezek száma napról napra nőtt, fellángolt a háború.

Végül is a thrákok, mivel az ellenség erejének és tömegének nem tudtak ellenállni, elhagyták a síkságon fekvő falvaikat, s egy rendkívül magas hegyre húzódtak, amelyet ők Donucának neveznek. Mikor a bastarnaek erre fel akartak jutni, olyan heves vihar csapott rájuk, amilyen a monda szerint végzett a Delphi kirablására készülő gallusokkal, s megakadályozta őket, hogy a hegygerincre feljussanak. Mert nemcsak zuhogó zápor és sűrű jégeső szakadt rájuk nagy égzengés, mennydörgés s a szemet elvakító villámlás közepette, hanem olyan sűrűn is csapkodtak mindenhol körben a villámok, mintha az ő testüket vették volna célba, s csapásuktól sújtva nemcsak a katonák zuhantak a földre, de vezetőik is.

Míg fejvesztett menekülésük közben a magas sziklák között elestek vagy letaszították őket, s megrettent seregüknek a thrákok is nyomában voltak, azt mondogatták, hogy maguk az istenek futamították meg őket, s az égbolt szakadt le rájuk. Miután a vihar következtében szétszóródott csapatok legnagyobb része, mint valami hajótörés után, félig felfegyverzetten visszatért a táborba, ahonnan elindultak, tanácskozni kezdtek, hogy mitévők legyenek.

Itt ellentét támadt köztük, mert egyesek azt javasolták, hogy forduljanak vissza, mások, hogy hatoljanak be Dardaniába. Mintegy harmincezer ember Clondicus vezetésével megérkezett oda ahova

elindultak, Dardaniába, a többiek nagy tömege visszatért oda, ahonnan jöttek, Apolloniába és Mesembriába.

Perseus, miután átvette az uralmat, meggyilkoltatta Antigonust, s hogy időt nyerjen hatalma megszilárdítására, követeket küldött Rómába, hogy újítsák meg az apjával kötött barátsági szerződést, és kérjék a rómaiaktól: ismerjék el őt királynak. - Ez történt ebben az évben Macedoniában.

59. Az egyik consul, Q. Fulvius diadalmenetet tartott a ligurok felett, de nyilvánvaló volt, hogy ezt inkább népszerűsége, s nem haditettei miatt szavazták meg neki. A diadalmenetben igen sok ellenséges fegyvert vittek, de pénzt szinte semmit. Mindamellett katonái között fejenként háromszáz réz ast osztott szét, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. A diadalmeneten nem volt semmi megemlítésre méltó, hacsak az nem, hogy véletlenül éppen azon a napon rendezték, amelyen ő az előző évben mint volt praetor tartott diadalmenetet.

A diadalmenet után kijelölte a választógyűlés napját, ahol M. Iunius Brutust és A. Manlius Vulsót választották meg consulnak. Ezután a választógyűlést, három praetor megválasztása után, a vihar miatt félbe kellett szakítani. Másnap, március tizenkettedikén választották meg a másik hármat: M. Titinius Curvust, Ti. Claudius Nerót, és T. Fonteius Capitót. A Római Játékokat az aedilis curulisek, Cn. Servilius Caepio és Ap. Claudius Cento a közbejött csodajelek miatt megismételték. Ugyanis megrendült a föld, s a nyilvános szentélyekben, ahol az isteneket megvendégelték, a párnára helyezett istenszobrok elfordították fejüket, s a Iuppiter elé elhelyezett tál fedelével együtt leesett az asztalról. S azt is csodajel számba vették, hogy az egerek megkóstolták az olajbogyókat. E jelek kiengesztelésére semmi egyebet nem tettek azonkívül, hogy a Játékokat megismételték.

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÁS

XXXVI. KÖNYV (i. e. 191). - Hadüzenet Antiochusnak. A provinciák elosztása. Háborús előkészületek (1-4). Antiochus király körútja Görögországban. Hannibal tanácsai Antiochusnak a háborúra (5-7). Antiochus eltemetteti a cynoscephalaei csata halottait, elfoglalja Pherae és Crannon városokat. Harcok Görögországban (8-10). Antiochus csellel elfoglalja Mediont. Philippus király és M. Baebius katonai vállalkozásai Antiochus ellen (11-14). Antiochus megerősíti a Thermopylaei-szorost; M'. Acilius consul vereséget mér seregére (15-20). M. Cato beszámol Rómában a győzelemről. Acilius consul megadásra szólítja fel az aetoliaiakat, majd mikor ezt megtagadják, elfoglalja Heracleát (21-24). Philippus megostromolja Lamiát. Az aetoliaiak további segítségért folyamodnak Antiochushoz, majd békét kérnek a rómaiaktól; megkapják a fegyverszünetet, de az aetoliaiak népgyűlése a béke ellen dönt (25-30). Az achaiok megostromolják Messenét, de a rómaiak parancsára abbahagyják az ostromot. Az achaiok és rómaiak vitája Zacynthus sziget tulajdonjogáról (31-33). Az ostromlott Naupactus T. Quinctius közvetítésével békét kér. Az epirusiak és Philippus követei a senatus előtt. Csodajelek és kiengesztelésük (34-37). Harcok Italiában a ligurok és a boiusok ellen (38-40). A rómaiak az Aegei-tengeren megverik Antiochus hajóhadát. Választások Rómában. L. Cornelius Scipio és C. Laelius lesznek az új consulok (41-45).

XXXVII. KÖNYV (i. e. 191-190). - Folytatódik az Antiochus elleni háború. Tárgyalás az aetoliaiakkal. A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük. Scipio Africanus legatusaként elkíséri testvérét, L. Scipiót az asiai háborúba. Lamia elfoglalása (1-5). Amphissa ostroma. Az aetoliaiak megkapják a fegyverszünetet. A római sereg a Hellespontushoz vonul. Antiochus háborús készülődései (6-8). Antiochus hadvezére, Polyxenidas megtéveszti és megveri a rhodusi Olyxenidast (9-11). Tengeri és szárazföldi vállalkozások. Megérkezik Görögországba L. Aemilius Regillus, a római hajóhad új parancsnoka. Római haditanács. Hadivállalkozások Lyciában (12-17). Antiochus fia, Seleucus ostrom alá veszi Pergamumot. Eredménytelen béketárgyalások Antiochus és a rómaiak között. Újabb harcok Kisázsiában (18-22). A rhodusiak legyőzik Aspendus mellett Antiochus Hannibal vezette hajóhadát (23-24). A rómaiak tárgyalásai Prusias bithyniai királlyal. A római hajóhad a Myonnesus-hegyfok mellett megveri Antiochus hajóhadát. A csata következményei. A rómaiak elfoglalják Phocaeát (25-33). Újabb eredménytelen béketárgyalások Antiochus és a rómaiak között (34-36). Antiochus a Magnesia mellett vívott csatában döntő vereséget szenved. A rómaiak közlik

Antiochusszal a békefeltételeket (37-45). A győztes M’. Acilius consul diadalmenete. M. Fulvius Nobilior és Cn. Manlius lesznek az új consulok. Az aetoliaiak követei Rómában. A provinciák elosztása (46-50). Tárgyalások Asia jövendő sorsáról. Eumenes király beszéde a senatus előtt. A senatus tíz megbízottat küld Asiába (51-56). A liguriai és hispaniai események. T. Quinctius Flaminius és M. Claudius Marcellus lesznek az új censorok. L. Aemilius Regillus és L. Scipio diadalmenete. A krétai és a thraciai helyzet (57-60).

XXXVIII. KÖNYV (i. e. 189-187). - A száműzött Amynander visszatér Aetoliába. Az aetoliaiak elűzik a macedon helyőrségeket (1-3). Fulvius consul ostrom alá veszi és elfoglalja Ambraciát (4-9). A rómaiak békét kötnek az aetoliaiakkal (10-11). Cn. Manlius consul hadjárata az asiai Gallograeciában. Hogyan kerültek a gallusok Asiába? (12-27). Cn. Manlius elfoglalja a cephallaniai Samét, majd részt vesz az achaiai szövetség gyűlésén. A lacedaemoniak és az achaiai szövetség viszálykodása (28-34). M. Valerius Messala és C. Livius Salinator lesznek az új consulok. A provinciák és seregek elosztása (35-36). A rómaiak és Antiochus megkötik a békeszerződést (37-39). Cn. Manlius consul visszatér Asiából; a thrákok egy szakadékban megtámadják. M. Aemilius Lepidus és C. Flaminius lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Az ambraciai követek panasza a senatus előtt (40-44). Vita Cn. Manlius diadalmenetéről (45-49). Sikkasztásért vádat emelnek Scipio Africanus és L. Scipio ellen. Ti. Sempronius beszéde Scipio Africanus védelmében (50-54). A vádemelést L. Scipio két legatusára is kiterjesztik. Ellentmondó adatok Scipio Africanus utolsó napjairól, haláláról és temetéséről. P. Scipio Nasica beszéde L. Scipio védelmében. Az állam lefoglalja L. Scipio vagyonát (55-60).

XXXIX. KÖNYV (i. e. 186-183). - Harcok a különböző liguriai törzsekkel és a galliai cenomanusokkal. Latin szövetségesek kiutasítása Rómából (1-4). M. Fulvius proconsul diadalmenete. Sp. Postumius Albinus és Q. Marcius Philippus lesznek az új consulok (5-7). A bacchanáliák elterjedése Italiában és Rómában. Postumius consul kinyomozza a bacchanáliák ügyét. A bacchanáliák leírása (8-14). A consul beszéde a népgyűlésen a bacchanáliákról. Megtorló intézkedések (15-19). Harcok Liguriában és Hispaniában (20-21). Ünnepi játékok Rómában a görögországi győzelmek örömére. Philippus vitája a thessaliaiakkal a római küldöttek előtt (22-29). L. Manlius proconsul diadalmenete. Rabszolgalázadás Apuliában. Harcok Hispaniában (30-31). P. Claudius Pulcher és L. Porcius Licinus lesznek az új consulok. Római követség megy Macedoniába. Philippus kivonja helyőrségeit Thraciából (32-34). Az achaiok és a lacedaemoniak vitája a római követek előtt (35-37). A provinciák és seregek elosztása. Vita az egyik praetori tisztség betöltéséről. M. Porcius Cato jellemzése. M.

Porcius Cato és L. Valerius lesznek az új censorok. A censorok szigorú intézkedései (38-44). M. Claudius Marcellus és Q. Fabius Labeo lesznek az új consulok. Demetrius, Philippus fia a senatus előtt. A senatus Demetriusszal rokonszenvező határozata (45-47). Philopoemen achaiai elöljáró fogságba esése és halála (48-50). Hannibal és Scipio Africanus halála (51-52). A macedoniai helyzet. Az önkényesen betelepült gallusok kiutasítása Italiából. Új coloniák alapítása. Cn. Baebius Tamphilus és L. Aemilius Paulus lesznek az új consulok. Csodajelek és kiengesztelésük (53-56).

XL. KÖNYV (i. e. 182-179). - A provinciák és seregek elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük (1-2). Philippus kegyetlen uralma Macedoniában. Philippus fiainak, Perseusnak és Demetriusnak testvérviszálya. Perseus bevádolja Demetriust apjuk előtt (3-15). Sikeres római hadivállalkozások Liguriában és Celtiberiában. A carthagóiak és Masinissa király határvitája (16-17). P. Cornelius Lentulus és M. Baebius Tamphilus lesznek az új consulok. A provinciák és seregek elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük. Asiai és görög követségek a senatus előtt (18-20). Demetrius meggyilkolása (21-24). Folytatódik a háború Liguriában (25-28). Megtalálják a Ianiculumon Numa király sírját és iratait (29-30). Harcok Hispaniában a celtiberek ellen. Aquileia colonia alapítása (31-34). A. Postumius Albinus Luscus és Calpurnius Piso lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Tárgyalás a hispaniai seregről. Méregkeverési ügyek Rómában és Italiában (35-37). Az apuani ligurokat áttelepítik Samniumba. Harcok Hispaniában és Liguriában (38-41). Az illyriai helyzet. A papi testületek kiegészítése. Q. Fabius Flaccus és L. Manlius Acidinus lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük (42-44). M. Aemilius Lepidus és M. Fulvius Nobilior lesznek az új censorok. Q. Caecilius Metellus kibékíti a viszálykodó censorokat (45-46). Harcok Hispaniában. A censorok tevékenysége. Harcok Liguriában (47-53). Philippus király halála. A bastarnae nép beköltözik Macedoniába. Perseus lesz az új macedon király (54-58). Q. Fulvius diadalmenete a ligurok felett. M. Iunius Brutus és A. Manlius Vulso lesznek az új consulok. Ünnepi játékok, csodajelek (59).

NÉVMUTATÓ

Abydus - város Phrygiában a Hellespontus mellett.

Acamania - tartomány Közép-Görögországban.

Achaia - a görögországi Peloponnesus északi partvidéke.

Achaiai-öböl - öböl a kisázsiai Phrygia partja mellett, Ilium közelében; a hagyomány szerint itt tartózkodott a Tróját ostromló görög hajóhad.

achaiai szövetség - a Peloponnesus félszigeten fekvő görög városok többségének i. e. 281-ben megkötött szövetsége.

Adramytteum - tengerparti város a kisázsiai Mysiában.

Aebura - város Hispania középső részén a Tagus folyó mellett.

aedilis - főtisztviselő; felügyelt a közbiztonságra, a gabonaellátásra, később a középületekre, templomokra, a Város nyilvános helyeire. Eredetileg plebeius tisztség volt (aedilis plebis), később választottak két aedilist a patriciusok közül is (aedilis curulis).

Aegei-tenger - Görögország és Kisázsia között elterülő tenger.

Aegina - sziget Atticától délnyugatra.

Aeginium - város a görögországi Thessaliában.

Aegium - tengerparti város Achaiában.

Aenea - város a Chalcidice-félszigeten.

Aerius - város Thracia déli részén.

Aeolis - tartomány Kisázsia nyugati partvidékén.

Aesculapius - gyógyító isten.

Aethopia - város a görögországi Epirusban.

Aetolia - tartomány Közép-Görögországban.

Aequimaelium - üres terület Rómában a Capitoliumtól délkeletre.

Agrigentum - város Sicilia déli partján.

Alabanda - város a kisázsiai Cariában.

Alander - folyó a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Alba - város és hegy mintegy 20 km-re délkeletre Rómától.

Alce - város Hispania déli részén.

áldozó király - (rex sacrificulus) a királyok elűzése után alapított tisztség, azoknak a szertartásoknak az elvégzésére, amelyeket addig a

király végzett. (Liv. IV. 2.)

Alexandria Troas - kikötőváros a kisázsiai Aeolisban.

Alia - a Tiberis egyik mellékfolyója. Itt győzték le a gallusok a római sereget. (Liv. V. 37-38.)

Alyattes - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Amiternum - város az italiai Sabinumban.

Amphilochia - vidék a görögországi Epirusban.

Amphipolis - kikötőváros Macedonia keleti részén.

Amphissa - város a görögországi Locrisban.

Anabura - város a kisázsiai Pisidiában.

Anandania - város Peloponnesus déli részén.

Ancyra - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Andrus - a Cyclas-szigetek egyike.

Annalis - “az éveket számláló”.

Antias - l. *Valerius Antias*.

Antigonus - több macedon király neve. *a)* Antigonus, az Antigonidák királyi ház megalapítója, ur. i. e. 323-301. (Liv. XL. 21.) *b)* III. Antigonus Doson, ur. i. e. 229-221. (Liv. XL. 55.)

Antiochus - III. Antiochus, Syria királya, ur. i. e. 223-187.

Antium - kikötőváros Latiumban.

Apamea - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Aperantia - vidék Aetoliában.

Aphrodisias - város Thraciában.

Apollonia - tengerparti város Illyriában.

Apulia - tartomány Dél-Italiában.

Aquileia - tengerparti város az észak-italiai Venetiában.

Ardea - tengerparti város Latiumban.

Aretho - folyó a görögországi Epirusban.

Argithea - város Epirusban.

Argos - város a Peloponnesuson.

Argos Amphilochicum - város Epirusban.

argyraspides - “ezüstpajzsosok”.

Ariarathes - V. Ariarathes (ur. i. e. 220-163) Cappadocia királya.

Ariminium - észak-italiai kikötőváros az Adria mellett, Umbriában; a mai Rimini.

Arpi - város Apulia északi részén.

Arretium - város Etruriában; a mai Arrezo.

as - régi római súlymérték (272 g), s az érc értékének megfelelő értékű rézpénz; a legkisebb római pénzegység.

Asia - Kisázsia.

Asopus - folyó Thermopylae és Heraclea mellett Thessaliában.

Aspendus - város Pamphyliában az Eurymedon folyó mellett.

Astraeum - város Macedonia Paeonia nevű vidékén.

Athamania - az athamas törzs lakóhelye Epirusban.

Atrax - város Thessaliában.

Attalus - I. Attalus (ur. i. e. 241-197) a kisázsiai Pergamum királya.

Attica - félsziget Görögország keleti részén.

augur - jóspap (eredetileg: madárjós), az igen tekintélyes, plebeiusokból és patriciusokból álló, kezdetben 9, majd később 15 tagú jóspapi testület tagja.

Aventinus - Róma hét halmának egyike, a Város központjától délre.

Axius - folyó Macedoniában.

Axylos - fátlan síkság a kisázsiai Galatiában.

bacchánsnő - Bacchus megszállott női követője.

Baleari-szigetek - Hispania keleti partja mellett fekvő szigetek, lakói híres parittyások voltak.

bastetanusok - néptörzs Hispania délkeleti részén.

Bargyliaei-öböl - tengeröböl a kisázsiai Caria nyugati partjánál.

bastarnae nép - a Balkánon élő germán származású nagy néptörzs.

Belbina (v. Belemina) - város Laconia északnyugati vidékén.

Bellona - harci istennő, Mars felesége vagy nővére. Szentélye a Mars-mezőn, tehát a Városon kívül állt; a senatus itt szokott összeülni hazatérő hadvezérek vagy külföldi követségek fogadására.

Bendis - thraciai holdistennő.

Beroea - város Macedoniában.

bessi - néptörzs Thraciában.

Bithynia - tartomány Kisázsiában.

boiusok - az egyik legnagyobb kelta törzs a Padus (Po) folyó mellett.

Bononia - város az észak-italiai Gallia Cisalpinában.

Brundisium - kikötőváros Dél-Italiában; a mai Brindisi.

bruttiusok - az Italia legdélibb részén fekvő Bruttium tartomány lakói.

Bullis - város Illyriában Apollonia mellett.

Buxentum - tengerparti város Lucaniában.

Byzantium - a későbbi Konstantinápoly, a mai Istanbul.

Caicus - folyó a kisázsiai Mysiában.

Caieta - Aeneas dajkájáról elnevezett tengerparti város Latiumban.

Calagurris - város Hispania északkeleti részén.

Caletranus föld - vidék Etruriában.

Callidromus - a thessaliai Oeta-hegység egy része.

Callipolis - város Aetoliában.

Calycadnus - hegyfok a kisázsiai Ciliciában.

Calydon - Aetolia fővárosa.

Campania - tengerparti vidék Rómától délre.

Canae - tengerparti város a kisázsiai Aeolisban, Lesbosszal szemben.

Canicula - ("Kis Kutya") a legnagyobb nyári hőség idején uralkodó csillagzat.

Capua - város Campaniában.

Caria - tartomány Kisázsia délkeleti részén.

Carinae - Rómában az Esquiliae nevű domb nyugati lejtője.

Carpetania - tartomány Hispania középső részén a mai Castiliában.

Castrum Novum - római colonia Etruriában.

Caularis - folyó Pamphyliában.

Celaenae - város Nagy-Phrygiában.

celtiberek - Hispaniában a Hiberustól délre fekvő Celtiberia lakói.

Cenaeum - Euboea-sziget északnyugati csúcsa a Malisi-öböllel szemben.

cenomanusok - Észak-Italiában Brixa és Verona között lakó gallus törzs.

censor - rangban közvetlenül a consul után következő főtisztviselő. Két censor volt, ezek ötévenként megállapították a polgárok vagyoni helyzetét (vagyonbecslés: census), s ennek alapján vagyoni osztályokba (classis) sorolták őket. Ellenőrizték az erkölcsöket, összeállították a senatorok névjegyzékét, ebből kihagyták az erre méltatlanokat, s megállapították, hogy ki a rangidős senator (princeps senatus). Később ők ügyeltek fel a középületekre, ők intézték az állami javak értékesítését, a szolgáltatások bérbeadását. Ha az egyik censor meghalt, nem lehetett helyette újat választani, sőt társának is le kellett mondania.

centuria - *a)* mintegy 100 főből álló katonai egység; *b)* vagyoni osztály (l. *népgyűlés*).

centurio - egy katonai centuria parancsnoka.

Cephallania - nagy sziget Görögország nyugati partja mellett, az Ion-tengerben.

Ceres - a görög Demeter, a gabonatermés istennője.

Certima - város Hispania északkeleti részén.

Chaeronea - város Boeotiában.

Chalcis - város a görögországi Euboeában.

Chersonesus - félsziget Thracia déli részén, a Hellespontus mellett.

Chius - sziget Kisázsia nyugati partja mellett.

Cibyra - város Kisázsiában Phrygia és Caria határában.

Cierium - város Thessaliában.

Cilicia - tartomány Kisázsia déli partvidékén Cyprussal szemben.

Circus Flaminius - a Capitolium és a Tiberis között állott.

Circus Maximus - Róma legnagyobb circusa a Palatinus és az Aventinus között; még Tarquinius Priscus építtette.

Cissus - Erythrae, ioniai város kikötője.

cistophorus - ázsiai ezüstpénz, amely négy drachmát ért.

Claudius - Q. Claudius Quadrigarius (i. e. I. sz.) történetíró, megírta Róma történetét a gallusok betörésétől saját koráig.

cliens - olyan jogilag szabadnak számító, szegényebb polgár, aki egy

tekintélyes, gazdag patricius (patronus) védelme alá helyezte magát, s ez őt szolgálataiért anyagilag támogatta és érdekeit képviselte. - Nem római viszonylatban egyszerűen: kísérő, alattvaló.

Clitor - város Arcadiában.

Cnidus - város a kisázsiai Dorisban, Rhodusszal szemben.

Cobulatus - folyó a kisázsiai Pisidiában.

cohors - l. *legio*.

colonia - a meghódított területeken, elsősorban katonai célból szervezett római település. Lakói a colonusok.

Colophon - város a kisázsiai Ioniában.

Come Xyline - város valószínűleg a kisázsiai Pisidiában.

Comitium - kis tér a Forum Romanumtól északra; népgyűlések és törvénykezési eljárások színhelye.

Concordia - az (állampolgárok közti) egyetértés istennője.

consul - a királyok elűzése után (i. e. kb. 450-től), évenként választott két főtisztviselő, a legfőbb végrehajtó hatalom képviselői. Az éveket az ő nevükkel jelölték.

Contrebia - város Hispania északkeleti részén.

Corax - thessaliai Oeta-hegység egyik része.

Corbio - város Hispania északkeleti részén.

Corcyra - sziget az Ion-tengeren; a mai Korfu.

Cormasa - város a kisázsiai Pisidiában.

Corycus - hegyfok és kikötő Ioniában.

Corinthusi-öböl - a Peloponnesust Hellastól elválasztó, zárt tengeröböl.

Corone - város a görögországi Messeniában.

Coronea - város Boeotiában.

corsusok - Corsica sziget lakói.

Corylenus - város a görögországi Aeolisban.

Cos - kis sziget az Aegei-tengeren.

Cotton - város a kisázsiai Mysiában.

Cous - l. *Cos*.

Cranii - kis város Cephallania szigetén.

Crannon - város Thessaliában.

Cremona - város Felső-Italiában a Padus (Po) mellett.

Creusa - kikötőváros Boeotiában.

Cumae - ősi görög gyarmatváros a mai Nápolytól délnyugatra a campaniai tengerparton.

Curia - tanácsház; Rómában a Forumon álló Curia Hostilia, a senatusi gyűlések színhelye.

curulisi szék - elefántcsonttal kirakott díszes szék, amely megillette a magasabb állami tisztségek viselőit.

Cyclasok - szigetcsoport az Aegei-tengeren Görögország és Kisázsia között.

Cydonia - város Kréta szigetén.

Cymae - város a kisázsiai Aeolisban.

cymbalum - két réztányérból álló hangszer, ezek összecsapásával keltettek zajt.

Cynoscephalae - dombos vidék Thessaliában; itt verte meg i. e. 197-ben T. Quinctius III. Philippus macedon király seregét.

Cypsela - város Thraciában a Hebrus folyó mellett.

Cyretiae - város Thessaliában.

cyrtaei - perzsa néptörzs.

csatasor - a római csatasor hagyományosan három vonalra tagozódott. Elöl álltak a fiatalok (hastati: dárdások), a második sorban a tapasztaltabbak (principes: első sorbeliek, mert régebben ők álltak elöl), a harmadikban a legöregebb katonák (triariusok: harmadik sorbeliek).

dahák - scytha néptörzs.

Dardanus - város Troasban, a Hellespontus partján.

dardanusok - az Illyriában levő Dardania területén lakó néptörzs.

dárdások - l. *csatasor*.

Darsa - város a kisázsiai Pisidiában.

dassareták - néptörzs Illyriában.

decemvirek - a Sibylla-könyvek őrzésével és a vallási ügyek intézésével megbízott, tíztagú (öt patriciusból és öt plebeiusból álló) bizottság (decemviri sacris faciundis).

Delium - város Boeotiában.

Delphi - Apollo jóshelye a közép-görögországi Phocisban.

Delus - a Cyclas-szigetek egyike.

Demetrias - város Thessaliában.

denár (denarius) - római ezüstpénz, amely tíz ast vagy négy sesterciust ért.

dentheleti - Thraciában élő néptörzs.

Deuriopus - vidék a macedoniai Paeoniában.

Dipo - város Hispania déli részében, Baeturiában.

Dolopia - a dolops törzs lakóhelye Thessalia és Epirus határán.

Drymussa - sziget Ionia partjai mellett.

duumvirek - kéttagú bizottság.

Dymae - tengerparti város a görögországi Achaiában.

Dyniae - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Elaea - a kisázsiai Pergamum kikötővárosa.

Elaeus - város a thraciai Chersonesuson.

Elatia - város Phocisban.

Elis - tartomány Nyugat-Görögországban.

előcsapatok - a harcban a csatasor előtt vitt hadijelvények őrizetére rendelt csapatok.

Elymais - tartomány Nyugat-Perzsiában.

Emathia - vidék Macedoniában.

Ennius, Quintus - római költő (kb. i. e. 239-168), legjelentősebb műve római történelme, az Évkönyvek.

Ephesus - kikötőváros a kisázsiai Ioniában.

Epirus - tartomány Nyugat-Görögországban.

Ergavica - város Hispania délkeleti részén, Toletum közelében.

Ericinium - város Thessaliában.

Eritium - város Thessaliában.

Eriza - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Erythrae - város a kisázsiai Ioniában.

Etruria - tartomány Italia északnyugati részén; a mai Toscana.

Eumenes - II. Eumenes (ur. i. e. 197-160) pergamumi király.

Euripus-öböl - tengerszoros Boeotia és Euboea között.

Eurymedon - folyó a kisázsiai Pamphyliában.

Eurymenae - város Thessaliában.

faliscusok - Etruriában élő néptörzs.

fetialisok - 20 főből álló papi testület, amelynek feladata volt a más népekkel kapcsolatos ügyek (elégtételkérés, hadüzenet, fegyverszünet, békekötés, szövetség) vallási szertartások kíséretében történő lebonyolítása.

flamen - áldozatot bemutató pap. Testületük 12 tagból állt; feladatuk volt naponkénti áldozat keretében ellátni az egyes istenek szolgálatát, ezért nem távozhattak el Rómából egy napnál hosszabb időre.

font - a latin szövegben: pondus (325 g).

Formiae - város Latiumban.

főpapi testület - a főpap (pontifex maximus) vezetése alatt álló kezdetben 5, később 15 tagú testület. Ők intézték a vallási ügyeket, ők állították össze a naptárt, és vezették az év fontosabb eseményeit megörökítő évkönyveket (annales). A pontifex maximus nevezte ki a flameneket és Vesta papnőit is.

Fregellae - város Latiumban.

Fregenae - város Etruriában.

Fundi - tengerparti város Latiumban.

Gades - hispaniai város a mai Gibraltár mellett; a mai Cádiz.

Gallia - *a)* a mai Franciaország (Gallia Transalpina); *b)* Észak-Italiában az Alpokon innen fekvő, gallusok lakta terület (Gallia Cisalpina). - Livius a szót majdnem mindig utóbbi jelentésében használja.

Galliai-öböl - Észak-Italia nyugati részén a Liguria és Etruria között levő tengeröböl.

Gallograecia - a kisázsiai Galatia.

gallus papok - a Nagy Istenanya, Cybele papjai.

Geraesticus - kikötő Teos város mellett Ioniában.

Gergithus - város Kisázsiában, Ilium mellett.

Gomphi - város Thessaliában.

Gonni - város Thessaliában.

Gonnocondylum - város Thessaliában.

Gordium - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Gordiutichos - város a kisázsiai Cariában.

Gortynia - város Kréta szigetén.

Gravisca - város Etruriában.

gymnasium - a görög városokban testgyakorlásra szolgáló hely, ahol gyakran fordultak meg filozófusok és szónokok is.

Gyrton - város Thessaliában.

Gytheum - kikötőváros Laconiában, Spártától délre.

hadijelvény - a legio mai zászlónak megfelelő jelvénye, rúdra erősített aranyozott vagy ezüstözött sas.

Haemus - hegység Thraciában.

Halicarnassus - város a kisázsiai Cariában.

Halys - folyó a kisázsiai Paphlagoniában.

Harpasus - folyó Cariában.

haruspex - az áldozati állat belső részeiből jósló, a csodajeleket értelmező pap.

Hasta - város Hispania déli részén, Gades közelében.

Hebrus - folyó Thraciában.

Hellespontus - tengerszoros Európa és Kisázsia között; a mai Dardanellák.

Heraclea - város Thessaliában.

Hiera Come - város a kisázsiai Cariában.

Hister - a Duna alsó szakaszának latin neve.

Histria - tartomány az Adriai-tenger északkeleti partvidékén.

Hydruntum - város Calabriában; a mai Otranto.

Hypata - város Thessaliában.

hyrcaniai síkság - terület Lydiában.

Ianiculum - Róma hét dombjának egyike, szemben a Capitoliummal a Tiberis túlsó (jobb) partján.

Iasus - város a kisázsiai Cariában.

Idai Anya - Cybele, a kisázsiai Ida hegyén is tisztelt "Nagy Istenanya", akinek Pessinusban volt a szentélye.

idus - a hónap 13. vagy 15. napja.

ilienses - néptörzs Sardinia szigetén.

Ilium - város a kisázsiai Kis-Phrygiában.

Illyria - tartomány a mai Dalmácia területén; lakói az illyrek.

Indus - folyó a kisázsiai Cariában és Nagy-Phrygiában.

Ionia - tengerparti tartomány Kisázsia keleti részén.

Isionda - város a kisázsiai Pamphyliában.

Issa - kis sziget a mai Dalmácia partjai mellett.

iugerum - területmérték, 2523 m2, kb. 0,25 hektár.

Iuno Lucina - e névvel tisztelték Iunót, mint fény- és holdistennőt s a gyermekágyas nők segítőjét.

Iuno Sospita - "Megtartó Iuno"; e néven tisztelték Iunót, mint a római állam védelmezőjét.

Iuppiter Accraeus - Iuppiter egyik mellékneve: "magas helyeken imádott".

Iuventas - az ifjúság istene.

jósjelek - a fontosabb vállalkozásokat, magasabb tisztségek átvételét minden esetben jósjelkérés (auspicium) előzte meg. Ha a jósjelek kedvezőtlenek voltak, a vállalkozást el kellett halasztani, illetve a megválasztott tisztviselőnek le kellett mondania, s a választást megismételték.

jóspap - l. *haruspex*.

kalendae - a hó első napja.

Lacedaemon - Spárta.

lacetanusok - néptörzs Hispania északnyugati részén.

Laconia - tartomány a görögországi Peloponnesuson.

Lagus - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Lamia - város Thessaliában.

Lampter - az ioniai Phoecea kikötővárosa.

Lanuvium - város Latiumban.

Larisa - város Thessaliában.

Larok - védőistenek.

Las - város Laconiában.

latin szövetségesek - a latin (latiumi) városok, amelyeket a rómaiaktól i. e. 496-ban elszenvedett vereségük óta erős katonai szövetség kötött Rómához.

Latin Ünnepek - ősi, latin eredetű, eredetileg Alba Longában, később Rómában évenként megtartott ünnep. A consulok hivatalba lépésük előtt tűzték ki az ünnep időpontját, s megtartása előtt nem távozhattak Rómából.

Laurentum - város Latiumban.

Lautumiae - ("Kőbánya"), a római állami börtön a Capitolium északkeleti oldalán.

Lecton - hegyfok a kisázsiai Mysiában.

legatus - senatori rangú követ; a hadvezér helyettese.

legio - 4-6000 főből álló katonai egység, amely 10 cohorsból, 30 manipulusból és 60 centuriából állt.

lictor - a magasabb rangú tisztviselőket kísérő állami szolga.

Leucas - sziget az Ion-tengerben, Görögország keleti partvidéke mellett.

Liguria - Észak-Itáliában a számos törzsből álló ligur nép lakóhelye. Ezek közül a friniates ligurok az Appenninek északi lejtőjén, az apuani ligurok az Appenninek déli lejtőjén, az intemelii ligurok pedig az Alpok keleti oldalán laktak.

Limnaeum - város Thessaliában.

Liternum - város Campaniában.

Limne - város a kisázsiai Lycia és Pisidia határán.

Locri - város Bruttiumban.

Loryma - kikötőváros és öböl a kisázsiai Cariában Rhodusszal szemben.

lovagok (equites) - régebben olyan gazdag polgárok, akik saját

lovukkal teljesítettek hadi szolgálatot. Később azokat sorolták a lovagrendbe, akiknek a vagyona egy bizonyos (elég magas) határt elért. A lovagok az államtól kaptak pénzt lóvásárlásra és -tartásra, de aki rendjéhez méltatlanul viselkedett, attól e kedvezményt a censorok megvonhatták.

Luna - a holdistennő.

Luna - kikötőváros Etruriában.

lusitanusok - a Hispania nyugati részén fekvő Lusitania, a mai Portugália lakói.

Lycaonia - tartomány Kisázsiában.

Lycia - tartomány Kisázsia déli részén.

Lyco - város Hispania délkeleti részén.

Lycurgus - (i e. 800 körül), a hagyomány szerint ő fogalmazta meg először a spártai törvényeket.

Lysimachia - város Thraciában.

Lysinoe - város a kisázsiai Pisidiában.

Lysis - folyó a kisázsiai Pisidiában.

Macedonia - királyság a Balkán-félszigeten.

Macra - folyó Italiában Etruria és Liguria között.

Macris - sziget Ionia partjai előtt.

Madamprus - város a kisázsiai Nagy-Phrygiában.

Maedica - vidék Thracia nyugati részén.

Maeander - folyó a kisázsiai Ioniában.

Magnesia - vidék Thessaliában.

Malea - hegyfok Peloponnesus déli csúcsán.

Malisi-öböl - tengeröböl Thessalia délkeleti részén.

Malloea - város Thessaliában.

manipulus - l. *legio*.

Maronea - város Thraciában.

Mars-mező - gyűlésekre és testgyakorlásra szolgáló tér Rómában a Tiberis bal partján.

Marsyas - folyó a kisázsiai Cariában.

Masinissa - (i. e. 239-149) az africai Numidia királya, aki a második pun háborúban a carthagóiaktól a rómaiakhoz pártolt.

Marsilia - görög alapítású kikötőváros Gallia déli részén, a mai Marseille.

Medion - város Acarnaniában.

Megalesia - Cybele, a Nagy Istenanya ünnepe (ápr. 4-10).

Megalopolis - város Arcadiában.

Megiste-öböl - sziget és kikötőhely a kisázsiai Lycia mellett.

Melas - folyó Thessaliában.

Meliboea - város Thessaliában.

Meneleis - város Dolopiában.

mérő - eredetiben: sextarius (0,54 l).

Mesembria - város Thraciában.

Messanai-öböl - tengeröböl Siciliában Messana város mellett.

Messene - város a Peloponnesuson.

Metropolis - város Nagy-Phrygiában.

Miletus - város a kisázsiai Cariában.

Milyas - vidék Kisázsiában Lycia és Pamphylia határán.

Minerva Itonida - Minerva istennőnek Itona, boeotiai városról kapott mellékneve.

Minturnae - város Latiumban.

Mitylenae - város Lesbos szigetén.

municipium - olyan város a római birodalomban, amelynek lakói megkapták a polgárjogot és önkormányzatot.

Munda - város Hispania déli részén.

Mutina - város Észak-Italiában; a mai Modena.

Mylasa - város a kisázsiai Cariában.

Myndus - kikötőváros Cariában.

Myonnesus - hegyfok Ioniában.

Mysia - tartomány Kisázsiában.

Nabis - (ur. i. e. 206-192) lacedaemoni tyrannus.

Naupactus - kikötőváros a görögországi Locrisban.

Naustathmos - az ioniai Phocaea kikötője.

Neapolis - a mai Nápoly.

neocretes - egy krétai csapat Antiochus seregében.

népgyűlés - a hagyomány szerint Servius Tullius a polgárokat vagyonuk alapján öt osztályba (classis), az egyes osztályokat - a katonai szolgálat szempontjából - századokba (centuria) sorolta, s az egész lakosságot lakóhelye szerint városi és vidéki kerületekbe (tribus) osztotta be. A centuriák gyűlésén (comitia centuriata) választották meg a magasabb rangú, a tribusok gyűlésén (comitia tributa) az alacsonyabb rangú állami tisztségviselőket. A comitia centuriatán a gazdagabb polgárok befolyását az biztosította, hogy itt először hagyományosan néhány centuria - a leggazdagabb polgárokból álló lovagi centuriák - véleményét kérdezték meg (előválasztás: comitia praerogativa), s a többiek azután, az ő véleményüket előjelnek tekintve, követték döntésüket. A comitia tribután a vagyonos polgárok szintén keresztülvitték akaratukat, mert az összesen harmincöt tribus többségi alapon szavazott, s a szegényebb polgárok külön négy tribusba voltak beosztva, tehát csak négy szavazatot képviselhettek.

A második pun háború előtt a comitia tributa szervezetét megreformálták. A reform lényege abban állt, hogy a centuriák gyűlésének centuriákon alapuló beosztását a tribusok gyűlésén is bevezették, mégpedig úgy, hogy a tribuson belül a tribusok tagjait is az öt vagyoni osztálynak megfelelő öt centuriába sorolták, külön a fiatalabbakat (centuria iuniorum) és külön az öregebbeket (centuria seniorum), s így minden tribus öt fiatalabb és öt öregebb, azaz összesen tíz, a harmincöt tribus pedig összesen háromszázötven centuriából állt, s egy-egy vagyoni osztályhoz egy tribusban két, a harmincöt tribusban összesen hetven centuria tartozott.

néptribunusok - i. e. 494 óta a nép képviselői a senatusban. Számuk először kettő, később tíz volt. Személyük sérthetetlen volt, tiltakozásukkal bármely törvényt, határozatot, intézkedést érvényteleníthettek.

nesiotae - néptörzs Cephallania szigetén.

Notium - város és hegyfok Ioniában.

Numa Pompilius - a hagyomány szerint Róma második királya.

Numidia - afrikai ország a mai Algeria területén.

Nursia - város Sabinumban.

odrysiusok - thraciai néptörzs.

Oeniadae - város Acarnaniában.

Oeta - hegység Thessaliában.

Ops - az aratás bőségét biztosító istennő.

Oreus - város Euboeában.

Oroanda - város a kisázsiai Pisidiában.

Osca - város Hispania északi részén; a mai Huesca.

Ostia - város Latiumban a Tiberis torkolatánál.

Pachynum - hegyfok Sicilia déli csúcsán.

Paeonia - vidék Macedoniában.

Paleis - város Cephallania szigetén.

Pamphylia - tartomány Kisázsiában Lycia és Cilicia között.

Panhormus - város Siciliában; a mai Palermo.

Parachelois - termékeny vidék Aetoliában.

Parilia - Pales pásztoristen tiszteletére rendezett ünnep (ápr. 21).

Parma - város Felső-Italiában, Gallia Cisalpinában.

Paroreia - tengerparti vidék Thraciában.

Patara - város a kisázsiai Lyciában.

Patrae - város Achaiában.

Pelagonia - vidék Macedoniában.

Pellinaeum - város Thessaliában.

Peloponnesus - Görögország déli részét alkotó nagy félsziget.

Perga - város a kisázsiai Pamphyliában.

Pergamum - város a kisázsiai Mysiában; a pergamusi királyság fővárosa.

Perrhaebia - város Thessaliában.

Perseus - V. Philippus fia, Macedonia utolsó uralkodója (ur. i. e. 179-168).

Pessinus - város a kisázsiai Galatiában; a Cybele-kultusz főhelye.

Petra - *a)* város Macedoniában; *b)* város Pieriában.

Phacium - város Thessaliában.

Phaestum - város Thessaliában.

phalanx - tömör, igen sok sorból álló csatarend; a benne álló katonák a phalangiták. A macedon mintájú phalanxot Philippus és Nagy Sándor alkalmazta: mélységben 16 sorból állt, amelytől az első sorban álló katonák 4-5 méteres lándzsái tartották vissza az ellenséget.

Phalara - kikötőhely Thessaliában.

Phaloria - város Thessaliában.

Phanae - öböl Chius szigetén.

Pharnaces - a Fekete-tenger mellett fekvő Pontus királya (ur. i. e. 184-157).

Pharsalus - város Thessaliában.

Phaselis - város a kisázsiai Lyciában.

Pherae - város Thessaliában.

Philippopolis - város Macedoniában.

Philippus - V. Philippus (ur. i. e. 221-179) Macedonia királya.

Phocaea - város Ioniában.

Phocis - vidék Közép-Görögországban.

Phoenicia - vidék a Földközi-tenger keleti partvidékén, lakói alapították Carthagót.

Phoenicus - kikötő Ioniában Erythrae mellett.

Phrygia - két részből álló tartomány Kisázsiában: Kis-Phrygia a Hellespontus mellett; Nagy-Phrygia ettől délre, Kisázsia középső részén.

Phrygius - folyó Lydiában.

Phthiotis - vidék Közép-Görögországban.

Picenum - vidék Italia keleti részén.

Pietas - a megszemélyesített gyermeki szeretet.

Piraeus - Athen kikötője.

Pisae - tengerparti város Etruriában.

Pisaurum - város Umbriában.

pisidák - a kisázsiai Pisidia tartomány lakói.

Placentia - város Felső-Italiában; a mai Placenza.

Plebeius Játékok - lakomával és játékokkal egybekötött ünnep (november 15), valószínűleg a patriciusok és a plebs kibékülésének örömére.

Plitendum - helység Kisázsiában Bithynia és Galatia határán.

Pollentia - város Picenumban.

Polybius - (kb. i. e. 200-120) görög történetíró, aki fogolyként került Rómába. Világtörténetében, amelynek egy része fennmaradt, i. e. 144-ig írta le az eseményeket.

pontifex - l. *főpapi testület*.

Porta Capena - Rómának egyik, az Aventinus- és a Caelius-hegy között délnyugatra nyíló kapuja.

Porta Collina - Rómának egyik, a Quirinalis-dombnál levő, északi irányba nyíló kapuja.

Porta Trigemina - Róma egyik délre nyíló kapuja az Aventinus-hegy alatt.

Potentia - város Picenumban.

praetor - az igazságszolgáltatást intéző tisztviselő, a távollevő consul helyettese. Egy praetor (praetor urbanus) a városiak, egy másik (praetor peregrinus) az idegenek jogügyeit intézte. - Tágabb értelemben: elöljáró.

Priene - város a kisázsiai Ioniában.

princepsek - l. *csatasor*.

proconsul - a consul helyettese, vagy olyan consul, akinek megbízatását (hadvezérségét) hivatali éve lejárta után meghosszabbították. Később: a római provinciák helytartóinak címe.

Proerna - város Thessaliában.

Propontis - kis belső tenger a Bosporus és Hellespontus között.

propraetor - volt praetor, aki hivatali ideje letelte után valamelyik provincia kormányzója lett.

provincia - *a)* valamilyen tisztviselőre bízott terület, feladat, hatáskör; *b)* Italia területén kívül eső tartomány, amelyet római helytartó kormányozott.

Prusias - (ur. i. e. 236-186) a kisázsiai Bithynia királya.

Ptolomaeus - V. Ptolomaeus (Epiphanes) egyiptomi király (ur. i. e. 204-181).

Puteoli - kikötőváros a campaniai tengerparton, Nápoly közelében.

Pygela - kikötőváros Ioniában.

Pylae - l. *Thermopylae*.

Pyrgi - város Etruriában.

Pyrrheum - Pyrrhus királyi palotája Ambraciában.

Pyrrhus - a görögországi Epirusban élő molossus nép királya (ur. i. e. 307-272).

Pythagoras - (kb. i. e. 580-500) görög matematikus és filozófus.

quaestor - eredetileg a bíráskodás, majd később az adó- és pénzügyek intézésével megbízott tisztviselő.

quinctilis (quintilis) - július.

Quirinus - az istenné nyilvánított Romulus.

Reate - város Latiumban.

Regium - dél-italiai város szemben Siciliával.

Rhoduntia - az Oeta-hegység egyik csúcsa.

Rhodus - sziget Kisázsia délnyugati partja mellett.

Rhoetum - város és hegyfok Troasban a Hellespontus mellett.

Római Játékok - a legrégibb római ünnep, több napig tartó ünnepség és circusi versenysorozat a Capitoliumi Iuppiter tiszteletére.

Rutilius - P. Rutilius Rufus (i. e. 100 körül) történetíró, görög nyelven megírta a rómaiak történetét.

Sagalassus - város Pisidiában.

Salus - az egészség, az állami közjólét istene.

Samnium - tartomány Közép-Italiában.

Same - város Cephallania szigetén.

Samos - sziget a kisázsiai Ionia partjai mellett.

Sangarius - folyó Phrygiában és Bithyniában.

Sardes - a kisázsiai Lydia fővárosa.

sardusok - Sardinia sziget lakói.

sarisophorus - hosszú lándzsával felszerelt macedon katona.

Sarpedon - hegyfok Lyciában.

Saturnia - város Etruriában.

Scarphea - város a görögországi Locrisban.

scordiscusok - kelta néptörzs Alsó-Pannoniában, a Duna alsó folyása mellett.

Scotusa - város Thessaliában.

Scyllaeum - hegyfok Argos déli részén.

Seleucus - Antiochus fia és utódja: IV. Antiochus Philopator (ur. i. e. 187-176).

Sestus - város Thraciában a Hellespontus mellett.

Sibylla-könyvek - a cumaei Sibylla jósnőnek tulajdonított görög nyelvű jóslatok. Nagy csapások idején a könyvek őrizetére rendelt testület betekintett a jóskönyvekbe, s megállapította a szükséges engesztelő szertartásokat.

Sida - város Pamphyliában.

Sidon - város Phoeniciában.

Silana - város Thessaliában.

Sinda - város a kisázsiai Pisidiában.

Sinope - város a kisázsiai Paphlagoniában.

Sinuessa - város Latiumban.

Sipontum - tengerparti város Apuliában.

Sipylus - hegység a kisázsiai Lydiában.

Spercheus - folyó Thessaliában.

Stimula - az érzékiséget, szenvedélyeket felszító istenség.

Stobi - város Macedoniában.

Stratus - város Acarnaniában.

Stubera - város Macedoniában.

suessetanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Sylleum - város Nagy-Phrygiában.

Synnada - város Nagy-Phrygiában.

Syphax - a carthagóiak pártján álló numida király, aki i. e. 203-ban Scipio fogságába esett.

Syria - Palaestinát, Phoeniciát és Mesopotamiát magába foglaló ország a Földközi-tenger keleti partvidékén.

szent könyvek - l. *Sibylla-könyvek*.

Tabae - város Pisidiában.

Tagus - az Atlanti-óceánba ömlő nagy hispaniai folyó, a mai Tajo.

talentum - súly- és pénzegység. Váltakozó értékű; súlya kb. 20 és 36 kg között váltakozott.

Tarentum - kikötőváros Dél-Italiában.

Ôarquinii - város Etruriában.

Tarracina - város Latiumban.

Tarraco - város Hispania északkeleti részén; a mai Tarragona.

Tatius, Titus - curesi sabinus király, aki a sabin nők elrablása miatt megtámadta a rómaiakat, de békét kötött velük, s Romulus társuralkodója lett. (Liv. I. 10. skk.)

Taurus - folyó a kisázsiai Pamphyliában.

Taurus-hegység - hegység Ciliciában.

Taurus Játékok - az alvilági istenek tiszteletére rendezett játékok.

tectosages - gallus törzs Kisázsiában.

Tegea - város Arcadiában.

Telmessus - város a kisázsiai Lyciában.

Tempe - völgy Thessaliában.

Tempyra - város Thraciában.

Tenus - a Cyclas-szigetek egyike.

Teos - város a kisázsiai Ioniában.

Termessus - város Pisidiában.

tetrachma - görög négydrachmás ezüstpénz.

Tetraphylia - város a görögországi Athamaniában.

Thaumaci - város Thessaliában.

Thebae - *a)* város a görögországi Phthiotisban; *b)* város Thessaliában.

Thebe - város a kisázsiai Mysiában.

Theium - város Athamaniában.

Ôhermopylaei-szoros - hegyszoros Thessalia és Locris között, az Oeta-hegység mellett.

Thespiae - város Boeotiában.

Thessalia - tartomány Észak-Görögországban.

Theudoria - város a görögországi Athamaniában.

Thracia - ország a Balkán-félszigeten.

Thraecia - l. *Ôhracia*.

Thronium - város Locrisban.

Thyatira - város a kisázsiai Lydiában.

Thyrreum - város Acarnaniában.

Tichius - az Oeta-hegység egyik csúcsa.

Toletum - város Hispaniában; a mai Toledo.

tolostobogiusok - gallus törzs a kisázsiai Galatiában.

tralles - néptörzs Illyriában.

triariusok - l. *csatasor*.

tribunus - *a)* katonai tiszti rang; *b)* néptribunus.

tribus - l. *népgyűlés*.

Tricca - város Thessaliában.

Tripolis - vidék és város Thessaliában.

triumvirek - három tagból álló bizottság.

trocmi - gallus törzs Kisázsiában.

tunica - gyapjúból készült, ingszerű, valamivel térden alul érő ruhadarab.

Tusculum - város Latiumban.

tuscus - etruszk.

Tymbres - folyó Bithyniában.

Tyndareum - város Sicilia északi partján.

tyrannus - a görög városállamok diktátori hatalmú uralkodója.

Új-Carthago - tengerparti város Hispania délkeleti részén; a mai Cartagena.

Umbria - tartomány Közép-Italia keleti részén, lakói az umberek.

Urbicna - város a hispaniai Celtiberiában.

vaccaeusok - nagy néptörzs Hispania déli részén.

választó gyűlés - l. *népgyűlés*.

Valerius Antias - történetíró, 75 könyvben írta meg Róma történetét.

városi legiók - a Rómában besorozott legiók.

Venetia - a venetusok földje a mai Velence környékén.

Venus Erycina - "Eryxi Venus", Venus egyik mellékneve a neki szentelt Eryx, siciliai városról.

Via Flaminia - Rómából észak felé, az Appennineken át Ariminumig vezető út.

Volturnus - folyó Campaniában.

Xyniae - város Thessaliában.

Zacynthus - kis sziget az Ion-tengeren; a mai Zante.

Zmyrna - város Ioniában.

[1] A szöveg itt hiányos.

[2] A szöveg itt hiányos.

[3] A szöveg itt hiányos.

[4] A szöveg itt hiányos.

[5] A szöveg itt hiányos.